

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

ЛІТЕРАТУРА ТА КУЛЬТУРА ПОЛІССЯ

Випуск 47

***Віктор Забіла – поет-романтик
(до 200-ліття від дня народження)***

Ніжин – 2009

УДК 821. 161. 206+94/477/"9"
ББК 83. 3/ 4 Укр. / 5+63. 3/ 4 Укр. / 52
Л 64

Збірник друкується за рішенням Вченої ради
Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя
Протокол №4 від 24.12.2008 р.

Постановою ВАК України збірник включено до переліку наукових видань,
публікації яких зараховуються до результатів дисертаційних робіт із філології
(Бюлетень ВАК України. – 1999. – №4. – С. 50) та історії (Бюлетень ВАК
України. – 2000. – №2. – С. 73).

Збірник засновано у 1990 р. проф. Самойленком Г.В.

Редакційна колегія:
відп. редактор і упорядник –
д. філол. н., проф. Г.В.Самойленко;

з філології:

д. філол. н., проф. Н.М.Арват; д. філол. н., проф. О.Г.Астаф'єв; д. філол. н.,
проф. Н.І.Бойко; д. філол. н., проф. З.В.Кирилюк; д. філол. н., проф. О.Г.Ковальчук;
д. філол. н., проф. П.В.Михед; д. філол. н., проф. А.Я.Мойсієнко;

з історії:

д. і. н., проф. М.К.Бойко; д. політ. н., проф. О.Д.Бойко; д. і. н., проф. А.О.Буравченков;
д. і. н., проф., член-кор. НАН України В.М.Даниленко; д. і. н., проф. В.О.Дятлов; к. і. н.,
доц. О.Г.Самойленко; к. і. н., доц. Є.М.Страшко; д. і. н., проф. Л.В.Таран; д. і. н., проф.
Ю.І.Шаповал;

з мистецтвознавства:

д. мист., доц. Г.І.Веселовська; к. мист., доц. Л.О.Дорохіна; д. мист., проф. М.А.Давидов;
к. філос. н., доц. Л.Л.Матвеєва; д. мист., ст. н. співроб. О.С.Найден; д. мист.,
проф. В.І.Рожок; д. мист., проф. В.В.Рубан; д. мист., проф., член-кор. АМН України
Ю.О.Станішевський; д. мист., проф. С.В.Тишко; к. мист., доц. О.Е.Чекан.

Л 64 Література та культура Полісся. – Вип. 47: Віктор Забіла – поет-романтик (до
200-ліття від дня народження) / Відп. ред. і упорядник Г.В.Самойленко. –
Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2009. – 215 с.

ББК 83. 3/ 4 Укр. / 5+63. 3/ 4 Укр. / 52
© Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2009
© Самойленко Г.В.

ФІЛОЛОГІЯ.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО.

МОВОЗНАВСТВО

Г.В.Самойленко

Віктор Забіла у колі українських та російських культурних діячів XIX ст.

Життєва та творча доля видатного українського поета-романтика Віктора Забіли склалася так, що він уже в юнацькі роки увійшов до кола майбутніх знаменитостей. Навчаючись у Гімназії вищих наук кн.Безбородька у Ніжині з квітня 1822 р., він спілкувався з Миколою Гоголем, Нестором Кукольніком Костянтином Базилі, Петром Редкіним, Василем Любичем-Романовичем та іншими в майбутньому відомими письменниками, вченими, дипломатами тощо [1].

У гімназії була сформована така творча аура, яка сприяла розвитку літературних здібностей учнів. Вона лише частково зачепила В.Забілу, бо немає жодних свідчень однокурсників М.Гоголя і Н.Кукольника, які залишили свої спогади про них та той гімназичний час, в яких би згадувалося ім'я В.Забіли. Короткочасне перебування майбутнього поета в гімназії з 1822 по 1825 рік ще не втягнуло його до активної участі в організації театральних вистав, у випускові рукописних журналів, до перекладацької діяльності, які знаходились у той час лише на початковій стадії і набули свого розквіту у 1827–1828 роках [2]. І про це можна лише шкодувати, бо його творчість значно б збагатилася. Проте загальна атмосфера, яка була характерна для гімназії і визначала інтерес до історії, заохочення до написання творів, захоплення поезією романтиків В.Жуковського, О.Пушкіна, К.Рилєєва та інших поетів-романтиків не могли не вплинути і на В.Забілу, на прояв його творчих здібностей і написання перших оригінальних творів, можливо, й українською мовою. Через матеріальні нестатки Віктор Забіла був змушений залишити навчальний заклад і піти служити до війська. Йому йшов уже 18 рік. Можна лише шкодувати, що його не перевели на казенний кошт і він не зміг закінчити навчання у Ніжині. Впевнені, що якби В.Забіла продовжив учитися, то опинився б у колективі тих, хто проявив себе як початкуючий літератор, чий талант розкрився б уже в наступні після закінчення гімназії роки. Майже немає відомостей, які

б говорили про епізоди спілкування В.Забіли з товаришами по Гімназії в майбутньому.

Друге коло знайомств В.Забіли було пов'язане з родиною Білозерських. Він був двоюрідним племінником по материнській лінії. Тому члени родини, особливо молодь, бували в гостях у майбутнього поета. Отримавши в армії чин корнета, В.Забіла у 1831 р. проводить різдвяну відпустку на хуторі Кукуріківщина та у Борзні, де зустрівся з Любов'ю Михайлівною Білозерською. Вони покохали одне одного. І як зазначали рідна сестра Люби Олександра Михайлівна, в майбутньому дружина П.Куліша, письменниця Ганна Барвінок, та її племінниця Наталка Полтавка, яка опублікувала спогади своєї матері, "це була дуже гарна і щаслива пара. Молодому було 25. Він був парубок стрункий, великі карі очі, трохи кучерявий густий гарний чуб. Вдачі він був добродушної, сердечної, дуже веселої" [3]. Проте батько змусив Любу вийти заміж за багатого поміщика-вдівця І.Боголюбцева. І щастя коханих було розбите. Під впливом цих подій з'являються вірші про нещасливе кохання, які займають одне із провідних місць у творчості В.Забіли.

Дев'ять років прослужив В.Забіла в армії, і у січні 1834 р. в чині поручика він виходить у відставку й оселяється на своєму хуторі та працює у Борзні начальником поштової станції.

В.Забіла був доброю і порядною людиною, "вельми милосердний до вбогих і без усякої міри великодушний до своїх друзів", – відзначав Б.Грінченко [4], компанійський у товаристві, грав на скрипці і бандурі. Тому його залюбки приймали поміщики-сусіди. Як свідчить М.Комаров [5], він був бажаним гостем. Крім знання багатьох пісень, які він чудово виконував, бо мав гарний голос, він умів надзвичайно точно зображувати певних осіб, чим змішив глядачів.

Композитор М.Глінка, познайомившись із В.Забілою у Качанівці у Г.С.Тарновського і перебуваючи в дружніх стосунках з поетом, згадував: "Этот Забела был необыкновенный мастер представлять в лицах; в особенности хорошо представлял он слепцов. Первый скрипач Калиныч однажды был приведен от такого представления в столь сильный восторг, что воскликнул: "Это, сударь мой, волшебство, совершенный антик" [6]. Про гумор В.Забіли згадував і П.Куліш: "Щедра українська природа надала йому не самий тільки дар поезії і музики. Між многими здібностями своїми до великих і малих річей дивував він мене більш усього своїм комізмом, своїм юмором і вмінням поставити на сцену кожную людину, про яку оповідував так, мов її бачиш своїми очима і чуєш власними ушами: чи то був москаль, чи то лях, чи то піп, купець, мужик, жид, циган, чи то дівча, чи стара баба, чи мала дитина. Оповідання ж його були не просте балаканнє:

се були такі зрозумовані всякими обставинами сцени, які рідко доводиться вбачати в театрі. Тут він виявлював розум проникливий, чувство глибоке, всеодолювачий комізм і могутню сатиру. Хоть, може, хто й здивується, та я скажу, що се в нас був би другий Гоголь, ще, може, до того Гоголь український, коли б у нього була така дорога, як у Гоголя, і такі приятелі" [7]. Після такої характеристики невимушено згадуєш студентський театр у гімназії. Як би знадобився талант В.Забіли.

У розширенні кола знайомих особливо відіграло спілкування В.Забіли з господарем садиби Качанівка Григорієм Степановичем Тарновським. Саме для останнього В.Забіла був тією людиною, яка могла звеселити компанію, розважити її, прочитати для неї вірші, заграти й заспівати пісню. І саме завдяки йому об'єднувалися люди, включалися в дійство, підказане В.Забілою. Але Г.С.Тарновський цінував В.Забілу і як поета. Як свідчить переказ, коли у Качанівку у 1843 р. приїхав Т.Шевченко, то господар садиби послав у Борзну по В.Забілу. Більше того, Г.С.Тарновський сприяв виданню першої збірки поезій В.Забіли у кінці 30-х – на початку 40-х років, яка з якихось причин не дійшла до читача. Про це сповіщає Є.Гребінка своєму товаришу по Гімназії вищих наук кн.Безбородька М.Новицькому у листі від 16 лютого 1837 р.: "Ожидай скоро подарка для малороссіян, сочинений Забины на малороссійском языке, они уже печатаются, их издает на свой счет Почека-Тарновский" [8]. Таким чином, поет бував тут неодноразово, але особливо пам'ятним був 1838 р., коли він декілька літніх тижнів провів у товаристві відомого російського композитора Михайла Глінки, історика Миколи Маркевича, співака Семена Гулака-Артемовського, художника Василя Штернберга та ін.

Микола Маркович вів щоденник і в своїх "Записках 1838 р." зафіксував ціле коло людей і подій, які відбувалися в Качанівці саме в цей час: "Шейн[ов], Палагин, контрабас и Михаила дядька; Смоленские рожки; Петр Петр[ович Скоропадский], Виктор Ник. Забелла, Марья Степ[ановна, после Кржисевич], Гусли и поп Персидский. Знакомство с Чижовым. Коробка [Корба]. Глинка. Его музыка. Глинкин журавль. Глинка любитесь индюками. Эспенберг, Махмуд (собаки) и Глинка. Руслан и Людмила. Марш Черномора; Финск. баллада. "Она небесных сновидений". Качуга, увертюра Жизнь за царя. Купанье. Палагин; Шейн; Контрабасист. Калиныч и Кларнетист. Любовь Марьи Степановны. Импровизации; Штернберг или Штеренбенко; наши портреты; вакханалия в правом флигеле; обеды, ужины и чай в саду; куплеты хозяину и хоры. Гомеопатия лекарств и аллопатия вина. Праздник у Корбы. Гулак, басса и баритон. Басить и петь басом; буква О.Мальчишки певчие" [9].

На жаль, щоденник М.Маркевича повністю не зберігся, а як багато цікавого він би міг розповісти, бо нами наведений уривок записок фіксує велике коло людей, з якими міг спілкуватися В.Забіла. Додаємо до вищезгаданих ще Петра Скоропадського, Івана Корбу, співаків Придворної капели Дмитра Палагіна, Нафанаїла Шеїнова.

Особливо близькими були відносини В.Забіли і М.Глінки. У них було багато спільного: нещасливе кохання, любов до поезії, музики, народної пісні. Тому вони швидко потоваришували. І часто їх можна було бачити у качанівському парку за жвавою бесідою.

Вечорами співали українські пісні у чотири голоси: В.Забіла, М.Маркович, П.Скоропадський та М.Глінка. Це було неповторне, прекрасне виконання. Інколи співав сам В.Забіла пісні на свої слова, грав на гітарі та бандурі. Сусід Г.С.Тарновського із Григорівки Петро Скоропадський затягував яку-небудь чумацьку пісню. Одного вечора М.Маркович вирішив потішити гостей Качанівки грою Ольшанського попа Іоанна Персидського на гусях.

М.Глінка знаходився в атмосфері української народної музики. І він відважився написати на слова В.Забіли пісні. Поезії "Гуде вітер вельми в полі" та "Не щибечи, соловейку" написані у народному дусі, тому й вимагали відповідної мелодії.

Гуде вітер вельми в полі!
Реве, ліс ламає;
Плаче козак молоденький,
Долю проклинає.
Гуде вітер вельми в полі,
Реве, ліс ламає;
Козак нудиться сердешний
Що робить не знає...

Не щибечи, соловейку,
Під вікнами близенько;
Не щибечи, малюсенький,
На зорі раненько.
Як затьохкаєш, як свиснеш,
Неначе заграєш;
Так і б'ється в грудях серце,
Душу роздирає....

За своїм характером ці пісні різні, хоч і написані "коломийковим" розміром і розповідають про "нещасну долю" молодого героя. Але їх ріднить близькість до народних пісень. Мелодика останніх давно приваблювала М.Глінку ще з тих часів, коли він уперше почув їх з уст Миколи Марковича, коли у 1834 р. вийшов перший збірник українських пісень М.О.Максимовича, а потім – коли їхав через українські села.

Під час тримісячного перебування в Україні він часто чув пісні різного характеру і настрою. Композитор, немов губка, вбирав у себе народні українські мелодії. Пізніше він, створюючи "Лезгінку" для опери "Руслан і Людмила", в середню її частину ввів і мотив українського "Козачка".

У пісні "Не щибечи, соловейку" М.Глінка використав коломийковий вірш у плавному, майже баркарольному ритмі, у розмірі 6/8. "Своїм

м'яким ліричним тоном, – вказує дослідниця творчості композитора О.Е.Левашова, – ця пісня-романс випереджала граціозний ліричний хор у дії "Руслана" – " Не проснетися птичка утром". Характерним для тематичної будови майбутньої опери було й основне мелодійне зерно романсу – "глінкінський гексахорд", обігрування тоніки з секстою.

У пісні "Гуде вітер" виразно витримано танцювальний ритм, який притаманний багатьом українським пісням. Проте енергійний хід мелодії, який розгортається у мінорному ладі, жодною мірою не суперечить змісту тексту, а навпаки, підкреслює похмуру будову вірша: "Плаче козак молоденький, долю проклинає". Як і в "російських піснях" раннього періоду ("Ах ты, ночь ли, ноченька"), тут явно намічається особлива лінія драматизації танцювальної пісні, яка згодом яскраво визначилася у Мусоргського і Даргомижського. Надаючи музиці особливий відтінок зібраності, енергії, композитор виявив характер стриманої скорботи, яка властива "молодецьким" пісням чоловічої традиції" [10].

Покладаючи слова В.Забіли на музику, М.Глінка таким чином сприяв популяризації творчості поета в Російській імперії. У своїх "Записках" композитор називає В.Забілу "малороссийским поэтом".

Пісні, написані М.Глінкою, блискуче виконував у Качанівці С.Гулак-Артемовський. Вони навічно увійшли до його репертуару.

Оскільки В.Забіла з М.Глінкою товаришували, то композитор попросив художника Василя Штернберга намалювати портрет українського поета у його альбом, який він у 1852 р. подарував своїй сестрі Л.І.Шестаковії. Поруч з портретом – напис, зроблений М.Глінкою олівцем: "Автор малороссийских песен, положенных мною на музыку. Рисовал знаменитый художник Штернберг в 1838 году (во время набора певчих в Малороссии)".

Усі вечірні веселощі у Качанівці закінчувалися до півночі, або і раніше, при цьому Г.С.Тарновський ввічливо кланявся, і всі гості розходилися. Але молоді люди не завжди дотримувалися цих правил. Вони збиралися в оранжереї у М.Глінки. У своїх "Записках" композитор згадував: "Господар, який говорив такою ж ламаною мовою, як і перший скрипаль його, був надзвичайно акуратний, і всі наші втіхи і сюрпризи закінчувались до півночі і раніше. Але не всі віддавались сну; у мене в оранжереї збирались Маркович, П.Скоропадський, Забіла і Штернберг. З'являвся Палагін зі скрипкою, Яков з контрабасом і віолончеліст; грали російські і малоросійські пісні, зображували осіб і вели дружні бесіди до трьох і чотирьох годин після півночі, до деякої прикрості акуратного господаря. Ці сцени повторювались часто, і Штернберг влучно зобразив наші збіговиська, рівно як вдало намалював і Забілу" [11]. Малюнок "Музыкальная сходка в Качановке" був подарований композитору і довгий час знаходився у нього.

В.В.Стасов, який бачив цей малюок, зауважує: "Картинка Штернберга, изображающая такую сходку, сохранилась. На ней собственной рукой Глинки написано внизу: "1838. – Лето. Ночь". Она рисована карандашом. В середине картинке сидит на стуле Палагин, очень хороший. Вся его поза, как он, бывало, играл на скрипке, когда задавал тон и играл мелодию хору, глядя из под насупленных бровей, схвачена очень верно. В глубине комнаты пилят на струнах, аккомпанируя ему, два крепостных музыканта: виолончелист, крепостной Тарновского, и контрабасист Яков, крепостной Глинки. Конечно, на них никто не обращает никакого внимания, все к ним спиной или боком. "Казак" Скоропадский, с вьющимся хохлом и высочками "по тогдашней моде", Маркович в халате, Забелла с трубкой в руке, откинувший правую руку на спинку стула, позади него сам Штернберг – все пристально слушают музыку Палагина. В это время Глинка, в светлой блузе, в профиль, идет от ширм справа с края комнаты, протянув вперед обе руки. Глинка тоже очень похож" [12].

На цьому малюнку В.Штернберг намалював себе, В.Забілу (з тростинкою), Палагіна (зі скрипкою), П.Скоропадського, М.Марковича, виолончелиста, Нетоева (стоїть з контрабасом) і Глінку, який керує ансамблем.

У Качанівці В.Забіла потоваришував з Василем Штернбергом, молодим, талановитим художником, який навчався у Петербурзькій академії мистецтв разом з Т.Шевченком у відомого К.Брюлова [13]. Кожного літа В.Штернберг приїздив у садибу Г.С.Тарновського. Під час перебування в Україні він намалював відомі картини: "Ярмарок у Ічні", "Вітряки у степу" (обидві у 1836 р.), "Пастушок" (1836–1837), "Освячення пасок у Малоросії", "Вид на Поділ у Києві", "Вулиця в селі", "Переправа через Дніпро під Києвом", "Садиба Г.Тарновського у Качанівці" (всі у 1837 р.), "Вітряк у степу", "Біля шинку" та інші. Деякі з них бачив В.Забіла, особливо графічні роботи. В.Штернберг, повернувшись до С.-Петербургу, тепло розповідав Т.Шевченку, з яким вони жили в одній квартирі, про В.Забілу, і Кобзар заочно відчув теплоту і повагу до цієї людини. Через Г.С.Тарновського він передав В.Забілі свою поему "Гайдамаки".

Слід звернути увагу на те, що В.Забіла зберігав пам'ять про своїх качанівських друзів, зокрема про В.Штернберга і М.Глінку.

Художник Ап.Мокрицький, випускник Ніжинської гімназії вищих наук кн.Безбородька, навчаючись у Петербурзькій академії мистецтв, на канікулах подорожував по Чернігівщині і заробляв гроші на подальше навчання, маюючи портрети місцевих дворян та членів їх родин. 25 січня 1840 р. у Борзні він зустрівся з В.Забілою про що записав у своєму "Щоденнику". "Еще до ужина наговорились мы досыта. Поездка Ш<тернберга> в Оренбург и сказания о Брюллове и Глинке, о Пушкине были предметом нашего разговора" [14]. Дві особи, про яких згадує

Ап.Мокрицький, – Штернберг і Глінка – це, як відомо, близькі знайомі В.Забіли, і Ап.Мокрицький охоче розповів йому про них. Таким чином, поет не забув про своє спілкування з ними, охоче сприймав будь-яку інформацію про них.

Невідомо, чи був до Качанівки знайомий В.Забіла з Петром Скоропадським, Миколою Марковичем та Іваном Корбою. Але у садибі Г.С.Тарновського він з ними заприятелював.

Петро Скоропадський, який проживав у селі Григорівка (нині Бахмацький р-н), багато знав чумацьких пісень і майстерно їх виконував, "искусно подражая простолюдинам". Свою любов до них він прищепив і М.Глінці. І в цьому допоміг йому В.Забіла, який теж, як стверджують деякі дослідники, прекрасно співав цих пісень.

Зустріч з Семеном Гулаком-Артемовським теж була пам'ятною для В.Забіли. Мабуть, вони ніколи більше і не зустрічалися, і поет не почув знаменитої опери "Запорожець за Дунаєм", але він милувався в Качанівці виконанням ним забілівських романсів. Його прекрасний баритон звучав і у показаних у Качанівці уривках із опери "Руслан і Людмила". І В.Забіла навічно запам'ятав цей голос.

У В.Забіли були теплі стосунки з Миколою Марковичем, відомим істориком, автором п'яти томної "Истории Малороссии", та культурним діячем, фольклористом, музикантом, який жив у селі Турівка (нині Згурівський р-н) [15]. У одному з листів до свого столичного приятеля Сергія Соболевського, з яким учився у петербурзькому Благородному пансіонаті, М.Маркович розповідав про перебування М.Глінки на Україні, про зустрічі в Качанівці. І тут же зауважує, що збирається у грудні приїхати до Петербурга і побачитися з усіма товаришами. "Піду до вас, а крокосмейстерство [учасники старовинних музичних цехів в Україні – Г.С.] я уже передав кандидату моєму Забілі, ти не знаєш, який важливий чин у нас у Малоросії, чин крокосмейстера; якщо не можеш довідатися про це на місці у Полтавській і Чернігівській губерніях, то розпитай Глінку. Він все пізнав, він знає все; і навіть він написав марш крокосмейстерський, який ви всі почуєте під час показу опери "Руслан і Людмила..." Цей факт засвідчує про дружні стосунки, які склалися між М.Марковичем і В.Забілою.

У М.Марковича у селі Турівка був гарний оркестр із кріпаків, який чув М.Глінка та В.Забіла під час перебування їх у 1838 р. в садибі історика.

Ми згадали лише один епізод, який дав можливість стверджувати, що Віктор Забіла, як письменник і людина, не був обділений долею на зустрічі з відомими сучасниками. Згадаймо короточасні, і не такі часті, але пам'ятні, сердечні зустрічі з Тарасом Шевченком, про що вже написано чимало, дещо стриманіші, а інколи і недобррозичливі з Пантелеймоном Кулішем, теплі з Ганною Барвінок.

Заслужують на увагу і творчі та життєві зв'язки В.Забіли з пирятинцями Євгеном Гребінкою, Яковом де Бальменом, О.Афанасьєвим-Чужбинським, Платоном Закревським та іншими. Є.Гребінка вперше здійснив публікацію творів В.Забіли у своєму альманасі "Ластівка" (1841). Тут побачили світ поезії "Голуб", "Пісня" ("Поуз двір, де мила жила"), "Повіяли вітри буйні".

Особливе місце в житті В.Забіли займають діячі культури Чернігова. Поет бував у губернському місті, спілкувався з редактором неофіційної частини "Черниговских губернских ведомостей", поетом і етнографом Олександром Шишацьким-Іллічем, який опублікував у газеті в 1857 р. два вірші В.Забіли "До батька" та "Не щебечи, соловейку". До цього кола належав і відомий діяч культури, лікар, письменник, фольклорист Степан Ніс, у паперах якого були розшукані вірші В.Забіли "Будяк" та "Семенова кобила".

Важко сказати, чи перетиналася доля поета з Леонідом Глібовим, помітною на той час фігурою в літературі, видавцем газети "Черниговский листок", фольклористом Опанасом Марковичем та ін. Проте відомо, що В.Забіла підтримував зв'язки з відомим українським істориком і культурним діячем Олександром Лазаревським, який у своїх "Отрывках из черниговских воспоминаний" (1861–1863 гг.) згадує, як поет допоміг йому влаштуватися в Чернігові на роботу: "В июне (1861 г.) получил я письмо от В.Н.Забелы (поэта), в котором он "спешил известить" меня, что "его сиятельство господин начальник губернии" поручил ему передать мне, что б я приехал в Чернигов для получения желаемого места. Дело в том, что В.Н.Забела очень любил знакомиться со всяким "начальством". Будучи содержанием почтовой станции в г.Борзне, через которую проходил "московский" почтовый тракт, Забела нередко встречал на этой станции то или другое "начальство", и тогда спешил ему представиться и по возможности познакомиться. Таким образом Забела раз встретил на борзенской станции князя Паскевича, представился ему, поднес своей наливки и за эту любезность был приглашен в Гомель. Конечно, приглашение это было принято, и затем Забела очень любил повторять рассказ о своем визите к Н.Паскевичу, в Гомель... Не знаю, где Забела встретил Галицына, но приглашение последнего, о моем приезде в Чернигов, я, с удовольствием, получил через Забелу" [16].

Зазначена нами тема ще потребує додаткового вивчення, виявлення нових імен і фактів, які б дали можливість об'єктивніше представити життя талановитого поета-романтика Віктора Забіли, життєва та творча доля якого виявилася такою трагічною. Пошук триває, і сподіваємося, що він дасть плідні результати.

Література

1. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. – Ніжин, 2005. – 420 с.
2. Самойленко Г.В. Нежинская филологическая школа. 1820–1990. – Нежин, 1993. – 172 с.; Самойленко Г.В. Нариси культури Ніжина. – Ч. 1: Література. – Ніжин, 1995. – 100 с.; Самойленко Г.В. Літературне життя Чернігівщини в XII–XX ст. – Ніжин, 2003. – 386 с.
3. Наталка Полтавка. Роман Віктора Забіли // Зоря. – 1894. – №18. – С. 405.
4. Грінченко Б. Спогади про В.М.Забілу, написані до 25-річчя з дня смерті (1895) // Інститут рукопису НБ ім. В.Вернадського НАН України, ф. 170, №524, с. 22.
5. Комаров М. К биографии В.Н.Забилы // Киевская старина. – 1886. – №9. – С. 171–176.
6. Глинка М. Полн. собр. соч. Лит. произв. и переписка. – М., 1973–1977. – М., 1973. – Т. 1. – С. 283.
7. Кулиш П. Твори: В 2 т. – К., 1994. – Т. 1. – С. 368.
8. Гребінка Є.П. Твори: У 3 т. – К., 1981. – Т. 3. – С. 588.
9. Відділ рукописів Інституту рос. літ. АН Росії (Пушкінський Дім), фонд 488 (М.А.Маркович), оп. 1, №37.
10. Левашова О.Е. Михаил Иванович Глинка. Кн. 2. – М.: Музыка, 1988. – С. 26–27.
11. Глинка М. Полн. собр. соч. – Т. 1. – С. 285.
12. Вестник изящных искусств. – 1887. – Т. 5. – Вып. V. – С. 377.
13. Пархоменко І. Василь Штернберг. – К., 1978.
14. Дневник художника А.Н.Мокрицкого. – М.: Изобр. искусство, 1975. – С. 166.
15. Косячевская Е.М. Н.А.Маркевич. 1804–1860. – Л., 1987.
16. Киевская старина. – 1901. – Т. LXXII. – Март. – С. 356–357.

М.П.Бондар

Поетична творчість В.Забіли у розвитку української літератури першої половини – середини XIX ст.

Коли наприкінці XIX століття укладалася антологія "Вік", укладачі могли мати до вибору усього 12 друкованих текстів із поетичної спадщини Віктора Забіли. Могли мати – але чи мали насправді? Адже вони поодинокі з'являлися то у зошитах пісень М.Глінки з нотами 1839 р., то у "Черниговских губернских ведомостях" 1857 р., то у альманасі "Ластівка". В останньому з'явилось три вірші. Від цієї публікації і до альманаху "Вік" пройшло шість десятиліть. З певністю можна сказати й те, що кваліфікованому читачеві не була відома друкована збірка віршів поета, видана

десь орієнтовно у 40-х – 50-х роках і в якості факту літературного життя засвідчена, як відомо, аж 1936 р. (її першовідкривач зазначав, що "перед нами видання 40-х років" [1]).

Попри украй нечисленні друковані вияви, протягом усього ХІХ століття поезія Забіли мала й інше, паралельне існування, що ріднить її (як це очевидно для багатьох) із спорідненими за духом явищами – явищами народної поезії. Йдеться про існування у рукописах та у пісні. Документально засвідчено пісенне ширення таких Забілиних текстів, як "Не щебечи, соловейку...", "Гуде вітер вельми в полі...", "Не плач, дівчино, по своїй долі...", "Човник"; побутування в усному виконанні – "Поуз двір, де мила живе...", "Зовсім світ перевернувся...". Не менш важливо й те, що твори Забіли поширювались у численних списках, окремі з яких стали основою видання двох збірок віршів Забіли, видрукуваних майже одночасно у 1906 році: одна – у Львові за упорядкуванням І.Франка, інша – в Києві за упорядкуванням В.Мировця (псевдонім В.Дурдуківського).

Незважаючи на важке здобуття поезією Забіли друкованого вигляду, вона бодай у своїх фрагментах, окремими творами, і принаймні на теренах України Наддніпрянської мала у ХІХ ст. певний розголос. Друковані збірки 1906 р. стимулювали відносно активну популяризацію поезії Забіли: досить сказати, що в антології "Українська муза" (1908) передруковано було уже шість творів поета; Забіла, як і в антології "Вік", але репрезентований творами значно ширше, був потверджений у правах стояти у класичному ряду українських поетів – поряд із Є.Гребінкою, Л.Боровиковським, М.Костомаровим, А.Метлинським, М.Петренком, О.Афанасьєвим-Чужбинським, Я.Щоголевим...

Іще на початок ХХ ст. значення поезії Забіли не зводилося до значення виключно історико-літературного. "В них, – писав Мировець про вірші Забіли, – чується так багато щирого, безпосереднього чуття, виливається така правдива та глибока туга, що мимоволі навіть вони вражають серце, викликають в душі якийсь особливий, відповідний до їх змісту настрій" [2]. Поезія Забіли, паралельно зазначав І.Франко, "не перестане промовляти до людей зрозумілою їм мовою ще й тоді, коли будуть забути многі артистичніші, блискучійші та ефектовнійші, але менше сердечні писання" [3]. Очевидно, те безпосереднє враження, яке окремі твори поета справляли на психологічно тонко організованого читача, виступало основним аргументом включення їх у пізніші антології.

Певна річ, більш своєчасна й обширна публікація творів Забіли (в цьому зв'язку мимоволі згадується й загадкове нерозповсюдження видрукованої за життя збірки; один з дослідників висловлює припущення, що її тираж був знищений 1847 р. [4]) могла б побільшити функціональну

присутність творчості Забіли в українській поезії, принаймні XIX ст., мати дещо більший вплив на творчі спроби, експерименти й пошуки його сучасників і наступників. Але сьогодні за цим уже годі шкодувати. Важливішим видається визначити місце появи Забіли на карті українського письменства та досягнути узагальненої її смисл.

Якщо вважати 30-ті роки часом, коли Забіла взявся за перо (варта уваги гадка дослідника, що початком творчості Забіли могли бути й роки його перебування у Ніжинській Гімназії вищих наук, хоча документальних свідчень цього не наведено [5]), то варто зазначити, що це був час активного наростання потенціалу новочасної української літератури, безспірна кульмінація якого припадає на кінець 30-х та на самий початок 40-х років (і пов'язана насамперед із виданням поетичних збірок М.Костомарова, А.Метлинського та Т.Шевченка). У 30-ті роки дописує заключні частини "Енеїди" І.Котляревський, уже відбувся дебют П.Гулака-Артемовського, у "Вестнике Европы" з першими творами виступив Л.Боровиковський, поодинокими творами заявили про те, що вони теж не без божої іскри, вчені-слависти О.Бодянский та І.Срезневський (обоє в журналі "Молва", а перший з названих – і окремою публікацією віршових казок), мигнув, але швидко перестав давати про себе звістку чималий поетичний талант О.Шпигоцького (до того ж, досі залишається спірною належність – йому чи Боровиковському – одного з майстерних перекладів, що тягне й інші питання авторства). Працюють із поетичним українським словом, публічний вияв своєї праці відсуваючи на пізніше чи й узагалі покладаючись на посмертну увагу нащадків, поети С.Писаревський, М.Макаровський, С.Александров. Важливим для художньої літератури фактором було видання кількох відомих фольклорних збірок пісень та приказок. У Галичині в цей час виходять на літературний шлях поети "руської трійці", з ними разом М.Устиянович та А.Могильницький.

Заявляє про себе першими творами нова українська проза: маємо на увазі повість "Микола Коваль" М.Венгера (1832) та перші зразки україномовної прози Г.Квітки-Основ'яненка (в другій книзі альманаху "Утренняя звезда", 1833).

Серед усіх цих фактів, визначальних для становлення українського письменства як письменства нового зразка, яке місце здобуває творчість Віктора Забіли?

У так званому "Історичному оповіданні", вміщеному як передмова до своєї "Хуторної поезії" (1882), П.Куліш, не називаючи прізвища Забіли, але безпомилково маючи саме його на увазі, згадує: "Був він також собі поет з природи. Ще до появи Шевченка в літературі писав сей хуторний проява українські пісні взором звичайних жіночих, та й козачих, і в інші з них улив

стілько душі, що співались вони або читались у рукописі геть широко по Україні між панями, а деякі чував я й між простацтвом. Так само, як у Харківщині проявилась рідна поезія за приводом Гулака-Артемовського, а в Полтавщині за приводом Котляревського, так і в Чернігівщині, не знать і звідкіля, повинуло тогді по тихих хуторах поетичним надихом, і козакуватий сусід нашої "молодої княгині" (мова йде про Олександру Білозерську. – М.Б.) був самостайним органом нового почуття нації" [6].

Попри досить вимовну констатацію захопленого сприйняття поезії Забіли його найближчими сучасниками, у цьому висловлюванні варте уваги те, що Куліш не ставить творчість Забіли у хронологічний ряд, не розташовує його на лінії після Котляревського, а далі й після Гулака, як цього вимагала б хронологія поступу української поезії. Творчість Забіли в даному випадку – і це дуже симптоматично – Куліш розглядає не в часовій послідовності, не в продовженні лінії. Він, підкреслено зумисне порушуючи хронологію, вказує на творчість Забіли як на одне із наразі трьох джерел, звідки почало струмувати нове поетичне почуття. Тобто в даному разі Куліш пропонує тричастинну типологію, і однією з цих частин називає поезію Забіли.

Творчість Забіли була знаком певного типу поетичного світовідчуття в українській духовності першої половини ХІХ ст., знаком, явленим художньо досить переконливо. Сьогодні з погляду культурно-історичного поезія Забіли важлива як певна репліка – своєчасно почута чи не почута, але сказана і значуща як певна віха на шляху духовного й емоціонального поступу українського національно-культурного самоусвідомлення і самоствердження.

У розвитку новочасної української поезії Забіла бачиться провісником нового її типологічного різновиду – різновиду суто ліричного. В нашій поезії йому належить безперечне місце як одному з перших новочасних поетів-ліриків. Умовно, при бажанні, лірику можна завважити і у творчості Боровиковського, і у Гулака. Одначе жанри певної групи їхніх творів, позверхньо, в основі своїй хоч і є ліричними, але надто обтяжені зображальністю, розгорнуто-нарративним елементом. Тоді як у Забіли, як і, гадаємо, водночас у творчості М.Шашкевича, лірика виявляє свою істинну природу, стає лірикою у справжньому значенні цього слова, приходить до тотожності із собою. Домінантним чинником у роботі Забіли зі словом стає емотивність. Твори його, переважна більшість їх, будуються на розвиткові почуття й переживання, на їх динаміці. Для нової української літератури, яка висунула вимогливі художні завдання в оперуванні із "простим" (досі не книжним) українським словом, діяльність Забіли, одного з перших сутих

українських ліриків нового часу, знаменувала новий прорив, відкриття нового національного джерела художнього змісту.

Визначним ліриком був і Шевченко; також і його природа таланту передбачала великий ступінь стихійно-інтуїтивного осягнення світу. Але, на відміну від Забіли, Шевченкова поезія з самого початку була відкритою до надзвичайно широкого поля конфліктності у людському житті, тим часом як у Забіли культивована ділянка суперечностей значно вужча, пов'язана передусім із домінуванням відомого мотиву (Шевченковій ліриці загалом чужого), не без, слід віддати належне, декількох інших мотивів конфліктності, втім, непорівнюваних із Шевченковими. У структурі суб'єкта поезії Забіли, хай і наділеного ознаками диференціювання, основну роль бере на себе художньо сміливе, хоч і дещо наївне "я", тоді як Шевченків підхід незмірно складніший, варіативніший, позначений грою і перевтілюванням. Різні акценти заманіфестовані і в ліризмі, і в суб'єктивності обох цих поетів. Тому-то поезія Забіли, по суті відкриваючи лірику у новочасній українській поезії, за пафосом, за стилем, не кажучи про коло тем і мотивів, не виявляла великої близькості до Шевченкової, становила собою дещо іншу видозміну, навіть якщо розглядати ці явища як однотипні.

Саме ставлення Забіли до Шевченка було однією з проблем, якою добровільно завантажило себе і яку намагалось вирішити літературознавство минулих часів. Фактично першим із цих літературознавців виступає І.Франко, історик літератури, якому належить заслуга видання, популяризації та дослідження творчості Забіли.

Відаючи належне І.Франку, його феноменальному художньому чуттю, його здатності як заглибитись у психологію окремого твору, так і узагальнити тенденції літературного розвитку – усе ж, із точки зору сьогодення, із позиції суми фактів, явищ і подій, у тому числі й тих, що нині доступні нам і частково були невідомі йому, не можна погодитись із тими окремими його оцінками української поезії, у яких і розвиток української поезії, і творчі індивідуальності, що на цьому полі виявляли себе, мірялися з боку Франка виключно міркою Шевченка.

У Франка-літературознавця є цілий ряд праць, де він, образно кажучи, "дає добро" самотності того чи іншого поета, "дозволяє" йому бути самим собою. Але є й інші, у яких орієнтація на Шевченка, висунення Шевченка в єдиний центр розвитку поезії жорстко відчутний. Найбільше це виявилось у розвідці "Михайло П.Старицький" (1902), у якій Франко неправомірно вписує С.Руданського й Л.Глібова до гурту так званих "епігонів" Шевченка, зараховує туди й П.Куліша, не бажаючи помічати величезної трансформації Кулішевої поетики, здійсненої на шляху до "Хуторної поезії"

та "Дзвону", а беручи до уваги лише Кулішеві "Досвітки" та коло його політичних ідей.

Певною жорсткістю в сенсі нав'язування Шевченкових параметрів усьому українському літературно-поетичному розвитку прикметна й Франкова передмова до ним же, Франком, упорядкованої збірки Забіли "Співи крізь сльози".

Франко справедливо зараховує В.Забілу до "найздібніших і найталановитіших поетів старшої (тобто перед Шевченком. – М.Б.) генерації" [3, с. 43], проте навряд чи можна беззастережно погодитись із визначенням ним літературної долі Забіли й творчо близьких до нього поетів альманаху "Ластівка" та "Южного Русского Зборника" (серед них – О.Афанасьєв-Чужбинський, П.Писаревський, А.Метлинський), що його дав Франко у цій передмові. "...Слава Шевченка та серйозне розумінє задач і сути українства, висунені Кирило-Методієвим братством у половині 40-х років, притьмили їх і зневірили їх у власні сили. Перед ними (читай: завдяки поезії Шевченка. – М.Б.) відкривався новий світ думок, пісень та змагань; вони не чули себе підготованими йти тою новою дорогою, а рівночасно зрозуміли, що йти старою дорогою, до якої звикли і на якій, може, зразу надіялися якихось успіхів, тепер нема ніякого змислу. І вони якось так зав'яли на пні, закинули перо, або коли й писали дещо, то для себе, щоб дати вихід тим неясним поривам, які ворушилися в їх душах, але з тою сумною певністю, що те, що ворушиться в них, не зворушить нікого іншого" [3, с. 42 – 43].

Не кого іншого, як самого І.Франка, котрий не раз подавав приклад глибокого розгляду творчості і другого, і третього, і десятого ряду учасників культурного процесу, бачимо спільником у тому, щоб не приймати уніфікації українського літературного розвитку, прокладання лінії його розвитку між кількома поодинокими іменами. А у зв'язку з такою позицією, дещо іншою, ніж та, що заявлена ним же у названій передмові, хотілося б ще раз наполягти на гадці, що поезія Забіли становила явище, яке не підпадає ні під тип Котляревського, ні під тип Гулака, ні під тип Шевченка. Образно кажучи, Забілина творчість базується, очевидно, в кінцевому рахунку, на спільній із ними глибинній основі, але струмує з іншого джерела. Це джерело, можливо, не було потужне, але воно було інше.

Варто цінувати цю самотність і власну характерність поета. Для філолога і культуролога фактором відрадіним мусить бути те, що український літературний розвиток першої половини XIX ст. був багатим на розмаїті напрями і течії, більш чи менш сучасні, більш чи менш "архаїчні" (архаїчність яких іще варто довести), а небо красного письменства, де сіяли такі зірки, як Шевченко, Котляревський, Квітка-

Основ'яненко, Гулак-Артемівський, Гребінка, містило й такі унікальні тіла, як, приміром, Микола Венгер, Хома Купрієнко, Григорій Карпенко, Семен Метлинський тощо. Не кажемо вже тут про західноукраїнських літераторів, таких, як перший на Галичині український поет Йосиф Левицький, поет із Закарпаття Василь Довгович та інші.

Повертаючись до думки Франка, що творчість ряду поетів, а серед них Забіли, зів'яла у присутності Шевченка, можна висловити тверде переконання, що Забілі була відома творчість Шевченка, цілком очевидно, він давав їй високу, може, й дуже високу оцінку. Але, маючи на увазі те, що творчості Забіли (в тому обсязі, в якому вона нам на сьогодні доступна) притаманна стійка визначеність змісту, теми, образного мислення, маючи на увазі, що поет був міцно укріплений у власній тематиці і поетиці, навряд чи можна гадати, що він цю свою поетику брався б ревізувати або ж навіть і знецінювати в виду такого явища, як творчість Шевченка. Забіла вельми цінував Шевченкову поезію, проте свою власну він, цілком очевидно, відчував як дещо іншу тематичну й стильову побудову, і мало ймовірно, щоб добачав можливість і потребу корективів її засад.

Забіла був прямим продовжувачем традиції тих українських поетів XVII–XVIII століть, котрі, за малим винятком, не залишили нам своїх імен, але надбанням авторства яких став чималий масив української народної пісні. Серед тих, чиї імена таки дійшли, – Яків Семержинський, Федір Кастевич, Іван Пашковський, Юліан Добриловський та інші, а велику групу анонімних поетів становлять автори багаторазово варійованого жанрово-тематичного комплексу, що мав назву "Піснь світська" чи "Піснь світова" (на тему марноти життя).

Певна річ, народну пісню, такого і більш раннього зразка, брали до уваги і Котляревський, і Гребінка, і Костомаров, і Амвросій Метлинський, і Шевченко (кожен по-своєму), однак Забіла є тим поетом, котрий у ряді відношень стоїть до неї найближче. Його рукописні збірки, від руки переписувані, можна розглядати прямим продовженням тих збірок кінця XVIII ст., що фігурують як збірки фольклорно-книжної поезії (тобто за духом своїм "фольклорної", проте записаної).

Забіла, беручи в цілому горизонт розвитку української поезії, іде тут своєю дорогою. Забілі не можна відмовити в певній літературній освіченості, але як поет він не виступає адептом тієї чи іншої вітчизняної літературної школи, як це має місце і у творчості Гулака-Артемівського, і у творчості Боровиковського, і навіть у Шевченка. (Не можна при цьому не згадати, як Шевченко, у повісті "Капітанша" виводячи поміщика-поета Віктора Олександровича, доволі іронічно висловлюється про його спосіб оберігати себе від літературних наслідунків.)

Тематична структура поезії Забіли загалом відповідає її тематичній структурі пісенного фольклору. Як відомо, лірика інтимного, родового, сімейного плану посідає в пісенному фольклорі чільне місце. Можливо, де в чому спрощуючи, дослідник пише про поета: "Не маючи широких, загальнолюдських ідеалів або байдуже відносячись до них, Забіла через це саме не мав постійного джерела задля своїх творів. Виспівав він своє горе, і далі не стало про що писати. Можна припустити, що Забіла починав писати й на інші теми. Серед відомих нам його творів є і дидактичні, і навіть історичні. Та всі ці твори погано виходили у нього. Через це саме, проспівавши свою пісню, виливши у піснях власне горе, Забіла мусив замовкнути" [2, с. 27].

Глибинний, точніше сказавши – істинний фольклоризм поета (тобто той дух, яким просякнута поезія, znana як фольклорна), був завважений ще на відносно ранньому етапі розвитку української поезії як нової. Про вірш Забіли "Голуб", уміщений в альманасі "Ластівка", рецензент альманаху, сучасник поета і сам поет, захоплено писав: "Может ли хоть один из наших романсов сравниться с этой песней и глубиной чувства и силой мысли?.. А как естественно: не подпиши автор своего имени, скажи, что это произведение древности, и всяк бы поверил ему" [7]. Пізніший дослідник саме на основі безперечної наявності фольклоризму у стилі поета пробує відстояти самостійність його художнього мислення: "Народна пісня, що була джерелом задля всіх перших українських поетів, була головним джерелом і задля Забіли. Маючи це на увазі, не можна ніяк згодитись з деякими критиками (дослідник називає О.Котляревського; уже пізніше цю тенденцію із незрозумілих побуджень подовжив Г.Нудьга. – М.Б.), що помічають на творах Забіли вплив Шевченка та Метлинського. Можна цілком рішуче висловитись, що Забіла в своїх творах не наслідував нікому з тогочасних українських поетів" [2, с. 31].

З фольклорною поезією творчість Забіли ріднить і тематика (насамперед любовної історії та нещасливої долі), й основа віршування (не без варіативності), і ряд сталих образів, топосів народної поезії, які на мікрорівні складають переважну частину імагології текстів поета.

Генетична спорідненість Забіли із фольклорною поезією безсумнівна, але Забіла не зайняв би місця помітного поета передшевшченківської доби, якби вся його поетика вичерпувалася лише фольклорною, навіть за умови як завгодно талановитої праці на цьому шляху.

Будучи найменш "літературним" (у значенні літературної школи) і найбільш "фольклорним" поетом, Забіла разом з тим вносить відчутний елемент нового зразка художності у поезію, як розбудовуючи художній

образ у парадигмі фольклорної поезії, так і – паралельно – роблячи крок поза фольклорні уявлення.

Почати хоч би із найнижчого рівня – віршування. Звертають на себе увагу перенесення граматично й логічно поєданого із частиною фрази, викладеної у попередніх рядках, закінчення цієї фрази у наступному 14-складнику (уже у вірші "Човник", 5-та строфа [8]; таке перенесення здійснюється навіть за межі строфи (наприклад, початок фрази – у попередній строфі, закінчення – у наступній: "Полюбив я дівчиноньку, / І мене дівчина, "Дуже люблю", – побожилась, / Да лиха година, / Що я такий безталанний / На світ народився, / І сам бідний, і з бідною / Вірно полюбився". – "Ох, коли б хто знав..." [8, с. 73]; також – у вірші "Гуде вітер вельми в полі" – "провисаючий" у наступну строфу рядок із конкретизацією "криш": "Солом'яні да залізні" [8, с. 64–65]). До того ж вірш Забіли, особливо у творах з рисами оповідності та інвективи, наближається до говірного вірша.

Поезію Забіли супроти поезії фольклорної відзначає прикметна жанрова своєрідність, а саме контамінація ряду жанрових ознак в одному творі, а при медитативності – тяжіння до асоціативного способу артикуляції теми (більш детально про це – нижче).

Що стосується образності, що в ряді випадків Забіла, навіть використовуючи той чи інший традиційний (притаманний для фольклорної поезії) образ, дає йому нове поетичне дихання, ставить його у незвичний контекст ("Чи вже квітка, як одірвать, / Довго цвісти буде?" [8, с. 59]). Розбудова номінально фольклорного образу здійснюється Забілою також шляхом конкретизації, деталізації предмета, за яким у фольклорі закріплена здебільшого декоративна функція (приміром, густофарбне змалювання спорядження коня – "Удила в зубах скрипіли, / Збруя вся тріщала" [8, с. 115], або ж точне спостереження стану човна, який стоїть при березі і "стукається" об берег при плескоті хвиль – "Знай все стукався об його, / Як стане плескати" [8, с. 61]). Традиційну образну систему поет збагачує власними елементами й описами, наприклад, порома, що тоне ("Сидів раз я над річкою"), хуртовини серед поля ("Вечоріє, смеркається"). Лагідно-церемоніальний виклад типової ліричної фольклорної поезії поет збудує якимсь шорстким, грубуватим, деталізуючим виразом ("А без сонця да на вітрі, / Одежі не мавши, / В три погібелі зогнешся, / Долю проклинавши" [8, с. 132]; можна говорити тут і про бурлескні елементи, проте це питання окреме, позаяк подеколи те, що називають "бурлескним" виразом, зумовлюється на практиці недостатньою розробленістю літературної мови).

Нарешті, головне – лірика Забіли була кроком уперед в індивідуалізації ліричного вираження в українській поезії. Цю індивідуалізацію не можна вбачати лиш у афектованості, у перейнятості героя пристрасною, як це вважає дослідник: поезія Забіли, твердить він, є імперсональною за формою (спірне міркування. – М.Б.) і могла б бути названа імперсональною й за змістом, "коли б не біль, гнів, образа на людей і на долю за відмову одружитися на коханій не наповнюють її вщерть, не активізують її і, тим самим, не роблять особистою" [4, с. 73]. Індивідуалізація вираження – вона, вважаємо, не в силі почуття, а в індивідуальному, в такому, що вибивається понад фольклорну норму, баченні світу та в таких же засобах донесення цього бачення.

Проте, як воно уявляється, головне у спробі індивідуалізації поезії, у виведенні її понад ті набутки, які мала в своєму надбанні фольклорна поезія, – це інтонаційне багатство поезії Забіли, це повсякчасна у викладі суб'єктивна відкликуваність на певну множину відтінків думки й почуття, яка задемонстрована у цих віршах і яка, можливо й передбачувана парадигмою фольклорної поетики, не є аж так часто заманіфестованою у фольклорно-поетичних творах. Ця активність вражливого, спостережливого, сприйнятливого, нарешті, сповненого уяви і роздуму суб'єкта, – вона в ряді творів веде до особливостей композиції, яка практично неможлива у фольклорній поетиці, а якщо й можлива, то не є її нормою. Порівняно з такими віршами Забіли, як "Човник", "Сидів раз я над річкою", "Сирота", "Вечоріє, смеркається", "Повіяли вітри буйні" тощо – більш послідовна композиція фольклорного зразка видається лінійною, не такою мірою розгалуженою й ускладненою. Звідси – й складніші жанрові характеристики творчості Забіли. Автор, цілком покладаючись на самобутнє уявлення про будову твору, послідовно контамінує різні мотиви, викладає різні "случаї", виходить на паралельні порівняння, повертаючись, а то й не повертаючись до образів і мотивів, з яких починався твір, у результаті чого останній весь обростає різноспрямованими різнотональними елементами.

Суттєвою характеристикою Забіли, яка промовляє про його рух у певному напрямі далі поза поезію фольклорного – бароково-сентиментального – зразка, є відзначувана практично всіма дослідниками наявність ознак романтизму в його творчості. Головним, на нашу думку, тут виступає не тільки типове, притаманне українським романтикам звернення до народної традиції, до народних повір'їв, не тільки піднесене, витончене, сублімоване, майже містичне почуття стосовно коханої жінки, а й те, що становить основу художнього конфлікту в його поезії: протиставлення внутрішнього світу особистості (яку поет не боїться артикулювати у

першій особі) і меркантильної дійсності, у якій усе визначають гроші і "худоба" (тобто, у тодішньому значенні: майно, багатство); таке світоглядне протиставлення у вірші "Зовсім світ перевернувся" трансформується в інвективне шельмування суспільного ладу (у ті часи, до яких відносимо творчість Забіли, це був, безперечно, один із найгостріших, один із найпристрасніших творів в українській поезії, зразків чого не знайдемо ні в Костомарова, ні в Метлинського; за цим твором, відомим свого часу в усній передачі, мусимо визнати безперечне збагачення тематики поезії Забіли, як і української поезії в цілому).

Ймовірно, романтичне світовідчуття Забіла виніс із Ніжинської гімназії, де панувала відповідна атмосфера в середовищі початкуючих літераторів. Разом з тим не можна не зауважити такої відмітної риси, як певна неувага Забіли до козацької української тематики, яка розроблялася практично всіма поетами-романтиками; ця "від'ємна" (чи від'ємна?) характеристика спрацьовує на користь своєрідності доробку поета. Втім, незначний фрагмент із дещо однобоким змалюванням "козацької волі" наявний у вірші "Розлука" (по розлуці з коханою героєві не мила навіть і "козацька воля" – "Ота, що колись бувала, / Де пісень співали, / Усяких, якую хто знав, / Про все й розмовляли, / Під куренем кашу ївши, / Під чуб да в жупанах, / А все знали, що діється / Аж по Забалканах" [8, с. 132]). Можна вказати і на вірш "Палій", одначе, на нашу думку, це меншою мірою твір на історичну козацьку тему, а більшою мірою – філософічна медитація, у якій ім'я Палій виступає радше знаком, прозивною назвою певної всіма званої визначної особи, що жила в минулому. До речі, у подібній функції ім'я Палія фігурує й у переспіві П.Гулаком-Артемовським "XIV оди Горация, кн. II"; відчутно узагальнене зображення особи Палія, тільки уже як репрезентанта козацької доблесті, у вірші "Палій" Л.Боровиковського.

У цьому своєму вірші Забіла схиляється до думки про тотальність щезнення, про минуцність усіх історичних діянь, і слави, і подвигів честолюбства (на переконання поета, "слава" Палія стала курявою так само, як перед ним стала курявою слава "яких-небудь панів, князів": " Бо всі, хто живуть на світі, / Що вони таке? – / Земля, курява і слава, / І ніщо друге" [8, с. 126]).

Щоправда, певне повернення минулого існування поет готовий добачати, визнаючи релігійну тезу щодо воскресіння мертвих ("Бо над всіми заспівають, / Земля в землю й піде, / І повстаєм тоді колись, / Як судний день прийде" [8, с. 126]).

Разом з тим в іншому творі – "От і празника діждались" – відбилися дещо інші уявлення поета. Тут герой, імовірно, не надто покладається на можливість загробного життя – смерть він вважає безповоротним станом,

розуміє, що намагання протиставити смерті хоч би й власну любов навряд чи вінчатиметься чимсь утішним. Герой одухотворений своєю любов'ю і хотів би зберегти любов і по смерті, але для нього очевидною є неможливість цього, тож свою пристрасну мову про улюблену жінку він перебиває отвережуючою констатацією ("Вона щастя моє в світі, / Всі мені не милі; / Її більше себе люблю, / Люблю до могили. / І в могилі, коли можна, / То буду кохати; / Дак там уже кінець всьому, / Треба вічно спати" [8, с. 66–67]).

Звертають на себе увагу ті яскраві поетичні міркування Забіли, у яких поет виступає немовби продовжувачем у справі творення міфологічних, філософічних, світоглядних уявлень етносу. Літа безжалні, та ще й при цьому самі короткі – така думка формує фінал вірша "До коня", у якому ці літа порівняно із весняною водою. У цьому ж таки вірші має місце своєрідний "емпіріокритицизм" філософічних уявлень поета: звучить цікава філософічна думка, що надто інтенсивне проживання життя залишає обмаль життєвої енергії на наступні роки.

Міфологічне ставлення до світу лежить, на нашу думку, у неодноразово проведеному в поезії Забіли зіставленні героя із предметами довколишнього світу, живими й неживими, на предмет відчуття горя (лиха). Так, поет звертається і до коня (двічі), до човна; об'єктом звернення виступає й вітер ("Ревеш, вітре, да не плачеш, / Бо тобі не тяжко; / Ти не знаєш в світі горя, / Дак тобі й не важко". – "Гуде вітер вельми в полі" [8, с. 64]).

Яскравим і оригінальним мотивом у поезії Забіли є порівняння (по суті, отожднення) прикрих почуттів героя і сліпоти (або ж аберації зору). Мотив цей кілька разів розгортається у зводі віршів ("От і празника дождались", "Сирота" та ін.), постаючи, на тлі фольклорної емблематики, досить незвичною метафорою ("Дивлюсь на все, як без очей; / Бо щастя не маю..." [8, с. 66], "Ох! як важко жить такому, / Кому світ немилый, / Кому очі зав'язані / На вік його цілий / Не хусткою, а долею!.." [8, с. 76]). Крім поверхового зв'язку з плачем, сльозами, за якими не видно світу, сліпота як сема має й глибше метафоричне значення. Поет усвідомлює свою нещасливу любовну пригоду як наслання сліпоти, як застування навколишнього світу.

Серед віршів оповідального характеру змістово й жанрово виділяється твір "Остап і чорт" (відзначений Франком, можливо, з точки зору цінності для культурно-історичних зацікавлень, у його нарисі "Українці"). Як можна спостерегти, тема стосунків з нечистою силою заторкнута Забілою і у вірші "Вечоріє, смеркається": в обрамленні зображення зимової, крізь завірюху, поїздки героя подаються його невтішні роздуми про неза-

можність, і одним із мотивів цих роздумів є уявна зустріч із чортом, якої герой прагнув би, бажаючи витребувати в чорта багатства, якби не розумів, що "цього не буде зроду, / Чортів нема в світі" [8, с. 92]. Не може не звернути на себе увагу та обставина, що герой не має стосовно чорта жодного страху, більше того, при зустрічі з ним бачить себе зухом, що агресивно заявляє свої вимоги, погрожуючи чортові розмаїтими карами й тортурами.

У вірші "Остап і чорт", творі іншого жанру, що має ознаки казки, зустріч із представником нечистого світу із статусу уявної і неможливої переводиться на рівень реальної. Герой цього оповідання спершу трохи лякається спіткання із чортом, але далі вступає з ним у поєдинок, вдається до хитрощів і, нібито змагаючись у свисті, побиває чорта "дубцем". Мотив такого змагання відомий з народних казок, трохи пізніше оброблений і в одній з байок С.Руданського. У творові відсутня інформація про плату, яку сплачує переможений переможцю (принаймні відсутня у тих текстах оповідання, яке дійшло до нашого часу); можливо, це й не так важливо для повноти смислу твору, адже смислом його є заманіфестування безстрашного ставлення до нечистої сили, здатність звичайного чоловіка перехитрити її, посміятися над нею.

Вартою уваги є незвична композиція твору. Опісля опису змагання з чортом та вислову хвали "оцим Остапам" як представникам простого, але винахідливого сільського люду несподівано, як може здатися, тобто аж насамкінець, слідує опис самого чорта, що його зустрів герой оповідання, опис надзвичайно колоритний, сказати б, реалістичний, із перерахуванням подробиць та виведенням окремих із них на рівень художньої деталі.

Вдалося виявити, що подібну композицію у майже тотожній темі можна зустріти у віршеві одного арабського поета доісламської доби – Тааббата Шаррана (VI століття) про зустріч із "гуль" – демоном жіночого роду, що мешкає в пустелі. Автор зазначеного твору – той самий, чий вірш про криваву помсту (тобто ще один із невеликого обсягу творчості, що дійшов до нас) через посередництво Й.В.Ґете переспівав молодий Франко під заголовком "Месть за убитого. Арабська дума" (у збірці "Балади і розкази", 1876).

Згаданий вірш про зустріч із гуль видається не зайвим навести (у підрядному перекладі з російськомовного підрядника).

Хто розповідь допитливим юнакам
Про те, що сталося зі мною в Раха Бітані?
Там спіткав я гуль, яка сягнула мені навстріч
Стрілою, гострою і прямою, як прямою буває рівнина степу.

Я сказав їй: "Обоє ми – підкови втоми
Та брати мандрів, – отже, зійди із моєї дороги!"
Одначе вона накинулась на мене з усією силою, навально,
Та я зустрів її гострим йменським мечем.
Я ударив її ляку не чуючи, і вона, повержена, впала
Із окриком: "Геть!", але я відповів: "Еге ж!
Залишайся отут незворушною, бо страх мені невідомий!"
І я не відходив від неї протягом ночі,
Аби побачити вранці, якою є та істота, кого я здолав.
І при світлі зорі я розгледів
Вирячкуваті очі на огидній голові,
Схожій на голову кішки, з роздвоєним язиком,
Ноги – як у верблюда, що несе важку поклажу, тіло – собаче,
А одежа – з шерсті чи пошматованих бурдюків [9].

Гадаємо, така гідна подиву подібність є свідченням подібності елементів архетипних основ у художньому мисленні різних, навіть віддалених у часі й географічно культур, як і – що цілком очевидно – глибокої закоріненості українського поета першої половини XIX ст. у ці архетипні основи.

Повертаючись до вірша Забіли, ширше – до теми взаємин із, образно кажучи, "супротивником роду людського", яка має місце в творчості поета, треба зазначити, що вирішення цієї теми засвідчує певні світоглядні установки. Герой, у кінцевому підсумку, не страшиється репрезентанта диявола, здатен обманути його, певним чином здолати, посміятися над ним. Забіла виступає тут наступником такої позиції, яка простежується в українському вертепі, в інтермедіях драматичних творів XVIII ст., в ряді українських казок; таким ставленням позначено й балади "Твардовський" (1827) П.Гулака-Артемівського та "Корній Овара" (1836) І.Срезневського (також – вірші з приводу війни 1812 р., у яких Наполеон, витрактований зверхньо-глузливо, розглядається на предмет схожості з чортом). Якщо іти по шляху узагальнення, то слід визнати, що маємо справу із світоглядно-релігійною позицією принципового монотеїзму, якою відкидається дуалістичне влаштування світу, поділ його начал на дві взаємопротиставлені сили. У позиції, що її підтримує творчість Забіли, бог і диявол є надто різнонаговими; за богом залишається практично вся повнота розпорядження світом, тим часом чорту відведена роль жалюгідна або ж зовсім заперечується його існування.

Щоправда, є в доробку Забіли й вислови дещо іншого змісту: "... Терпи горе, мій синочку, / Та надійсь на Бога. / Не видавай Лукавому / Серцем

совладіти, – / Нехай буде те серденько / Вірою зогріто..." [10]. Одначе ці рядки взяті із твору особливого, для доробку Забіли незвичного – із вірша "До сина", де поет, імовірно, виконуючи якесь стороннє замовлення, викладає певну педагогічну концепцію від імені узагальноної особи, – тим часом і зміст, і стилістика цього твору (як і вірша "До батька", що є ніби йому відповіддю та становить з ним своєрідний диптих) мало узгоджуються із відповідними характеристиками решти творів Забіли.

Можна згадати, що з осміяння чорта розпочинає свою творчість і М.Гоголь, проте в подальшому еволюціонує, наділяючи все більшим значенням та могутністю диявольське начало світу (слідом за Д.Мережковським ряд дослідників вичитує із текстів письменника, що навіть Хлестаков виступає іпостассю диявола), Гоголь, по суті, онтологізує це начало. Досить серйозно висловився про диявола Шевченко ("...Доводить до чого / Сатана той душу нашу" – у "Москалевій криниці"), хоча з певних причин не розгортає цієї тематики. Радше метафорою, ніж визнаною інстанцією світу, є диявольське породження для Франка (при цьому його гумор значно відрізняється від гумору Гулака-Артемовського й Забіли).

У цих різних позиціях відбивається історична й культурна колізія двох векторів у рецепції християнства релігійною свідомістю українства. З одного боку – майже абсолютне єдинобожжя, більше ґрунтоване на старозавітному фундаменталізмові, з іншого боку – новозавітне розуміння бога, відкрите ересям і не звільнене до кінця від слідів перського зороастризму та мініхейства з їх "світлим" і "темним" богами.

І Франко, і Мировець, і практично вся не така уже й численна група інших дослідників, що торкалися творчості Забіли, практично одностайні у ствердженні, що основна тема поезії Забіли (мається на увазі тема нещасливого закохання) безпосередньо взята із переживань його як приватної особи і має вищою мірою біографічне походження. С.Крижанівський зазначав, що відмова Забіли з боку батьків коханої та віддання її за іншого "так уплинуло на Забілу, що він став меланхолійним поетом... Отже, особиста драма породила й поезію" [2, с. 72]. Дослідник на основі фактів особистого життя Забіли навіть визначає початок його творчості: "Рік її народження (тобто поезії. – М.Б.) – 1833" [2, с. 72].

Не маємо наміру наразі ставити це під сумнів. Правомірними були, приміром, з боку Наталки Полтавки (Н.М.Кибальчич) та Ганни Барвінок (О.М.Куліш-Білозерська), і залишаються досі спроби глибшого з'ясування взаємин Забіли та Любові Білозерської, цілком доречно досліджувати психологічний чи й психоаналітичний аспект і цих взаємин, і самої творчості Забіли (як-от це заявлено в ряді доповідей конференції 2008 р.). Одначе не можна при цьому не звернути увагу, що тема нещасливого

закохання, мотив неможливості поєднатися із тим, кого кохаєш, належить до найбільш популярних і найбільш давніх тем і мотивів світової поезії. Уже віршам давньогрецького лірика Алкея (VII–VI ст. до н.е.), уже поезії Овідія і Катулла знайомі ті чи інші варіації цих мотивів. Тема відтрученого закохання та даремного домагання ґрунтовно представлена в куртуазній поезії середньовічної Франції, у поезії німецького міннезангу. В часи Забіли з'являлися друком численні російськомовні переклади із французького поета Андре Шеньє – елегій, звернутих до жінки на ім'я Камілла (це – лиш один із ближчих прикладів загальної подібності теми). Ті ж конкретні місцеві мотиви, пов'язані навіть із особливостями етнічної звичаєвості й побуту, яких торкається Забіла, – вони в цілому багаторазово заявлені в українській фольклорній та книжній ліриці XVII–XVIII століть. Таким чином, в основній частині своєї творчості Забіла мав ґрунтовну не лише загальну світову, а й національну поетичну традицію, виступаючи її продовжувачем. Слід визнати й те, що тема, яка виступила основною у поезії Забіли, в українському письменстві нового періоду з таким розмахом оброблена ним першим; вже опісля предметом циклів і цілих збірок стає вона в творчості інших поетів (серед яких – І.Білик, І.Франко, О.Маковей, В.Пачовський, П.Карманський, Мих. Лозинський, О.Олесь, А.Кримський...).

Від своїх попередників – анонімних чи зі збереженим іменем – поетів минулих століть Забіла відрізняється тим, що обраний ним варіант любовної теми – а саме: сюжет недоступності коханої – він широко розгортає і концептуалізує; можливо, саме в цьому й мусить полягати один із головних аргументів віднесення його до романтизму. Зазначений сюжет, знову ж таки, відкриваючи парадигму специфічно української модифікації романтизму, як вона практично явлена, у Забіли кореспондує із більш узагальненим відчуттям (і світоглядним концептом) обділеності долею.

Відтак можна висловити гадку: не тільки біографія приватної особи Забіли штовхнула його як поета до зазначеної теми, а й, імовірно, мав місце й зустрічний рух: ті естетичні й поетичні (в значенні поетики) установки, які сповідував він як творча особистість, можливо, активно були орієнтовані на пошукування свідомістю поета тієї нещасливої пригоди, котру він пережив чи, радше, зрозумів як нещасливу. Принаймні цими установками було надано цій пригоді неабиякого значення, піднесено її на рівень долевизначальної, на рівень, по суті, основної теми творчості.

У більш екстремальному виразі (на якому тут не наполягаємо категорично, лиш висловлюємо в ролі припущення), можна поставити питання таким чином: чи зовсім відсутні підстави міркувати, що у випадку явища Забіли маємо справу не із любовною причиною, котра "зробила з нього поета", а спостерігаємо за розгортаючим творчість поетом, котрий

переживав чи не переживав якісь певні житейські колізії і матеріал цих колізій використовував для спорудження романтичної історії свого героя?

Не викликає подивування "біографічний підхід" у погляді на творчість Забіли, притаманний уже згаданим письменницям, що записали спогади про поета, – такий погляд для них, котрим хвилі художнього натхнення своєю чергою коли-не-коли дарувалися побутовим повсякденням, органічно впливав із недостатнього розрізнення ними стихії словесної творчості і стихії самого життя. Але залишається загадкою, що налаштувало Франка на той час його професійної діяльності надіслану йому із Наддніпрянської України рукописну збірку Забіли кваліфікувати не лиш як явище художнє, а більшою мірою, можливо, не повсякчас виправдано, розглядати у характеристиках "людського документа".

Франко зазначав, що людина, "жива, нещаслива та безсила", яка змальована у творах Забіли (і, до речі, представлена у передмові Франка фактично без розрізнення із самим поетом Забілою), "в хвилях наболілого горя висловлює те горе як уміє" [3, с. 46]. Тим часом можна припустити, що поет міг більше, ніж йому дозволяло його горе, міг – хай на незначну висоту – піднятися над своїм горем, а факти своєї власної життя потрактувати у проекції на поетичну творчість у значенні функціональному.

Одним із додаткових аргументів тут може виступати видрукувана за життя поета віршова збірка (та сама, яку свого часу віднайшов був Є.Кирилюк). Її композиційна побудова дає підстави для різних висновків. Можна, при бажанні, вбачати у ній виклад певної "історії любові" (а ті вміщені у ній вірші, які не мають прямого стосунку до цього сюжету, витлумачувати як, імовірно, якесь символічне чи алегоричне його підсилення). Але можливий і інший погляд, який не підтверджує тези про вичерпне значення теми нещасливого закохання для поетичної творчості Забіли.

У друкованій збірці вірші любовної теми (якщо мати на увазі якусь хронологію пригоди) розміщені урозкид, до того ж перемежаються із творами іншої тематики і проблематики, яких чимало у цій збірці (зокрема, "Маруся", "Нащо, тату, ти покинув", "Будяк", "Зовсім світ перевернувся", "Весілля", "Остап і чорт", "Семенова кобила"; та й останній із уміщених тут – "Голуб", видається, не кореспондує вочевидь із тією варіацією теми любові, як вона мусила б бути спроектована із знаного епізоду поетового життя).

Композиційна побудова цієї збірки засвідчує не пригніченість її автора перебутою житейською пригодою, а рух поета у напрямі до розмашистого, артистично нескваного презентування ним своєї творчості, навіть із рисами деякого відсторонення від власної біографії. За більш уважного й

цілеспрямованого розгляду можна сконстатувати у творах цієї збірки елемент певного дистанціювання суб'єкта від викладуваного почуття, певне ковзання образу над емоцією. Варто звернути увагу, що Франкові не була відома ця друкована збірка; можна висловити припущення, що за знайомства із нею, можливо, пафос деяких Франкових висловлювань міг би бути подеколи трохи іншим, адже ґрунтувався він із врахуванням і таких творів, як "Сорока в дворі скрекоче", "До невірної", "Пугач", "Туга серця", "Розлука", які до друкованої збірки не увійшли (і які працюють на підсилення почуття розпачу й безпомічності героя). Значення цієї збірки для характеристики провідних засад творчості Забіли уявлялося б ще важливішим, якби була доведена причетність самого поета до її упорядкування. На жаль, на сьогодні це питання залишається відкритим...

Уже згадуваний тут дослідник, даючи своїй розвідці назву "Віктор Забіла, поет і літературний герой", здавалося б, міг би мати на увазі якусь структурну інтригу – за умови розрізнення зазначених іпостасей: "поета" та "літературного героя". Однак цього не стається – весь пафос роботи спрямований на доведення їх повної тотожності.

У цій же роботі автор, немовби заперечуючи тезу про так звану імперсональність змісту поезій Забіли, усе ж залишає в силі поняття цієї імперсональності за формою творів поета. Все ж мали місце – і ми намагалися це показати – певні кроки до ускладнення Забілою такої форми. Найбільш яскравими у цьому плані є послання "До Шевченка" та вірш "Кохання". І в тому, і в іншому творі використовується доволі незвична шестирядкова строфа із незаримованими третім і шостим рядком; крім того, "Кохання" фіксує дистанцію між автором і героєм, не позбавлений усмішки погляд автора на героя збоку; за своїм інтонаційним і образним ладом твір цей має незвичайну схожість із відповідними характеристиками деяких творів Василя Пачовського з його збірки "Розсипані перли" (1901); при цьому Пачовський, швидше за все, не міг знати твору Забіли, а мав за зразок поезію німецьких імпресіоністів, зокрема Ріхарда Демеля.

З точки зору перспектив загального поетичного розвитку видається цікавим і важливим цілий ряд блискучих закінчень Забілиних творів; це закінчення, які не узагальнюють у буквальному сенсі, не подають повчання, а немовби відводять убік, "зіслизають" із основної теми або ж "навздогін", уже після всього технологічного циклу викладу, раптом доповнюють її якимсь деталізованим зауваженням ("Нащо, тату, ти покинув", "Весілля", "Зовсім світ перевернувся"). Зразок такого закінчення – у вірші "Сирота": порівнявши людей бідних і людей із деяким достатком, поет раптом вдається до аналогії з ростом та безпекою дерева: краще, переконує він, доводиться дереву, яке "підперте"; відтак продовжує свою

думку далі, фактично уже поза смисловим окресленням теми: "А як його обгородить, / Ще буде цілійше, / Бо й скотина не обломить, / То й ростиме вище" [8, с. 77]. Як не згадати тут явища кумулятивності опису й повістунання у багатьох творах М.Гоголя (приміром, несподіване розміркування про неспівмірність причин і наслідків у "Старосвітських поміщиках" або ж хід думки від опису речей, які розглядає Іван Никифорович, до згадки про вертеп та, далі, про плечі й груди "повних хуторянок" – на початку другої глави "Повісті про те, як посварилися..."). Забіла в окремих із творів робить цей прийом вільним від гумористичної стилістики, відтак він виразніше набуває деяких ознак явища, яке пізніше почали називати поетичною асоціативністю.

Можна гадати, саме така ускладнена композиційна будова ряду творів Забіли, в якій можна углядіти свідоме чи несвідоме апробування асоціативного зв'язку фрагментів, разом із творчістю інших авторів, серед яких О.Афанасьєв-Чужбинський (та, само собою зрозуміло, Т.Шевченко), здатна викликати зацікавлення як пра-зразок активних пошуків новітнього поетичного вираження.

Ведучи мову про твори Забіли, друквані у "Ластівці" 1841 р., та перераховуючи поетичну автуру цього альманаху, дослідник зазначає, що на тлі цих поетів "вірші В.Забіли зовсім не виглядали анахронізмом" [4, с. 73]. Видається, це не найбільш точне визначення, і взагалі, навряд чи правомірна постановка питання. Поетичні твори Забіли аж ніяк не могли виглядати анахронізмом поряд із байково-оповідними творами П.Писаревського, П.Кореницького, поряд із переспівом С.Писаревського, поряд із гранично лапідарними байками Л.Боровиковського, що були там уміщені. По-друге, взагалі не повинна йти мова про якийсь "анахронізм", навіть стосовно творів щойно названих поетів; альманах "Ластівка" цілком природно представив свою власну добу, те, що мала на той час українська поезія в набутку, до того ж далеко не слабше з її напрацювань. А що Шевченко уже на той час рішуче прокладав новий шлях у поезії – то варто розглядати це як роботу на одному з напрямів, а не як дорогу, на якій є лідери і є ар'єргард.

Для історика літератури та української культури в цілому творчість Забіли дає багатий матеріал, який усім своїм складом переконує: розвиток української словесності у другій половині XVIII ст. – першій половині XIX ст. йшов багатьма напрямками, багатьма руслами, за багатьох різнорідних естетичних і художніх явищ. Творчість Забіли, позначена як, можливо, нікого іншого, елементами відмінності супроти магістрального типу, може, разом з усіма іншими, служити ствердженню мультицентровості у національному літературному розвитку першої половини XIX ст.

Поезія Віктора Забіли є тим явищем, яке на тлі творчості ряду інших авторів, його сучасників, найбільш промовисто засвідчує процес стихійної активізації художнього мислення в Україні першої половини XIX ст. на його "серединному" та вище ніж "серединному" рівні. Складовими цього процесу було як продовження такого ж рівня поетичної традиції (анонімних і напіванонімних поетів-елегістів, творців книжної й фольклорної лірики), так і тяжіння до новочасної трансформації художнього мислення, набуття ним істотно нових рис – насамперед індивідуалізації почуття, світосприйняття й роздуму, за всієї, притаманної зазначеному рівню, безпосередності їх вираження.

Значення Забіли – не у впливі на того чи іншого письменника. Сьогодні, в історичній ретроспекції важливо сконстатувати, що через його творчість проявили себе суттєві характеристики національної художності, якими доповнено систему таких характеристик, виведених із творчості інших поетів (передовсім, звичайно ж, Т.Шевченка), прозаїків, драматургів. Через Забілу – точніше б сказати: в тому числі через Забілу – заманіфестувалися силові тенденції українського літературного розвитку. У першій половині XIX ст. склалися такі культурні умови і настала така пора, коли українське художнє слово стає здатним набувати індивідуалізованості, посиленого ліризму, структурувати образ особистості, відбивати певну діалектику переживання, захоплювати в свою орбіту психологічну і соціальну конфліктність. Усе це ознаки, першорядно важливі для художньої свідомості, а для свідомості особистості як такої важливо те, що вони явлені в художньому слові. І одним із митців, у творчості якого дещо із цього вимовно і самобутньо відкарбувалося, був Віктор Забіла.

Потужна генеративна спромога фольклорної поетики, яка у творчості Забіли по-новому продемонструвала свій творчий ресурс, виявила здатність – знов же таки, під наполегливим зверненням до неї талановитого поета – дати засоби для того, щоб загалом імперсональні формули нещасливої долі тощо перевести в сюжети, мічені індивідуально-особистісними елементами. Одначе й наявність цих елементів не може бути зведена до потенціалу поетики фольклору, яким би потужним він не уявлявся.

У тому явищі, яке називаємо творчістю Забіли, бачимо, з одного боку, ще не вичерпані до кінця можливості народнопоетичного світосприйняття, з іншого – діяння нових обставин громадського й особистого життя на етапі нового національно-духовного піднесення, яким, безперечно, був час, що зродив "Енеїду" Котляревського та готував появу Шевченка; ресурсом фольклору він повністю задовольнитися не міг. Нарешті, вирішальний чинник – це безперечний художній талант самого поета, його природжений поетичний дар і художнє чуття, його здатність, можливо, не

усвідомлюючи цього, до матеріалу довколишньої дійсності, як і до досвіду свого власного життя й переживання, підійти із проектом художньої неодноманітності, наростити надбання простонародного поетичного слова, до того часу пов'язані майже виключно із фольклорно-поетичною традицією, наснажити їх новим змістом, суголосним якісно новому етапу розвитку національного письменства, ставши – згадаймо високостильний, але справедливий вираз Куліша – "самостійним органом нового почуття нації".

Література

1. Кирилук Є. Невідома збірка творів Віктора Забіли // Кирилук Є. Слово, віддане народові. – К.: Дніпро, 1972. – С. 27.
2. Мировець В. Співець власного горя: (Віктор Миколаєвич Забіла) // Твори Віктора Забіли. – К., 1906. – С. 29.
3. Франко І. [Поезії Віктора Забіли] // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 37. – С. 46; орфографія відтворюється із врахуванням особливостей першодруку, вміщеного у виданні: Забіла Віктор. Співи крізь сльози: Поезії. – Львів, 1906. – С. 5.
4. Крижанівський Степан. Віктор Забіла, поет і літературний герой // Київська старовина. – 1993. – №6. – С. 70.
5. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: від Гімназії вищих наук до університету. – Ніжин, 2000. – С. 37.
6. Куліш П. Історичне оповідання // Куліш П. Твори: У 2 т. – К.: Наукова думка, 1994. – Т. 1. – С. 366.
7. Афанасьєв-Чужбинський О. Критика // Історія української літературної критики і літературознавства: Хрестоматія: У 3 кн. – К.: Либідь, 1996. – Кн. 1. – С. 110.
8. Забіла Віктор. Петренко Михайло. Поезії [серія "Бібліотека поета"]. – К.: Радянський письменник, 1960. – С. 61; відтворення орфографії – із врахуванням текстів збірок 1906 р.
9. Шидфар Б.Я. Образная система арабской классической литературы (VI – XII вв.). – М.: Наука, 1974. – С. 19; Фильштинский И.М. История арабской литературы: V – начало X века. – М.: Наука, 1985. – С. 69.
10. Твори Віктора Забіли. – К., 1906. – С. 80.

Є.К.Нахлік

Суб'єктна організація та образний лад поезії Віктора Забіли

У цій розвідці я свідомо не з'ясовуватиму, які реальні події з особистого життя Віктора Забіли лягли в основу його віршів (основне з цього

вже висвітлено в розвідках Володимира Дурдуківського і Степана Крижанівського [1]), – мені йдеться про те, щоб збагнути, як автор змальовує та характеризує образ *ліричного героя*, яку конкретику вкладає в нього, яким змістом наповнює вираження його почуттів і переживань, якими художніми штрихами витворює його *лірико-поетичну біографію*.

Свої спостереження робитиму над текстами поетичної збірки Забіли, виданої десь наприкінці 1830-х або в 1840-х рр. [2] (її єдиний примірник зберігся без обкладинки й титульної сторінки) [3], а також над текстами пізніших віршів [4]. За всіма цими творами можна простежити психологічну еволюцію ліричного суб'єкта [5].

Прижиттєва збірка надається до розгляду як така, що має продуману структуру із загалом послідовним, логічно вмотивованим порядком віршів. Це певна *композиційна цілість* зі своїм *ліричним сюжетом*.

Перший вірш "**Соловей**" одразу впроваджує читача у проблемну ситуацію *ліричного героя* – його нещасливе закохання. Проартикульовано це з допомогою часто використовуюваного у Забіли художнього засобу, що має народнопісенне походження, – *контрастного паралелізму*: протиставлено психологічні стани безжурного співочого соловейка, "щасливого", бо "спарувався", й ліричного героя, також співця, але тужливого, "бідного, безталанного", бо "Без пари, без хати":

Котру люблю дівчиноньку,
Тієї не бачу.
Довго й чутки вже не маю
Про милу дівчину;
Цілий вік свій усе плачусь
На лиху годину.

Звідси дізнаємося небагато: лише те, що ліричний герой покохав дівчину, з якою чомусь не побрався; що на якийсь час вона зникла з його поля зору, з його довкілля й оточення, притім настільки, що довго навіть чутки немає про неї; а ще те, що ця нещаслива любов зтяжила над його дальшим життям – він повсякчас тужить за втраченою дівчиною.

Уже в першому вірші збірки впадає в око контраст життєдайних чинників (сонце, щебет соловейка, веселі люди) і смертоносних (туга, плач, стогін пугача, провіщення смерті).

Наступний вірш – "**Два вже літа скоро пройде...**" – конкретизує драматичну ситуацію *ліричного героя*: фатально закохався він не так давно – ще не минуло й двох років, тому рана ще свіжа, ще ятрить. У співвіднесенні з другим віршем збірки зізнання у першому: "Цілий вік свій

усе плачусь / На лиху годину" – виглядає, як романтична гіпербола. Щоправда, зізнання у другому вірші вказує на те, що навіть той невеликий проміжок часу, коли ліричний герой не бачить коханої, здається йому значно більшим: "Як не бачу тебе тиждень, / То за год щитаю".

Другий вірш також виявляє, що ліричний герой час від часу бачить свою кохану, але це приносить йому лише нові страждання: "А побачу – і то тяжко, / Що казати – не знаю". Дівчина (а в другому, як і в першому вірші фігурує саме "дівчинонька") знає, що він кохає її ("Сказати тобі, що я люблю, – / Ти скажеш: "Я знаю"), але з якихось причин він не може назвати її "своєю", бо такий безжалісний присуд, а може, й покара, невідомо за що, жорстокої долі:

Не будь, тобі, дівчинонько,
Ніколи мою;
Тяжко мені се казати,
Не моя в сім воля.
За що ж мене так карає,
За що злая доля?

У ліричного героя навіть з'являється шалена думка про самогубство через нещасливе кохання (народнописенний, а водночас пре- і романтичний мотив, найвиразніше омовлений у "Стражданнях юного Вертера" Гете, а потім у "Дзядях" Міцкевича). Утім, любовна лірика Забіли (як, до речі, й Шевченкова, на відміну від Кулішевої та Франкової) щонайменше має книжний характер. Забіла спирається переважно на народнописенну основу і сміливо завіршовує любовну історію з власного життя, не співвідносячи її з особистим та художнім досвідом Гете, Міцкевича чи якогось іншого знакового у цьому плані письменника. Його ліричний герой походить передусім од ліричного суб'єкта ("я") народних пісень (хоч, мабуть, придався поетові й досвід нової російської романтичної поезії), а головне – автор розбудовує цей образ на основі власної біографії.

Другий вірш цікавий ще й тим, що в ньому ліричний герой, вдаючись до спогадів зі свого попереднього життя – так би мовити, допорогового, коли він іще не пережив любовної драми, – описує, яким почувався щасливим і веселим, служивши у війську, років два тому. Цей спогад дає змогу встановити соціальне обличчя ліричного героя: він служив у гусарах ("Шабля збоку, кінч гусарський") [6], отже, належав до дворянського стану. Змалювавши свої протилежні психологічні стани – щасливий допороговий

і нещасливий післяпороговий, – ліричний герой бідкається, що так фатально закохався: "Нащо ж було мені тебе / Да так полюбити?"

Образи в Забіліній поезії переважно народнопісенного походження, але трапляються їх оригінальні модифікації, зокрема порівняння серця, що прискорено б'ється від любовних мук, із неспокійним, повним енергії конем:

Було, зарже підо мною,
Сам весь затрясеться,
Півгодини не постоїть,
Хропе, скаче, рветься;
Отак серце моє бідне
В грудях в мене б'ється!
Отак воно, нещасливе,
Уніч і вдень рветься.
Кінь же скаче, що веселий
Да горя не знає;
А серденько, що нудиться
Да щастя не має.

Ці досить віртуозні віршові рядки побудовані на засаді *зіставного* і водночас *протиставного паралелізму*, що є основним художнім засобом Забіли-поета.

Третій вірш збірки – "**Маруся**" – являє собою ліро-епічну поезію баладного типу, де діють об'єктивовані персонажі. У ній Забіла по-своєму опрацьовує сюжетну ситуацію Квітчиної "Марусі": сільського парубка Грицька забрали в рекрути, а його дівчина, "сердешна" Маруся, з туги за коханим померла. Усупереч просвітницько-раціоналістичній моралі Квітки, який у дидактичному обрамленні повісті вустах оповідача повчав приборкувати почуття і не брати близько до серця втрати дорогої людини, Забіла наприкінці вірша від імени *ліричного власне автора* дає узагальнене романтичне тлумачення описаної події, твердячи, що закохані не владні над своїми пристрастями:

<...> як одірвать
Од милого милу,
Піде вже той нещасливий
Доврем'я в могилу.
Котрі любляться по правді,
Повік не забудуть,
Поки душа буде в тілі,
Все нудиться будуть!

Таку ж думку про те, що справжня любовна пристрасть не підвладна людині, висловлено у пізнішому вірші "Сорока", де діють об'єктивовані персонажі (дівчина до матері: "Серця не прив'яжеш!").

У "Марусі" немає жодної згадки про особисту любовну драму Забіли, але всім спрямуванням вірша й особливо щойно зацитованою завершальною сентенцією від імені власне автора поет, по суті, натякає на власний душевний стан.

Четвертий вірш "**Човник**" побудований на звичному для Забіли *зіставно-протиставному паралелізмі*: *ліричний герой* порівнює себе з "човником без весельця", яким "ніхто не править", і тут же вказує на відмінність:

І я в світі, як той човник,
Де пристать, не знаю;
Де б хотілось, там не можна,
Бо щастя не маю.
Одбиває й мене хвиля
Ізо всеї мочі;
<...>
Човнику ж тому байдуже,
Чи хвиля, чи тихо;
Він дерево, він не знає,
Що то в світі лихо.
А я бачу все і чую,
Да серцем нуджуся.

Далі у вірші образ ліричного героя конкретизовано: він згадує про померлих батька, брата й сестер, дядька, про живу ще "стареньку матір". Такий штрих поетичної автобіографії ще більше зближує ліричного героя з реальним автором віршів, Віктором Забілою.

Допускаючи ймовірність своєї смерті під час втечі з дому хтозна-куди (у стані розпуки), ліричний герой як віруючий усе-таки виявляє стурбованість тим, чи не занастить він і свою душу, померши десь на безлюдді, прирікши своє тіло на здобич для хижих звірів та птахів і не будши похованим за християнським обрядом: "Чи вже душа й на тім світі / Піде у неволю?"

У п'ятому вірші "**Гуде вітер вельми в полі!..**" зображено спочатку "козака молоденького", "сердешного", а далі передано прямою мовою його думки, завдяки чому цей об'єктивований персонаж наче перетворюється на ліричного суб'єкта, точніше – *ліричного персонажа*, формально відмінного

від автора, проте психологічно йому близького. Лейтмотив вірша – нарікання козака-"бідолахи" на "сердечну тугу", на "нещасну долю", що її він проклинає. Цей суто фольклорний образ найзагальніший. Чим зумовлено "нещасну долю" козака – не пояснено. Причина могла бути різна, не обов'язково нещасливе кохання. Та в контексті збірки вірш спонукує сприймати його в панівній тональності авторського ліричного переживання своєї нещасливої любові як першопричини його душевних страждань. Тож і цей вірш із центральним у ньому образом ліризованого персонажа інтонаційно доповнює *стрижневий* у збірці образ *ліричного героя*.

У шостому вірші "**От і празника діждались...**" *ліричний герой* знову нарікає на свою нещасливу долю через те, що не може назвати кохану "дівчину" своєю, не бачиться з нею. Тут він оприявнює нову рису свого характеру – виказує себе як однолюба:

Вона – щастя моє в світі,
Всі мені не милі;
Її більше себе люблю,
Люблю до могили.

Нещаслива любов здійснює на душу ліричного героя руйнівний вплив, загрозливий для життя, але закоханий не спроможний позбутися її, забути дівчину і знайти іншу: "Жить мені остило вельми, / Кинуть її тяжко <...>". Образ коханої переслідуює його: "Не бачивши, її бачу, / Річ її я чую <...>". Досі з цього та попередніх віршів видно лише, що ліричний герой покочав якусь дівчину (чогось конкретнішого про неї невідомо), проте невідь-чому не може побратися з нею. Шостий вірш, як і другий, містить лише натяк на втручання якоїсь третьої сили, котра фігурує в образі неприхильної долі:

Злая доля однімає
У мене дівчину;
Мене й мучить, мене й гонить
Живого в могилу.

У сьомому вірші "**Нащо, тату, ти покинув...**" *ліричний герой* звертається до рідного батька, який рано помер – коли хлопчикові був "годок од роду". Так дізнаємося ще один факт із біографії ліричного героя (Забіла завіршовує окремі істотні для нього моменти з особистого життя, творячи свою *інтимну лірико-поетичну автобіографію*). Факт про батька, як і звернення до нього, фігурує не сам по собі, а знов-таки для вираження тужливих, навіть некрофільських настроїв ліричного героя, без пояснення їх причини, яка, втім, стає зрозумілою зі змісту інших віршів збірки:

Чому мене не взяв малим
В могилу з собою?
І я б вічним сном у землі
Спав, а не журився б;
Не знав би я в світі горя,
Світом не нудився б.

У восьмому вірші **"Сидів я раз над річкою..."** ліричний герой задумується над тим, "за що долі б так" його "карати", що він зроду не спізнав радощів у житті. Відповіді не знаходить, а порівнює себе з "неборашним"- "бідолашним", який під час бурі на річці, через те що перекинувся човен, утопився недалеко від берега (*зіставний паралелізм*):

І мені так люди скажуть:
"От тобі нажився!
Хотів іще оженитись,
От тобі й женився!.."

Ця фраза вказує на те, що причиною туги ліричного героя стала невдала спроба одружитися, хоча чому невдала – поки що неясно. Через нещасливу любов ліричного героя охоплюють занепадницькі настрої, зневіра: "А мені, мабуть, ніколи / Радощей не буде" ("От і празника діждались..."), "Мабуть, прийдеться нещасним / Мені вже й пропасти" ("Сидів я раз над річкою...").

До найкращих у вірші належить вірш **"Повз двір, де мила живе..."**, один з найоригінальніших – поет завіршував конкретну ситуацію, що трапилася з ним:

Повз двір, де мила живе,
Я проїхав двічі,
Да не бачив голубоньки
Ні разу і в вічі.
Затьохкало серце в мене,
Як з двором зрівнявся.
Дуже бачиться хотілось,
І кінь зупинявся.
Да нерано було уже,
Як я мимо їхав,
Оглядався назад довго,
Неначе хто кликав.
Так сам собі і подумав:

Чи й ти так скучасш?!
Коли вірно мене любиш,
То й бачить бажаєш.
Ой як вірно мене любиш,
Будем жить з тобою
Цілий вік, моє серденько,
Як риба з водою.

Наспівному коломийковому віршу Забіла надає розмовної, говірної інтонації. Читацький слух, звиклий до сприймання коломийкової ритмомелодики як пісенної, мусить настроїтися на оповідний лад цього ліричного твору, котрий, як і інші, вказує на те, що Забіла творив свою лірику не лише як пісні на кшталт народних, а й як новочасну говірну поезію.

З вірша випливає, що кохана *ліричного героя* жила в якомусь дворі, повз який йому не раз доводилося проїжджати, отже, не близько (не на відстані щоденних піших прогулянок), але й не далеко (на відстані принагідних подорожей конем). Цей вірш дещо випадає зі стрункого сюжетного плину збірки, порушуючи хронологію подій: між закоханими тут іще не стався розрив, дівчина ще не заручена з іншим – у ліричного героя жевріє надія, що він з нею вікуватиме разом, за умови якщо вона його вірно любить. Звідси вперше можна зробити висновок, що йдеться не про безодголосну любов, а радше про любов взаємну, та водночас – з боку дівчини – не досить стійку, бо ліричний герой непевний у ній.

Десятий вірш **"Ох, коли б хто знав, як тяжко..."** виявляє, що любов справді була взаємна, проте на перешкоді стала "лиха година" у вигляді соціального статусу закоханих – вони обоє бідні:

Полюбив я дівчиноньку,
І мене – дівчина.
"Дуже люблю", – побожилась,
Да лиха година,
Що я такий безталанний
На світ уродився:
І сам бідний, і з бідною
Вірно полюбився!

У відповідь на такі злочасні обставини *ліричний герой* поета-романтика абсолютизує своє любовне почуття як самодостатнє:

Бо не люди мене звели,
Щоб я став кохати;
Серце з серцем зчепилося,
Трудно розірвати, –

і декларує своє однолюбство, даючи обітницю "вік не жениться", а до скону хотати єдину обраницю свого серця:

Не розлюблю я ніколи, –
Гріх на душі буде;
Сам я себе покараю –
Не Бог і не люди.
<...>
Розлучить мене з тобою
Тільки що могила.

Суб'єкт дії в наступному вірші, "**Сирота**", відсутній, є лише суб'єкт викладу, якого можна ідентифікувати або з *ліричним власне автором* (якщо розглядати твір ізольовано від інших віршів збірки), або з *ліричним героєм* (якщо прийняти, що висловлені узагальнені спостереження над соціальним буттям належать уже знаному з інших віршів ліричному героєві). Зізнавшись у попередньому вірші, що з коханою дівчиною його розлучила їхня бідність, суб'єкт ліричного висловлення у "Сироті" оплакує гірку долю тих, хто чесний, але бідний:

Без худоби сиротині
Тяжко в світі жити;
Хоч який він буде чесний,
Все буде тужити;
Чесна душа йому в тілі –
Тільки всього й буде:
Мало тепер її хвалять
Вже на світі люди.
Тепер дивляться в кишеню,
Не на чоловіка,
Не дивляться, яка душа
І чи ціла пика.

Ліричний суб'єкт із сумом доходить висновку, що бідність у тогочасному світі стає на перешкоді взаємному коханню й одруженню:

Не поспробує у світі
Він у парі жити:
Хто тепер без грошей стане
Вірно вік любити?

Так вимальовується соціальна причина нещасливого кохання ліричного героя.

Дванадцятий вірш, ліро-епічний **"Будяк"**, наче випадає з плину ліричної сповіді Забіли – це суто повчальний, просвітницько-раціоналістичний, реалістичний вірш, що в ньому поет у дусі Квітки-Основ'яненка та байкарів-попередників повчає не спокушатися на те, що зовні яскраве, привабливе: "За червоним щоб не дуже / Вони все ганялись. / Не все гарне, що червоне". Він учить не довіряти відразу тому, хто "дуже балагурить". Ці сентенції проілюстровано прикладом із селянського життя, внаслідок чого твір побудовано за композиційною структурою байки (фабула плюс мораль). Не знати лише, до кого звернені ці повчальні сентенції *ліричного власне автора* – до самого себе чи до коханої?

У зв'язку з любовною драмою, що сталася в нього на соціальному ґрунті, ліричний суб'єкт у тринадцятому вірші **"Зовсім світ перевернувся..."** спрямовує свою критику на несправедливі соціальні відносини, зокрема у сфері судочинства. Починається цей викривальний твір реалістичного характеру гамлетівською констатацією глобальної моральної кризи в тогочасному суспільстві:

Зовсім світ перевернувся,
Не так уже стало:
Кривда всюди на покуті,
А Правди чортмало.
Край порога нема місця,
Мерзне за дверима –
Бідна Правда не багата,
А Кривда з грошима.
Оті вражі крючкотворці
Усе лихо роблять,
Як попадуть в свої лапи –
Так за ніс поводять;
Чия кишень повніша –
Той і буде правий,
Самі ж викрутяться живо,
Як біси лукаві.
Нехай добрий не діждеться
По судам тягаться,
Бо не візьме він нічого,
Даром буде праця.
<...>
Де вже тільки можна зірвать,
Дак погріють руки.

Далі цю інвективу *ліричного власне автора* проілюстровано показовим випадком із життя ("От я знаю один случай, / Коло мене стався, / Що багатий ік бідному / В ниву уворався"), на основі чого робиться висновок: "Там, хто більше дає грошей, / Той і буде чесний". Поет солідаризується з бідним, який спересердя каже про багатого:

"Якби не гріх –
В суді б не тягався,
Роздавив би, як ту жабу,
Швидко б розщитався.
Істиком би по голові
Тріснув разик, двічі <...>".

А завершується цей ліро-епічний вірш виявом соціально-бунтарського гніву ліричного власне автора на продажних судових крючкотворців, жадобю розправи з ними:

Таким би замість мундирів
Петлі б дати на шиї
Да голодом перемучить,
Потопить в помиї <...>.

Чотирнадцятий вірш, "**Весілля**", також реалістичного характеру, але побутового – це гумористичний, жартівливий опис сільського підготування до весілля і самого весілля. Словесна картина конкретизує соціально-побутове тло життя ліричного героя збірки, який у цьому вірші захований під образом *народного оповідача*, від імені якого ведеться виклад, і виявляє себе хіба що захопленим вигуком про причепурену хату: "Якби в мене така була, / Як буду жениться!" Цей вигук можна трактувати як його ще не втрачену надію колись-таки одружитися.

Поетія "**Вечоріє, смеркається...**" продовжує ряд тих творів збірки, що являють собою завершення конкретних випадків з поетового життя. Вертавшись звідкілясь (правдоподібно, із застілля) на санах у хуртовину і мавши "на душі горе" (слід гадати, переживання через ту саму нещасливу любов), "трошечки п'янений" *ліричний герой* передає свої невтішні роздуми про несправедливі правила гри в тогочасному суспільстві, які не дають змоги бідному й безталанному здійснити свою мрію про одруження з обраною дівчиною:

Підстиріла й мене стира
Полюбить дівчину;

Не на радість, не на втіху –
На лиху годину.
Бо бідному без талану
Любить не годиться;
Йому дулю під ніс дадуть,
Як схоче жениться.
Нехай буде пречесніший,
Нехай прехороший,
Скажуть: "П'яниця, бездільник,
В його нема грошей".
Гроші! гроші! і худоба!
Без вас хоч пропасти <...>".

П'яниця, нероба без грошей і худоби – такі, здогадно, недоліки вбачали в ліричному героєві, одмовляючи йому в руці уподобаної дівчини. Тож він шукає містичне пояснення своїй нещасливій долі, ще виразніше даючи зрозуміти, що його з дівчиною роз'єднала нестача грошей, і натякає, що її віддають заміж за когось мало привабливого, зате багатого:

Безталанний я, безщасний,
Нащо полюбився!
Тоді, мабуть, відьма здохла,
Як я народився.
Гірко в світі жить без грошей,
Солодко з грошима!
З ними буде прерозумний
З довгими вушима...
Як захоче він жениться,
Оддадуть за його;
Довгі вуха не завадять
З грошима нічого.

У наступних творах – епічних віршах просвітницько-реалістичного плану "**Остап і чорт**" (народна побрехенька) і "**Семенова кобила**" (повчальна оповідка) – суб'єкт викладу набуває постави *народного оповідача*.

Для зрозуміння любовної драми *ліричного героя*, її причин і чинників вельми важливий вісімнадцятий вірш "**Повіяли вітри буйні...**", що повертає нас до царини романтичної лірики. Завдяки йому можна конкретизувати біографію безіменного ліричного героя. Тут уперше вказано, що його "розлучили з дівчиною", котру він кохає (саме так, у теперішньому часі – досі кохає) інші особи:

<...> люди злії
Мені це зробили –
Самі мене звели з нею,
Самі й розлучили.

Можна здогадуватися, що це були батьки або ж родичі дівчини. Але ліричний герой дорікає і їй самій – за те, що не виявила стійкості в коханні, порушила клятву, зрадила самій собі, покривила душею, піддавшись чужій волі та спокусившись на багатство. На думку ліричного героя, у неї була можливість опертися батькам і не погодитися з їхнім вибором, але вона цього не зробила:

Любив, кохав я дівчину,
І вона клялася,
Що кохає мене дуже,
Далі й продалася.

За худобу проміняла,
Серцю було тяжко;
Я кохав її по правді,
Забуть було важко.

Не раз плакала зі мною,
Не раз і сміялась,
Казала, що тільки в світі
Мною і втішалась.

Як побачу було сльозки –
В грудях важко стане,
Прошу було: "Не плач, серце", –
Поки перестане.

Зате ж було як веселу
Де я її стріну,
Щасливіший всіх на світі
Був я в ту годину.

Тепер бачитись ніколи
Не хочу я з нею, –
Не люблю я людей в світі
З такою душею,

Що божаться не по правді
Да душу ламають;
Такії уже ніколи
Добрі не бувають.

А далі є дуже цікаве зізнання ліричного героя, вельми характеристичний штрих до його ліричного автопортрета: розчарувавшись у коханій настільки, що не хоче її навіть бачити (усупереч вираженому раніше бажанню бачити й чути її), він признається, що його турбує вже не так те, що кохана, як впливає зі змісту вірша, вийшла заміж, і навіть не те, що вона виявилася невірною і криводушною, як те, що йому в житті суджено страждати:

Так не сеє серце мое
Дуже так турбує;
Не од цього душа моя
Бідная сумує.

А такий вже уродився,
Мабуть, я на світі,
Безталанний і безщасний,
Щоб вік свій тужити.

Так Забіла вустами ліричного героя закладає собі психологічну програму на все дальше особисте життя. Романтична туга за втраченим коханням стає визначальною тональністю його душевного світу. Для нього *жити* означає *тужити*. Відчуття цієї фатальності власної екзистенції і виражено в цьому вірші. Так свідомість Забіли, завдяки любовному болеві, проривається до *екзистенційного самовідчуття*. Це є вузловим моментом його *ліричної автобіографії*.

Як вище уже сказано, вираження своїх любовних переживань Забіла деколи шифрує під вірші, у яких діють об'єктивовані персонажі. Чи не найпоказовіший приклад – останній вірш збірки, "**Голуб**", що в ньому скупю виявленого ліричного суб'єкта, який співчуває героям, можна ідентифікувати з *ліричним розповідачем*. Тут знову бачимо властивий Забілі *образний паралелізм*: спостерігаючи за долею голуба, який переживає загибель голубки і голуб'ят, козак думає, чи не спліткає його така сама доля, сумнівається, чи спроможний він буде дати щастя своїй майбутній сім'ї. Насправді за цими роздумами стоїть сам поет, який таким чином вносить завершальний акорд у свою інтимну сповідь, у ліричний любовний сюжет збірки: він примиряється із втратою коханої, визнає, що не міг би забезпечити своїй сім'ї належний достаток, хоча, вже навіть без надії на одруження з коханою, не може позбутися туги за нею:

Тоді козак сказав:
"Треба забувати,
Котру я кохаю:
Бо й мені так буде,
Що жінку із дітьми
Вмісті поховаю.
Бо я без худоби,
Може, дітки будуть;
Хто їх нагодує?"
Козак той у світі,
Як голуб в діброві,
Стогне да сумує!..

Питання про свій характер і про те, наскільки він добрий чи, навпаки, нездалий для сімейного життя, Забіла, однак, не ставить.

Отож у поетичній збірці Забіли розгортається *любовно-психологічний сюжет*: ліричний герой повернувся з війська, де служив гусаром, – покохав дівчину, з якою його познайомили, вона відповіла йому взаємністю, мали побратися, – замислений шлюб розладнали її родичі, – туга ліричного героя за коханою, з якою його розлучили, – примарна надія на одруження з нею – соціальне самоусвідомлення і плебейський соціальний бунт через своє незначне майнове становище, грабіжницькі відносини, матеріальні пріоритети та власницьку мораль у суспільстві – образа на зрадливу дівчину, яка вийшла заміж за іншого, розчарування у ній, спокушеній матеріальними цінностями, – екзистенційна розпука від усвідомлення своєї трансцендентної приреченості на страждання у світі (кульмінація) – і врешті, ретардація та розв'язка: примирення із втратою коханої з одночасним культивуванням нездоланного душевного болю.

Сюжет цей, однак, не вичерпується віршами першої збірки. Інші – і, треба думати, пізніші – вірші додають до нього нові істотні штрихи. Вельми важливим у цьому плані є вірш "**Кохання**", у котрому знову завіршовано дійсний випадок, що трапився з поетом, причому такий, що змінив усе його дальше життя: прибуття на санах (це було засніженої пори) до коханої та розмову з нею, а також із її рідними. Виклад ведеться від співчутливого *ліричного розповідача*, а про себе поет говорить у третій особі, заховавшись за об'єктивованого безіменного персонажа:

Дме хтось трійкою такий
До дівчини, що кохає, –
Хтось такий того не знає,
Що милая не його.

Цей вірш найбільше дає для розуміння того, що трапилося між закоханим героєм Забілиної поезії, його дівчиною та її батьками й родичами. На зміну патетичним і надто загальним фольклорно-романтичним висловлюванням прийшли реалістичні описи, сцени, розмовні інтонації та життєва конкретика. З вірша вперше дізнаємося, що кохана дівчина жила недалеко на якомусь хуторі:

Серце в грудях задрижало,
Як вже хутір видно стало,
Де мила його жила...

У парубка на серці вже була якась тривога: до нього дійшли чутки про те, буцімто її оддають за іншого. Він у сумнівах:

Що до милої сказати?
Спитаться: "Чи правду кажуть,
Що з другим їй руки зв'яжуть,
А мені, бач, дак прощай?"

Далі стисло й водночас пластично відтворено ту старосвітську атмосферу, що панувала в цій українській сім'ї і в якій відбувалася зустріч:

Ввійшов в хату, батько й мати
Стріли його, шанувати
Почали, як було сперш.
Про те, про се розмовляли,
Усім добрим частували,
А милої не було.

Незабаром з'явилася вона, й відразу одним влучним штрихом передано душевний стан схвильованого хлопця та вперше накидано її словесний портрет з характеристичними психологічними деталями (граційна, дзвінкоголоса, проте й кокетлива, скритна, хоча не здатна приховати свого збентеження, яке видають раптові рум'янци, схильна хитрувати й казати неправду):

Зразу двері одчинились,
Ноги так і затрусились
У того, хто її ждав.
Павою по хаті ходить,
Голоском так і виводить,

Кропив'янка мов в кущі.
Батько-мати вийшли з хати,
Він став з нею розмовляти
Да й питається: "Чи так,
Що всі люди йому кажуть,
Що з другим їй руки зв'яжуть,
А йому дак, бач, гарбуз?"
Червона, як квітка, стала,
Спершу трошки промовчала,
А після сказала так:
"Хто тобі отсеє каже,
І хто мені руки зв'яже
З другим, з ким, як не з тобою?"
Прийшла тітка, батько й мати,
Годі милій розмовляти,
Милая сказала так:
"Пісня гарна, да не тая",
Він сказав: "Се вже другая,
Що колись співала ти!"

А далі з розмов хлопець здогадався, чим він не вгодив цій родині:

І знов стали балагурить,
Хто у винниці де курить,
Скільки хто доходу взяв...
"А в вас виннички немає?" –
Батько знов його питає.
"Нема, треба ще зробити!"
А тітка дак все сокоче:
"Хто за його пійти схоче?
В його худоби нема!
А в того багацько грошей,
Подивиться, дак хороший,
Іди лучче за того!"
От він трошки посидівши,
Подумавши, розсудивши:
"Пора, – каже, – до двора!
Прощавайте!" – "Прощавайте!
На здоров'я поживайте!"
Коней даром потомив!

З цього майстерного побутово-психологічного образку з життя, у якому майже кожне слово на місці, видно, що вподобана дівчина навіть насміхалася над наївним парубком, над його коханням; слід гадати, батьки не так присилували її вийти заміж за багатого, як переконали, що за ним вона буде щасливіша, ніж за вродливим, але вбогим. Як бачимо, Забілина лірика цікава не лише вираженням особистих почуттів автора, а й тими психологічними штрихами, якими він характеризує тогочасну матримоніальну атмосферу й свідомість у середовищі дрібномаєткового панства.

Пізні вірші – це вірші-спогади, у них ліричний герой гостріше висловлюється про колишню кохану, звинувачуючи її у своїй недолі, у тому, що вона любила його не "по правді". Він реально оцінює ситуацію, що склалася, хоча має непом'якшену біль і кривду на кохану.

Кілька віршів являють собою романтичну "лірику долі" – у них ліричний герой виявляє своє внутрішнє "я" через роздуми над власною нещасливою долею (як раніше у Маркіяна Шашкевича). У Забілі образ ліричного героя формується спочатку в любовній ліриці (хоча в її ранніх зразках уже фігурує "зла доля"), а потім – у власне "ліриці долі". З вірша **"До коня"** видно, що порівняно з поезіями першої друкованої збірки, сплигло досить часу, – *ліричний герой* відчуває наближення старості:

Минулося, не вернеться
Уже серцю радість;
Пройшли літа молодії,
Вже приходить старість.

Його мучить усвідомлення марно втрачених років:

А тут думка, а тут серце
Як почнуть змагаться:
Нащо літа погубив так?
Їм вже не вертаться <...>.

Ліричний герой бачить причину своєї недолі у самому собі: "Якби <...> я не завзятий, / Не прийшла б ще <...> пора / Да так розмовляти". А водночас нарікає на персоніфіковану долю:

Люта доля щастя мое
Кинула у воду
Глибокою да й сказала:
"Шукай собі броду".

Цей новий для Забілиної поезії мотив молодості, що минула, висловлено й у вірші "**Осінній вітер**", причому вустами *ліричного розповідача* автор бідкається не так над долею дівчини, яка з роками змарніла і втратила свою колишню красу, як насправді над власними літами, що минають безповоротно:

"Не вертаться весні твоїй, –
Я сказав дівчині, –
Як у лузі серед зими
Не цвісти калині".

У поетичному посланні з промовистою назвою "**До невірної**" *ліричний герой* гірко дорікає колишній коханій, що віддалася іншому:

Було б шануватися,
З другими не знатися,
Жили б, жили б ми з тобою,
Якби серце із душою.
А то тобі як новенький,
Зараз тобі і миленький:
Мене зараз покидаєш,
Мене зовсім забуваєш.
А божилася й клялася,
Що зовсім вже оддалася
Мені серцем і душою
І що будеш вік мосю!
Ти ніколи не кохала
Мене так, як ти казала.
Що ж робить, не маю долі <...>.

Як видно далі з поетового зізнання, він написав цього вірша у п'ятдесятирічному віці. П'ятдесятилітній ліричний герой скаржиться на своє безталання, давнє нещасливе кохання, яке фатально затяжіло над його долею:

Проживаю вже піввіка,
Да не найду долі,
Живу в світі безталанний,
Гірш чим у неволі.
Добрі люди мене знають,

Бога почитаю, –
За що цілий вік невірну,
За що я кохаю?
Тяжко серцю, як здумаєш,
Як вона клялася,
Що і серцем, і душею
Мені оддалася.
<...>
Вона мені, невірняя,
Слізьми обливалась,
Тепер мене покинула,
Із другим спізналась.

Далі вірш з любовної лірики переростає в "лірику долі" (тобто особистої долі ліричного героя, не пов'язаної з іншою особою). Назву "До невірної" можна розуміти двояко: як звернення ліричного героя до коханої, що порушила клятву, і як звернення до долі, що не дбає про нього.

Ліричний герой ще плекає слабеньку надію бути щасливим бодай під старість, таки знайти собі дружину, хоча розуміє, що така надія примарна, – йому не змінити своєї долі (не відшукати, згідно з фольклорним мотивом):

Може б, іще хоч під старість
Пожив хоч годину,
Коли б доля оглянулась
Як на сиротину.
Де ж тепер її шукати,
Коли з воза впала,
Коли мене зроду-звіку
Вона не кохала?
Може, хто найшов ту долю,
Що з воза упала,
А моя нещасна доля
Навіки пропала.

Отож ліричний герой маркує різні причини свого нещасливого кохання: трансцендентну – не судила "злая доля", соціальну – на перешкоді стала обопільна бідність, особистісну – кохана не виявила вірності почуття і твердості характеру. Що ж до недолі всього свого життя, то в цьому він убачає присуд неприхильної долі.

У вірші "Пугач" ліричний герой також нарікає на долю, шкодує за змарнованим життям, дорікає колишній коханій, яку досі не може забути, за те, що розбила йому життя, ганьбить її за порушену клятву:

Дітки, жінка на могилі
В мене не заплаче,
А невірна із радощей,
Може, ще заскаче.
Нехай серце в невірної
На шмаття ірветься,
Нехай правда перед нею
В вічі засміється
Да і скаже: "Ти ж клялася!
По правді кохаєш.
Тепер дивишся у вічі,
Мене не пізнаєш.
Бо я правда, а ти кривда,
Дак так зоставайся!"

Вірш "Туга серця" теж належить до "лірики долі" – провідним у ньому є мотив проминання-марнування життя, почування себе бездольним. Це туга не лише за втраченою любкою ("Кохав дуже я дівчину <...>"), а насамперед за загубленою молодістю, надіями на щасливе кохання, яким не судилося здійснитись:

Літа мої молодії,
Вам вже не вертаться;
Душі моїй прийшла пора
Слізьми обливаться.
Серцю мойму як хотілось,
Так не удалося <...>.

Ліричний герой пізньої поезії Віктора Забіли усе частіше звертається до персоніфікованої долі (як народнопісенний персонаж), шукає-молить її, сподіваючись хоча б на старість спізнати радість і щастя:

Гірко живе той на світі,
Хто не має долі.
Доле, доле, скажи мені,
Де тебе шукати?
Оглянься хоч раз на мене,

Як на сина мати.
Пригорни мене до себе,
Пожалій на старість,
Щоб пізнала душа моя,
Що то в світі радість.

У вірші "**Розлука**" *ліричний герой* знову повертається до факту зради коханої – події, що найбільше вразила його в житті й навіки залишилася незагоєною ранюю. Він укотре звинувачує невірну дівчину в тому, що вона задля багатства порушила дану йому клятву. Поет завіршовує дійсне висловлювання дівчини, й у цьому, безумовно, його оригінальність – він не затуманює реальну ситуацію фольклорними фразами, а народнопісенною ритмомелодикою передає або переказує слова конкретної людини:

"Нехай не жде, нехай не жде,
Годі сподіваться,
Щоб, як голуб з голубкою,
Так поцілуваться".
Не така була розмова,
Не так розмовляла,
Як колись мені клялася,
Як колись казала.
Що кохає мене дуже,
Душі не жалівши;
Що не треба їй нічого,
Мене полюбивши.
Тепер не те, тепер друге
Мені вже співає,
Вже не скаже: "Ти мій милий!"
Мене проклинає.
Що ж се таке? Чого сталося?
Худоба да гроші
Усе роблять на сім світі,
З ними всі хороші.

Відповідальність за своє нещасливе життя ліричний герой покладає на міфічну "злу долю" і признається, що йому остогиділо вічне парубкування:

Прокляла мене навіки
Моя злая доля,
Немила мені на світі
Козацькая воля <...>.

Самотній, у відчаї він знову накликає собі смерть:

Прийми мене, сира земле!
Жить не хочу більше,
Літа мої пройшли марно,
І дедалі – гірше.

А насамкінець мотив нарікання на долю модифікується у мотив проклинання долі: "В три погибелі зогнешся, / Долю проклинавши".

Забілина лірика – це лірика наскрізної любовної туги, переживання з приводу нещасливого кохання. Наскрізні мотиви – любовної туги, мук, плачу, горя; зловісного передчуття (з відповідними образами зі світу флори та фауни); нарікання на "злую", "люту долю"; шукання її; відчуття покари долі; некрофільство ("Човник", "Гуде вітер вельми в полі!..", "От і празника діждались...", "Нащо, тату, ти покинув...", "Сирота", "Повіяли вітри буйні...", "Розлука"). Її визначальну семантику творять винесені на передній план або часто вживані слова *доля, кохання, дівчина, душа, серце, плач, пісня, могила, вітер, поле, зорі, кінь, соловейко, козак, човен*, які складають характерний ряд образів романтичної поезії.

З вірша "**Пісня**" ("**Послухайте мою пісню...**") видно, що *ліричний герой*, буди вже немолодим, заглядав на молоденьких гарненьких дівчат, але не наважувався котрусь пошлюбити, пам'ятаючи про свій давній гіркий досвід і усвідомлюючи свої немолоді вже літа:

Я вам заспіваю
Про гарную дівчиноньку,
Якую я знаю:
Русаявая, круглолиця,
Очиці чорненькі,
Моторная, як на диво,
Ротичок маленький;
<...>
Губоньки – якби намисто,
<...>
Та ба, не вертаться
Літам моїм молоденьким,
Щоб поженхаться...
Ой не хочу співать більше:
Болить сердце буде!
Воно й так свого нещастя
Повік не забуде...

Ліричний герой Забіли так і не зумів перебороти першу любовну невдачу, душевно відродитися після перенесеної психологічної травми і знайти собі пару.

Вірш "**Пісня**" ("**Не плач, дівчино...**") привертає увагу передусім тим, що в ньому автор ототожнює себе зі своїм *ліричним героєм*, називаючи його своїм ім'ям (хоча й так було зрозуміло, що за постаттю ліричного героя Забілиних поезій стоїть він сам):

Дівчино мила!
Хто ж це співає?
Віктор Забіла,
В котрого серце
Билось і б'ється, –
Над його слізками
Доля сміється,
Бо він з душею,
Без долі тільки, –
Без неї на світі
Жить дуже гірко.

Так вивершується автобіографізм сповідальної лірики та ліро-епіки Віктора Забіли, який створив цілісний образ ліричного героя як добре відчутної особистості завдяки тому, що поклав на вірші і трансформував у лірико-драматичний сюжет свою любовну драму й реальну канву свого життя.

Висвітлення душевної біографії центрального героя Забілиної лірики буде неповним, якщо не згадати про натяки в ній на прагнення любовного страждальця втопити своє горе, свої душевні муки в чарці та каяття з цього приводу. Показовим у цьому плані є один з найкращих віршів Забіли – "**При подарке матери колокольчика**", написаний, згідно з датуванням під ним, "во второй половине июля (до 27-го) 1855" (у цьому вірші заголовок – російською мовою, сам текст – українською). Назва наводить на здогад, що люблячий, хоч і безпутній син подарував матері дзвіночка і з цієї нагоди склав перечуленого вірша від її імені (так звана рольова лірика), вклавши у материні вуста звичні для неї висловлювання, у яких старенька нарікає на синові запої, докоряє йому за них, напучує його на праведне життя. Реальна основа вірша робить його особливо зворушливим. Сина, до якого звертається мати (*ліричний персонаж*), слід ідентифікувати з ліричним героєм Забілиної поезії:

Задзвони мені, дзвіночок!
Да й скажи, де мій синочок?
Може, він того не знає,
Як мати за ним скучає...
Задзвони мені, дзвіночок!..
Неслухняний мій синочок:
Мене стару покидає
Та й частенько запиває...
Задзвони йому, дзвіночку:
"Не пий, не пий, мій синочку!
Хіба ти цього не знаєш,
Що вік ти свій вкорочаєш?"
Задзвони йому, дзвіночку:
"Матір пожалій, синочку!
Живи так, як добрі люде, –
Мені в світі гарно буде!"

Своєрідним логічним продовженням морально-етичної проблематики цього вірша є поезія "**Молитва**", складена російською мовою й датована (рідкісний для Забіли випадок) "31 мая 1861 года". Її поетичний текст виражає повсякчас притаманну Забілі релігійність, а також настрої богобоязливості, власної гріховності й каяття, характерні для нього у 1850–1860-х рр. Морально заблудлий *ліричний герой* мучиться докорами совісті, кається перед Господом у гріхах і молить Усемогутнього помилувати його, спасти й направити на шлях праведний:

Прости заблудшего меня,
Всеведущий Владыко,
И посели в моей душе покой,
Ты, Всемогущий, искупивший грешных
Своею кровию святой!
Молюся пред Тобой,
Колени преклоняя;
Я каюсь, с чистою душой.
Ты заступи за меня!
Спаси меня, помилуй.
Я, многогрешный, пред Тобой!
Прими молебный глас,
Спаситель, мир создавший,
И, милость грешному послав,

Спаси его, Всесильный Боже,
И душу грешную
В благий Ты путь наставь [7].

Так западанням у пияцтво й муками покаяння завершилася історія душевної драми ліричного героя Забілиної поезії. Та це було каяття без подолання шкідливого потягу і звички до оковитої...

Спіраючись на народнопісенну традицію і послуговуючись фольклорною образністю, Забіла сміливо вводить у вірші образи, події, епізоди, сцени з власного інтимного життя. Безпосередньо чи опосередковано воно стає предметом поетичного зображення і вираження. Він робить себе головним героєм, переважно ліричним, своєї поетичної творчості, любовну драму свого життя перетворює на ліричну драму своєї поезії. Про свою любовну пригоду він говорить не в одному-двох, не в трьох-чотирьох віршотворах, а в цілій поетичній збірці, ба – протягом усієї своєї поетичної творчості. Це безперечне новаторство в українській літературі.

Найпоширенішим суб'єктом ліричного висловлення у поезії Віктора Забіли є *ліричний герой*, який трапляється у десятих віршах першої (друкованої) збірки (I, II, IV, VI–X, XV, XVIII) та ще у восьми віршах. У суб'єктній організації Забілиної поезії цей образ є стрижневим і структуро-творчим: він не лише об'єднує ті всі твори, де виявлений, а й втягує у своє силове поле вірші з іншими ліричними суб'єктами (*ліричним власне автором, ліричним персонажем, ліричним розповідачем, народним оповідачем*). Завдяки тому, що тема нещасливого кохання проходить через уся першу збірку та й загалом уся поетичну спадщину Забіли, його ліричний герой не лише наділений власною біографією, а й вирізняється психологічною еволюцією, що також стало чималим художнім здобутком автора й української поезії загалом. Такого ліричного героя ще не було в тих українських поетів 1830–1840-х рр., які вже створили окремі зразки особистісної еротичної лірики, виразивши в ній власні любовні переживання: ні в Опанаса Шпигоцького, який виступив раніше від Забіли (публікувався вже на початку 30-х), ні у Маркіяна Шашкевича, який до своєї передчасної смерті творив практично паралельно з ним (у 1833–1842 рр.), ані в Михайла Петренка, який став писати вірші пізніше за нього (від кінця 30-х і творив до 1848 року). Ранній творчості Забіли, як у Шашкевичевій, належить надзвичайно важлива, можна сказати – першочергова роль у витворенні образу ліричного героя в українській поезії до появи Шевченка.

Забіла – поет передшевченківської доби й водночас Шевченків сучасник (перші його вірші припадають на 1833–1835 рр. [8], а вірш "До

невірної" написано 1858 р., коли Забілі виповнилося п'ятдесят). Шевченко став писати любовні поезії хронологічно пізніше від Забіли, та й то в 40-х роках у Шевченковій віршотворчості були тільки окремі згадки про особисті любовні почуття та переживання, а кілька любовних віршів (присвячених Ликері) з'явилися близько 1860 року. Доти в його житті не було відповідного поштовху, драматичного переживання, яке могло б породити таку лірику. А Забіла пережив таку драму й вилив її у віршах, як ніхто з українських поетів до нього. Завдяки зосередженості на любовній драмі його поезія вийшла дуже цілісною, монолітною. Почуття кохання і любовної втрати проходить через усю його творчість, мов своєрідний стрижень, що скріплює її воєдино. У Шевченковій поезії образ ліричного героя охоплює все його життя, а любовні згадки, епізоди й сюжети є лише його частиною. У Забілиній поезії любовна тема – центральна, любовні переживання – головна подія в житті ліричного героя, а пережита нещаслива любов – долевизначальна. Матримоніальна невдача героя-однолюба так затяжіла над усім його дальшим життям, що зумовила його недолю.

Забіла став найяскравішим, найвизначнішим творцем любовної поезії до Шевченка. Забілина лірика й ліро-епіка, поряд із Шашкевичевою, дає найповніший доти вияв особистісного авторського первня в українській поезії.

Любовна поезія Віктора Забіли є своєрідним романтичним прообразом декадентсько-модерністичної "ліричної драми" Івана Франка "Зів'яле листя" (Львів, 1896). Частина образів і мотивів, виявлених у ній, Забіла вже заклав у своїй любовній драмі у віршах (мотив самогубства, некрофільство). Як і в любовній ліриці Забіли, у Франковому "Зів'ялому листі" кохання сусідить з екзистенціалами страждання, туги, та й навіть бажання смерті. Тільки Франків протагоніст у своїй абсолютизації еротичної любові одвертається від Бога (попри звернення – досить спекулятивні – до Будди й Христа) і врешті знаходить гріховний вихід у суїциді, а Забілин герой, навпаки, постійно тягнеться до Бога, і віра рятує його від самогубства. Та все ж поводить він неоднозначно: шукає забуття у чарці та спасіння душі – у християнській покуті.

До того ж Франко насамперед – поет, літератор, науковець, а вже потім коханець, чоловік, батько тощо. Для нього головне – літературне самоствердження, всі інші постави, крім письменницької, були її доповненням, власне – життєвою реалізацією його як митця слова. Забіла ж передусім – нещасливо закохана особистість (конкретніше – дрібний поміщик), а вже потім – поет-лірик та ліро-епік. Поезія для нього – побічний продукт його любовної драми, життєвої невдачі. Він особливо й не прагнув

письменницької самореалізації, не дуже й шукав літературної слави, хоча й не був цілковито байдужий до неї.

Література

1. Мировець В. <Дурдуківський В.> Життя і твори Віктора Забіли // Киевская старина. – 1906. – Кн. 5/6. – С. 69–78; Крижанівський С. Віктор Забіла, поет і літературний герой // Київська старовина. – 1993. – №6. – С. 69–78.

2. За неконкретизованими спостереженнями Євгена Кирилюка (з огляду, мовляв, "на особливості паперу й правопису"), – у 1840-х рр. (Кирилюк Є.П. Невідома збірка творів Віктора Забіли // Кирилюк Є.П. Слово, віддане народові: Вибрані праці. – К., 1972. – С. 27; першодрук: Літературна критика. – 1936. – №12. – С. 77–84), а за уточненням Григорія Нудьги – на початку 40-х (Нудьга Г. А. Два поети-романтики // Забіла В., Петренко М. Поезії. – К., 1960. – С. 4; Нудьга Г.А. Примітки та коментарі // Там само. – С. 189). При цьому Г.Нудьга покликався на звістку Є.Гребінки в листі до М.Новицького про те, що незабаром мають вийти твори Забіли, – із цією звісткою Г.Нудьга ознаяомився у переказі Є.Кирилюка, який не подав дати листа, а відніс його до часу після виходу альманаху "Ластівка", що з'явився 1841 року (Кирилюк Є.П. Невідома збірка творів Віктора Забіли. – С. 29). Тим часом цей лист Євгена Гребінки до свого приятеля Миколи Новицького, з яким вони раніше разом навчалися в Ніжинській гімназії вищих наук, а потім Новицький жив десь на Лівобережжі, датовано: "С.-Петербург, 1837, февраля 16-го". Гребінка повідомляв: "Ожидай скоро подарка для малороссиян, сочинений Забины на малороссийском языке, они уже печатаются, их издаёт на свой счёт Почека-Тарновский", тобто поміщик Григорій Степанович Тарновський (1790–1853), власник маєтку Качанівка, де Забіла часто бував (Гребінка Є.П. Твори: У 3 т. – К., 1981. – Т. 3 / Упорядкув. і прим.: І.О.Лучник, А.М.Полотай. – С. 588, 590, 676–677). Чи вийшла тоді збірка – невідомо, в опублікованих листах Гребінки згадки про неї немає. А проте нема достатніх підстав категорично відкидати видання Забілиної збірки наприкінці 30-х років, як це зазвичай роблять літературознавці услід за непереконаливими міркуваннями Є.Кирилюка та Г.Нудьги. Водночас досить правдоподібною видається гіпотеза Степана Крижанівського про те, що спробу видати цю збірку було зроблено нещасливого для української літератури 1847 року (Крижанівський С. Віктор Забіла, поет і літературний герой. – С. 70).

3. Знаходиться, оправлений в одну книжку з "Малороссийскими приказками" (1836) Є.Гребінки та "Байками" (1863) Л.Глібова, у Національній бібліотеці України ім. В.І.Вернадського НАН України (м.Київ). На першій зі збережених сторінок (за нумерацією це сторінка 3) хтось наклеїв смугу білого паперу і чорнилом написав дореволюційним російським правописом: "Стихотворения Виктора Забеллы" (Кирилюк Є.П. Невідома збірка творів Віктора Забіли. – С. 27; Нудьга Г.А. Примітки та коментарі. – С. 189). Це могла бути просто нотатка про те, що міститься у збірці і чийого авторства. Та могла бути

назва збірки із зазначенням автора. При цьому обкладинки або не встигли видрукувати, або, ймовірно, її знищено разом із титульною сторінкою (усі сторінки, що на них надруковано всі 19 віршів, – від 3-ї до 45-ї – збереглися повністю, бракує лише титульної сторінки та, можливо, змісту: Там само). Скидається на те, що хтось хотів приховати ім'я та прізвище автора у зв'язку з якимись подіями (можливо, і справді внаслідок паніки, викликані арештом учасників Кирило-Мефодіївського братства і розпочатого слідства над ними навесні 1847 року, як гадав С. Крижанівський: Крижанівський С. Віктор Забіла, поет і літературний герой. – С. 70). Навряд щоб якась приватна подія і приватні міркування змусили автора й видавця чи то припинити розпочате видання й позбутися його, чи то знищити готовий наклад, а в збереженому примірнику вирвати обкладинку й титульну сторінку, щоб зробити автора невідомим.

4. Твори цитуються за вид.: Забіла В., Петренко М. Поезії / Упорядкув., вступ. ст. і прим. Г.А.Нудьги. – К., 1960. – С. 49–141, – із врахуванням посутніх пунктуаційних виправлень і змін щодо написання слів разом чи окремо у тих віршах, які вміщені у вид.: Українські поети-романтики 20–40-х років XIX ст. / Упорядкув., підготовка текстів, біографічні довідки і прим. Б.А.Деркача та С.А.Крижанівського. – К., 1968. – С. 361–414; Українські поети-романтики: Поетичні твори / Упорядкув. і прим. М.Л.Гончарука. – К., 1987. – С. 251–285.

5. Розрізнення суб'єктів ліричного висловлення (ліричний герой, ліричний персонаж, ліричний власне автор, ліричний розповідач, народний оповідач) подано за теоретико-літературними напрацюваннями у монографіях: Корман Б.О.Лирика Некрасова. – 2-е изд., перераб. и доп. – Ижевск, 1978. – 299 с.; Смілянська В.Л. Стиль поезії Шевченка: (Суб'єктна організація). – К., 1981. – 254 с.

6. Забіла почав службу 18 вересня 1825 р. в Київському драгунському полку, який потім перейменовано на гусарський (див. указ про відставку Забіли від 12 березня 1835 р.: Деко О. До біографії Віктора Забіли // Радянське літературознавство. – 1969. – №6. – С. 74). Згадка у вірші ("кінь гусарський") свідчить, що перейменування відбулося ще під час Забілиної служби.

7. Забелло Виктор. Молитва // Черниговские епархиальные известия: Прибавления. – 1861. – №10. – 15 ноября. За підрахунками Степана Крижанівського (Крижанівський С. Віктор Забіла, поет і літературний герой. – С. 69–70), за життя Віктора Забіли опубліковано шість його віршів: "Гуде вітер вельми в полі...", "Не щибечи, соловейку" (у виданих Михайлом Глінкою власних піснях із нотами, 1839), "Голуб", "Пісня" ("Поуз двір, де мила жила"), "Повіяли вітри буйні" (у Гребінчиному альманасі "Ластівка", 1841), "До батька" (разом із удруге оприлюдненим віршем "Не щибечи, соловейку..." – в "Черниговских губернских ведомостях", 1857, №16). А тим часом, як бачимо, є ще одна прижиттєва публікація – "Молитва" у церковному журналі, на яку мені пощастило натрапити. Цього вірша не зафіксовано й у найновішому довідникові "Поет-романтик з Борзнянщини (В.М.Забіла): Бібліографічний покажчик" (укладачі І.Я.Каганова, Л.П.Максименко; Чернігів, 2001). Тож подаю вірш повністю (за сучасним російським правописом).

8. Заручини з Любов'ю Білозерською, готування до одруження, а потім одмова, муки зневаженого та й початок писання віршів відбувалися 1833 року, бо фактичний від'їзд із полку, де служив Забіла, також відбувся того самого року, і лише формальне проходження паперів про відставку припало на початок наступного року (Крижанівський С. Віктор Забіла, поет і літературний герой. – С. 71–72, 74). Від служби у війську Забіла був звільнений царським наказом від 25 січня 1834 р. (Деко О. До біографії Віктора Забіли. – С. 74). Вірш "Два вже літа скоро пройде..." співвідноситься або з датою знайомства Забіли з Любов'ю Білозерською (під час його відпустки, що тривала від 13 грудня 1831 р. до 3 березня 1832 р., див.: Там само), або з датою заручин (1833), що ймовірніше, бо у вірші є також згадка про його службу у війську "годів два назад, не більше". Тож створено цього вірша, правдоподібно, пізньої весни або на початку літа 1835 року.

О.М.Моціяка

Своєрідність культу страждання в поезії Віктора Забіли

Страждання відображає стан духовної кризи особистості, обумовлений конфліктом її або із собою, або із зовнішнім світом.

Як відомо [1], в історико-культурній традиції спостерігається два протилежні підходи в його рецепції.

Перший, закріплений у філософії буддизму та індуїзму, фіксує негативне ставлення до страждання, головною причиною якого є емоційна прив'язаність людини до тлінних речей, її вчинки в минулому. Звідси випливає і неможливість співстраждання.

Прихильники іншого підходу відстоюють позитивний зміст страждання, його очищаючу функцію, духовність, гуманізм. Це властиво філософії античності, новозавітного християнства, романтизму (насамперед С.К'єркегору), а також концепціям Ф.Ніцше, К.Ясперса, Ф.Достоевського, М.Бердяєва та ін.

У вітчизняній науці ХХ століття, що відображала радянську ідеологію з її культивуванням людини-гвинтика та вульгаризованою мажорністю, існувало своєрідне табу на вивчення особистісних негативних переживань, духовного незадоволення людини, трагізму власного буття. Ось чому заклик нашого видатного земляка О.П.Довженка вивчати страждання як сутнісну ознаку людського в людині, як вічну життєву актуальність був різко розкритикований на II Всесоюзному з'їзді письменників.

З огляду ж на кордоцентризм української ментальності та гуманізм нової української літератури нам видається плідним прочитання українського письменства через виразно заявлений у ньому дискурс стражда-

ння. Специфічне і багато в чому знакове місце в цьому дискурсі належить Віктору Забілі. Більшу частину поезії В.Забіли можна назвати поезією страждання. Такий її характер обумовлений і психологічним типом особистості, і естетичними смаками поета.

За класифікацією психологічних типів, що зроблена К.Юнгом, В.Забілу можна віднести до емоційного типу особистості в її інтровертному та екстравертному варіантах [2]. Страждання є виразником її вразливості, психічної напруги та его [3]. Невипадково О.Довженко зазначав, що "сила страждання вимірюється не так гнітом зовнішніх обставин, як глибиною потраєння" [4, с. 23].

На користь висловленої думки про психологічний тип особистості В.Забіли можна навести ряд аргументів. Це, по-перше, глибоке кохання до однієї жінки, яке В.Забіла проніс через усе життя. По-друге, це дружба з Т.Шевченком. Незважаючи на різний рівень творчої обдарованості, вони зберігали внутрішнє тяжіння один до одного, щирість стосунків, що теж є виявом близькості психологічної. Т.Шевченко ж, як переконливо довела М.Моклиця [5, с. 142], належав насамперед до емоційного психологічного типу особистості. У творчості обох поетів виразно заявлений експресивний стиль, що виявляється в архетипі "сліз", зрідненості ліричного суб'єкта з природою, художніх засобах. По-третє, В.Забіла, за деякими переказами [6, с. 21], в кінці життя багато випивав. Зрештою, повністю зубожів і доживав віку в сестри. Вживання ж алкоголю використовується як своєрідний модифікатор настрою, для полегшення стану тривоги та депресії, для послаблення емоційної нестабільності. Важливо, що часто передують алкогольним звичкам масковані депресії. В.Забіла умів від стороннього ока приховувати свій тяжкий біль, був на людях веселий і жартівливий, демонстрував, як згадували М.Глінка [6, с. 16] та П.Куліш [7, с. 73], талант коміка та актора.

Саме у поетичній творчості сублімувались нереалізовані і приховані від людей сильні любовні почуття та в цілому незадоволення світом.

Позитивно марковане страждання у поезії В.Забіли є абсолютно органічним для українського письменника, що з дитинства ввібрав менталітет рідного народу, в якому емоцію домінує над рацією, сформувався на ідеях новозавітного християнства (як писав В.Забіла, "Бога почитаю") та давньої бароково-сентиментальної поезії. Новаторство В.Забіли полягало в тому, що його страждання стало виявом не знаного доти в українській поезії романтичного поцінування свободи особистості і її права бути собою.

Данський філософ-романтик С.К'єркегор, визначаючи страждання як стан духовної кризи, "хвороби", "хвороби до смерті", писав, що найвищим виявом цієї хвороби є відчай. Людина, яка боїться страждання і відчаю, –

це людина, яка боїться самої себе, свого Я, хоче втекти від себе, тобто занапастити себе і свою душу: "В очах світу небезпека – це ризик, адже можна і програти. Жодного ризику – ось уся життєва мудрість. Проте на ділі зовсім не ризикувати – означає мати жахливу можливість втрати те, чого не втратиш ризикуючи, хіба що з потугами; а якщо і втратиш, то у будь-якому випадку не так, не настільки легко, як щось неважливе, – але що ж це таке, що можна втратити? Самого себе. Бо якщо я ризикую і помиляюся, – ну що ж! – життя карає мене, щоб мене ж спасти. Але якщо я не ризикую – хто ж мені допоможе? Між тим як не ризикуючи ні в чому головному (а це й означає – усвідомлювати власне Я), я виграю і боягузливо дістаю понад усе всі блага світу – але втрачаю своє Я. Ім'я багатьох може залишитись в історії, але чи були вони самі собою? Ні, бо в духовному вони були позбавлені "Я", без "Я", заради якого варто всім ризикнути, абсолютно без "Я" перед Богом... – якими б егоїстами вони не були в усьому іншому" [8, с. 272].

Саме В.Забіла вперше в українській поезії сміливо заявив про свій життєвий вибір, про готовність прийняти страждання:

Не розлюблю я ніколи,

Гріх великий буде,

Сам я себе покараю – (виділення – О.М.)

Не Бог і не люди.

"Ох,

коли б хто знав, як тяжко..." [9, с. 73]

Пізніше М.Бердяєв писав: "Свобода породжує страждання. Можна зменшити страждання, відмовившись від свободи. Гідність людини, тобто свободи, передбачає згоду на біль, здатність пережити біль" [10, с. 16].

Особистісне начало поезії В.Забіли, її суб'єктивізм полягає і в першій в українській літературі спробі створити образ ліричного героя та індивідуалізувати виражені максималістські почуття [11, с. 195–197]. Ця індивідуалізація досягається за рахунок:

а) локалізації у всій творчості фольклоризованих мотивів про нерозділене кохання, зраду ("Не щебечи, соловейку", "Човник", "От і празника дїждались", "Гуде вітер", "Голуб", "Маруся", "Пісня", "Сорока");

б) введення в текст деяких біографічних даних про поета. Так, у вірші "Два вже літа скоро пройде" говорить про те, коли герой закохався:

Годів два назад, не більше,

І я був моторний,

Шабля збоку, кінь гусарський,

Що як в'юн проворний...

Це відповідає дійсним фактам про перебування В.Забіли в драгунському полку. Декілька разів у віршах підкреслюється те, що кохання було взаємним, дівчина обіцяла хлопцю бути вірною ("Повіяли вітри буйні", "До невірної"). А у вірші "Кохання" досить детально переповідається драматичний епізод відвідин героєм дому дівчини, під час яких дізнався про наміри укладання шлюбу з розрахунку:

А тітка дак все сокоче:
"Хто за його пійти схоче?
В його худоби нема".
А в того багацько грошей,
Подивиться, дак хороший,
Іди лучше за того!"

Як відомо, В.Забіла справді був небагатим панком, про що у бурлескній формі писав у посланні "До Шевченка": "В мене худоби дуже мало..." Про причину розриву через матеріальні нестатки поета йдеться й у вірші "Розлука". А у вірші "Повіяли вітри буйні" є такі рядки: "Далі й продалася, / За худобу проміняла";

в) прямої вказівки автора на їх носія:
"Ой, дівчинонько, Над його слізками
Дівчино мила! Доля сміється, –
Хто ж це співає? Бо він з душею,
Віктор Забіла, Без долі тільки, –
В котрого серце Без неї на світі
Билось і б'ється, – Жить дуже гірко".

"Пісня" [9, с. 136]

Образом нещасливого закоханого В.Забіла зробив серйозну заявку на створення першого в українській поезії образу ліричного героя. Це найповніша суб'єктна форма вираження ліричної свідомості автора, яка виявляється не в окремому вірші, а у всій творчості чи циклі. Але автору все ж таки не вдалося до кінця перебороти фольклорну імперсональність.

Конфліктний простір ліричного суб'єкта, наділеного "нещасливою свідомістю", досить широкий. Він зберігає бароковий конфлікт людини і долі. Від бароково-сентиментальної лірики у В.Забіли йдуть і постійні нарікання на долю, як це властиво, наприклад, творам Ф.Кастевича, Ол.Падальського, Левицького, Григорія та ін.:

А хто на світі без долі вродиться,
Тому світ марне, як коло точиться.
Літа марне плинуть, як бистрії ріки,
Часи молодії, як з дощу потоки.
Все то марно минаєт.

"Піснь о світі" [12, с. 63]

А хто ж на світі без долі уродить,
Тому нігди людська цензура не шкодить.
Людам-бо і щастя на світі даруєт,
А мені і тоє життя одіймуєт.

"Пісня свіцька" [12, с. 66]

Однак у поезії В.Забіли менш відчутною є вертикаль людина – Бог, земля – небо, реальне – трансцендентне. Барокова космічність і дисгармонія маленької людини та Всесвіту, котра все ж таки сподівається на підтримку Бога, поступається у В.Забіли романтичному відчуженню самотньої людини від холодного, раціоналістичного, меркантильного світу, в якому не може реалізуватися високий духовний ідеал людини, що живе за законами "серця". Для "романтичної душі" характерним є незадоволення світом, хвилювання перед життям, невмотивована печаль тощо. "Вперше в історії мистецтва ці "негативні емоції" набувають абсолютної естетичної цінності. Виникає своєрідний культ духовного та душевного страждання, і ще ранній Флобер стверджував, що душа людини вимірюється глибиною страждання, як собор – величиною дзвіниць" [13, с. 256, 271].

Розуміння долі В.Забілою двозначне. По-перше, в деяких творах воно є синонімом до понять "щастя" або ж "талан". По-друге, розуміння долі українським поетом типологічно близьке до міфологічного образу Долі та до Шопенгауєрівської Волі. Німецький філософ-романтик А.Шопенгауєр, який разом з С.К'єркегором є "фундаторами і творцями філософії страждання" [14, с. 3], стверджував, що життя – це страждання, воно має світовий характер. Причина страждань – у "волі до життя", що є ірраціональною, суб'єктивною, егоїстичною та аморальною. В.Забіла не може збагнути сваволі долі:

За що ж мене так карає, За що мене, бідолаку,
За що злая доля? Із ума ізводить?

"Два вже літа скоро пройде" [9, с. 54, 55]

Персоніфікована доля наділена епітетами ("лютая", "злая", "нешасная"), вона "карає", "зав'язала очі", "щастя кинула у воду", "прокляла", "сміється... Над його слізками". Автор часто стверджує, що він "бездольний", "безталанний", що

... він з душею,
Без долі тільки, –
Без неї на світі
Жить дуже гірко.

"Пісня" [9, с. 136]

В.Забілі властивий фаталізм у сприйнятті долі, уявлення про неможливість щось змінити самому і зрозуміти логіку наступного життя. Себе автор позиціонує як людину, в якої очі "зав'язані Не хусткою, а долею!" ("Сирота") [9, с. 74]. Нещаслива доля наче викидає людину на маргінес людського буття, обумовлюючи її дисгармонію в суспільному та особистому житті і роблячи її самотньою. Ліричний суб'єкт з болем усвідомлює відчуженість від людей і неможливість з їхнього боку співстраждання. Автор пише про людську байдужість ("Човник", "Сидів я раз над річкою", "Сирота", "Ох, коли хто знав, як тяжко...") до долі нещасливої людини і тому переважно звертається до природи: соловейка, вітру, голуба, коня, землі.

Любовна мука, втрата кохання як насамперед глибинного емоційного зв'язку ("Серце з серцем зчепилося") постає як свідчення недосконалості світу, як недосяжність ідеалу в реальному житті. Таке трактування любовного почуття поділяли і такі українські романтики, як М.Петренко, Т.Шевченко, М.Костомаров, П.Куліш та ін.

У передачі стану любовного страждання В.Забіла близький до фольклорних пісень [15] про розлуку закоханих з їх мотивом сліз, плачу (дуже часто в піснях вживаються слова "заплачу", "ридає", "сльози ллються"), жалю ("жаль завдаєш"), туги ("тужу", "завдавати туги") та персоніфікованим образом серця ("розбилося серце", "болить серце", "гірко на серденьку", "серце в тузі", "серце омліває", "серце льодом стане", "не ріж серце" тощо). Ця експресивна поетика народної пісні у XVIII ст. була ускладнена бароково-сентиментальною традицією з її орієнтацією на розчулення та досягнення психологічного впливу на читача. Однак В.Забіла поглиблює драматизм страждання. З цією метою він часто вдається до смислових повторів про "життя серця": "забилось серце", "замре серденько", "серце б'ється, день і ніч рветься", "серце плаче", "тяжко серцю", "серце... кров'ю запеклося" тощо, використовує контрасти. Так, у вірші "Не щибечи, соловейку" фольклорному образу співу солов'я як символу щасливого кохання протиставляється стогін пугача, який символізує горе, у полоні якого перебуває ліричний суб'єкт:

Не щибечи, соловейку,
Як сонце пригріє!
Не щибечи, малесенький,
І як вечоріє!
Ти лети, співай тим людям,
Котрі веселяться;
Вони піснею твоєю
Будуть забавляться.

А мені така пісня
Душу роздирає! –
Гірше б'ється моє серце,
Аж дух завмирає.

Для передачі стану душі автор використовує не тільки фольклоризований образ розбитого човна ("Човник", "Сидів я раз над річкою"), а й оригінальні образи гудіння вітру ("Гуде вітер"), його осіннього голосіння ("Осінній вітер"). Самотність, втрату будь-яких світлих надій символізують образи одірваної квіткі ("Маруся"), зірваного листка, скошеної трави ("Повіяли вітри буйні").

Поет нагнітає риторичні запитання: "Чому радоцею ніколи / Я не бачив зроду? / Думав, гадав: За що б долі / Так мене карати?" ("Сидів я раз над річкою"); "Доле, доле, скажи мені, / Де тебе шукати?" ("Туга серця"). Автор веде напружений діалог із самим собою: "Чого серце тяжко б'ється, / Чого я бажаю?" ("Повіяли вітри буйні"); "За що цілий вік невірну, / За що я кохаю?" ("До невірної").

Вірші поета насичені емоційною, абстрактною лексикою, яка передає внутрішній стан. Найчастіше вживаються слова: "серце", "душа", "нещасний", "безталанний", "горе", "плачу", "лихо", "мучусь", "важко", "тяжко", "скака", "туга".

Поетичні твори В.Забіли наближаються до романсу, який є більш суб'єктивним у порівнянні з народною піснею.

Емоційний екстраверт В.Забіла загострено відчуває недосконалість світу зовнішнього, де цінність людини вимірюється не її духовністю, а гаманцем ("Зовсім світ перевернувся", "Сирота", "Вечоріє, смеркається", "Розлука"). Така мораль приводить до принижень духовно багаті людини, осміяння її гідності. Автор з гіркотою усвідомлює ненормальність людських відносин, заснованих на матеріальному розрахунку:

Гірко в світі жить без грошей,
Солодко з грошима!
З ними буде прерозумний
З довгими вушима...
Як захоче він жениться,
Оддадуть за його;
Довгі вуха не завадять
З грошима нічого...
А ти вже собі балакай!
Голим усе будеш
І вмреш голим без худоби,
Ще й чесним не будеш.

"Вечоріє, смеркається..." [9, с. 93]

Або: "Там, хто більше дає грошей, Той і буде чесний" ("Зовсім світ перевернувся").

Змалювання соціально несправедливої дійсності обумовлює проникнення в текст поезики "предметного" слова ("гроші", "худоба", "кишеня" (з грішми), "голий" (бідний), "хата", "двері", "винниця", "копійка", "свідителі", "тюрма" та ін.). Вони посилюють реалістичний потенціал ліричних поезій, а саме вмотивовують переживання героя впливом зовнішніх чинників.

На наш погляд, В.Забіла передхопив і ті складні душевні стани особистості, які властиві добі екзистенціалізму. Саме в поезії В.Забіли вперше заявлена психологічна реакція свідомості на абсурдність і байдужість світу ("зовсім світ перевернувся") через почуття нудоти, огиди (згадаймо відомий роман Ж.-П.Сартра "Нудота"). Цей стан постійно супроводжує ліричного суб'єкта: "Бо нудьга в його од серця На час не одходить" [9, с. 76], "Все обридло, все огидло" [9, с. 106], він "нудиться", "серцем нуджуся" [9, с. 66], "нудився" [9, с. 68, 73, 78].

Отже, у поезії В.Забіли страждання носить не ситуативний характер, а визначає зміст усього його життя.

У розумінні подолання страждання В.Забіла близький до А.Шопенгауера. Це насамперед досягнення Ніщо, відмова від Волі. В.Забіла живе бажанням померти, виключити себе із стихії земних стосунків:

Одно мені тепер в світі	Душа аж трепеще,
Тільки вже зосталось,	Подумає: на тім світі
Щоб скоріше серце моє	Чи не буде легше.
З світом розпрощалось.	"Пугач" [9, с. 127]
"Туга серця" [9, с. 129]	

Мелодія світу звучить для В.Забіли як стогін пугача ("Соловей", "Пугач"), який, за народними уявленнями, символізує швидку смерть [16, с. 412].

По-фольклорному звертаючись до сил природи (землі, вітру), він прагне з'єднатись із природними стихіями (стати частинкою землі чи води):

Прийми мене, сира земле!	"А коли цього не зробиш,
Жить не хочу більше.	Кинь мене у море!
Літа мої пройшли марно,	Нехай зі мною потоне,
І дедалі – гірше.	Нехай моє горе".

"Розлука" [9, с. 132] "Гуде вітер вельми в полі..." [9, с. 65]

Для В.Забіли смерть є бажаною. А.Шопенгауер зазначав: "Усе, що наштовхнулося на непереборні перешкоди для свого існування, всі, хто страждає невиліковною хворобою або невтішною скорботою, – найчастіше знаходять притулок, що сам собою відкривається, у поверненні в лоно

природи... Але здійснюється воно тільки після фізичної або моральної боротьби, до того будь-яка істота протриває поверненню туди, звідки вона так легко і з бажанням прийшла в життя, настільки багате стражданнями і настільки бідне радістю" [17, с. XII].

Загалом поезія В.Забіли цінна передусім особистісним началом, щирістю й оголеністю виражених почуттів, сповідальним тоном, культом душевного страждання. І.Франко тонко підмітив цю якість поезії нашого земляка: "Ся повна безпретенціональність і примітивність його ліричних виливів і творить головну частину їх вартості, робить їх "людським документом", який не перестане промовляти до людей зрозумілою їм мовою ще й тоді, коли будуть забуті многі артистичніші, блискучіші та ефективніші, але менш сердечні писання" [18, с. 46]. У творчості В.Забіли відобразилися ті гуманістичні процеси, які стануть визначальними для української літератури всього XIX століття. Водночас створений українським поетом культ страждання вказує на типологічну подібність художнього мислення В.Забіли до західноєвропейських романтиків.

Література

1. Ярошенко Тетяна. Проблема страждання в історико-культурній традиції // <http://poglyad.com/article/555/>.
2. Юнг К. Психологические типы / Под ред. В.Зеленского. – СПб., 2001.
3. Юнг К., Нойманн Э. Психоанализ и искусство. – К., 1996.
4. Довженко Олександр. Зачарована Десна. Оповідання. Щоденник (1941–1956). – К., 2001.
5. Моклиця Марія. Тарас Шевченко як психологічний експресіоніст // Сучасність. – 2002. – №7–8. – С. 136–149.
6. Нудьга Григорій. Два поети-романтики // Забіла Віктор, Петренко Михайло. Поезії. – К., 1960.
7. Самойленко Г.В. Літературне життя Чернігівщини в XII–XX ст. – Ніжин, 2003.
8. Кьеркегор С. Болезнь к смерти // С.Кьеркегор. Страх и трепет. – М., 1998.
9. Забіла Віктор, Петренко Михайло. Поезії – К., 1960.
10. Бердяев Н.А. Царство Духа и царство Кесаря. – М., 1995.
11. Моціяка О.М. Становлення нової української літератури (Історія української літератури перших десятиріч XIX століття): Навчально-методичний посібник для студентів-заочників. – Ніжин, 2007.
12. Українська література XVIII ст. – К., 1983.
13. Наливайко Д.С. Искусство: направления, течения, стили. – К., 1981.

14. Ярошенко Т.М. Проблема страждання в філософсько-етичній спадщині А.Шопенгауера і С.К'єркегора: компаративний аналіз: Автореф. ... к. філософ. н. – Львів, 2003.
15. Пісні кохання. – К., 1986.
16. Войтович Валерій. Українська міфологія. – К., 2005.
17. Шопенгауэр А. Смерть и ее отношение к неразрушимости нашей сущности // Шопенгауэр А. Мир как воля и представление. – Мн., 1992.
18. Франко Іван. Поезії В.Забіли // Франко Іван. Зібр. тв.: У 50 т. – К., 1982. – Т. 37.

О.М.Капленко

Образ долі у поезії Віктора Забіли

Доля є одним із універсальних мотивів художньої творчості. Перелік таких універсалій можуть поповнити Любов, Слава, Істина, Самотність, Смерть тощо. "Міфологема "долі", – як стверджують Т.Князевська та А.Огурцов, – відіграє величезну роль у традиційних культурах минулого й теперішнього, ...вона пов'язана з ціннісними орієнтаціями особистості, її релігійними настановами і менталітетом. ...Образ, метафора й поняття "долі" – одна з найважливіших ознак ментальності й тим самим культури. Певна настанова щодо долі, своєрідне ставлення до долі – це характеристика будь-якої людини, ознака повсякденного обриса колективної свідомості, що знаходить своє вираження в багатьох символічних модусах культури" [5, с. 177]. Пробуючи окреслити коло таких модусів, С.Філоненко вибудовує такий асоціативний ряд понять, як "фатум, рок, невідворотність смерті, прокляття, необхідність, причинність, детермінованість, закономірність, веління неба, фаталізм, пророцтво, випадок, випадковість, збіг обставин тощо. Традиційні символи долі – колесо фортуни, шальки терезів, запис на камені, свічка, дорога, мандри, води потойбічної річки, нитка, астральні символи – зірки, сузір'я (Зодіак), місяць" [11, с. 248].

Поняття долі має свої дефініції. Так, за енциклопедичним словником "Міфи народів світу", доля – це "уявлення про неосяжну силу, дією якої обумовлені як окремі події, так і все життя людини й соціального колективу" [6, с. 471]. За філософським словником, доля потрактовується як "суб'єкт-об'єктна універсалія культури, котра фіксує уявлення про подієву наповненість часу конкретного буття, характеризується телеологічно артикульованою цілісністю і завершеністю" [8, с. 1003]. У філософсько-міфологічному контексті поняття долі постає як результат експлікації і рефлексивного осмислення названої універсалії, або у вужчому сенсі –

філософсько-міфологічна персоніфікація, яка моделює сакрального суб'єкта конфігурування подієвості життя індивіда чи Космосу. До речі, такий суб'єкт дії найчастіше мислиться за принципом зовнішньої детермінанти (Бог, фатум), хоча, за іншою інтерпретацією, зовнішньою щодо долі детермінантою (автором долі) постає сам суб'єкт – доля мислиться як продукт усвідомленого її творення (останню тезу красномовно ілюструють вислови типу: "людина – творець і господар своєї долі") [8].

Точкою семантичного дотику двох названих версій потрактування долі у європейській культурі виступає ідея про необхідність гідної реалізації того, що "написано" на твоїй долі.

В історії світового і вітчизняного літературного процесу пік зацікавлення мотивом долі співпадає із розквітом романтизму. Цьому є свої пояснення, адже, виходячи з єдності макрокосму і мікрокосму (людини), романтична лірика поставила людину у центр перетину світових сил і законів, у нерозривний зв'язок із природою, всесвітом, суспільством та Богом як вічною животворною силою. Свідомість її не вичерпується сферою розуму, як це твердили просвітителі: внутрішня сутність людини виходить за сферу практичного мислення в царину почуття. Відтак, "особливим у романтичному світогляді, – як стверджує А.Сініцина, – стає посилена увага до людської особистості, її долі, її національного способу буття, а також проблеми самопізнання" [9]. Дійсно, діахронічний зріз вітчизняного літературного процесу демонструє доволі активне культивування образу долі у 30–60-ті роки XIX століття. Свідченням цьому є творчість Л.Боровиковського, А.Метлинського, Є.Гребінки, М.Костомарова, О.Афанасьєва-Чужбинського, М.Петренка, а особливо – Т.Шевченка.

Не виходить за межі цього контексту і Віктор Миколайович Забіла. Як і у більшості поетів-романтиків, коло тем, що панували в художній свідомості Забіли, не надто широке. Категорія долі постає однією із ключових у межах його поетичної уяви, оскільки сприймається як іще одна авторська спроба дати відповідь на засадниче у світосприйманні романтичної особистості питання, котре, за формулюванням Є.Нахліка, звучить як "відчуття й визнання таємничого зв'язку людської долі з трансцендентною сферою" [7, с. 162].

У варіанті Віктора Забіли маємо власне романтичний тип зв'язку ліричного героя і його долі: сакральний "автор" долі не співпадає із індивідом, а відтак, домінуючим предметом лірики романтизму стає образ байдужої долі, непривітної та жорстокої, зреалізованої за проектом "іншого", "зовнішнього" щодо суб'єкта буття:

Тяжко мені се сказати,
Не моя в сім воля,

За що ж мене так карає,
За що злая доля?

**

Люта доля щастя мое
Кинула у воду
Глибокою да й сказала:
"Шукай собі броду".

**

А такий вже уродився,
Мабуть, я на світі;
Безталанний і безщасний,
Щоб свій вік судити.

Романтична естетика на різних рівнях демонструє тісний зв'язок із фольклорною традицією: "Найголовнішими ідеями українського романтизму є ідеї історизму, народності та фольклору як етнографічного джерела пізнання української історії" [9]. Романтизм набагато розширив творчі можливості художнього використання фольклору. Спираючись на власну інтуїцію, письменники-романтики використовують загальні принципи фольклорно-міфологічного мислення, образну систему, трансформують той чи інший сюжет. Образ долі, безсумнівно, також має фольклорне походження. Вірування в долю – своєрідного двійника людини – дуже давні в світогляді нашого народу. Так, дослідник С.Килимник [4] зазначає, що найперше Доля людини (яка персоніфікується) приходиться у час її народження. Наші далекі предки приходили до долі обумовлювали Родом-Рожаницями, цебто душами дідів-прадідів, опікунами роду, домашнього вогнища. Інколи й душі покійників називали Долею, і вони вважалися хатніми богами. Для того, щоб Доля була добра, її потрібно задобрити, умилостивити, тому Рожаницям, Богині Долі приносили подарунки та безкровне жертвоприношення.

Вищою силою в далеких передхристиянських часах, що визначала життя і буття, вважалася сила-доля, яку пізніше замінив християнський Бог, котрий дарує її людині. Часто долю добру чи лиху дає мати, а то й батько. Цей момент особливо прописаний у поетів-романтиків. Так, скажімо, у Т.Шевченка "ці уявлення проартикульовано з акцентом на неспроможності матері дати дитині бажану долю" [7, с. 166]. У Віктора Забіли ж ми не знаходимо чітко прописаного "материнського коду". Натомість показовою є поезія, де автор звертається до батька, покладає на нього відповідальність за долю свого сина:

Нащо, тату, ти покинув
Мене сиротою?

Чому мене не взяв малим
В могилу з собою?
І я б вічним сном у землі
Спав, а не журився б;
Не знав би я в світі горя,
Світом не нудився б.

Якщо дихотомічна модель "доля-мати" уповні не реалізувалася у творчості В.Забіли, то інша фольклорна традиція фактично стала засадничою для художньої реалізації образу долі у поета. Звернемося знову до книги С.Килимника "Український рік у народних звичаях в історичному освітленні" [4]. Свято Долі відзначалось за старим стилем 24 листопада, а за новим це свято збігається зі святом дівочої долі – св. Катерини. Це свято серед численних жіночих свят є найзнаменнішим, воно започатковує період сватань і весіль. У залишках колишніх обрядодій збереглися окремі форми ворожінь – вечорниці, ворожіння про Долю, ворожіння про нареченого і наречену, обряд кликання "до каші" тощо. З особливим нетерпінням чекали хлопці обряду "Кликання судженого до каші", чи "Закликання Долі до каші". Ця глибока філософська містерія – свято Долі-Катерини – без найменшого сумніву, свято еротичне, свято причарування кохання, любові, Долі. Це підтверджують і всі гадання, і самі вечорниці, і традиційна їжа, і піст хлопців, і своєрідність співів, і магія провидіння, вияв високої пошани до тієї непереможної і невблаганної Долі. Такою ж невблаганною виявилася доля і для Віктора Забіли. Не судилося йому бути із коханою обраницею, а тому провідним мотивом його поезії є нереалізація щасливої долі з коханою:

Сонце зійде – я нуджуся,
І заходить – плачу:
Котру люблю дівчиноньку,
Тієї не бачу.

**

А я бідний, безталанний,
Без пари, без хати:
Не досталось мені в світі
Весело співати...

Цей мотив реалізується переважно через констатацію страдницького життя ліричного героя поезії В.Забіли. Апогеєм цього мотиву є незавуальований автобіографізм, коли поет щиро зізнається:

Ой, дівчинонько,
Дівчино мила!
Хто ж це співає?

Віктор Забіла,
В котрого серце
Билось і б'ється, –
Над його слізками
Доля сміється, –
Бо він з душею,
Без долі тільки, –
Без неї на світі
Жить дуже гірко.

Часто вихід на трансцендентний рівень осмислення долі у поезії Забіли здійснюється через конкретну "приземлену" життєву ситуацію, на низування підкреслено матеріальних цінностей (образи худоби, грошей), що яскраво контрастує із переживаннями ліричного героя:

Без худоби сиротині
Тяжко в світі жити;
Хоч який він буде чесний,
Все буде тужити...

**

Не попробує у світі
Він у парі жити:
Хто тепер без грошей стане
Вірно вік любити?

Самоідентифікація ліричного героя В.Забіли як "безталанного" суголосна контексту романтичної естетики, зокрема мотиву безрезультатного пошуку своєї долі:

Проживаю вже піввіка,
Да не найду долі,
Живу в світі безталанний,
Гірш, чим у неволі.

І як підсумок – страждання моделює песимістичну перспективу для ліричного героя:

І чим далі, і чим далі,
То все мені гірше!

Від мотиву нереалізації долі-кохання Віктор Забіла приходять до мотиву смерті. Спочатку він вкраплюється натяками на трагічний фінал:

Злая доля однімає
У мене дівчину;
Мене й мучить, мене й гонить
Живого в могилу.

Але зрештою прямо проговорюється лексема "смерть", семантично наповнюючись значенням завершеного проекту індивідуальної долі:

Пугач мені так годиться;
Стогне, не співає;
Нехай стогне коло мене
Да смерть возвіща.

Щодо індивідуального суб'єкта, то розуміння долі як завершеної цілісності буття зумовлює особливу оцінку статусу смерті: тільки стосовно завершеного життєвого шляху можливо говорити про долю як таку, що здійснилася чи справдилася. З-поміж філософів цікаву діалектику долі і смерті висловив А.Мальро: "Смерть перетворює життя на долю" [8, с. 927].

М.Яценко озвучує дихотомічний зв'язок мотиву долі і смерті у творчості українських романтиків: "Нарікання на долю, ворогів у багатьох українських поетів 30–60-х років стає лейтмотивом усієї творчості... та нерідко поєднується з лейтмотивом смерті" [3, с. 304].

Відтак, підсумовуючи розмову про реалізацію у поезії Віктора Миколайовича Забіли образу долі як однієї із базових романтичних категорій, варто виокремити окремі пункти тематичної парадигми. Йдеться про такі дихотомічні структури, як доля-кохання, доля-страждання та доля-смерть. Усі вони генетично закорінені або ж у фольклорну традицію, або ж у контекст романтичної естетики. Разом з тим Віктор Забіла зумів наситити образний ряд своїх поезій оригінальним, так би мовити, суто "забілівським" пафосом, який і сьогодні вирізняє його вірші з-поміж інших численних звершень та робить їх неоціненним надбанням вітчизняної поетичної скарбниці.

Література

1. Болотіна Є.В. Доля як предмет філософського дискурсу (соціально-філософський аналіз феномена): Автореф.... к. філос. н.: 09.00.03 / Донецький національний технічний ун-т. – Донецьк, 2002.
2. Иванов П. Народные рассказы о Доле // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / Упор. А.П.Пономарьов. – К.: Либідь, 1991. – С. 342–374.
3. Історія української літератури. ХІХ століття: Навч. посібник: У 3 кн. – Кн. 1 / За ред. М.Т.Яценка. – К.: Либідь, 1995.
4. Килимник Степан. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. – Вінніпег, 1955.
5. Князевская Т., Огурцов А. Судьба: метафора, идея, культура // Вопросы философии. – 1992. – №7.
6. Мифы народов мира: Энциклопедия. В 2 т. – Т. 2. / Гл. ред. С.А.Токарев. – М.: Советская энциклопедия, 1982.
7. Нахлік Є. Доля // Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка / Ю.Барабаш, О.Боронь, І.Дзюба та ін.; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т.Г.Шевченка. – К.: Наук. думка, 2008. – С. 162–184.

8. Новейший философский словарь. – 3-е изд., исправл. – Минск: Книжный Дом, 2003. – 1280 с.

9. Сініцина А. Історико-філософські ідеї українського романтизму (П.Куліш, М.Костомаров): Автореф. ... к. філос. н. – Львів: Львівський нац. ун-т ім. І.Франка, 2001.

10. Українські поети-романтики. – К., 1987.

11. Філоненко С. Доля як творчість. Творчість як доля (на матеріалі прози Оксани Забужко) // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст. Вип. 6: Лінгвістика і літературознавство. – К.: Знання України, 2001. – С. 248–256.

Т.О.Сидоренко

Естетика поетичного простору в творчості В.Забіли (постбарокова ретроспекція)

Не слід шукати в поезії В.Забіли того, чого там немає. Натомість потреба заглибитися в символіку просторових координат у його текстах, в естетичні витоки цієї символіки більш ніж очевидна.

Свідомо не торкаючись теми поетичного біографізму в творчості В.Забіли (про це гіпердостатньо сказано в українському літературознавстві багатьма дослідниками), виокремимо три домінуючі фактори, що ідентифікують поета як самодостатнього, талановитого майстра слова. Перший фактор – це залежність поета від фольклору; другий – не менша залежність від впливу Т.Г.Шевченка аж до фрагментарної стилізації під його манеру письма; третій – лірично-меланхолійне переплавлення на поетичну мову власних (авторських) депресивних душевних нашарувань, що в цілому надає його поезії абсолютно мінорної настроєвості.

Мінорне у Забіли все: і тематика, і мотиваційне начало, і характери персонажів, і сам поетичний хронотоп, у рамках якого вони зображені. Проаналізуємо одну із складових поетичного хронотопу в творчості Забіли – просторову перспективу.

Поетичний простір автор вибудовує за вертикальним принципом: небо, сонце, зорі, місяць, хмари – це верхня просторова межа; поле, земля, ліс, річка, море, берег, дуброва, пуща, могила, двір, хутір, хата – це нижня просторова межа. Обидві межі об'єднані наймасштабнішою, безмірною просторовою категорією – "світ".

Образ світу можна сприймати як багатомінливий, емоційно наповнений організм, центротворною фігурою якого є ліричний герой, що постійно нарікає на свою гірку долю. Тому світ водночас є однією з клю-

чових характеристик героя і найважливішим поняттям, що віддзеркалює його внутрішні психоемоційні стани: нудьга, смуток, розчарування, розпач. Цікаво те, що світ "крутиться" навколо героя. Ліричний герой у світі – це те ядро, навколо якого групуються інші складові цього образу.

Образ світу в Забілі – інтегруючий щонайперше в чуттєвому вимірі. Він вбирає в себе широкий спектр почуттів автора/ліричного героя. Зробимо спробу диференціації образу світу співвідносно до чуттєвої сфери, якою наповнена поезія.

1. Світ–опозиція:

Увесь світ мені немилий,
Не хочу більш жити.
("Маруся")

Нещадніша всього в світі
Бідна сиротина.
("Сирота")

Очі мавши, я не бачу
Радісного в світі.
("Будяк")

2. Світ – осередок зла:

Дак їх (злих людей – С.Т.) треба стерігатись
Більше всього в світі.
("Будяк")

Не люблю я людей в світі
З такою душею.
("Повіяли вітри буйні")

Якби в світі пожить можна,
Щоб не гризло горе.
("Палій")

3. Світ – територія самотності:

І я в світі, як той човник,
Де пристать, не знаю.

Ніхто в світі не знатиме,
Де моя могила.
("Човник")

Неначе він один в світі,
Ні к кому озваться.
("Сирота")

Гірко живе той у світі,
Хто не має долі.
("Туга серця")

На білому на сім світі
Не знаєш де дітсья.
("Розлука")

4. Світ – крихітка радості:

Казала, що тільки в світі
Мною і втішалась.

Щасливіший всіх на світі
Був я в ту годину.
("Повіяли вітри буйні")

Пригорни мене до себе,
Пожалуй на старість,
Щоб пізнала душа моя,
Що то в світі радість.
("Туга серця")

Образ світу в Забілі інтеграційний і в іншому вимірі. Він об'єднує численні "точки дотику" думок, почуттів, настроїв ліричного героя, об які він або спотикається й падає, або з гіркотою згадує щасливі миті життя. Це складні бар'єри, які герой здебільшого не долає, – своєрідні лінії зламу його психічних проявів. У ролі таких бар'єрів у поезії зображені двір, хата, хутір, берег, поле, могила, байраки, рови, дуброва, сира земля та ін.:

По байраках через рови
Годі вже стрибати.

Де та сила, що носила
Тебе в чистім полі.
("До коня")

Розлучить мене з тобою
Тільки що могила.
("Ой коли б хто знав...")

Козак той у світі,
Як голуб в дуброві,
Стогне та сумує!
("Голуб")

Серце в грудях задрижало,
Як вже хутір видно стало.
("Кохання")

Перелічені "опорні точки" великомасштабного образу світу в Забілі потужно метафоризовані й водночас вибудовані на глибинній народно-пісенній традиційній українській символіці. Отже, маємо справу з численними поетичними зразками ретроспективних практик. Вони, власне, й тримали стилістику української старовини, були важливим компонентом романтичної доби в українській літературі XIX століття, активно формували свідомісні орієнтації. В цьому відношенні тексти В.Забіли – це своєрідні орієнтири естетичної пам'яті.

Насамкінець – про астральну символіку в поезії Забіли (в нашому визначенні – про верхню просторову межу та її естетичне наповнення). Парадигматично для доби романтизму XIX століття і літературна, і реальна людина вважала своїми найближчими співчутливими духовними супутниками в лиху годину небо, зорі, місяць (барокова традиція). Культ астральної тріади, трансформований з барокової літератури, пробиває крізь чуттєву сферу і стає найсуттєвішою домінантою, що визначає стан буття ліричного героя, керує його поведінкою:

Мабуть, тоді він (коханий – С.Т) вже буде,
Як місяць ізійде...
Зійшов місяць, вже й високо,
Зіроньки блищали...
("Сорока")

Навіть солярна символіка (образ сонця) в поезії В.Забіли відіграє службову функцію відтворення емоційного стану ліричного героя:

Кинешся, де гріє сонце, –
Хмарою закріє.
("Розлука")

Ти ж у мене на могилі,
Любий соловейко,
Щебечи, як сонце зійде,
Щебечи раненько.
("Пугач")

Висновок напрошується недвозначний: уся межова зона, весь змодельований поетом макропростір служать лише підсилювальним, увиразнювальним фоном для розкриття справжньої (в інтерпретації поета) світової трагедії, яка обрала для себе місце в іншому просторі, названого мікропростором або ж людською душею. На чуттєвому рівні поетові вдалося настільки згіперболізувати свій внутрішній простір і те, що в ньому діється, що весь світ при цьому здається піщинкою. В такий спосіб поет неусвідомлено здійснив дивні речі: з великого зробив мале, а з малого – велике.

А.М.Кайдаш

Ідіостиль Віктора Забіли в контексті міфологічної площини українського романтизму

Міф як система координат етнокультурного простору функціонує в художній творчості, формуючи специфіку ідіолекту письменників. Джерелом художнього ідіолекту виступає фонд міфологічних значень, які базуються на естетичному відображенні міфодійності. Особливим різновидом світобачення, чуттєвим уявленням про явища природи й суспільного життя є міфологічне мислення, яке набуває ознак "творення в уяві" [1, с. 15] суб'єктивної дійсності, що має за мету санкціонувати свідомість і поведінку.

Індивідуально-авторська система кодифікованих значень національної міфопоетики, спираючись на етнокультурну традицію, обумовлює творення специфічної моделі міфобуття. Авторська візія світу ґрунтується на глибокій системі доконтекстних знань, що формують цілісну поетичну структуру художньої творчості.

Етноміфологема як універсальний текстовий знак стала домінантою поетики романтизму, оскільки саме для українського художнього мовлення ХІХ ст. найбільш характерне "стимулювання уяви, звертання до демонічного та чудесного" [2, с. 74]. Романтичне письмо декодує систему міфологічних значень, ураховуючи специфіку національного світобачення, відповідно до етнологічних лінгвоментальних моделей. Таким чином, міфологічний універсум романтизму позначений системним моделюванням етнокультурного язичницького світу та глибокою художньою інтерпретацією концептів міфобуття.

Конститутивними елементами романтичної літератури є передусім ствердження національної основи художньої творчості, повернення до ціннісних глибин фольклору. Досліджуючи український романтизм, А.Шам-

рай відзначає, що "основна тенденція, під знаком якої йшло формування смаків молодого покоління, – захоплення фольклором, великий вплив народної пісні на стиль наших поетів 30-х – 40-х років" [3, с. 4] (*зберігаємо авторську орфографію – А.К.*). Учений підкреслює значний вплив фольклорної творчості на "психоідеологію" [4, с. 4] письменників романтичного напрямку. Оскільки основою фольклорної творчості є міфологічне світосприйняття, то закономірно, що в романтичній творчості актуалізується роль міфологем як елементів естетосфери українського романтизму, котрі набувають концептуально-художньої значущості. Міфологічні мовні одиниці виступають вагомим компонентом лінгвокультурної площини в мовно-художній системі українського романтизму. Т.Бовсунівська розглядає міфологему як смислотворчу категорію знакової системи романтичної творчості [5]. Мовна картина світу романтиків становить цілісну систему, сформовану за допомогою мовних засобів. Одним із її фрагментів виступають міфологічні номінації, дослідження яких допомагає зрозуміти образну та мовну картину світу письменників.

На думку Д.Наливайка, романтизм, спираючись на властиві йому світоглядні й естетичні принципи, користувався специфічним комплексом зображувально-виражальних засобів [6, с. 162]. Письменники-романтики намагалися висловити свій духовно-емоційний стан, оцінює ставлення до дійсності, тому романтична творчість тяжіє до експресивної поетики [7, с. 167]. Зацікавленість українських письменників романтичного напрямку міфологією зумовлена специфікою "їх світосприйняття, для якого не існує нічого ізольованого, непорушного, раз і назавжди визначеного, для якого світ – органічний взаємозв'язок усього існуючого, постійний рух і творчість природи та людського духу" [8, с. 169–170]. Романтизм, як зазначає Г.-Г.Гадамер, актуалізував новий філософсько-естетичний струмінь – "струмінь життя, яке вірить у себе, захищає та оберігає міфічні чари у свідомості, утверджуючи цим істинність" [9, с. 98].

Визнаючи важливими рисами українського романтизму домінуючу роль творчої уяви, фантазії, виражальності над зображальністю, розуміння національної культури як явища самотутньо-неповторного, М.Яценко обстоює думку про те, що "для романтизму характерна єдність міфу й історії, що надає образам глибини і масштабності. Міфологія розуміється як ізоморфне вираження природи, художня модель творчості" [10, с. 29]. Міфологічна основа, яку виділяють дослідники романтизму поряд із фольклорно-історичною, громадянською та психологічно-особистісною [11, с. 31], позначилася передусім на фольклорній тематично-стильовій течії української романтичної творчості. На думку М.Яценка, "ф о л ь к л о р н а течія генетично впливає з антропоморфізації (уподібнення людині) явищ

природи і є художньою проекцією пантеїстичного сприйняття їх романтиками... Зразок органічного зв'язку між людиною і природою романтики бачили в народних звичаях і віруваннях, в обрядах, повір'ях, легендах, переказах, у казці. Він поставав у вигляді чуттєво-конкретних персоніфікацій і одухотворення фантастичних істот, що виступали в архаїчній язичницькій свідомості як реально існуючі" [12, с. 31].

На зв'язок міфології та романтизму вказував М.Стеблін-Каменський. Зокрема, дослідник зауважував, що "романтичне тяжіння до природи – це стихійне прагнення відтворити втрачену єдність із природою. Такого ж походження романтичне тяжіння до пантеїстичного світорозуміння, до об'єднаності та цілісності, до безмежного й абсолютного..." [13, с. 93].

Фундаментальні положення міфологічного світогляду повною мірою відображені в ідіолекті українських письменників доби романтизму, зокрема й у творчості Віктора Забіли. Поетичний доробок автора яскраво відтворює внутрішній світ ліричного героя, у якому домінують сумні, безрадні мотиви. Концепт "доля" в художній творчості поета виявляє негативний модус, що на лінгвальному рівні представлено вживанням атрибутів "люта", "злая" та вербативів із негативним емоційно-оцінним значенням. Приклади:

За що ж мене так карає,
За що злая доля? [14, с. 252];
Чому мені люта доля
Ні в чім не пособить... [15, с. 253];
Гуде вітер вельми в полі!
Реве, ліс ламає;
Плаче козак молоденький,
Долю проклинає [16, с. 258].

Тяжкий душевний стан ліричного героя поезій В.Забіли зумовлений нещасним коханням. Саме дисгармонія цього почуття викликає душевний біль хлопця та обумовлює відповідне ставлення до світу. Неможливість спілкування з коханою він пояснює недоброзичливим ставленням до себе вищих сил:

Злая доля однімає
У мене дівчину... [17, с. 259];
Може, прийдеться де в лісі
Або серед поля
Заснуть вічно нещасному,
Коли така доля [18, с. 257].

Ліричний герой прагне знайти взаєморозуміння та підтримку серед об'єктів навколишнього світу – у сонця, води, птахів тощо. Показово, що у творах поета присутній образ солов'я – віщуна кохання. Однак цей орнітологічний міфоконцепт набуває індивідуально-авторського переос-

мислення в художній тканині поетичних творів. Автор закликає солов'я не співати йому пісень:

Не щибечи, *соловейку*,
Під вікном близенько;
Не щибечи, малюсенький,
На зорі раненько [19, с. 251];
Ти лети, співай тим людям,
Котрі веселяться;
Вони піснею твоєю
Будуть забавляться [20, с. 252].

Протилежним орнітологічним образом виступає міфоконцепт "пугач":

Пугач мені так годиться:
Стогне, не співає;
Нехай стогне коло мене
Да смерть возвіщає [21, с. 252].

Психоасоціативні функції міфообразів переплітаються з провісницькими, наприклад:

Близько мене стогне *пугач*
Саме серед ночі,
Віщує він нещасному
Скоро закрить очі... [22, с. 280].

Провісником виступає й сорока в художній творчості В.Забіли, актуалізуючи узуальне значення традиційної духовної культури слов'ян:

Сорока в дворі скрекоче,
Гостей возвіщає... [23, с. 275].

Функцію провісника, зокрема певної пори року (осені), виконують солярна й архетипна міфологеми:

Не так уже *сонце* світить,
Не так воно й гріє;
І *вітерок* не тепленький,
Холодний вже віє [24, с. 276].

Духовний світ ліричного героя поезій В.Забіли перегукується з об'єктами навколишнього світу, із природою, яка активно реагує на душевний настрій юнака. Художній паралелізм заявлено серед різних семантичних моделей міфообразів:

1) орнітологічних:

Ой застогнав *голуб*
У темній дуброві
На голі сухенькій;
Ой заплакав тяжко
Гіркими сльозами

Козак молоденький [25, с. 269];

2) флористичних:

Що ж робить, не маю долі,
Деревинка як у полі;
Вітер віє – йому важко,
Сонце пече – йому тяжко [26, с. 278];
Як *листочок* одірваний
Зелений весною,
Як *травиця* покошена
На зорі косою [27, с. 267];

3) архетипних:

Повіяли *вітри* буйні
З холодного краю;
Розлучили з дівчиною,
Котру я кохаю [28, с. 267].

Можливість установаження гармонійного зв'язку між внутрішнім світом ліричного героя та об'єктами природи підкреслюється в мовній структурі авторського тексту на рівні вживання порівнянь:

Кохав дуже я дівчину,
Як росу *травиця*,
Як *голубку голуб* сизий
І як волю *птиця* [29, с. 282];
Ой як вірно мене любиш,
Будем жить з тобою
Цілий вік, моє серденько,
Як *риба* з *водою* [30, с. 262].

Глибокого підтексту набувають міфологічні образи в художній тканині поезій автора. Так, архетипна міфологема "вода" актуалізує в одному контексті кілька семантичних моделей: 1) міфообраз гадань, передбачень, 2) символ потойбіччя, іншого виміру буття, того світу:

Сидів раз я над *річкою*
Да й дивився в *воду*;
Чому радощей ніколи
Я не бачив зроду? [31, с. 260].

Сумні нотки поетичної візії світу в авторському тексті звучать оптимістичніше в глибокому підтексті, у якому вся різноманітність душевних переживань і духовних потенцій ліричного героя проектується на міфоконцепт "вічність". Орнітологічний міфообраз "соловей" як утілення вічного кохання виступає в поезії В.Забіли надмогилям птахом, утвер-

джуючи цим безперервний зв'язок цього й того світів, які з'єднані ідеєю любові:

Ти ж у мене на могилі,
Любий соловейку,
Щебечи, як сонце зійде,
Щебечи раненько [32, с. 281].

Отже, романтизм репрезентував міф як важливу естетико-філософську категорію. Постулюючи специфіку внутрішнього світу нації, особливості народного світовідчуття та світобачення, романтики будували свою творчість на фольклорній основі, що містить національні традиції, міфологічні уявлення, елементи духовної культури.

Література

1. Маковский М.М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках. Образ мира и миры образов. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1996. – 415 с.
2. Зеров М.К. Три пори українського романтизму // Зеров М.К. Твори: У 2 т. – Т. 2. – К.: Дніпро, 1990. – С. 74–76.
3. Шамрай А. Харківська школа романтиків (Передні уваги) // Харківська школа романтиків. – Т. I. – Х.: Держ. вид-во України, 1930. – С. 3–15.
4. Там само.
5. Бовсунівська Т. Феномен українського романтизму: У 2 ч. – Ч. I. – К.: Київський інститут "Слов'янський університет", 1997. – 155 с.
6. Наливайко Д. Романтизм как эстетическая система // Вопросы литературы. – 1982. – №11. – С. 156–195.
7. Там само.
8. Там само.
9. Гадамер Г.Г. Актуальность прекрасного. – М.: Искусство, 1991. – 367 с.
10. Яценко М.Т. Романтизм як художній напрям в українській літературі // Українська мова і література в школі. – 1989. – №2. – С. 28–36.
11. Там само.
12. Там само.
13. Стеблин-Каменский М.И. Миф. – Ленинград: Наука, ЛО, 1976. – 100 с.
14. Українські поети-романтики: Поетичні твори. – К.: Наук. думка, 1987. – 592 с.
15. Там само.
16. Там само.
17. Там само.
18. Там само.
19. Там само.
20. Там само.
21. Там само.
22. Там само.

23. Там само.
24. Там само.
25. Там само.
26. Там само.
27. Там само.
28. Там само.
29. Там само.
30. Там само.
31. Там само.
32. Там само.

В.М.Пашенко

Стилістичний потенціал поетичного слова В.М.Забіли

Теоретичне осмислення й практичне використання слів із властивою їм стилістичною функцією забезпечує високий рівень мовленнєвої культури людини. Кожне слово стилістично неповторне, через що не може бути замінене жодним іншим.

Поетичне слово – це лексема з додатковим стилістичним забарвленням. Стилістичний потенціал поетичного слова ґрунтується на його образності, переносності. Явища полісемії, метафоризації, порівняння – це та основа, на якій розкривається експліцитний зміст художнього твору.

Сучасні лінгвісти фокусують увагу на дослідженні комунікативних одиниць, що об'єктивується тенденціями сьогодення, актуальністю питань стилістичного спрямування. У сучасних наукових розробках значне місце посідають проблеми осмислення стилістичного потенціалу поетичного слова. Розмаїття текстів, їх мовна специфіка потребує адекватного кодування та декодування. Метою нашої статті є фрагментарний опис стилістичного потенціалу слова В.М.Забіли.

В.М.Забіла – один із яскравих поетів-романтиків, неперевершений майстер у зображенні найтонших почуттів та переживань людини. Його поезії – це не тільки об'єкт для читання, але й джерела для осмислення, розуміння інформації, співпереживання. Висхідну позицію у творах В.М.Забіли займає людина-образ автора. У зв'язку з цим П.Я.Солганик відмічає, що головна особливість художнього мовлення полягає в об'єктивованому його характері, в опосередкованості суб'єктивованого зовнішньомодального значення. При цьому реальний творець мовлення та його суб'єкт не збігаються. Це основоположна особливість художнього мовлення. Без сумніву, останньому завжди властива певна умовність. Однак, як відмічає

вчений, незважаючи на емоційність, художнє мовлення одночасно й об'єктивоване внаслідок того, що навіть при максимальному абстрагуванні від реального творця мовлення у творі завжди присутній певний тип образу автора.

Стилістичне навантаження поетичної лексики залежить від асоціативних зв'язків слів та символічного змісту, якого вони набувають упродовж поетичної традиції.

Переносне і метафоричне вживання слів робить мову творів В.М.Забіли образною, багатою, вислів живописним. Воно створює у поезіях цікаві й несподівані контекстуальні словосполучення, розширює семантичні рамки слів.

Уживання лексем у переносному значенні ніколи не було для В.Забіли самоціллю. Поет тільки тоді вживав слова в переносному значенні, коли це диктувалося необхідністю покращення майстерності, досконалості, підсилення виражальної чіткості слова:

Серце б'ється, завмирає,
А того воно не знає,
Що милая не його [7, с. 272].

Серце нудьги не бачило,
З горем не стрічалось [7, с. 274].

Нескошенная травиця
Сонечка бажала [7, с. 268].

Дуже часто В.Забіла вживає слова у метафоричному значенні для того, щоб конкретизувати зміст, абстрактні поняття:

Проїшли літа молодії,
Вже приходить старість [7, с. 274].

Літа мої пройшли марно,
І дедалі – гірше.
От як горе досаждає,
Як серце крушиться [7, с. 283].

Нескінченну гаму значеннєвих відтінків передають метафори, побудовані на персоніфікації, оживленні, одухотворенні предметів, явищ.

Роль багатозначних слів у змалюванні поетичних ситуацій, здатність за допомогою різних семантичних відтінків передавати найтонші нюанси авторського задуму виявляються у підборі значень прислівників. У вірші "Два вже літа скоро пройде" В.М.Забіла тричі вживає прислівник "тяжко": "тяжко мені це се сказати, Не моя в сім воля" [7, с. 252], "тяжко мені жити

на світі" [7, с. 252], "тяжко, як без роду" [7, с. 253]. У першому випадку прислівник "тяжко" характеризує людину, яка несе з собою страждання від нерозділеного кохання. У другому – людину дуже сумну, гнітючу, безрадісну, а у третьому – людину самотню.

У цій же поезії іменник "доля" має два означення, які виражені прикметниками "злая", "люта". Прикметник "злая", взятий з народно-поетичної або розмовної мови, у поєднанні з іменником "доля" вказує на жорстокість, а прикметник люта характеризує іменник "доля", який сповнений злості, ворожнечі, лиха. Ці словесно-художні засоби дають можливість авторові посилити поетичність, відтворюючи інтенсивність атрибутивної ознаки.

У поезії "Будяк" є прикметник "святий" у поєднанні з іменником "хліб":

Поралися люди в полі

Хліб святий збирали [7, с. 264].

Лексему "святий" вжито у значенні "той, який глибоко шанують, дорогий, безцінний". Як бачимо, В.М.Забіла збагатив потенціал слова, виявляючи нові відтінки і у певних контекстуальних зв'язках за допомогою метафоричного вживання зробив цей відтінок головним, розширив його семантичні можливості.

Експресія в метафорах досягається добором емоційних компонентів, образним сприйманням дійсності. Метафоричні конструкції передають різні значення: почуття людини, проникнення у горе; страждання людини; журба, що не дає заспокоїтися; переживання, хвилювання; виснаження духовних сил. Наприклад: "Забилось серце моє Перед лютим горем" [7, с. 267], "Де та сила, що носила Тебе в чистім полі" [7, с. 274], "Літа, літа все забрали" [7, с. 274], "Минулося, не вернеться Уже серцю радість; Пройшли літа молодії, Вже приходять старість" [7, с. 274], "Люта доля щастя моє Кинула у воду" [7, с. 275], "Якби в світі пожити можна, Щоб не гризло горе" [7, с. 280], "Літа мої молодії, Вам вже не вертаться" [7, с. 282], "Нехай серце в невірної На шмаття ірветься, Нехай правда перед нею В вічі засміється" [7, с. 281], "Душі моїй прийшла пора Слізьми обливатись. Серцю мойму як хотілось, Так не удалося: Схаменулось, стрепенулось, Кров'ю запеклося" [7, с. 282]. Наведені метафори захоплюють нас своєю відвертістю. Вони конкретні, яскраві й зрозумілі, продиктовані станом душі поета. Введення їх у твори зовсім натуральне, не пов'язане із спеціальною підготовкою тексту. Особливою рисою метафоричних побудов В.Забіли є їх емоційна насиченість, яка підсилюється широким використанням емоційно насичених загальнонавживаних слів.

Переосмислення слів, спосіб описової подачі задуму є майже у кожному вірші, але поетична образність усіх творів базується на конкретних фактах.

Від світогляду митця, його світовідчуття залежить природа порівняння, його семантична наповненість. Першоосною творення порівнянь є реалістичний опис природи, побуту, людських стосунків. Такими є порівняння у поезіях В.Забіли, які здатні сприяти виникненню нових семантичних відтінків слова: "І я в світі, як той човник, Де пристать, не знаю" [7, с. 256], "А у мене, нещасного, Все на серці лихо. Як листочок одірваний Зелений весною, Як травиця покошена На зорі кошою" [7, с. 267].

Ознакою поетових порівнянь є те, що вони базуються на конкретному ґрунті. У В.М.Забіли ця реальність сумна, безпосередня. Для поета-романтика характерна простота, невимушеність уведення порівнянь:

Кохав дуже я дівчину,
Як росу травиця,
Як голубку голуб сизий
І як волю птиця [7, с. 282].

Моторная, як на диво,
Ротичок маленький;
Як квіточка, хорошая,
Як тополька, статна
І, як лебідь, білесенька,
Зовсім уся знатна;
Губоньки – як би намисто,
Що добрим зовється;
Сонечко неначе зійде,
Вона як сміється.
А як пісні заспіває,
Солов'я не треба:
Слухаєш, не знаєш, де це,
Неначе хто з неба [7, с. 284].

Останній приклад узятий із вірша "Пісня", у якому порівняння залучаються як деталі портретної характеристики коханої дівчини.

Щоб не ускладнювати розуміння змісту, зустрічаються прості й зрозумілі порівняння:

Будем жить з тобою
Цілий вік, моє серденько,
Як риба з водою [7, с. 262].

Плаче інколи, сердешна,
Як мала дитина [7, с. 263].

Йому той край, де родився,
Буде як чужбина [7, с. 264].

Коні добрі орчиківі
Біжать, летять, як стріла [7, с. 271].

Усі створені В.Забілою порівняння обґрунтовуються іншими поетичними образами чи реальними фактами дійсності, використаними у поезії. Порівняння перш за все вдалі тим, що зразу привертають увагу читача, освіжають щось часто вживане, звичне.

Порівняння В.М.Забіли – яскравий засіб поетичної творчості. Однією із характерних рис, яку вони підкреслюють, є конкретизація факту. Порівняння вказують на душевний стан, пояснюють спогоди, підкреслюють велику силу почуттів, описують зовнішність коханої людини, поглиблюють розуміння тексту, увиразнюють житі у переносному значенні або абстрактні слова.

Отже, контаміноване застосування стилістичного потенціалу слова В.Забілою дало досить дійовий стилістичний ефект, воно увиразнило поетичний і мелодійний виклад думки. Таке використання стилістичної можливості слова свідчить про те, що поет-романтик досконало володів нею, глибоко знав зразки художньої літератури, народної творчості, користувався народними традиціями.

Концептуалізація стилістичного потенціалу слова підкреслює погляди автора, його переконання, творче кредо.

Література

1. Нудьга Григорій. Два поети-романтики // Забіла Віктор, Петренко Михайло. Поезії. – К., 1960. – С. 3–48.
2. Кирилюк Є. Невідома збірка творів Віктора Забіли // Кирилюк Є. Слово, віддане народові. – К., 1972. – С. 10–15.
3. Крижанівський Степан. Віктор Забіла, поет і літературний герой // Київська старовина. – 1993. – №6. – С. 69–78.
4. Ляхова Ж. Забіла Віктор // Українська література у портретах і довідках. – К., 2000. – С. 106–107.
5. Самойленко Г.В. Літературне життя Чернігівщини. – Ніжин, 2003. – С. 72–75.
6. Солганик Г.Я. Стилистика текста. – М., 2002. – С. 5–16.
7. Українські поети-романтики. – К., 1987. – С. 251–285.

Ю.В.Якубіна

Віктор Забіла і Гімназія вищих наук

Ніжинська гімназія вищих наук до перепрофілювання на Фізико-математичний ліцей пройшла шлях у 12 років. У двохсотлітній історії Ніжинської вищої школи це незначний відрізок. Проте вихованці саме

цього закладу заявили про себе у літературі наприкінці 20-х – на початку 30-х років XIX ст. Випускники Гімназії, яка давала широкі гуманітарні знання, стали літераторами, етнографами, істориками, мовознавцями, перекладачами. Свій слід в історії російської та української літератур залишили М.Гоголь, Н.Кукольник, Є.Гребінка, В.Любич-Романович, М.Прокіпович, П.Редкін, М.Білевич, К.Базилі, В.Домбровський, П.Лукашевич, А.Мокрицький, В.Забіла.

Особливості організації навчання, вивчення принципів гуманітарної освіти у стінах Гімназії стало об'єктом уваги науковців і наштовхнуло на думку про формування літературної школи [1]. Значні кроки у цьому напрямку досліджень були зроблені ніжинськими вченими – Михедом П.В., Самойленком Г.В., Супронюк О.К. та ін. Пошуки тривають, і до сьогодні ще немає адекватного пояснення, чому вибухнуло творчою активністю покоління ніжинських гімназистів перших випусків.

Відомо, що деякі вихованці Гімназії продовжили навчання в інших закладах, як, наприклад, П.Лукашевич, К.Базилі. Вони завершили освіту в одеському Рішельєвському лицейі. П.Редкін, який закінчив Гімназію із золотою медаллю, продовжив навчання у Московському університеті, потім за кордоном.

Виктору Забілі, творчість якого стала явищем в українській літературі, не вдалося закінчити Гімназію чи деінде продовжити освіту. Тож чи є підстави вважати, що розвиток його літературного таланту розпочався ще у роки навчання? Дослідження цього важливого для реконструкції біографії поета питання триває. Так, В.Сиротенко у статті, яка вимагає критичного підходу, вказує на обставини появи у Гімназії одного із численних рукописних журналів. На його думку, це результат суперництва поетів-початківців Гоголя і Забіли: "Николай не отличался коммуникабельностью. Не друзьями они стали, а соперниками. Оба писали вирши, при этом Викторovy стихи были и более песенными и более простыми. Николай не мог простить, что кто-то пишет лучше его. Переписал он Викторovy вирши в сборник-альманах, назвал его "Навозный Парнас" и пустил по рукам..." [2]. До речі, така версія про походження рукописного журналу за участю В.Забіли не підтримується дослідниками, оскільки відомі спогади випускників (В.Любича-Романовича, Н.Кукольника). Випуск рукописного альманаху "Парнасский Навоз" здійснювався 1826 р., тоді як В.Забіла уже залишив Гімназію. У 1825–1826 рр. гімназисти випускали рукописні журнали "Метеор литературы", "Северная заря", "Литературное эхо" [3].

Дослідник Г.Самойленко тримається думки: "Творческая атмосфера, которая господствовала в Нежинской высшей школе, только частично застроула В.Забилу, ибо до 1825 г. организация театральных постано-

вок, выпуск рукописных журналов, переводческая деятельность гимназистов находились еще на начальной стадии" [4, с. 61]. Проте наразі відомо, що перша хвиля захоплення театральними виставами припала на кінець 1823 – початок 1824 р. Як видно з листа Гоголя до батьків від 22 січня 1824 р., у Гімназії готували вистави за творами А.Коцебу, М.Загоскіна, В.Озерова. Вихованці захопилися ідеєю театральної вистави, тому не тільки вивчали ролі, але й готували декорації та костюми. Юні актори потребували підтримки батьків, тому Гоголь звертається по допомогу: "...дражайший папінька, вы не откажете мне в удовольствие сем и прислать нужные пособия... ежели можно прислать и сделать несколько костюмов сколько можно... Каждый из нас уже пожертвовал что мог, а я еще только" [5, с. 45]. Перший спектакль було поставлено за п'єсою Озерова "Едіп в Афінах". За спогадами В.Любича-Романовича, Гоголь вдало зіграв у цьому спектаклі роль Креона. Про репертуар згадував К.Базилі: "Играли мы трагедии Озерова "Эдипа" и "Фингала", водевили, какую-то малороссийскую пьесу, сочиненную тогда же Гоголем (батьком Гоголя – Ю.Я.), от которой публика надрывалась со смеху" [6, с. 241]. Згадка Базилі про те, що Гоголю і Кукольнику було відповідно шістнадцять і п'ятнадцять років, дає підстави вважати, що цей епізод пов'язаний саме з першою хвилею захоплення театром, яка могла торкнутися й В.Забіли, наділеного акторськими здібностями. Такий природній талант В.Забіли підмітив П.Куліш: "Між многими здібностями своїми до великих і малих річей, дивував мене він більш усього своїм комізмом, своїм юмором і вмінням поставити на сцену кожду людину, про яку оповідував, так, мов її бачиш своїми очима і чуєш власними ушима.... Оповідання ж його були не просте балаканнє: се були такі зрозумовані всякими обставинами сцени, які рідко доводиться вбачати на театрі. Тут він виявлював розум проникливий, чувство глибоке, всеодолюваучий комізм і могуту сатиру" [7, с. 368].

На формування особистості впливали й інші чинники: "Общая атмосфера Гимназии, которая определилась интересом к отечественной истории, поощрением сочинительства, увлечением романтической литературой и т.д., не могла не оказать влияния и на В.Забилу. По некоторым свидетельствам, В.Забил в Гимназии начинал писать стихи на украинском языке, но усилия юного поэта подвергались осмеянию со стороны аристократической молодежи". Дослідник висновує: "К сожалению, В.Забил не смог в значительной мере приобщиться к творческой работе, которую проводили гимназисты" [4, с. 61]. С.Крижанівський, звертаючи увагу на те, що "половина творів Забіли мала автобіографічний характер", наголошує на важливості свідчень документального характеру. Природно, через брак точних відомостей є доречною постановка дослідником

питання: "А чи мало якесь значення, що Забіла і Гоголь вчилися в одному класі й обидва одержували не надто високі оцінки, як з поведінки, так і з пропонуванних наук?" На яке дає відповідь: "Можна б відповісти: аж ніякогісінького, бо й Гоголь ще не був Гоголем (навіть у списках учнів він значився як Яновський), так і Забіла не був Забілою. Усе ж деякі гімназичні знайомства, як приятелювання з майбутнім художником А.Мокрицьким, таки грали певну роль у житті поета. Чи не там же вони зустрілись й з Є.Гребінкою, завдяки чому, можливо, й відбувся перший поетичний дебют В.Забіли у "Ластівці"?" [8, с. 70–71]. Одряду зауважимо, у Гімназії шляхи Забіли й Гребінки не перетнулися, оскільки Забіла вибув навесні 1825 р., а Гребінку було зараховано у серпні того ж року.

Як бачимо, низка запитань залишається поки що без відповіді, а окремі роботи містять неточності, на що вважаємо за потрібне вказати. Все це є красномовним підтвердженням того, що ніжинський період біографії В.Забіли ще чекає на свого дослідника. Підбір окремих фактів може частково пролити світло на характер навчання у Гімназії, яке запроваджувалося у руслі освітніх реформ Олександра І.

В.Забіла був прийнятий на навчання до Ніжинської гімназії вищих наук вільноприходящим учнем. Відомо, що спочатку Гімназія задумувалася як закритий навчальний заклад з пансіоном, вихованці якого утримувалися за рахунок казни та почесного попечителя (казеннокоштні) і власним коштом (своєкоштні). Відповідно до статуту казеннокоштных передбачалося набрати 27 чол. Решта пансіонерів, своєкоштных (вільних), сплачувала за навчання. Відомо, що М.Гоголя спочатку було прийнято своєкоштным вихованцем, з оплатою за утримання у 1000 руб., що було значною сумою для бюджету не надто багатих дворянських родин. Лише завдяки клопотанню впливових родичів Трощинських Гоголя було переведено у казеннокоштні.

Директор Гімназії І.Орлай доклав чимало зусиль, щоб до навчання був відкритий доступ представникам біднішого дворянства. Їх називали вільноприходящими, вони не платили за навчання (тільки незадовго до перепрофілювання закладу запровадили незначну плату у 50 руб. на рік), відвідували заняття й жили на квартирах у місті. До вільноприходящих, а не своєкоштных, як стверджує О.Деко, належав В.Забіла.

З 1821 року кількість вільноприходящих швидко збільшувалася, тоді як число пансіонерів було практично сталим. Пояснення знаходимо у журналі конференції 29 вересня 1823 р.: бажаючих вступити до пансіону Гімназії було небагато. Директор пояснює нечисленний набір тим, що "родители находятся в неизвестности относительно преимуществ Гимназии", також пов'язує з "месторасположением города – весь город Нежин

имеет низменное положение, а Гимназия сама окружена болотами, зло-вредный воздух испускающий, что также родителей отвлекает от Гимназии". Та найголовніша причина криється у дуже високій платні, яку треба вносити за пансіон, адже "всем известно, что в Малороссии богатых дворян немного, а посему полагать можно, что число вольноприходящих умножится впредь значительно, а пансионеров будет мало". Він мав рацію. Так, у 1821 пансіонерів було 44, вільноприходящих 13, у 1822 від-повідно 62 і 60, 1823 – 77 і 79, 1824 – 77 і 125, 1825 – 77 і 178, 1828 – 52 і 228.

Зросла кількість вільноприходящих гімназистів, залишених поза ме-жами Гімназії практично без нагляду, викликала стурбованість почесного попечителя. Після інспекції закладу він звернув увагу на їхній зовнішній вигляд: "Замечено мною, что приходят в классы вольноприходящие уче-ники в разнообразном одеянии, что совершенно неприлично". Переї-маючись репутацією закладу, він пропонує запровадити для них форму: "чтоб положен был им мундир, но с некоторым отличием от мундира пенсионера Гимназии, чтобы поступки вольноприходящих, живущих в городе без особого присмотра, не были бы отнесены на счет пен-сионеров; и чтобы сие не нанесло нарекания родителей их и сомнения в поведении воспитанников Гимназии, которое состоит на совершенной ответственности гимназического начальства" [9, с. 52]. Позиція попечи-теля зрозуміла, оскільки пансіонери цілодобово перебували під наглядом викладачів, наглядачів, інспектора, тоді як вільноприходящі по закінченні навчання, могли проводити час на власний розсуд. Історик Гімназії О.Лавровський вважав, що "главными распространителями беспорядков в пансионе были вольноприходящие ученики, число которых, как мы видели, увеличивалось с каждым годом и даже имело вредное влияние на ход обучения. Жизнь при совершенно новых условиях, большая сво-бода и безнаказанность и притом непрерывное общение с пансионерами – все это не могло не отражаться на порядках пансиона" [Там само, 47].

Директор Гімназії намагався забезпечити вихованням і знаннями гімназистів різних форм навчання. При вирішенні організаційних питань він уникав крайнощів. Так, ідея почесного попечителя запровадити окрему форму для пансіонерів і вільноприходящих не знайшла підтримки. Проте питання посиленого нагляду за вільноприходящими обговорювалося 24 січня 1822 р. на засіданні конференції. Директор висунув вимогу: "Необ-ходимо поручить общее над ними смотрение надзирателям Зельднеру и Аману с тем, чтобы они ежели не каждодневно, то по крайней мере несколько раз в неделю обходили и осматривали их по квартирам, замечая их занятия и удобность самих квартир" [Там само, 47]. Тож, як

стає зрозуміло, можливості усебічного виховання вільноприходящих були більш обмеженими. Та все ж не можна залишити без уваги факти, які підтверджують, що інститут вільноприходящих відкривав можливості для реалізації. Так, А.Власенко, який майже одночасно з В.Забілою став гімназистом, уже 1826 р., як один з кращих учнів, власноруч вписав своє ім'я в "Книгу честі" Гімназії. Талановитий Є.Гребінка не тільки добре навчався, але й долучився до літературної діяльності ще з гімназичної лави. Цей ряд можна продовжувати.

У статусі вільноприходящого В.Забілу було прийнято до 4 класу у квітні 1822 року. Навчальний рік закінчувався, тому з 1 серпня він продовжував навчання у 4 класі. У червні 1822 року перевідні екзамени за 3 кл. склав Гоголь і перейшов до 4. Так Забіла і Гоголь стали однокласниками. В.Забіла провчився майже три роки, проходив курс наук у 4, 5 і 6 класі. Літні екзамени за 6 клас уже не складав, оскільки у березні вибув із Гімназії [10, с. 125–126]. Тож постає питання, який рівень знань, зокрема літературну підготовку, отримав В.Забіла.

З огляду на триступеневу структуру викладання, яка була запроваджена у Гімназії, навчальні предмети розподілялися на три триріччя. Так закладався освітній принцип, відповідно до якого "вищі", за програмою університетів, науки мали вивчатися слухачами останнього триріччя у розрахованому на дев'ять років курсі, а саме сьомого, восьмого і останнього, дев'ятого, класів. Останнє триріччя і забезпечувало випускників можливістю отримати право на чин з улаштуванням на громадянській чи військовій службі. Саме цієї можливості був позбавлений В.Забіла, оскільки його навчання перервалося наприкінці другого триріччя.

Програма навчання передбачала ґрунтовну освіту, широкий перелік "наук, мов і мистецтв, яким навчають вихованців", переконливо свідчив про енциклопедичний та гуманітарний характер освіти. Значні зусилля спрямовувалися на поглиблене релігійне виховання протягом усього курсу, засвоєння "вихованцями догматів релігії" [11, с. 22–23].

Директор Гімназії І.Орлай підготував і представив на розсуд Міністерства духовних справ і народної освіти "Розклад навчальних предметів для шести класів і трьох відділень", який після незначного доопрацювання був затверджений 28 січня 1822 року [17, с. 36]. Його реалізація забезпечувала дотримання принципу послідовності, поступового переходу від простого до складного, дозволяла опановувати науки, сам же зміст програми навчання "виявляє, чому міг навчитися... вихованець старанний і які міг закласти основи для продовження своєї освіти" [12, с. 16–18]. Починаючи з нового навчального 1822–1823 року, послідовно відкривалися 6, 7, 8, 9 класи.

Навчання В.Забіли у Гімназії співпадає з уведенням у дію правил проведення іспитів, формуванням класів з відділень, запровадженням 4-бальної системи оцінювання. Остання обставина ставить під сумнів думку окремих дослідників про "не надто високі оцінки" В.Забіли, тоді як за архівними джерелами переважна більшість предметів оцінюється у 4 і 3 бали, а у відомості 1825 року всі предмети, за винятком одного, оцінюються вищим балом [13].

У січні 1822 року після зимових іспитів відкрили четвертий клас, він був сформований "з посередньо або слабо встигаючих 3 відділення", до якого навесні було зараховано В.Забілу. У цей період відкривається п'ятий, до якого увішли ті, хто мав добрі й відмінні успіхи. Лише декілька предметів – Закон Божий, мови, малювання – викладалися, як і раніше, у трьох відділеннях. Розподіл учнів по класах відкривав вихованцям з кращим рівнем підготовки шлях для отримання знань "в высших науках и через то как дарованиям, так и соревновательному прилежанию их дать поощрительнейший ход пред прочими, или по крайней мере не останавливать их течения в учебном времени без существенной пользы" [9, с. 27].

Зусилля, спрямовані на розподіл учнів по класах відповідно до рівня підготовки, виявилися результативними. Значна частина вихованців невдовзі продемонструвала гарну успішність. Так, улітку 1824 р. однокласник В.Забіли Гоголь був нагороджений за успіхи "у науках і мовах" похвальним листом і переведений до 6 класу, а К.Базилі склав екзамен одночасно за 3 і 4 класи, перейшовши до 5. Перебування ж тих, хто через лінощі по 2 роки знаходилися в одному класі (А.Миницького, П.Богаєвського, А.Шрамченка) у Гімназії, виявилось під загрозою виключення, їхня успішність стала предметом обговорення конференції [14, с. 67].

Подача навчального матеріалу поступово ускладнювалася, про що свідчать архівні документи. За приклад може служити курс словесності. Так, 1822 р. у третьому класі проходили російську граматику, у четвертому, де навчалися Гоголь і Забіла, – логіку, у п'ятому – риторику. Хоч І.С.Орлай вважав передчасним викладання логіки у середніх класах, вважаючи за доцільне введення курсу у програму останнього триріччя, проте це питання тривалий час було на розгляді керівництва учбового округу.

Тож, як звітував професор П.Нікольський, учні проходили відповідно "из российской грамматики – в словосочинении до сочинения имен с глаголами общими и повторяли предварительно словопроизведение по "Грамматике", изданной Главным управлением училищ", "из логики – главу о понятиях и их разделении по запискам, составленным из оснований "Логики" Баумейстера и профессора Лодии", "из риторики – введение вообще о красноречии потребных к нему пособиях и его разде-

лени по записках, составленных из "Риторики" Ломоносова и "Риторики" Никольского" [15].

Архівні матеріали дають уявлення про систему контролю, якій І.С. Орлай надавав важливого значення. Екзаменаційні питання за 1822 рік з "пространного катехизиса", етики, слов'янської граматики, священної історії були підготовлені викладачами Гімназії й зберігалися у навчальній частині. Вони складені відповідно до програм курсів [16].

Однією з важливих пропозицій І.С. Орлая, спрямованих на вирівнювання знань з мов, для "єдинообразного и єдиноуспешного" розвитку мов з розвитком наук, був розподіл учнів на шість розрядів: "принципатів, або тих, хто навчається початкам мови", "граматистів, або тих, хто вивчає етимологію", "синтаксистів, або тих, хто вивчає словотвір", "риторів, або учнів риторики", "піїтів, або учнів поезії", "естетиків, або тих, хто навчається естетиці" (разом з читанням передбачався аналіз творів латинських, грецьких, німецьких, французьких, російських авторів).

Передбачалося, що отримані у такий спосіб навички дозволять студентам "академічного курсу", останнього триріччя, "упражняється практически в сочинениях на всех преподающихся в Гимназии языках, проходя философикие науки" [17, с. 37]. Саме ця ідея І.С. Орлая формувала програму літературної підготовки, що стала за його директорства важливою частиною гуманітарної освіти в Гімназії [18, с. III]. Красномовне підтвердження новацій Орлая, пов'язаних з вивченням літератури, міститься у "Пропозиції", яку він адресував професорові російської словесності П.І.Нікольському.

Пропонований до обов'язкового виконання "порядок у викладанні мови й словесності" враховує особливості розподілу учнів за розрядами. Якщо від професора вимагається у першому класі ознайомлювати з "початками мови", то у четвертому належить на класичних зразках розвивати творчі здібності з риторики, щоб вихованці вчилися "робити і власні наслідування, щоб у такий спосіб поступово... досягли можливості не тільки створювати ці малі твори, але і великі, так звані промови".

У п'ятому класі особлива увага приділялася поезії, що повинна викладатися на кращих зразках "з усією своєю повнотою і ясністю". Вихованці ж мали "створювати наслідування їм". Фактично з наслідувань починали свої вправи гімназисти, а серед них і В.Забіла, зверталися до класичних зразків, засвоювали техніку різних жанрів, широкого розповсюдження набула серед них практика переспівів творів відомих авторів. Власне, такий підхід у поєднанні з позакласними заняттями журналістикою, активною літературною творчістю розвивав літературні та естетичні смаки вихованців у межах літературної школи.

У шостому класі учні повинні займатися "аналізом досконалих риторів", серед яких Демосфен і Феофан Прокопович, а також "письменників:

Ієрузалем, Фенелон, Томас, Каранчіолі, Бем, Татищев, Емін, Карамзин" та "вишуканих поетів" – Гомера, Горація, Вергілія, Овідія, Петрарки, Камоенса, Тассо, Мільтона, Буало, Расіна, Поупа, Ломоносова, Сумарокова, Хераскова, Державіна, Жуковського та інших [17, с. 46–48].

Тож можна з упевненістю сказати, що В.Забіла у межах курсу словесності отримав значну літературну підготовку, хоч і закінчив Гімназію за три місяці до закінчення 6 класу.

Як видно з переліку авторів, вивчення західноєвропейського контексту йшло обіруч посиленої уваги до російської історії і літератури, що у сукупності мало формувати необхідну грань історико-культурної свідомості учнів, готувало їх до служіння імперії. Подібні прагнення були властиві й А.Г.Кушелеву-Безбородьку, який намагався увести до штату Гімназії ще одну посаду професора російської словесності і тримався думки, що "вітчизняна словесність є найважливіший предмет виховання" [19].

Класична енциклопедична освіта гімназистів вимагала ознайомлення з багатьма науками, що не були забезпечені необхідною навчальною літературою. На це звертав увагу І.С.Орлай уже з перших днів перебування на посаді директора. 19 листопада 1821 конференція ухвалила рішення про придбання підручників з математики, географії, загальної історії, риторики, красномовства, художні твори.

Про брак підручників і навчальної літератури заявляли професори, писали до батьків гімназисти. 29 липня 1822 року на засіданні конференції перед новим навчальним роком довелося констатувати: "Гімназія при сучасному початковому облаштуванні ще потребує багатьох класичних видрукованих для бібліотеки книг та інших посібників" [17, с. 42–43]. У цей час почалося інтенсивне формування бібліотеки, заснованої на пожертві почесного попечителя, "яка складалася переважно з класичних творів французької літератури". За дорученням директора перший бібліотекар К.В.Шапалінський перевіряв фонди бібліотеки, про що у грудні 1821 року повідомляв: "Через відсутність хоч якогось вигляду, відповідно до якого можна було б її зараз оглянути і від кого слід прийняти, опечатати без усялякого розгляду" [9, с. 133].

Статистичні дані про зростання кількості томів протягом 1821–1830 років наводить Н.Лавровський [9, с. 133–134]. Одним із джерел надходжень було дарування, як, наприклад, це зробив син першого директора Гімназії П.Кукольник: "З ревності до дбайливості благодійників роду людського, що заснували і стараються удосконалити в малоросійському краю Гімназію вищих наук,... наслідуюся запропонувати в дар належне мені зібрання добірних класичних творів, що складаються з 500 томів" [9, с. 16]. Це уповні відповідало духу доби, ідеї добродійності, закладеної у базових документах освітньої реформи 1803–1804 років.

З архівних джерел відомо, що бібліотека поповнювалася і зусиллями гімназистів. Так, 30 травня 1825 року конференція Гімназії оголосила подяку пансіонеру Петру Редкіну за подаровані книги [14, с. 83]. Під кінець директорства І.С.Орляя кількість подарованих гімназичній бібліотеці книг була близько тисячі. При тому слід визнати правоту дослідників – достеменно про фонди, які впливали на формування естетичних уподобань гімназистів перших випусків, говорити досить важко: "Коло читання... складно відтворити" [20, с. 435]. Наразі важливо зазначити, що саме у Ніжинській гімназії багатом її вихованцями відкрився світ літератури. Безперечним є і те, що саме Гімназія прищепила їм любов до книги, бажання збирати власні бібліотеки й пробудила інтерес до літературної та художньої творчості.

Варто зауважити, що у Гімназії першого десятиліття її існування складалася особлива культурна й естетична атмосфера, зумовлена значною мірою географічним положенням торгового міста Ніжина з його різномовним населенням. У самій Гімназії домінувала російська мова, проте суттєвим був вплив української культури, українського художнього слова, мови, фольклору. Саме таке поєднання культурних надбань зумовило двомовний характер творчості окремих вихідців Гімназії, які протягом життя зберігали сталий інтерес до української культури.

Література

1. Михед П.В. Про ніжинську літературну школу (До постановки питання) // Слово і час. – 1990. – №5. – С. 76–79.
2. Сиротенко В. Поэт единственной любви и автор тысячи горилек (забытый побратим Шевченко) <http://www.biografia.ru/literatura/gorilka.html> 19.09.2008.
3. Машинский С. Художественный мир Гоголя. – М., 1971. – С. 19; Заболотский П.А. Опыт обзора материалов для биографии Н.В.Гоголя в юношескую пору // Известия Отделения русского языка и словесности императорской Академии наук. – 1902. – Т. 7, кн. 2. – С. 49–50; Гоголь Н.В. Полное собрание сочинений: В 14 т. – М.: Изд-во АН СССР, 1937–1952. – Т. IX. – С. 613; Пономарев С. Нежинский журнал Н.В.Гоголя // Киевская старина. – 1884. – Т. 7, №5. – С. 143–146.
4. Самойленко Г.В. Нежинская филологическая школа. – Нежин, 1993. – 172 с.
5. Гоголь Н.В. Полное собрание сочинений: [В 14 т.] / АН СССР. Ин-т рус. лит. (Пушкин. Дом). – [М.; Л.]: Изд-во АН СССР, 1937–1952. – Т. 10.
6. Шенрок В.И. Материалы для биографии Гоголя: В 4 т. – М., 1892. – Т. 1. – 403 с.
7. Куліш П. Історичне оповідання // Куліш П. Твори: У 2 т. – К.: Наукова думка. – Т. 1. – С. 359–381.

8. Крижанівський С. Віктор Забіла, поет і літературний герой // Київська старовина. – 1993. – №6. – С. 69–78.
9. Лавровский Н.А. Гимназия высших наук кн.Безбородко в Нежине (1820–1832). – К., 1879.
10. Неділько Г.Я. З архіву Ніжинської гімназії вищих наук // Радянське літературознавство. – 1962. – №3. – С. 125–128.
11. Михальський Е.Н., Самойленко Г.В. Основание Гимназии высших наук князя Безбородко в Нежине // Література та культура Полісся. – Вип. 1. – Ніжин, 1990. – С. 6–35.
12. Кукольник Н. Лицей князя Безбородко // Лицей князя Безбородко / Изд. гр. Г.А.Кушелев-Безбородко. – СПб.: Тип. ИАН, 1859. – Отд. I. – С. 9–24.
13. Відділ Чернігівського обласного архіву в м.Ніжині, ф. 1104, оп. 1, од. зб. 67, арк. 122; од. зб. 73, арк. 17, 66.
14. Летопись жизни и творчества Николая Гоголя. Нежинский период (1820–1828) / Сост. Жаркевич Н.М., Кирилук З.В., Якубина Ю.В. // Гоголезнавчі студії. – Вип. 8. – Ніжин, 2002. – 232 с.
15. Відділ Чернігівського обласного архіву в м.Ніжині, ф. 1104, оп. 1, од. зб. 67, арк. 16, 67.
16. Відділ Чернігівського обласного архіву в м.Ніжині, ф. 1104, оп. 1, од. зб. 66, арк. 1–7 зв.
17. Сребницкий И.А. Материалы для биографии Н.В.Гоголя из архива Гимназии высших наук. – К., 1902. – 141 с.
18. Михед П.В. Н.В.Гоголь в Гимназии высших наук кн. Безбородко (проблемы изучения) // Гоголезнавчі студії. – Вип. 8. – Ніжин, 2002. – С. I–VI.
19. Лист почесного попечителя А.Г.Кушелева-Безбородька до попечителя Харківського учбового округу від 19 травня 1822 р. // Відділ державного архіву Чернігівської області в м.Ніжині, ф. 1104, оп. 1, од. зб. 64, арк. 44.
20. Воропаев В. Три этюда о Гоголе // Гоголь: история и современность. – М., 1985. – С. 461–468.

М.А.Москаленко

Постать Віктора Забіли в історико-краєзнавчому контексті Борзнянщини

Оскільки творчість митця – це дзеркало його душі, то спробуємо простежити, яким був Віктор Забіла як особистість, у яких обставинах виростав і який слід залишав у пам'яті земляків. Але спершу трохи генеалогії.

Рід Забіл був дуже великий та прадавній і своїми коренями сягав періоду Литовської Русі. Батьківщина Забіл – північ сучасної Білорусі – південь Липи, можливо – схід Польщі. Є підстави вважати, що за

походженням вони були не українці, бо прізвище писалося "Забелло". В околицях міста Тракай неподалік Вільнюса було урочище Забілля, а неподалік сучасного польського кордону існувало навіть Забільське в'їтвіство.

Родоначалником борзнянської гілки Забіл був віленський суддя Симон. Його син Михайло з'явився в Україні у другій половині XVI століття. Син Михайла Петро народився в Борзні 1580 року і у період 30-річного польського поневолення Чернігово-Сіверщини був "добр королевських администратором", другий син Михайла Костянтин пізніше став Борзнянським міським отаманом.

З того часу вся історія Борзни була пов'язана із Забілами. Цей рід відігравав вирішальну роль в управлінні й економіці Борзнянщини. Варто тільки сказати, що зі 130 років існування сотницької посади тільки 15 років її займали не Забіли. А оскільки сотень у місті певний час було тільки дві, то очолювали вони обидві сотні.

Віктор Забіла веде свій родовід від Костянтина Михайловича, прапрадідда, і хоч служив у війську, завідував поштовою станцією, напевно, не успадкував необхідних військових і господарських якостей, які б забезпечили йому на ієрархічній драбині високий щабель.

Серед Забіл були значно вищі постаті. Першим слід згадати доброго королівського адміністратора Петра Забілу. У часи Хмельниччини він був уже досить поважного віку і став одним з перших борзнянських сотників, полковником, дослужився до генерального судді, ген. обозного, службу полишив цей неписьменний діяч Гетьманщини у 107 років, помер через 2 роки на Коропщині, де й похований у монастирі. До речі, одним з нащадків цього славного довгожителю по жіночій лінії був Микола Гоголь.

Прославили рід Забіл також генеральний писар Михайло Забіла – один із шести членів Малоросійської колегії, учасник штурму Батурина, оперна співачка Надія Забіла, скульптор Пармен Забіла, дитяча письменниця Наталя Забіла та інші.

Нащадки Петра Забіли породичалися з Кушелевими, Безбородьками, Кочубеями. Але яких би вершин не досягали Забіли, якими б незліченними багатствами не володіли, на сьогодні їх імена відомі лише вузькому колу фахівців та любителів старовини. Зате ім'я Віктора Забіли, не обтяженого чинами і рангами, людини, яка не прагнула ні до слави, ні до збирання й упорядкування свого творчого доробку [2, с. 430], відоме всій Україні, і не в останню чергу завдяки приятельським взаєминам із Т.Шевченком, який, утім, бачився з ним лише кілька разів. Вірші Забіли розходилися між людьми переважно в рукописах, тому збереглося мало, а те, що залишилося, на мій погляд, більш цінне не стільки з художньої точки зору,

скільки з точки зору історії літератури XIX століття взагалі. І Віктор Миколайович був більш відомий у місцевих колах як веселун, щира і щедра людина, яка нічого не пошкодує для свого приятеля. Про широку натуру Забіли свідчить характеристика П.Куліша, з яким у нього були дещо напружені стосунки: "Худобу свою проциндрив сей дорогий чоловік не на одних картах та широких учтах. Був він вельми милосердний до вбогих і без усякої міри великодушний до своїх друзів" [1, с. 132]. Відомо, наприклад, що під час весілля конюха-кріпака Федора Хоменка Забіла подарував дві десятини орної землі, десятину луку, двох бичків та гроші. При невеликому багатстві пана цей подарунок здається надто щедрим.

Отже – щирість і щедрість. Але Куліш згадував і карти з учтами. А О.Деко у повісті "Солов'ї співають на світанні" напівжартома акцентує увагу і на членстві Забіли в товаристві "Мочемордія" [1, с. 135]. Від провінційної публіки цього приховати не можна було ніяк. Чи не ці факти стали причиною відмови Білозерських віддати за Віктора дочку Любу? І ця невлаштованість життя, самотність, можливо, й породили у Віктору Забілі поета, коли сердечна туга знаходила вихід у віршованих рядках. Тому говорити сьогодні про поета-романтика як про ображеного Білозерськими з огляду на це, може, й не варто. Першопричиною відміни весілля могли бути не тільки і не стільки статки нареченого, скільки його натура. Тим більше, що й нагода з'явилася – сватання до Любові Іллі Боголюбцева.

Та все ж Забіла збудував собі дім на власній землі на х.Кукуріківщина, переселився туди з Борзни. Поміщиком багатим він не був, треба думати, і кріпосником – теж. Селяни любили його. Принаймні фактів грубого ставлення до них не збереглося. Як поки що не виявлено і фактів якихось особливих стосунків поета із тодішньою дворянською публікою повітового містечка. Можливо, в її очах Віктор Миколайович був не зовсім презентабельним представником дворянського прошарку через ту ж прихильність до "карт і учт". Урешті-решт, його відносно коротке життя закінчувалось, а поштова станція, котрою завідував, усе більше хиріла. Тут виявлено велику нестачу, а коштів покрити борги у Забіли, певно, не було. Та й друзів, які могли б виручити, як він виручав їх, не виявилось. Тому його хутірський маєток довелося продати з торгів. Придбав садибу, яка кілька разів приймала Шевченка, борзнянський провізор Савицький. Кажуть, він був теж бездітний, а проживав не в Забілиній хаті, бо мав свою.

Кінець XIX століття ознаменувався столипінською аграрною реформою, і частину землі, успадкованої Савицьким, купили селяни Менщини і Борзнянщини, а рештою ґрунтів після смерті Савицького нібито заволодів банк.

Десь на межі XIX–XX століть Забілина хата ще стояла. Оскільки вона опинилася на наділі Іуди Юхименка, уродженця Ядута, то там зазимувала

людина сім'я. Як свідчать перекази, довго жити там не довелося – сім'я потерпала від бешкетування злих духів. Чи запрошували священика освятити житло – невідомо. Де поділася хата, котра так і не дочекалася нареченої – теж невідомо. А Забілін хутір ще довго називали Савищиною або Савицьким.

Сам В.Забіла, позбувшись маєтку, доживав віку у сестри Олени в Борзні. На його похорон зійшлися майже всі колишні кріпаки. Могила поета за радянських часів загубилася – тоді нічого святого не залишалось, але є підстави вважати, що його прах похований або на цвинтарі Різдвяної церкви, де був завод "Квадр" і яка зараз реставрується, або на кладовищі, де хоронили померлих парафіян Різдвяної церкви. Бо саме до цієї парафії належав Забілін хутір. Саме до неї належить нині с.Забілівщина, де нема навіть власної сільради.

Література

1. Деко О. Солов'ї співають на світанні. – К., 1988.
2. Франко І. До біографії та характеристики Віктора Забіли // Франко І. Літературно-критичні статті. – Т. XVII. – К., 1955.
3. Франко І. Поезії Віктора Забіли // Франко І. Літературно-критичні статті. – Т. XVII. – К., 1955.

О.В.Забарний

Вивчення творчості Віктора Забіли у школі

На жаль, сучасна програма з української літератури надзвичайно мало годин відводить на вивчення творчості українських поетів-романтиків. І якщо твори Петра Гулака-Артемовського, Євгена Гребінки, Степана Руданського вивчалися у середній ланці шкільної літературної освіти, то поезії Віктора Забіли залишилися поза увагою методистів ось уже більше як два десятиліття. У новій програмі з української літератури для 12-річної школи передбачено вивчення у дев'ятому класі теми "Література українського романтизму", на яку відводиться дві навчальні години. Це, безперечно, замало. Адже необхідно учням пояснити ідейно-художні особливості романтизму, його витоки, зв'язок з національним рухом, а також познайомитися із найбільш яскравими представниками цього естетичного напрямку в українській поезії: П.Гулаком-Артемовським, Є.Гребінкою, В.Забілою, М.Костомаровим, М.Петренком, М.Шашкевичем. Зрозуміло, що такий великий об'єм навчального матеріалу вимагає нетрадиційних підходів до проведення уроку. На мою думку, не варто роз'єднувати ці дві

години на окремі уроки, а доцільно провести спарений урок. Це дасть змогу вдатися до проведення такої форми роботи на уроці, як "усний журнал". Дев'ятикласники психологічно й інтелектуально готові до проведення такого уроку. Клас ділиться на кілька груп: "групу літературних критиків", "групу літературних дослідників" (їх буде декілька), "групу мистецтвознавців". Якщо учитель-словесник у класі має мультимедійну апаратуру, то доцільно створити ще і "групу технічного забезпечення". А далі структура уроку матиме такий вигляд: після проведення організаційної частини та мотивації навчальної діяльності учитель надає слово "літературним критикам", які роблять короткі повідомлення про романтизм як творчий метод; про найбільш видатних представників світової літератури (оглядово); про ідейно-тематичні особливості українського романтизму. Цей матеріал можна дібрати зі статті М.Т.Яценка "Українська романтична поезія 20–60-х років XIX століття" [1]. Це має зайняти до 15 хвилин часу уроку. Саме стільки доцільно відвести на першу сторінку "усного журналу". А далі до роботи стають "літературні дослідники". Кожна з груп готує окрему сторінку усного журналу: "П.Гулак-Артемівський", "Є.Гребінка", "В.Забіла", М.Костомаров", "М.Петренко", "М.Шашкевич". Тривалість кожного повідомлення до 10 хвилин. Якщо дотриматися такого хронометражу, то учитель матиме для підведення підсумків уроку, оцінювання і коментування домашнього завдання 7–10 хвилин. Ще 7 хвилин уроку ми віддаємо "мистецтвознавцям", які представляють два українські романи "Гуде вітер вельми в полі" В.Забіли та "Небо" М.Петренка. В часі цього буде достатньо, оскільки кожен роман звучить 3,5 хвилини. Отож, структура кожної літературної сторінки усного журналу буде такою: повідомлення про життєвий шлях поета, короткий огляд творчості, ознайомлення з одним із творів поета (декламування, музичне виконання), стислий аналіз прочитаного. Значно підсилить усну розповідь презентація творчості письменника через мультимедійну апаратуру, яку підготує група технічного забезпечення. Презентаційні матеріали будуть вміщувати в себе: портрет чи фотокартку письменника, хронологічну таблицю життя та творчості, видання книг різних років, ілюстративний матеріал. Романи на уроці бажано, щоб прозвучали наживо.

Отож, сторінка Віктора Забіли в усному журналі буде мати таке наповнення:

Перший учень ознайомлює присутніх із біографією письменника. На дошці (або ж екрані) вміщено портрет поета і цитата з Івана Франка: "Він був одним з найздібніших й найталановитіших поетів дошевиченківського періоду".

Віктор Михайлович Забіла народився 1808 року на хуторі Кукурівщина під Борзною на Чернігівщині в родині незаможного поміщика. З 1822 до 1825 року навчався в Гімназії вищих наук імені князя Безбородька в

м.Ніжині, яку не закінчив. Цього ж року вступає на службу у Київський драгунський полк. На час служби і припадають його перші проби пера. У 1831 році бере участь у військовому поході до Польщі. Отримавши військове звання поручика, В.Забіла у 1834 році виходить у відставку і повертається до рідного хутора. Саме тут його творчість і набуває розквіту...

Другий учень ("мистецтвознавець"). Велике значення у житті й літературній діяльності Віктора Забіли мали дружні зв'язки з композитором Михайлом Глінкою. У 1838 році Михайло Глінка приїхав на Україну з метою набрати співаків з місцевих хорів для придворної капели. Тоді ж у маєтку В.Тарновського в селі Качанівка на Чернігівщині він знайомиться з Віктором Забілою. Між ними одразу встановлюються дружні стосунки. "У мене в оранжереї, – згадував М.Глінка – збиралися Маркович, П.Скоโรปадський, Забіла й Штернберг. З'явився Пелагін із скрипкою, Яків з контрабасом і віолончеліст; грали російських і українських пісень, грали в особах і вели дружні бесіди інколи до третьої і четвертої години після опівночі, аж нуда поривала ретельного хазяїна" [2]. На прохання друзів Забіла грав на кобзі, удаючи співця-бандуриста, читав власні вірші. За словами Глінки, Забіла був "незвичайним майстром перевтілюватися..." Саме тоді М.Глінка і поклав на музику поезії В.Забіли "Не щебечи, соловейку" та "Гуде вітер вельми в полі", які повіз до Петербурга. Там ці романси набули великої популярності. Послухаємо один з них.

Звучить романс "Гуде вітер вельми в полі".

Під час розповіді мистецтвознавця на екрані можна демонструвати краєвиди Качанівки або світлини цієї садиби і парку з фотоальбому "Чернігівщина".

Третій учень ("літературознавець"). У Качанівці, в маєтку В.Тарновського, Віктор Забіла знайомиться і товаришує з приятелем Т.Шевченка художником Василем Штернбергом. У колі друзів під час зустрічей зароджується ідея видати збірку поезій Забіли під назвою "Співи кризь сльози". Це окрилює поета, надихає на нові твори.

Зустрівшись із Шевченком у Петербурзі після повернення з України, В.Штернберг прочитав йому вірші Забіли і проспівав йому кілька пісень. Шевченку вірші сподобалися, і він попрохав свого приятеля познайомити його з автором. У березні 1842 року Кобзар надсилає Забілі примірник окремого видання поеми "Гайдамаки" з надписом: "На заочне знайомство" [3].

Так розпочалася їхня дружба. У 1843 році, під час своєї першої подорожі на Україну, Шевченко завітав на хутор Кукуріківщину до Забіли. З того часу він часто відвідував автора чудових українських пісень, які співали по всій Україні. Вони разом мандрували Чернігівщиною, відвідуючи Тарновських, Галагана, Білозерських. Шевченко любив Забілу не тільки як обдарованого поета, приваблював він його своїми людськими якостями – веселою вдачею, проникливим розумом, чуйним ставленням до простого

люду. У 1847 році, незадовго до арешту, Т.Шевченко на знак сердечної дружби подарував Забілі свого кашкета і вишиту сестрою Яриною сорочку. Зовнішність В.Забіли описав Шевченко у повісті "Капітанша": "Приятель мой не отличался изящными манерами и привлекательной наружностью, но в его смуглом, изрытом оспою лице было столько веселого простодушия, что нельзя было смотреть на него без удовольствия" [3].

Протягом усього життя проніс Забіла глибоку повагу і любов до великого Кобзаря, він проводжав Шевченка і в останню путь, коли Тарасову домовину перевозили з Петербурга до Канева.

Перший учень ("біограф"). Останні роки свого життя, коли не стало Шевченка, Забіла порівнював із неволею. Помер В.Забіла 20 листопада 1869 року. За труною поета йшло багато селян. "Всі вони, плакали за ним, мов за рідним: таким він був до них добрий та ласкавий..." [2].

Завчасно підготовлений учень читає поезію "Соловей".

Третій учень ("літературознавець"). Перу Віктора Забіли належить близько сорока ліричних і гумористичних віршів. У ліричних творах, пройнятих глибокою щирістю, звучать мотиви нещасливого кохання, глибокого смутку, ноти розпачу, зневір'я. Герой Забіли незадоволений життям і своєю самотністю у світі. Ось і в щойно прочитаному вірші виразно відчутні настрої смутку, тяжкої журби. У народній творчості солов'їний спів завжди асоціюється з настроями щастя, радощів. А ліричному герою поезії В.Забіли солов'їний спів нагадує про безталання. Поет говорить:

А я бідний, безталанний,
Без пари, без хати.
Не досталось мені в світі
Весело співати [4].

Соціальною загостреністю сповнені поезії В.Забіли "Сирота", "Зовсім світ перевернувся", у яких письменник стає на захист простого люду. У романтичному руслі написані його байки-гуморески "Будяк", "Остап і чорт", "Семенова кобила".

У поезії "Човен" автор порівнює себе з "човном без весельця", якого розбили хвилі під час бурі. Поезії В.Забіли безпосередньо пов'язані з народною творчістю, з піснею. Саме в пісні, яка завжди була для нього джерелом натхнення, черпав поет свої образи, саме завдяки їй збагачував він мову своїх поетичних творів.

За життя поета його твори майже не друкувалися, однак сучасникам вони були широко відомі, особливо його романи. Його вірші переписувалися. А вихід у Петербурзі в 1841 році альманаху "Ластівка" із вміщеними у ньому творами Забіли став помітним явищем у літературному житті тогочасної України.

Використання мультимедійного проектора дозволить унаочнити "сторінку Віктора Забіли" світлинами Борзни, Ніжинського університету (колиш-

ньої Гімназії вищих наук), пам'ятного знаку, встановленого на місці садиби поета у с.Забілівщина Борзнянського району.

У своєму заключному слові учитель має підвести учнів до висновку, що творчість поетів-романтиків відіграла помітну роль у процесі ставлення і розвитку нової української літератури. Романтична поезія високо піднесла роль поета як суб'єкта дійсності, звернулася до художнього дослідження народного життя, посилила критику існуючої дійсності.

Пропонуючи школярам удома вивчити одну із почутих на уроці поезії на пам'ять (за вибором), бо цю вимогу ставить навчальна програма, учителю доцільно запропонувати учням написати твір-роздум "Мандруючи сторінками усного журналу" або "У світлиці української поезії".

Безперечно, пропонована нами структура проведення уроку з даної теми носить рекомендаційний характер і не позбавляє вчителя права на власну творчість. Головна мета, яку ми ставимо перед даним уроком, – вирвати із тенет забуття поетичну спадщину Віктора Забіли і його духовних побратимів, виховати у школярів шанобливе ставлення до засад народної моралі і етики.

Література

1. Українські поети-романтики: Поет. твори / Упоряд. і приміт. М.А.Гончарука: Вст. ст. М.Г.Яценка. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 5–36.
2. Деркач Борис. В річці народної поезії // Гулак-Артемівський П.П., Боровиковським Л.І., Забіла В.М., Петренко М.М. Вибране. Вірші, балади, байки. – К.: Веселка, 1980. – С. 15.
3. Федорук Олесь. Куліш та його оточення: Робочий зошит. – К., 2007. – 80 с.
4. Антологія української поезії: В 6 т. – Т. 2. / Упорядники: М.Грицай, Н.Жук, П.Сіренко. – К.: Дніпро, 1984. – С. 99.
5. Українська література. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів – К.: Перун, 2005. – 200 с.

АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ ТА ЗНАХІДКИ

Г.В.Самойленко

Архівні джерела та стародруки про творчу спадщину В.Забіли

Першим літератором, який у своїх статтях сказав слово про В.Забілу, був П.Куліш. Так сталося, що він особисто спілкувався з поетом, родичем своєї дружини Олександри Білозерської (Ганни Барвінок), бував неодноразово у нього на хуторі, знав про його нещасливе кохання, був ознайомлений з його поетичними творами, які широко розповсюджувалися в рукописах та звучали як народні пісні. Тому він одним із перших і висловив своє ставлення до поета-романтика як людини і митця. Проте одразу зауважимо, що саме їх особисті відносини і відіграли певну негативну роль у першій оцінці поетичного слова В.Забіли.

П.Куліш у статті "Взгляд на малороссийскую словесность", опублікованій у журналі "Русский вестник" (1857, кн. XII), оглядаючи дошевченківський період, дав однобічну, несправедливу оцінку його представникам. І тут відчувалась особистісна неприязність до них П.Куліша. І це помітно навіть з наведеного нижче уривка, бо в ньому зустрічаються три імені поетів, які були з Чернігівщини: "Еще менее займут нас произведения Кирила Тополи, который в первой своей пьесе "Чары" обещал что-то похожее на талант, но в следующих затем обнаружил решительную бездарность, — тупые басни г.Льва Боровиковского, унижительные для Малороссии вирши г.Морачевского под заглавием "До чумака", стихи г.Забилы, напоминающие язык, которым говорят в Малороссии цыгане, и сочинения г.Шишацкого-Ильича, собирателя песен и преданий, который возжелал славы поэта и вместо пегаса оседлал осла".

Ця груба оцінка П.Куліша народила не менш різку відповідь В.Забіли у адресованому посланні до критика, яке розповсюджувалося по Чернігівщині, а також у низці анекдотів. Тому майже до самої смерті поета відносини двох письменників були складними.

У 1869 р. В.Забіла помер, і П.Куліш відгукнувся на цю журливу подію некрологом, надрукувавши його у Львові, де він проживав з 1868 по 1871 рік, у журналі "Правда" (1869. – №48, груд. – С. 396). В ньому П.Куліш висловив позитивне ставлення до В.Забіли як своєрідного українського поета.

Повернувся П.Куліш до творчості В.Забіли, не називаючи його прізвища, у збірці "Хуторна поезія" (1882), прологом до якої він розміщує "Історичне оповідання" – свої спогади про 40-ві роки XIX ст., про Тараса Шевченка. Ставлення П.Куліша до В.Забіли тут двопланове. З одного боку, він представляє його "поетом з природи", "хуторним проявою", "чолов'ягою з великим природним даром", пісні якого співаються і читаються як серед панства, так і простого народу в рукописах, з іншого, принижує його, розповідаючи про побутове життя В.Забіли.

П.Куліш, оглядаючи розвиток поетичного слова в Україні, зазначає: "Так само, як у Харківщині проявилась рідна поезія за приводом Гулака-Артемовського, а в Полтавщині за приводом Котляревського, так і в Чернігівщині, не знаць і звідкіля, повінуло тоді по тих хуторах поетичним надихом, і козакуватий сусід нашої "молодої княгині" [Олександри Білозерської – майбутньої дружини П.Куліша – Г.С.] був самостійним органом нового почуття нації".

Вказував критик і на вміння В.Забіли створювати яскраві комічні образи, при цьому "виявляючи розум проникливий, чувство глибоке, всеодоліваючий комізм і могутчу сатиру", що могло б сприяти, за твердженням П.Куліша, прояву "другого Гоголя, ще, може, до того Гоголя українського, коли б у нього була така дорога, як у Гоголя, і такі приятелі".

Співставляв П.Куліш В.Забілу і з Т.Шевченком, стверджуючи, що це різні величини в літературі: "великого, що саме розправляє проти сонця крила, і малого, що вже сідав на хуторне сідало".

Критик відзначав і деякі людські риси В.Забіли, його доброту, різнобічний талант, "милосердність до вбогих" і "без усякої міри великодушність до своїх друзів". Але вважав, що все це "з'їла ледача панська жизнь", пристрасть до гри в карти та до всяких наливок, які він сам робив за численними прадідівськими рецептами, що славилися не лише в Україні, а й за її межами. І тут П.Куліш занадто багато місця приділяє пияцтву і картярству В.Забіли, які, на його думку, сприяли тому, що той залишився без господарства, хоча це було не зовсім так. І ця кулішівська точка зору пізніше постійно повторювалася дослідниками творчості В.Забіли, хоча її намагався спростувати І.Франко.

У 1884 р. професор М.І.Петров видав у Києві "Очерк истории украинской литературы XIX столетия", в якому він оглядово розкривав широку панораму життєвої та творчої долі нині знаних і давно забутих письменників, що писали свої твори українською мовою.

У першому розділі своєї праці дослідник виділяє шість основних періодів у літературі XIX ст. Третій із них він визначає як романтико-художньо-літературний, який сформувався в українській літературі під

впливом творчості російського та польського поетів О.Пушкіна і А.Міцкевича. До цього періоду проф. М.І.Петров відносить А.Метлінського, М.Петренка, В.Забілу, О.Афанасьєва-Чужбинського та інших. Крім окремих згадок про В.Забілу в різних розділах книги, він присвячує поету і окремо невеличкий нарис, вписує його творчість у загальноукраїнський контекст, і це дуже важливо.

На початку 90-х років XIX ст. відбувається пошук нових творів В.Забіли. Відомо, що вперше три вірші поета були опубліковані Є.Гребінкою у 1841 р. в його альманасі "Ластівка". В кінці 30-х – на початку 40-х років стараннями відомого діяча культури, володаря садиби Качанівка Г.С.Тарновського була видрукувана невеличким тиражем збірка поезій В.Забіли, яка, на превеликий жаль, з невідомих причин не дійшла до читача. Користувалися популярністю і два вірші В.Забіли, які друкувалися разом з музичним супроводом М.Глінки.

Ще за свого життя В.Забіла опублікував два своїх вірші у газеті "Черниговские губернские ведомости" (1857), редактором якої був поет О.Шишацький-Ілліч. Інші твори В.Забіли розійшлися між читачами у рукописних списках. У цій же газеті була опублікована стаття І.К. (можливо, Кулжинського) "Отрывок из поездки в Москву и С.-Петербург" ("Чернигов. губ. ведом. – 1857. – №16), у якій було сказано, що "песни В.Н. уже поются в народе, а тетрадка его стихов – "Фантазии в стихах на малороссийском языке", с эпиграфом: "Що на серци, то й на языци", або "Горе з лыхом" – давно уже переписываються любителями". Деякі свої вірші поет дарував сам своїм приятелям. Тож на початку 90-х років і було зроблено декілька публікацій його творів у різних журналах, зокрема, Михайлом Комаровим, відомим українським діячем культури, бібліографом.

Вірші поета він друкував з передмовою. Так, у журналі "Киевская старина" (1886. – №9. – С. 171–176) М.Комаров розмістив статтю "К биографии В.Н.Забелы", яка є певною реакцією на "Очерк" М.Петрова. В ній автор використовує відомості, занесені ним раніше до записної книжки зі слів поміщика Чернігівської губернії Г.Л. І тут наводяться декілька цікавих фактів із життя поета.

М.Комаров відзначає доброзичливу вдачу В.Забіли, уміння приваблювати до себе людей, проявляти турботу про них, особливо про тих, які опинилися в біді, вказує на веселий характер, його гумор. І тут же говорить про складні відносини поета з П.Кулішем. І знову, як і попередники, наголошує на потягові поета до рідини, що знаходилась у барильці, через нещасливе кохання. Тому, вважає М.Комаров, В.Забіла так скупо ділився своїми творами з публікою, хоча писав багато. І підтвердження цього для нього був об'ємний зошит із віршами В.Забіли, який поет передав для

друку в Одесу книгопродавцю В.Бєлому для малоросійського альманаху. На жаль, М.Комаров, який жив у той час в Одесі, не зумів розшукати цей зошит, який так і залишився до нашого часу невідомим.

І все ж М.Комаров здійснив публікацію декількох віршів, розшукавши їх у знайомих В.Забіли. Це, зокрема, вірші "Зовсім світ перевернувся", "Будяк", "Семенова кобила".

У 1893 році у львівському журналі "Зоря" була опублікована стаття українського культурно-громадського діяча, літературознавця і бібліографа Василя Лукича "В.Забіла і єго жартобливе "послание" до Шевченка", в якій дав коротку характеристику творчості В.Забіли і зупинився на зв'язках поета з Т.Шевченком, на створеному В.Забілою гумористичному посланні до Тараса. В кінці статті В.Лукич подає текст послання, який був надісланий йому В.Овсієнком із Семенівки Чернігівської губернії.

А в наступному році Наталка Полтавка (Н.М.Кибальчич) просить редакцію журналу "Зоря" надрукувати замітку "Роман Віктора Забіли", яка базувалася на спогадах її матері Надії Михайлівни Білозерської, рідної сестри Ганни Барвінок (Олександри Михайлівни Білозерської-Куліш), про перше велике кохання В.Забіли до їх рідної сестри Любові Михайлівни. Ця публікація насичена численними цікавими деталями цієї сумної історії, яка породила цілий цикл поетичних творів В.Забіли.

У 1895 р. у Чернігові згадали В.Забілу у зв'язку з 25-річчям від дня смерті поета. Відомий український письменник Борис Грінченко підготував до цієї дати свої "Спомини про В.М.Забілу", але їх публікація до цього часу не виявлена. В Інституті рукопису Національної бібліотеки ім.В.Вернадського НАН України (в його архівному фонді) збереглася їх чернетка, в якій Б.Грінченко розповідає про В.Забілу, в основному переповідаючи ті свідчення, які він почерпнув із статей П.Куліша та Наталки Полтавки, при цьому звертаючи більше увагу на життєву долю поета, ніж творчу. І це зрозуміло, бо Б.Грінченко не мав у достатній кількості творів, щоб їх аналізувати. Хоча, як він зазначає, і в нього збереглися декілька текстів віршів. Автор "Споминів" згадує і про дві свої зустрічі з В.Забілою в останні роки життя поета. Б.Грінченко вказує на любов простого народу до В.Забіли. Слушний і висновок, який він робить у кінці своїх споминів, і його хочеться подати повністю: "От і все. Що я можу сказати про Забілу, за малість не я винен, а винні ті, що знаючи Забілу, мовчать, а варт би про нього уже знать, бо Забіла, знов кажу, на Чернігівщині був першим провідцем того літературного руху, який тепер розширився по всій Україні. В кінці вискажу бажання, щоб ми частіш згадували про життя і діяльність наших письменників – бо в сих згадках ми й самі набираємося духу й охоти до роботи".

В Інституті рукопису НБ України зберігаються і деякі "Рассказы старожилів" про В.Забілу, в яких поет виступає як гуморист і жартівник, а також копія вірша "Прощальные слова, написанные Виктору Забиле по случаю его смерти" (1897), подарованого господарю садиби Качанівка В.В.Тарновському:

Нехай тобі на могилі соловей співає,
Отой самий, що піснею душу роздирає.
Вже твій коню не поскаче по ланам широким,
Вже тополя не заплаче з явором високим.
Знав ти серце у берези як воно сумує,
Знав ти як воно і в людях жалібно воркує.
За твою сердешну мову всяк тебе згадає,
"Буде битися в грудях серце, аж дух замирає"
Пережив, друже і брате, Тараса Шевченка,
Ти, як він, співав і плакав сам собі тихенько.
І ти, як він, просив людей тебе заховати
Серед степу на приволлі "з вітром розмовляти".
Єдин єще сиротою ти блукав по світу,
Єдин єще сподобався червоного квіту,
Посліднього тебе можна китайкою покрити,
Бо з Тарасом були собі рідной мати діти.
Прощай, брате, хоч душею поживеш на волі,
Бо ти тут не знав ніколи щасливої долі.

У кінці вірша приписка: "В знак глибокого, сердечного уваження, почитання и преданности на память высокоуважаемому Василию Васильевичу Тарновскому от П.П.Ш..."

За два роки до 100-річчя від дня народження В.Забіли, а цієї дати ніхто й не згадав в Україні, у 1906 році Іван Франко у Львові видав збілочку поета під назвою "Співи крізь сльози", яку йому надіслав у рукописному вигляді добродій Ілля Дуб'янський із Борзни. Друкуючи її, І.Франко у передмові розповів коротко про В.Забілу і його творчість, вказав на те, що поет, як і інші його сучасники передшевшенківської пори, з появою Т.Шевченка не були підготовлені "йти тою новою дорогою", яку прокладав Кобзар, а йти старою, до якої звикли, уже не було "ніякого смислу".

У цій передмові, яка була опублікована також окремо в "Літературно-науковому віснику" у тому ж 1906 році (т. 33) під назвою "Поезії Віктора Забіли", І.Франко аналізує всі наявні вірші поета з метою виявити якомога більше фактів, що стосуються життєвої долі В.Забіли, і робить декілька цікавих висновків: 1) дар поета розкрився вповні по любовній катастрофі; 2) В.Забіла своє наболіле горе виливав на папері, не думаючи і не дбаючи, "чи комусь ті виливи та жалі подобаються, або ні", і в цьому

цінність його поезії; 3) не треба В.Забілу сприймати після любовної катастрофи "відлюдком, сентиментальним трубадуром", і це підтверджує його спілкування з М.Глінкою та іншими відвідувачами Качанівки 1838 р. "Забіла, – підкреслює І.Франко, – не допускав до таємного світу своєї душі і старався шумом та гомоном товариської забави заглушити своє горе та закрити перед собою самоту, яка ждала на нього в його домашнім куті".

І.Франко намагається з'ясувати час написання переважної більшості творів В.Забіли. Розкриваючи їх зміст, він вважав, що це був період з 1836 до 1839 або 1840 р. В той же час І.Франко доводить, що цим творчість поета не завершується, а продовжується і пізніше. Але ці твори не піднімаються до вершин поезії Т.Шевченка.

І.Франко не погоджується з проф. Ол.Котляревським, який вважає, що творчість В.Забіли розвивалася під впливом Шевченка. І тут слід врахувати те, що його вірші були написані до появи першого видання "Кобзаря". При цьому І.Франко слушно заявляє, що "поезія Забіли така проста, нештучна, декуди примітивна, його думки, образи, стилістичні звороти виявляють так мало якоїсь літературної школи, що думка – дошукатися тут яких літературних ремінісценцій являється мені зовсім зайвою... Сяк чи так, а в віршах Забіли маємо цінний причинок до історії нашого письменства в часі, коли воно без вироблених іще провідних ідей, інстинктивно і самосівно ставило перші кроки".

Друга стаття І.Франка "До біографії та характеристики В.Забіли" теж була опублікована у збірнику "Співи крізь сльози". Вона слідувала за надрукованими в книзі віршами. В ній подана інформація про перші публікації творів В.Забіли, про ті матеріали, які супроводжували їх, а також статті, опубліковані в різних виданнях про поета. Передаючи їх зміст і широко цитуючи, І.Франко висловлює своє ставлення до окремих тверджень авторів. Так, він вважав, що заява П.Куліша про те, що В.Забіла міг би бути "другим Гоголем, та ще й українським", не мають особливих підстав. Проте І.Франко судить про це на основі кількох творів В.Забіли, а П.Куліш знав його особисто, чув його оповідання, насичені сатиричними характеристиками, та ще й при цьому підкріплені мімікою, зовнішніми зображувальними засобами. Мабуть, у П.Куліша були вагомі причини так заявити. Але І.Франко має рацію, коли не погоджується з П.Кулішем, який вказував на багатство, пропите та програне у карти В.Забілою. І доводи І.Франка досить аргументовані.

І.Франко слушно не погоджується і з М.Комаровим про віднесення деяких творів В.Забіли, зокрема "Будяк", "Семенова кобила", до жанру байки. "На мою думку, – пише І.Франко, – се зовсім не байки і будова в них зовсім не байкова. Се просто автор оповідає – більш або менш докладно – сцени з життя, які він міг бачити на власні очі".

І в цій статті І.Франко знову підтверджує думку про те, що В.Забіла навіть у віршах на соціальну проблематику не піднімається врівень до Шевченка, а залишається в рамках свого таланту.

Статті І.Франка дали можливість об'єктивно оцінити значення спадщини В.Забіли і визначити його місце в українському літературному процесі.

Публікація В.Гнатюка побудована на листі Ганни Барвінок (О.М.Білозерської-Куліш) до автора і уточнює деякі факти біографії В.Забіли.

Паралельно з випуском збірника творів В.Забіли "Співи скрізь сльози", підготовленим І.Франком, у 1906 р. В.Мировець (псевдонім відомого українського літературного критика і педагога В.Ф.Дурдуківського) у журналі "Кивская старина" друкує підбірку віршів поета і передмову до них "Життя і твори Віктора Забіли", в якій на основі всіх попередніх публікацій висвітлює життєву і творчу долю письменника.

У наступні післяреволюційні часи критика не була прихильна до В.Забіли, його твори не перевидавалися, і лише в нарисах української літератури згадувалося ім'я поета, йому присвячувалося по декілька рядків або сторінок. Серед праць 20-х років ХХ ст. виділимо лише статтю А.Лященка "Т.Шевченко і В.Забіла", надруковану в академічному збірнику, в якій розглядаються життєві та творчі взаємини двох поетів, а також статтю Є.Кирилюка 1936 р. "Невідома збірка творів Віктора Забіли", яка пов'язана з розшукованою в Бібліотеці АН України літературознавцем невідомою збіркою поета, яка могла з'явитися у 40-х роках ХІХ ст. і про яку ми згадували вище. Є.Кирилук розкриває особливості художньої творчості поета-романтика у зв'язку з його життєвою долею. На той час це одна із ґрунтовних характеристик спадщини В.Забіли.

У подальші роки творчість поета знайшла значно ширше і глибше розкриття. Але це вже інший історичний період, і розвідки вчених цього часу більш доступні сучасному дослідникові.

Наш огляд праць про В.Забілу, які були опубліковані в стародруках, а деякі до цього часу знаходяться в архівних сховищах, мав на меті привернути увагу до них наших сучасників, показати, як спадщина поета висвітлювалась у них, на що більше зверталась увага і в чому проявлялася значущість цих досліджень.

У зв'язку з тим, що майже всі згадані нами статті нині малодоступні широкому дослідникові, ми вирішили зробити їх передрук, збереженням тогочасного правопису і мовних особливостей авторів, наблизивши їх до сучасного читача і надавши їм можливість відчути подих тієї епохи, представити тих, хто був першими в осмисленні спадщини визначного поета-романтика першої половини ХІХ ст. Віктора Забіли. При цьому слід застерегти, що в статтях є неточності, припущення, які спростовані чи уточнені в сучасних працях, що опубліковані у нашому збірнику.

Публікації про В.Забілу (др. пол. XIX – поч. XX ст.)

П.Куліш

Віктор Забіла (некролог)

У листопаді 1869 року помер на Україні у городі Борзні, сивим дідусем, письменник давньої школи Віктор Забіла. Він був багатого батька син, служив колись у гусарах чи кирасирах, любив жити по-панській, щоб гостювали в його пани раз по раз, як то на Україні не за давніх ще часів. Через се звівся неборак до тла і останок віку дожив у сестри-жалібниці на ласкавому хлібі. Добрий був чоловік з нього і до простих людей. Своім кріпакам повибудовував хати порядні. Шевченко і П.Куліш любили в нього гостювати, бо мав великий дар до сміхотворства; вважали вони його за такого коміка в оповіданнях словесних, яким був його товариш по школі, Гоголь, у творах писаних. Коли б доля поставила його замолоду між такі люде, як Гоголь, а не між офіцерства, то вийшов би з нього артист великий. У Галичині деякі співи його, як-от: "Не щербечи, соловейко", "Гуде вітер вельми в полі", – сталися народними. Мав Віктор Забіла від природи правдивий дар поезії, та нікому було його підпирати і направляти. Через се в його піснях мало чистої, немішаної поезії і доброго народного смаку, і проте заслугує й він дяки в потомства, бо ще тоді почав свої співи складувати, як Шевченка не було в словесності. За життя покійника Забіли критика українська була до нього надто жорстока. Гнівались на нього за 1847 рік. Не вмів оцінювати тих мук, яких тоді дізнали передовики українські, та ще лестивсь до вельможних панів, що того не заслуговали. Мертвому весь недорозум прощено; плакали по ньому ті самі очі, що з погордою на його хиби дивились. Здався він мертвий чистим первоцвітом українським, що мовби на нього і одна крапелька української грязі не впала... Чистими слізьми брати по братові заплакали.

Куліш П.О. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1989. – Т. 2. – С. 550–551.
Вперше надруковано в журналі: Правда. – Львів, 1869. – №48. – С. 396.

Із збірки "Хуторна поезія"

Вельми щасливий і восторжений, яким ще не бував ніколи, виїхав Тарас із Києва в Черніговщину, щоб позбирати докупи свої, як він звав, шпаргали. Бо, тулячись по Україні козаком-артистом, покинув не одному панським дому свої рукописі.

Чи так мені здавалось у моєму власному сяєві щастя, чи й справді так речі стояли, наші пани – беручи їх огулом – були тоді якось більше схожі на людей, ніж опісля, як розпочалась українська мартирологія. Поетові жилось між ними незгірш, дарма що вони рідко подекуди розуміли, що воно таке за проява! Оце ж, кочуючи тепер, уже зимою, від куреня до куреня і від будинку до будинку, Шевченко спинивсь на весіллі в тієї самої українки, що пожертвувала своє віно на коханне духу його між духами вольними, не запечатаними сіма печатями, як ми на Україні.

Скоротали ж тогді ми з Тарасом не один веселий день і вечір на любих розмовах і співах. Та найбільш мені пам'ятна вечорина в одного нежонатого пана, поблизу хутора "молодої княгині".

Був він також собі поет з природи. Ще до появу Шевченка в літературі писав сей хуторний проява українські пісні, взором звичайних жіночих, та й козачих, і в інші з них улив стілько душі, що співались вони або читались у рукописі геть широко по Україні між панами, а деякі чував я й між простацтвом. Так само, як у Харківщині проявилась рідна поезія за приводом Гулака-Артемівського, а в Полтавщині за приводом Котляревського, так і в Черніговщині, не знать і звідкіля, повинуло тогді по тихих хуторах поетичним надихом, і козакуватий сусід нашої "молодої княгині" був самостайним органом нового почуття нації.

Беручи сю людину в цілості, мушу сказати, що був се чолов'яга з великим природним даром; та, на біду собі, з Ніжинської гоголівської гімназії шурхнув у військове товариство, в кирасири, здається, а добре там загартувавшись, чи то, мовляв, той "привикнувши до служби", устряв, доматорствуючи на господарстві, між таких приятелів, про котрих сам говорив почасти: "великий нѣдурень випити!"

Випити й сам він був нѣдурень, та зсовувався з глузду в картах: бо програвав тисячу за тисячею і з багатого пана зробивсь убогим панком. Нещасливе закоханне з сестрою нашої "молодої княгині", котру не схотіли оддати за п'яного картовника, ще частіш почало штовхати горопаху в Сціллу – п'янство, то в Харібду – картовництво.

Як гостювали ми в нього з Шевченком, тоді ще він не спився і не звівся, а тільки вельми сумував на тему:

Мимо двір, де живе мила,
Я проїхав двічі,
Та й не бачив голубоньки
Я своєї в вічі...

Се ж його були й вірші. Любив їх співати, дзвонячи в кобзу, і тяжко було слухати бідолаху: бо я знав, що там у нього на душі діється. Сумувати про невилазні довга тогді ще йому не доводилось; а хоть він і любив справляти в себе широкі бенкети, хоть і любив куликати, так що рідко бував і тверезим, та без карт йому худоби стало б до смерті і не довелось би з такою чулою, як у нього, душею, помирати в своєї сестри на ласкавому хлібі.

Оце ж і тепер було в хуторного поета бучно і гучно. Зібралось до нього доволі "великих недурнів випити", тих, що робили з нього другого Тимона Афінського. Річ знана, що й Шевченко справджував на собі слова київського літописця: "Русі єсть веселіє пити" і недаремно написав ув одному шинку на стіні вуголем такий експромт:

Вип'єш перву – стрепенешся;
Вип'єш другу – схаменешся;
Вип'єш третю – в очах сяє,
Дума думу поганяє.

Та, вернувшись на Україну 1847-го року, знайшов я його, можна сказати, непитущим. Так і в сей пам'ятний мені вечір Кобзар наш був глухий на поклики свого "родича по вдохновению" і давнього товариша по чарці.

Державсь він осторонь од тієї світлиці, де приятелі нового Тимона Афінського голосно реготали, весело гукали і підспівували під господарську кобзу. Засівши з тверезими кругом каміна, він бесідував із ними тверезо й поважно про науку і літературу. Дивуючись і радіючи серцем, постеріг я в нім тогді велику здібність до поетичного критицизму, що ним до такого високого ступеня владав єдиний російський поет Пушкін, взором недосяжного в премудро поетичнім критицизмі батька нових поетів Шекспіра.

Розмовляв Шевченко широко про свою поему "Іван Гус", почитуючи гарною дикцією своєю деякі місця, і жалкував, що, писавши, не

спромігся проштудіувати гаразд усіх обставин часу і самої особи чеського пророка германської Реформації. Раз по раз у сій розмові поривав наш Кобзар очі за ту межу, що відмежовує імперію од народів свободних, і я один розумів усі слова його. А розколихавши духа, перейшов од розмови до народних пісень, як се бувало в нього щоразу, скоро його серце заб'ється гаряче з радощів, з великого гніва на недолюджів або з великої туги.

Чарівничою силою свого слова і голосу розгорнув передо мною Шевченко широку сцену життя людського, і по сій сцені, здавалось мені, проходила, мовби драмована, історія життя обох поетів поруч, великого, що саме розправляє проти сонця крипа, і малого, що вже сідав на хуторне сідало.

Нещасливий коханець учився в Ніжині, вкупі з Гоголем, сидячи з ним на одній лавці. Щедра українська природа надала йому не самий тільки дар поезії і музики. Між многими здібностями своїми до великих і малих річей дивував він мене більш усього своїм комізмом, своїм юмором і вмінням поставити на сцену кожную людину, про яку оповідував так, мов бачиш своїми очима і чуєш власними ушима: чи то був москаль, чи то лях, чи то піп, купець, мужик, жид, циган, чи то дівча, чи стара баба, чи мала дитина. Оповідання ж його були не просте балаканнє: се були такі зрозумовані всякими обставинами сцени, які рідко доводиться вбачати на театрі. Тут він виявлював розум проникливий, чувство глибоке, всеодоліваючий комізм і могутню сатиру.

Хоть, може, хто й здивується, та я скажу, що се в нас був би другий Гоголь, ще, може, до того Гоголь український, коли б у нього була така дорога, як у Гоголя, і такі приятелі. Треба додати й се, що худобу свою проциндрив сей дорогий чоловік не на одних картах та широких учтах, по старосвітському звичаю гостинності. Був він вельми милосердий до вбогих і без усякої міри великодушний до своїх друзів. Багацько святого добра було в сій нещасливій людині, і все те з'їла ледача панська жизнь, та жизнь, котру нам не дали справити на луччий шлях, та сама жизнь, котру так весело і так гірко малював Гоголь, а змалювавши, промовляв: "Скучно на сім світі, панове!"

Поруч із поетом, що вже втонув по шию

В том омуте, где с вами я

Купаюсь, милые друзья...

ні, в гіршому, далеко в гіршому того, в котрім тонув та й потонув-таки Пушкін, – поруч із ним, тімахою, бачив я перед очима душі моєї другого поета, раняшне сонце поезії, що тільки ще окрайцем своїм видвинулось на чермнуючимся небі і сипнуло проміннєм по росяних травах.

Ще не підбилось воно вгору; не зазирнуло у гидку безодню пансько-рабівського і християно-ідольського побуту; просвічувало тільки крізь ті сльози, що зросили поетичні береги прозаїчної безодні, і немовби обливало кров'ю золоті корони драконів, що назирають звисока сю маракобісну безодню, наслідне достоянне своє.

Слухав я Шевченка одним ухом; слухав, бо не міг не чути, його товариша другим; то радів, то сумував, то знов радів і думав:

"Ти, чадо попсованого привілеями панства, втерляло єси навіки возмогу кращого життя духовного. Ти ж, представителю свіжої своєю поетичністю маси, тебе ще спасемо гуртом от мертвячого подиху тієї среди, що без бою побиває в людині "сокровенного чоловіка серця". Сохрани тільки непідлеглу волю духа свого, не піддайся тим, що й самим благоговенням своїм понижують високу природу поета до низьких ідеалів своїх, то зробишся, зробишся певно зізвздою першої величини і возсіяєш на кругозорі України, Росії, Польщі, цілої Слов'янщини, та й усього культурного світу".

Справді, Шевченко був того вечора, так би сказати, у найвищій порі преображення свого. І жених великої почитательки його таланту задивився на нього, заслухався його пророчих річей, його чарівничих пісень і не хапавсь до "молодої княгині". Завдячений поетові, що він квітками душі своєї уквітчав його щасте, не знав він, як висловити свою дяку, і замість дяки просив його до себе "старшим боярином".

Залюбки прийняв Шевченко його прохання, ба, може, й з таємною одрадою. Не мав Кобзар наш нікого нижчого від себе на Україні, та не мав же нікого й вищого. Братавсь охоче із останнім перебендею-старцем, а проте дядьком не вважав і найпершого пана. Тепер, нашого часу, поставити упоетизованого мужичого сина шафером серед українського панства було б ділом звичайним. Тридцять же і п'ять літ назад се була пречудна диковина. Хуторний поет шаферував уже раз у тому домі і бажав шаферувати ще раз. На виразнім, хоть і бахусоватім виду його зажеврїла обиди, і він дав сьому чувству волю при первій нагоді; а гості його здвигнули без сорома плечима. Не знаю, чи догледївсь до сього Шевченко: бо "молодий князь" повіз до своєї "молодої княгині" свого "старшого боярина" зараз.

Куліш П. Твори: В 2 т. – К., 1994. – Т. 1. – С. 366–369. Вперше надруковано у кн.: Куліш П.А. Хуторна поезія / Накладом автора. – Уві Львові, 1882.

Викторъ Николаевичъ Забѣлла [1]

Главныя свѣдѣнія о жизни Забѣллы мы имѣемъ въ "Запискахъ М.Н.Глинки". Говоря о пребываніи своемъ въ 1838 году въ Каченовкѣ, въ помѣстьи Григ. Степ. Тарновскаго, борзенскаго повѣта, Глинка, между прочимъ, рассказываетъ слѣдующее: "Сосѣдь Тарновскихъ, мой пансіонскій товарищъ Н.А.Маркевичъ, помогъ мне въ бплладѣ Финна: онъ сократилъ ее и поддѣлалъ столько стиховъ, сколько требовалось для округленія пьесы... Малороссійскій поэтъ Викторъ Забѣлла иногда также гостилъ въ Качановкѣ Двѣ его малороссійскія пѣсни: "Гуде витерь вельми въ поли" и "Не щебечи, соловейко" я положилъ тогда же на музыку. Этотъ Забѣлла былъ необыкновенный мастеръ изображать въ лицахъ; въ особенности хорошо представлялъ слѣпцовъ. Первый скрипачъ, Калиничъ, однажды былъ приведенъ отъ такого представленія въ столь сильный восторгъ, что воскрикнулъ: "Это, сударь мой, волшебство, совершенный антикъ". Хозяинъ, который говорилъ такимъ же ломанымъ языкомъ, какъ и первый скрипачъ его, былъ чрезвычайно аккуратенъ, и всѣ наши удовольствія и сюрпризы непремѣнно оканчивались до полуночи и ранѣе, при чемъ хозяинъ вѣжливо раскланивался, и гости расходились. Но не все предавались сну: у меня въ оранжереѣ собирались Маркевичъ, П.Скоропадскій, Забѣлла и Штернбергъ... Играли русскія и малорусскія песни, представляли въ лицахъ и бесѣдовали дружески иногда до трехъ и четырехъ часовъ по полуночи, къ нѣкоторой досадѣ аккуратнаго хозяина. Эти сцены повторялись часто, и Штернбергъ удачно изобразилъ наши сходки, рѣвно какъ ловко потрафилъ Забѣллу". Этотъ портретъ Забѣллы находится въ альбомѣ Л.И.Шестаковой, принадлежащемъ нынѣ императорской публичной библіотекѣ. Около 1846 года В.Забѣлла познакомился съ Шевченкомъ и въ 1861 году участвовалъ въ его погребеніи на родинѣ. Умеръ въ 1869 г.

Кроме указанныхъ Глинкою двухъ песенъ В.Забѣллы, намъ извѣстны неизданное его стихотвореніе " Остапъ да Чортъ" и слѣдующія стихотворенія, помещенныя въ "Ластовкѣ" Гребенки: "Голубъ", "Писня", и безъимянная, начинающаяся словами "Повіяли витры буйны". Н.М.Бѣлозерскій упоминаетъ еще объ его юмористическомъ посланіи "До Тараса"(Шевченка), въ стихотворной формѣ.

Изъ нихъ стихотвореніе "Остапъ да Чортъ", заимствовавшее сюжетъ свой изъ народныхъ повѣрій, повидимому написано по подражанію "Пану Твардовскому" П.П.Гулака-Артемовскаго. Вотъ это стихотвореніе:

Жывъ соби десь чоловикъ, винъ Остапомъ зъвался.
Разъ поихав въ гай по дрова, зъ чортомъ постричався:
Прылягавъ, бачъ, гаекъ его до болота близько;
Росла всячына на ему высоко и нызько.
Завелось въ тому болоти чертякивъ до врага,
Булы й голи, й волохати, – цилая ватага;
Булы чорни и перисты, шути и зъ рогамы,
На собачыхъ булы лапахъ, булы и зъ ногамы.
Остапу тому й казали, щобъ винъ постеригся,
Щобъ не издывъ самъ у гай той, зъ чортомъ щобъ не стрився.
Дакъ що! може, винъ ухопыть? Сырый – не покурыть!
Улепетне й чортъ одъ мене, и рогы загубыть!
Дывовалыся мыряне, що винъ такъ хвабруе,
Що про бисивъ такъ винъ смило подъ вечоръ толкуе.
Бо воны якъ темно стане, то такъ и шмыгають,
Перевернувшысь во що-небудъ, да все й пидслуhausen;
Жабамы инколы скачуть, жукамы питають,
Де-що робытца на свити – усе бисы знаютъ.
И Остапъ – нехай Богъ простыть – мабуть зъ ными знався:
Ходывъ въ ночи самъ усюды, чортывъ не боявся.
Разъ рубавъ винъ въ гаю дрова... зыркъ, поручъ чортяка!
Трохы не впустывъ сокыры, злякавсь неборака.
– "Здоровъ бувъ, пане Остапе!" – бись озъавсь до его.
Ище бильшь Остапъ злякавсь, не сказавъ ничего;
Потимъ трохи прочунявся (дуже бувъ проворный).
– "Чувъ я про тебе, Остапе, – ты на все моторный" –
Чортъ сказавъ до его знову. Остапъ тилькы чухавсь...,
Мовчавъ довго съ переляку, писля оправывся.
– "Якъ къ якому – бачте – дилу", Остапъ ставъ казаты:
"Орать, сіять, лису плесты, ставыть вмію хаты".
– "Ну, а зайця чы доженешъ?" спитався чортяка.
– "Не дожену, пане чорте, бо я не собака".
– "Отъ же я дакъ и піймаю!" – "Дакъ де-жь его взяты?"
– "Заразь буде, колы хочешъ, биля насъ стрыбаты".
Де узявся справди заецъ! Остапъ *катя* крыкнувъ;
Заразь и піймавъ чортяка, заецъ и не пыкнувъ;

Якъ поймавъ винъ въ свои лапы, тилькы стрепенулся.
– "Дыковинка!" Остапъ каже, а чортъ улыбнувся.
– "Ну, а свыснуть чи зумиешъ?" чортъ изновъ пытае,
"Я такъ свысну, що зъ дерева лыстя позлитает.
– "А я не такъ ще умію". Остап почавъ мовыть:
"Нихто въ свити, въ закладъ пиду, на ногахъ не встоить".
- "Давай въ закладъ, що я встою!" Остапъ наготовивъ
Гарную соби дубынку, зновъ соби промовывъ:
- "Свыститъ же вы попереду, тоди станемъ бытця
"Мы у закладъ, що впадете, готовъ побожытсѧ".
– "Заразы! Затуляй же уши!.." Свысь!!! и лысь затрусывся,-
Ажъ Остапъ насылу встоявъ, зъ дуба лысть звалывся.
– "Тепер же вы, пане чорте, завяжить очыци:
Бо якъ свысну, то неначе хто вриже по пыци".
– "А який же буде закладъ?" Чортяка пытае.
– "Повну шапку срибныхъ грошей", – Остапъ одвичае.
– "А ты мыни, якъ не впаду, що ты обѣщаешъ?"
– "Усе, усе, що е въ мене – все позабираешъ!"
– "Добре!" Да и завязавъ очи, винъ перехрыстывся,
Якъ уризавъ дубцемъ въ високъ, чортъ и покотывся!
Застогнавъ, ажъ сумно стало, якъ бугай въ болоти;
Остапъ квачемъ ему въ горло, щобъ не сохло въ роти.
Облызувавъ чортяка, насылу ажъ дыхавъ,
Крутывъ зъпершу головою, а дали й зачмыхавъ.
– " На здоровья, пане чорте! годи вамъ качатця:
"Я пиду уже до дому, пора рошчытатця"

.....
.....
Землю пооравъ, якъ плугомъ, чортяка рогамы,
Повырывавъ зъ корнемъ зилья, якъ дривавъ ногамы.
Крутывъсь, вертивсь, пидскакувавъ, скреготивъ зубамы.
Мабуть дуже винъ бувъ нижный: все плямкавъ губамы,
Якъ сова пры свитли въ хати, все лупавъ очыма,
Хвостомъ вертивъ, росправлявся да кывавъ ушыма;
Прочумався, ставъ на ноги, неначе бувъ пьяный,
Позихавъ да потягався, неначе заспанный.
Трошки зъ годомъ заговорывъ: "ну, Остапъ, ты свыснувъ!
"Справди, ни наче хто въ ухо мене дуже тринувъ".
– "Ище добре, що очыци соби завязалы,

"Не тилькы ричь бы отняло, може бь слипи стали".
Чортъ оддавъ Остапу гроши, та въ болото тягу,
Скорише воды напився, прогнавъ трохы смагу.
Писля Остапъ розказувавъ, який бувъ чортяка:
Волохатый, и зь рогамы, чорный мовъ собака;
Двое очей въ его лоби: одно превельке,
Якъ жарь було червонее, а маленьке – дыке.
Языкъ въ его предовгенный, через губу висыть;
Самъ не встоить, все тупае, мовъ бы глину мисыть.

—

Такъ и вирь отцымъ Остапамъ, чвалаямы ходять,
Зовсимъ воны неучены, до бисивъ проводятъ.

Другія стихотворенія В.Забѣллы – лирическія. В нихъ г. Чупрына (А.А.Котляревскій) видитъ подражаніе Шевченкѣ и А.Метлинскому. "Счастливые опыты въ стихахъ автора *Думъ*, – говоритъ онъ, – поэзія котораго пришла съ по сердцу украинцамъ, и Амвросія Могилы указали другимъ тотъ путь, на которомъ встречаемъ талантливаго Забѣллу, отчасти Чужбинскаго" [1]). Не смотря на веселый характеръ В.Забѣллы, какимъ изображаетъ его Глинка, лирическія стихотворенія нашего автора почти все отличаются глубокою грустью челоѣка, навсегда потерявшаго радости любви и семейнаго счастья. Можетъ быть, грустный тонъ его лирическихъ стихотвореній навѣянь Метлинскимъ и отчасти Шевченкомъ, но, можетъ быть, онъ найдетъ свое объясненіе и въ обстоятельствахъ жизни самого автора [2]). Некоторое исключеніе представляетъ только его "Писня", въ которой, по крайней мѣрѣ, не высказывается безнадежность любви. Проѣхавъ дважды мимо двора милой и не видѣвъ ея въ очи, герой песни мысленно обращается къ ней со слѣдующими словами:

Чи й ты такъ скучаешъ?
Колы мене вирно любишь,
То й бачить бажаешъ.
Ой, якъ вирно мене любишь,
Будемъ жыть зь тобою
Цилый викъ, мое серденько,
Якъ рыба зь водою!

Стихотвореніе "Повіялы витры буйны" жалуется на разлуку съ дивчиною:

Повіялы витры буйны
Зь холодного краю:

Розлучылы зь дивчиною,
Котру я кохаю.
Та не витры, люде злыи
Мини се зробылы;
Сама мене звелы зь нею,
Сама й розлучылы.

Въ стихотвореніи "Голубъ" молодой козакъ плачетъ по своей несчастной долѣ, разлучившей его съ подругою жизни и разрушившей его семейное счастье. Козакъ спрашиваетъ голубя, зачѣмъ онъ такъ тажко стонеть, и голубъ высказываетъ передъ нимъ такую же печаль – тоску, какая грызла и самого козака:

Того, козаченьку,
Того, кучерявый,
Що я спарувався,
Та не поживъ лита
Зь сызою своєю:
Яструбы убилы.
И дитокъ придбалы
Двойко малюсенькихъ,
Згодувать не вспилы;
Погынулы й диткы
За мылою щвыдко,
Я стогнать остався.

Онъ не хочеть уже летать въ поле, чтобы найти стадо и прогнать свое горе:

Що стадо поможе
Мини бидоласи?
Тамъ усе чужіи.
Однялы у мене
Голубку и ридныхъ
Вороги лыхіи...
Колы суха витка,
Котра пидо мною,
Зновъ зазеленіе,
Тогди сыза буде
Зь рідными до мене,
И сердце зрадіе.
Та й застогнавъ дуже,
И сплеснувъ крыламы,

Аж лись стрепенуся,
Полетивъ до пуци...
Бильшъ на тую витку
Винъ и не вернувся.

Такого же грустного тона и пѣсня Забѣллы "Не щибечи, соловейку", переложенная Глинкою на музыку. Благодаря этому обстоятельству, она получила большую известность въ Малороссіи и стала почти народною. Мы приводимъ ее здѣсь въ томъ видѣ, какъ она записана для насъ на Волыни:

Не щибечи, соловейку,
На зорі раненько!
Не щибечи, малюсенькій,
Підъ вікномъ близенько!
Твоя писня дуже гарна,
Ты гарно співаєшь;
Ти щасливий спаровався
И гніздечко маєшь,
А я бидний, безталанний
Безъ пари, безъ хати;
Не судилось міні въ світі
Весело співати.
Ой, літи ж ты къ тимъ людямъ
Котри веселяться!
Вони пісьнею твоєю
Будуть забавляться.
Мині писенька така
Серце розриває;
Гірше бьєца въ груді
И духъ замирає.
Мині пугачъ такъ згодився, –
Стогне, не співає.
Нехай стогне коло мене
И смерть возвіщає!

По всей вѣроятности, были у Забѣллы и другія стихотворенія; но онъ писалъ ихъ про себя и скупо дѣлился ими съ публикою.

Источники

1. "Записки М.И.Глинки", в "Русской старинѣ" 1870 г., т. 2, С. 278–279, и въ особомъ издании 1871 г.: "Жизнь и произведения Тараса Шевченка",

М.К.Чалого, Киевъ, 1882 г., С. 59 и 196. Увѣряютъ, что о В.Забѣллѣ говорится еще въ статьѣ П.М-са "Эпизоды изъ жизни Шевченка", помещенной въ апрѣльской книжкѣ "Вѣстника югозападной и западной России" за 1863 г., но безъ означенія его имени и фамилии. Нѣкоторые украинскія стихотворенія В.Забѣллы помѣщены въ "Ластовкѣ" Гребенки 1841 года. Есть также несколько свѣдѣній о В.Забѣллѣ в статьѣ Н.М.Бѣлозерскаго "Тарас Григорьевичъ Шевченко по воспоминаніямъ разныхъ лицъ" в "Кіевской Старинѣ", за октябрь 1882 года.

2. Литературный отдѣлъ "Москов. Вѣдом.", 1856 г., №41: Литературныя замѣтки, скубента Чупрыны".

3. Покойный А.А.Котляревскій передавалъ пишущему эти строки, что В.Забѣлла былъ несчастливъ въ своей семейной жизни и потому былъ "великій недурень выпити".

М.Комаров

К биографии В.Н.Забелы

Сведения о жизни малорусскаго поэта В.Н.Забелы, помещенныя в "Очеркахъ истории украинской литературы XIX ст." Н.Петрова, очень кратки и, насколько намъ известно, другихъ источников, кроме указанныхъ в книгѣ Петрова, не имется. В виду этого быть можетъ не лишены будутъ некотораго интереса и те отрывочныя сведения о нем, которыя занесены в мою записную книжку со слов помещика Черниговской губ. Г.Л.

В 1858 г. Г.Л., бывши студентомъ нежинскаго лицея, ехалъ из Нежина с товарищемъ на каникулы домой и долженъ былъ переменять почтовыхъ лошадей в г.Борзнѣ. Почтовую станцію в Борзнѣ содержалъ в то время именно В.Н.Забела, о которомъ молодые люди слышали уже, какъ о малорусскомъ поэте. Дело это было для него совсемъ не подходящее и ведено имъ крайне небрежно и неисправно, такъ что зачастую проезжающіе испытывали затрудненія в лошадяхъ на борзенской станціи гораздо болѣе, чемъ гдѣ-бы то ни было. Но в подобныхъ случаяхъ всегда являлся на выручку хозяинъ. Веселый, радушный – онъ сразу располагалъ къ себѣ всякаго и не редко бывали случаи, что проезжающій, накричавши сначала на станціоннаго смотрителя, оставался потомъ на несколько дней гостемъ содержателя станціи и за темъ разставался с нимъ, какъ с приятелемъ. Тоже самое произошло и на этотъ разъ. Студенты не получили лошадей, но любезный хозяинъ заставилъ ихъ на некоторое время забыть и каникулы и предстоящее свиданіе с родными. Извинившись за неисправность и успокоивъ обещаніемъ скорого отправленія, В.Н. предложилъ имъ угощеніе и

в короткое время так очаровал своих гостей, что они были в полном его распоряжении и отправились ночевать к нему на хутор, отстоявший в 3 или 4-х верстах от Борзны. В.Н., как справедливо говорит М.Глинка в своих записках, был необыкновенный мастер изображать в лицах, знал массу анекдотов, прекрасно исполнял малорусския песни под аккомпанимент гитары и с неподражаемым юмором передавал сцены из малорусскаго народнаго быта. Ко всему этому не затейливое, но обильное угощение, особенно по части выпивки – и время летело незаметно. Было уже за-полночь, как хозяин вдруг засуетился. "Ото пак, дурный, сидимо тут, частуемось, розмовляемо, а й доси ще я не показував вам жинки! Треба-ж вам, панычи, познакомитись з моею жинкою" – Студенты были очень удивлены, видя вокруг беспорядочную холостецкую обстановку, и стеснялись дорожным костюмом и лишне выпитою чаркою. "Ото ще що выгадали, – та моя жинка не така, як оти пани, вона проста людина и з дорогою душею привитае вас. Ходим!" И с этим словом хозяин повел своих гостей в следующую комнату. Вид этой комнаты крайне удивил гостей: в ней совершенно отсутствовала какая-бы то ни было мебель и только угол комнаты был завешен какою-то занавесью от потолка до низу. Сюда-то именно и направился хозяин, чем еще более смутил гостей; но тут он быстро одернул занавес и удивленным взорам студентов представилась в углу большая, ведер в 30, бочка с краном и висевшим на ней медным корячком.

"Оце, панове, моя жинка; як стане мени гирко на души, тут моя утиха и видрада". Удивленные гости должны были почествовать "жинку" и обязательно выпить с хозяином по корячку водки, которую хозяин натачивал из крана. Отсутствие мебели в комнате хозяин объяснил тем, что удобнее всего сесть по-запорожски "доли", поближе к крану, то "на вищо-ж та мебель"?

Покойный А.А.Котляревский, лично знавший В.Н., передавал г.Петрову, что "Забил а був великий недурень выпить", как это показывает и приведенный случай. Ноне всегда таким был Забела. Правда, военная служба с обыкновенными в то время попойками значительно располагала к этому, тем не менее Забела в первое время по выходе в отставку несколько не выделялся в этом отношении из среды помещиков. Но он был очень несчастлив в семейной жизни. Со всем пылом страсти полюбил он дочь соседнего помещика Белозерскаго и по видимому пользовался сочувствием. Судьбе однако ж угодно было распорядиться иначе: предложение В.Н. почему-то не было принято и Белозерская вскоре выдана была за другого. Эта неудача нанесла ему тяжкую сердечную рану: В.Н. затосковал и заныл. Сначала он стеснялся этим и

потому, посещая знакомых соседей, пил у них обыкновенно, как и прежде, но всегда возил с собой "хлопця", который имел в запасе несколько бутылок водки и В.Н. тайком от знакомых, где нибудь в сених или в саду, пользовался угощением из своего походного буфета. Скоро однако ж это перестало быть тайной и В.Н. более не стеснялся уже пить, хотя в гостях и у себя при гостях никогда не напивался до безобразия. Тут, конечно, много значила крепкая натура В.Н., но видна была и сдержанность, которая подсказывала ему известные границы. Благодаря этому, а главное – веселому его характеру и неистощимому юмору, В.Н., человек при всем том замечательно добрый, не переставал быть желанным гостем, у всех и всегда пользовался расположением своих знакомых.

Случай доставил В.Н. близкое знакомство с наместником Царства Польскаго князем Паскевичем, во время проезда его через Борзну. Князь, как известно, отличался некоторою слабостью к землякам или, как выражается Кулиш, был малорусский патриот "що до анекдотов, писень, борщу, варенькив та инших украинських ласоцив" и потому неудивительно, что В.Н., этот чистокровный тип добродушного юмориста-малоросса, так понравился ему, что князь прогостил у него целый день и пригласил его на службу к себе. Чувствовал ли себя В.Н. не в силах совладать со своею слабостью или по другим причинам, но только он отказался от этого предложения. Тем не менее князь на прощаньи просил В.Н. обращаться к нему во всех случаях, где возможна его помощь. Случай к этому представился очень скоро и князь действительно исполнил свое обещание. В Борзне умер бедный и многосемейный чиновник, не оставив семейству никаких средств к существованию. В.Н. принял живейшее участие в судьбе осиротелаго семейства, приютил у себя вдову с меньшими детьми, а двух старших сыновей отвез в Варшаву и при содействии князя поместил их на казенный счет в учебныя заведения. Впоследствии ему удалось, также при содействии князя, выхлопотать пенсион для вдовы чиновника и таким образом судьба целаго семейства была обезпечена.

По характеру В.Н. был очень добродушный, незлобливый и спокойный человек. Любил он не редко подшутить, сострить, изобразить кого, подметив комическую сторону, рассказать о ком забавный анекдот, но все это делалось с таким добродушием, что никто на него не обижался, даже и в том случае, когда он высказывался иногда как-бы с выражением некотораго неудовольствия, позволял себе иногда действительно резкие замечания. Так например, он не долюбливал бывшего тогда в большом ходу употребления в разговор французских фраз или слов и в этих случаях почти без остроты или "прикладки", часто очень забавной, не

лишенной остроумия, а иногда и резкой, в роде того напр., что какая либо барышня скажет "тегі", а В.Н. на это: "мабуть у неї дома не всі", или что нибудь в этом роде. Единственный человек, котораго действительно не любил В.Н., – это был П.А.Кулиш. В этом случае имело значение авторское самолюбие, как известно, самое щекотливое из всех. П.А.Кулиш в статье своей: "Взгляд на малороссийскую словесность", помещенной в Руском Веснике 1857 г., кн. 12, говоря вообще о малорусской литературе, высказывался весьма неодобрительно о стихотворениях В.Н. в альманахе "Ластивка". В.Н. написал на это длинное бранное послание в стихах и тотчас же отослал его Кулишу. В свое время послание это, впрочем крайне грубое и совсем не остроумное, было очень распространено среди борзенской публики, но г. Л. помнит один лиш след. куплет:

Крути, верти свій розум
Изо всієї праці, –
Не выкрутишь бильше того,
Шо у мене в...

В.Л. был не высокаго роста, плотный, с большими усами и добрыми серыми глазами; физиономия его носила столь явные следы усерднаго поклонения Бахусу, что при первом взгляде каждый с уверенностью угадывал его слабость. Сам В.Н. рассказывал бывший с ним забавный в этом отношении случай. Однажды В.Н., проезжая какое-то незнакомое ему село, был сильно уставши, заехал днем к какому-то крестьянину и заснул у него. В это время в селе была у кого-то свадьба и по улицам ходила так называемая "перезва". В.Н. спит и ничего не слышит. Как вдруг в хату, где он спал, вваливается толпа с песнями, музыкой и неизбежным в этом случае "частованьем", В.Н. просыпается, поворачивает голову, протирает глаза и удивленно со сна осматривает шумную публику. Ему предлагают выпить, но В.Н., как всегда на первое приглашение отвечает: "не пью!" Посмотрел на него один крестьянин, покачал сомнительно головой... "И щоб така пыка та не пила!" сказал он к общему удовольствию всей публики. "Наливай!" раздалось с уверенностью несколько голосов В.Н. блистательно оправдал эту уверенность.

Стихотворений В.Н.Забелы издано не много: три из них напечатаны в альманахе "Ластивка" 1841 г., два стихотворения: "Гуде витер вельми в поли" и "Не щибечи соловейко" изданы отдельно с музыкой знаменитаго композитора М.Глинки и благодаря этому, а также особенной задушевности стиха, сделались очень популярны в Малороссии; наконец одно стихотворение напечатано в книге Петрова "Очерки украинской литературы XIX столетия". Мотив почти всех лирических стихотворений В.Н.Забелы – безнадежность любви и семейнаго счастья – несомненно

навеян личным горем поэта. Этим же по всей вероятности объясняется и то обстоятельство, что В.Н. так скупко делился с публикой своими произведениями. Но писал он вообще довольно много и мне самому, года четыре назад, приходилось видеть весьма объемистую тетрадь его стихотворений, переписанных им самим. Тетрадь эта была в то время отослана в Одессу, к книгопродавцу В.Белому, для напечатания в предполагавшемся малорусском альманахе, но почему-то альманах тот не был издан и таким образом большая часть произведений В.Н. остаются до сих пор неизданными.

Вперше надруковано в журналі: Киевская старина. – 1886. – №9. – С. 171–176.

М.Комаров

Неизданное стихотворение В.Н.Забилы

Известныя в печати малорусския стихотворения В.Н.Забилы, умершаго в 1869 г., за исключением лишь стихотворения "Остап и Чорт", сюжет котораго взятъ из народных преданий, отличаются глубокою грустью и выражают по преимуществу безнадежность любви и семейнаго счастья. Такой характер его стихотворений, помимо господствовавшаго в то время направления поэзии находитъ объяснение и в личных обстоятельствах жизни поэта, о чем некоторые сведения сообщены мною в заметке, напечатанной в "Киевской Старине" за 1886 г. Но в то-же время поэт не чужд был и общественных интересов. Несколько таких стихотворений, мне помнится, я видел в упомянутой в той заметке рукописной тетради стихотворений В.Н.Забилы, повидимому навсегда утраченной. Но одно из них недавно удалось мне записать от соседки по имени Забилы М.Л.Б., которая, кроме напечатанных стихотворений В.Н.Забилы, помнит несколько отрывков из его стихотворений, доселе неизвестных, а одно из них осталось ея памяти от начала до конца без всяких пропусков. По словам М.Л.Б., стихотворения В.Н.Забилы были вообще очень популярны между соседями и многочисленными его знакомыми, не только по задушевности его лирических пьес, из которых две переложены на музыку знаменитым Глинкою, а другія распевались Забилкой на народные мотивы под аккомпанимент гитары, но и потому еще, что в некоторых стихотворениях он касался общественных интересов, обличая неправду и зло. Прилагаемое стихотворение, до сих пор нигде не напечатанное, М.Л.Б. помнит в особенности потому, что оно вызвано было действи-

тельным случаем, хорошо известным М.Л.Б., когда один богатый пан "ворався" в ниву бедняка соседа. Не смотря на всю правоту бедняка, богатый его сосед не смутился процессом и, пользуясь существовавшими в то время судебными порядками, дававшими возможность добиться благоприятного решения посредством подкупа, не только отсудил захваченную у бедняка ниву, но еще и засудил его за произнесенные в пылу спора на меже похвалки. Привожу стихотворение в том виде, как оно записано мною, без всяких изменений.

Зовсим свит перевернувся,
Усе не так стало:
Всюды кривда на покути,
А правды чортмало.

Крїй порога нема миста,
Мерзны за дверыма;
Бидна правда не багата,
А кривда з грошима.

От я знаю одын случай –
Коло мене стався, –
Що багатый та бидному
В ныву уорався.

Бидный казав багатому,
Що той обижае,
Що останний шматок хлиба
В ёго однимае.

Ще й вилаяв багач, як знав,
Та все шкоду робыть...
Прийшла оранка – и бидный
Из плужком выходить.

Тут и почали змагатыся,
Трохы не побылысь.
На послидок же в суди
Позивать хвалылысь.

Бидный сказав багатому:
"Якбы не грих – в суди б не тягався,
Розчавыв бы, як ту жабу,
Скоро б розщытався.

Истыком бы по голови
Триснув разив двичы;
Полетила б душа в пекло,
Вылизлы б и вичы".

"Протестую", – зараз крыкнув
Багатый ик людям.
– "Кажить же все, що вы чулы,
Та по правди судьям".

Зараз побиг вин до дому,
Наняв пысарышку;
Надрыгалы прошение
Уже не без лышку.
Напысалы, що той бидный
Убыть похвалявся,
Та що за ным з сокырою
По полю ганявся.

Поззывалы свидителів;
У бидного ж мало;
Хто-ж за горло потягне?
От дило й пропало!

А багатый сыпав грошы,
Всяки лакгомынки,
И хлиб святой мишечкамы,
Й годовани свынки.

Бидный думав бубличкамы
Одмогтысь, сердешный;
Та хто больше дае грошей,
Той и буде чесный.

Прысудылы из бидного
За безчестя штрапу,
Продалы у неборака
Послидную шкапу.

У манастырь за похвалкы
Каятыся вперлы,
Та в тюрьми ще поморывшы,
До станку обдерлы.

Оттаким бы нашим судьям
Петли дать на шып,
Та голодом поморывшы,
Потопыть в помьях,

Щоб и воды не паганьць
Чыстої, бигучої:
По два разы в помыйныцю –
Воны дуже гнучи.

Сообщ. М.Комаров

Вперше надруковано в журналі: Киевская старина. – 1886. – №9. – С. 15–18.

М.Комар

Ненадруковані байки В.М.Забіли

В.М.Забіла відомий у нашому письменстві трьома віршами, надрукованими у збірнику Є.Гребінки "Ластівка" (Петербург, 1891 р.), а ще може двома піснями: "Не щечечи, соловейко" і "Гуде вітер вельми в полі", до котрих музику скомпонував славнозвісний композитор М.Глінка. Сими піснями, котрі співаються скрізь на всьому просторі України, В.Забіла придбав собі добру славу і можна дивуватися, що почавши так добре, він потім неначе занедбав свою кобзу, бо навіть в часи найбільшого літературного руху на Україні не чуємо його голосу.

Се сталося мабуть з тих особистих причин, про які маються деякі звістки в книжці Н.Петрова "Очерки истории украинской литературы XIX столетия" (Київ, 1884) і в моїй замітці, надрукованій в "Киевской старине" за 1886 р. №9. Тим часом Забіла писав чимало і міні самому доводилось бачити величенький зшиток його віршів, та така вже мабуть судилась йому доля, що той зшиток без вісти десь загубився. Про все те, дещо його віршів збереглося в паперах і в пам'яті земляків Забіли. Так п.Петров записав десь і надрукував в вище згаданій своїй книжці вірші Забіли: Остап і Чорт; другі його вірші, проказані міні з пам'яті сусідкою Забіли, надруковані в "Киевской старине" за 1888 р. №4, а недавно оце трапилось в паперах шан. С.Д.Носа надібати ще дві байки Забіли, що й досі ніде ще не надруковані: Будяк і Семенова кобила.

Правда, всі оці вірші і байки не мають вже такої ціни, як перші ліричні п'єси Забіли, котрі визначаються і своєю щирістю, і народним складом, і

тою тихою, правдивою журбою, яка так чарує нас в найкращих піснях народних.

В байках Забіли фабула якась вигадлива, алегорія не досить ясна і наука виводиться якось штучно; до того ще байки дуже довгі і самий вірш місцями зовсім не вироблений, що найбільше виявляється в байці "Семенова кобила". Про все те, яко новий знахідок до оцінки літературної діяльності Забіли, вони мають вагу в історії нашого письменства, і ми подаємо їх у "Зорі".

Що ці байки скомпоновані Забілою, а не іншим ким, про се свідчить шан. С.Д.Ніс, та й сам я, пам'ятаю, бачив ці байки в тому зшитку, про котрий вище згадано.

Списані вони у С.Д.Носа разом з віршами: "Остап і Чорт", але вірші ці списані в тій саме редакції, як вони надруковані в книжці Петрова, хіба лиш з деякими незначними одмінами; тим-то ми друкуюмо тут самі тільки байки, тримаючись дословно того списка, який зберігся у Носа, без ніяких поправок і одмін.

[<Далі іде вірш: Будяк.

Поралися люди в полі, хліб святий збирали – Г.С.>]

Вперше надруковано в журналі: Зоря. – 1891. – №21. – С. 416.

Лукич Василь

В.Забіла і єго жартобливе "послання" до Шевченка

Небагато маємо вісток про життя і літературну діяльність Віктора Забіли. Декілька дрібних заміток Н.Білозерського, М.Комара, М.Чалого, Н.Петрова, П.Куліша, коротенький некролог в "Правді" та десяток єго віршів, – ось і весь матеріал, котрим покищо можемо розпоряджувати. Попробуємо звести ці вістки до купи.

Віктор Забіла був сином багатого батька. Учився в Ніжинській гімназії, вкупі з Гоголем, сидячи з ним на одній лавці. Відтак служив у гузарах чи кирасирах. Вийшовши з війська жив спершу в своїй маєтності у Борзні. Зросту був невеликого, огрядний, з великими козацькими вусами і добрими, сивими очима. Вдачі був на скрізь добродушної, сердечної, щирої і супокійної. Щедра українська природа надала єму дар поезії і музики. Між многими здібностями своїми до великих і малих речей, дивував він знайомих і приятелів своїм комізмом, своїм гумором і вмінням

постановити на сцену кожду людину, про яку оповідав, так, мов єї бачиш своїми очима і чуєш власними ушима: чи то був москаль, чи то поляк, чи то піп, купець, мужик, жид, циган, чи то дівча, чи стара баба, чи мала дитина. Оповідання ж єю були не просте балаканє: се були такі зрозумовані всякими обставинами сцени, які рідко доводиться бачити і в театрі. Тут він виявляв розум і могучу сатиру. "Се був би, як каже П.Куліш, другий Гоголь, ще, може, до того Гоголь український, коли б у нього була така дорога, як у Гоголя, і такі приятелі. Та на жаль він попав між таких приятелів, про котрих сам говорив частенько: "великий недурень випити". З такими приятелями любив жити по панськи, витаючи у себе раз по раз всяких панів, з котрими програв тисячу за тисячею. Через те звівся бідолаха до тла і останок віку дожив у сестри-жалібниці на ласкавому хлібі. Дуже добрий був чоловік з нього – великодушний без усякої міри до своїх приятелів, а вельми милосердний до простих людей: своїм крепакам повибудовував хати порядні. Умер в Борзні у листопаді 1869 – По р. сивим і нежонатим дідусем.

Був се поет з природи, що до появи Шевченка в літературі писав українські пісні, взором звичайних жіночих, та й козачих, і в інші з них уляв стілько душі, що співались вони, або читались у рукописи геть широко по Україні між панами, а деякі співав і співав навіть простий люд. Писав чимало і М.Комар бачив в 1882 р. навіть величенький зшиток єго віршів, переписаних самим автором до друку; той зшиток втоді відослано до Одеси на адресу книгаря в.Білого до надрукування в літературній збірці, та така вже мабуть судилася єму доля, що той зшиток без вісти десь загубився. Відомих досі єго поезій надруковано всего тільки 9, – з того 5 ліричних, 1 з сюжетом суспільно-економічним, 1 основану на простонародних переказах і 2 байки. Ось вони: Голуб, Пісня, Повіяли вітри буйні, Гуде вітер вельми в полі, Не щечечи, соловейку, Зовсім світ перевернувся, Остап і Чорт, Будяк і Семенова кобила. Мотив ліричних єго поезій – безнадійність любови і родинного щастя, навіяний без сумніви особистим лихом поета. Ту також треба шукати причини, чому Забіла так скупо ділився з широю публікою своїми творами, бо навіть в часи найбільшого руху на Україні не чуємо єго голосу. Як одначе запевняють П.Куліш і М.Л.Б. поезії В.Забіли були взагалі вельми популярні між сусідами в Борзенському повіті і між єго знакомими, котрих мав він дуже багато. До двох поезій ["Гуде вітер" і "Не щечечи, соловейко"] написав музику М.Глінка і вони стали вже людковими піснями, а інші співав Забіла на народні мотиви в супроводі гітари. Сі ліричні п'єси Забіли визначаються і своєю широстою і народним складом і тою тихою, правдивою журбою, яка так чарує нас в найкрасних піснях народних. – В деяких знов віршах [як напр. в поезії, що зачинається словами: "Зовсім світ перевернувся..."] він дотикав

суспільних інтересів, картаючи неправду і зло. – Байки ж Забіли мають фабулу якусь вигадливу, алегорію не досить ясну і наука виводиться якось штучно; до того вони ще дуже довгі і самий вірш місцями зовсім не вироблений. Найкрасшими его творами суть безперечно ліричні поезії.

Забіла мав чимало добрих знайомих і приятелів навіть між визначними людьми. І Тарас Шевченко приятелював з ним та навідувався до его хати, гостюючи у любого та веселого земляка. Познайомились вони мабуть в початках сорокових років, бо вже в січні 1847 р. Тарас запрошений П.Кулішем і В.Білозерським за старшого боярина на вінчане першого, завітав до Забіли. Прощаючись відтак в тому памятному місяці з своїм приятелем, подарував ему Шевченко свій "картуз" і якийсь рослинний порошок зеленуватого кольору для зготування лікарської настойки. Як картуз, так і настойку з осадом від порошка на дні фляшки зберегав Забіла у себе до своєї смерти. З зсилки вислав Тарас письма до Віктора Миколаєвича. Сі письма зберегав Забіла пильно, але ледве на них відповідав, бо тоді по причині катастрофи 1847-го р. і ревизий усі на провінції жили серед такого страху і тривоги, що і думати не сміли про переписку з засудженим Кобзарем. Тоді то пропало багато писем, книг з надписами, рукописів і цінного історичного та етнографічного матеріалу спаленого або закопаного в землю... Що сталося з Тарасовими листами після смерти Забіли – не знати: друком їх досі не оголошено. Чи не перейшли вони може до сестри покійного Над. Мик. Забіліної? Вернувши з зсилки поет не забув на свого приятеля із далекого Петербурга листувався з ним, переслав ему свої "Гайдамаки" з власноручною допискою і відвідав его. Коли після Шевчекової смерти тлінні его останки перевозили на Україну, прилучився і Забіла до товариства і проводив Тараса аж до Канева. Могилу над гробом Шевченка висипали в кілька днів: над нею працювало 17 людей, а між ними і В.Забіла. З того образу здійняли фотографію. Забіла поминав відтак Шевченка тою настойкою, на котру порошок дав ему Тарас в пам'ятному 1847 році. У Забіли збереглась від 1861 р. мужеська сорочка, вишита Тарасовою сестрою Іриною з конопель нею самою зібраних і нарядених, а також лист Варфтоломея до Тараса.

Тарас між своїми приятелями визначував Забілу і навіть змалював его портрет, що зберігся й досі. При своїх поїздках по Україні не минав Тарас Вікторової хати. Раз тільки оден, кваплячись чомусь то, переїхав Борзну, не завітавши до Віктора Миколаєвича. Забілу се вельми діткнуло і він виляв свій жаль в гумористичному "посланію" до Тараса. Про се "послание" згадують Н.Петров, др. Ом.Огоновський і Н.Білозерський, – а останній каже, що воно зберігається у І.І.Білозерського. Досі одначе его не надруковано. Аж отсе перед місяцем одержали ми від В.Овсієнка з Семенівки, Чернігівської губ. се "посланіє". Пересилаючи его відзиваєся В.О-о між иншим так: "... У мене знайшовсь аркуш, не знаю ким і коли

писаний – посилаю його Вам, може він згодиться для друку..." Не знаючи почерку В.Забіли не можемо сказати, чи се його автограф. "Послання" списане на трьох сторонах звичайного паперу канцелярського, зложеного в 4^о, котрий вже з старости пожовк та трохи пороздирився, – виразним і гарним почерком, чистенько без поправок. Складаючи д. Р.Овсієнкови щире спасибі, містимо понисше "послання" без зміни, зовсім в тім виді як воно написано.

Далі друкуємо "Послання к Шевченку"

За що ти лаєшся Тарасу?
Що не найшов в Борзни припасу,
Якого ти бажав...
– Далі друкується весь вірш – Г.С.]

Вперше надруковано в журналі: Зоря. – 1893. – Ч. 5. – С. 102–103.

Наталка Полтавка

Роман Віктора Забіли (з оповідань моєї матері)

Отсе що ту подаю, може бути цікавим матеріалом не тільки для життєписи поета, але як і яркий малюнок тодішніх сімейних звичаїв. Вважаю тільки потрібним при цьому зазначити, що покійний дід мій, Михайло Васильович Б-ий, поміщик Ч-ої губернії і zarazом бувший на громадській службі, зовсім не належав, як то можна подумати, до звісного роду домашніх "самодурців". Навпаки, він був хоч і строг, але люблячий сім'янин і уходив на той час за чоловіка освіченого і ліберального. Між иншим, він ще з молодю поклонявся Вольтерові. Про це мається такий анекдот: Одного разу його батько, зайшовши чогось до його в кімнату і побачивши в його на столі портрет Вольтера, так розгнівався, що вхопив зараз шпильку і повиколював Вольтерові очі... Виноватити треба той час, ті звичаї!.. "O, tempora, o mores!"

Старшій сестрі моєї матері, Любові Михайлівні, було сімнадцять років, коли вона скінчила п-ий інститут, де вона виховувалась, і повернулась додому в село М-ку. То була висока, огрядна, білява дівчина, з величною постаттю, подовгастим, милим личком, пишними, рожевими устами "сердечком" і ясними голубими очима. Вдачі вона була м'якої, рівної і спокійної. До неї почав залицятися її родич, піврідний дядько по матері, Віктор Миколаєвич Забіла, що бував у їх частенько в гостях.

Молоді люди познайомились, зблизились, покохали одно одного і, через рік, були заручені за згодою родителів.

Тепере скажу кілька слів для характеристики В.З-ли, яким він зістався в пам'яті моєї матери. Він служив тоді у гузарах і йому було літ з 25. Зросту середнього, стрункий, обличчя смагляве, рябове від віспи, очи карі, великі, чуб чорний, густий, трохи кучерявий... Натура палка, щира, весела, і при тому – незрівняний гуморист! Одно слово – тип дуже привабливий і чисто український. Він мав гарний маєток і жив недалечко на своєму хуторі. Якраз біля тієї пори став бувати у Б-их їх новий сусіда, поміщик Н., що купив собі невеличке село, але, як казали, мав окрім сього великі капітали. Він недавно повдовів, мав літ вже сорок, хоч і дуже ще гарний. Скоро красуня Любка запала йому в око, він закохався палко, і з егоїзмом закоханих, не зважаючи, що вона заручена вже за другого, посватався до неї. Одначе повернувся він з тим хитро не до самої дівчини, а до її батька... І Бог його віда, чим то він так вже зачарував Михайла Васильовича, тільки той згодився, і сказав дочці, що вона піде не за В.З-лу, а за п. Н. Вражена у самеє серце, дівчина твердо відповіла, що за п. Н. вона не піде. Тоді він повернувся до її матери і сказав: "Присилуйте їй!" Але й Мотрона Василівна також ніяк не хотіла згодитись на постанову свого чоловіка. Страшно розгніваний Михайло Васильович погрожував, що він і матір і дочку одягне у "пістру". Але й се нічого не допомгло: женщины зіставались тверді у своєму намірі і не боялись ніяких кар... Минув місяць або може й більш. Тяжкі сцени у сім'ї постійно повторювались. Безталанний В.З-ла жив у розпуці, тим більш, що його на приказ Михайла Васильовича перестали приймати до себе, і він те й діло, що їздив на своєму коні навкруг маєтності Б-их. Тоді саме, здається, він став писати вірші. Моя мати памятає один куплет:

Губоньки як те наместо
Що "добрим" зоветься...
Сонечко неначе зійде
Як вона сміється.

Хоч мати і донька заспокоювали поета, що будуть тверді і не покоряться приказови Михайла Васильовича, проте повинні були покритись... Одного разу В.З-ла почув, що вони, Мотрона Василівна з дочкою, їдуть у Ніжин закуповувати придане. Він перестрів їх на дорозі і побачив, що вони дуже заплакані. На його просьбу дозволити йому пересісти до їх в екіпаж, Мотрона В-на не згодилась, кажучи, що їм і без того туго приходиться багато терпіти усякого горя, а як Михайло В-ич дізнається про те, то ще їм гірше буде, – і прохала його відступити від їх геть... Тоді з великої розпуки, не тямлячись, В.З-ла рішив покінчити з собою і кинувся під коні, як вони поїхали...

Його трохи не переїхали і кучер ледви-ледви здержав коней... Мотрона В-на узяла його ді в екіпаж і як вміла, благала його не робити більш таких дурниць... Він поїхав... Час тягнувся безконечно довго для сім'ї... Мати й дочка постійно плакали и очи їм не висихали. На вакації приїхав до їх з Харкова старший брат Віктор, студент, людина, як рідко, доброго серця. Бачучи матір і сестру у такому смутку, він старався, як міга, щоб їх як розважити. От одного разу виліз він на стіл і з комічним патосом став щось декламувати. Коли тут як раз увійшов ненадіймо батько. Він так злякався, що трохи не впав зі стола.

Остання сцена або розвязка цієї сімейної драми, тяжко вбилась у пам'ять моїй матері, хоч їй тоді було літ сім – більше. Одного разу у вечері, здається було вже під осінь, діти – моя мати, її брат Василь і менша сестра Олександра – гралась у гостинній на канапці. Тут же біля стола Мотрона В-на і Любка щось шили чи читали... Було тихо... Коли тут двері раптом відчинились, обидві жінчини так і скрикнули, і у кімнату увійшли Михайло В-ич і п. Н. Останній став мовчки біля порога, а Михайло В-ич скорою ходою підійшов до Любки, подав їй теплий шаль і велів завинутись і йти за ним... І мати і дочка у плач! Але батько взяв дівчину за руку і повів з собою... За ним пішов і п. Н. Любка вернулась вже повінчаною і мати моя пам'ятає, як молодий лілував і заспокоював гірко плачучу дівчину...

Пам'ятає оце моя мати оден епізод на весіллі. У їх у салі великій, квадратній кімнаті, з вікнами у сад, був накритий довгий стіл на подобу букви П, душ на 70. Оден з гостей, добре випивши, ухопився за кінець скатерти і потяг її зі столу. Дорога посудина падала на поміст і дзвінко розбивалась, мати охала, а батько, веселий, з гостями танцював на черепах...

Після замужжя своєї бувшої зарученої В.З-ла став з розпуки пити і гуляти... Мати моя, вже дорослою, нераз бувала у його на бенкетах. А бенкет у його починався так: увіходять в салю кілька циганчат, років 5–10, дуже моторних і гарно убраних. В.З-ла стає з бандурою посеред їх, грає козачка і т.п., а вони танцюють навкруг його, співають і виробляють усякі штуки. Таким робом В.З-ла прогуляв увесь свій маєток і останні роки жив у своїх родичів... Але й до самісінької своєї смерти, в усіх смутках свого занівеченого життя він задержав свій жартовливий, веселий гумор, і сам жартував над своєю бідною. А коли він вмер, усі хто знав його, сердечно жалували за ним, і навіть його власні крепаки, бо він був для них не паном, а рідним батьком. Його ж колишня суджена, яко натура м'яка і супокійна помирилась з своєю долею і була доброю жінкою і матір'ю. Вона вмерла років з вісім тому назад простудившись.

Вперше надруковано в журналі: Зоря. – 1894. – №18. – С. 405.

**Споминки про Віктора Миколайовича Забілу
(до 25-річчя з дня смерті) 1895 р.**

При кінці того 1894 року минуло 25 літ, як помер доволі звісний поет Віктор Миколайович Забіла. Годиться пом'янути незлим тихим словом і сього українського письменника. Звичайно, життєписці українських письменників, не подаючи ніяких біографічних даних і інших свідчень про Забілу, указують тільки на дружбу його з Шевченком, проводи Шевченкового тіла, копання могили, найменують півдюжини его стіхів та й годі. Навіть, поминаючи, кажуть, що він проживав не в Борзенщині, а у Полтавщині, а д. Чалий дак не забув і тієї пляшечки з запіканкою, котру Забіла віз та недовіз до могили Шевченкової. Ні рік народження, ні дитячі літа В.Забіли не відомі, звісно тільки, що помер він в 1869 році, літ під 70 від роду, стало бути родився в початках ХІХ століття. В оцім, надрукованім в "Черн. губ. відомостях" стіхотвори ось що каже про себе Забіла:

На що тату ти покинув
Мене сиротою,
Чому мене не взяв малим
В могилу з собою?
І я б вічним сном у землі
Спав і не журився
Не знав би я в світі горя
Світом не нудився.
Як несли тебе ховати
Тоді був дитина.
І не думав, що я в світі
Бідна сиротина.
Не вмів тоді нещасливий,
І слова сказати.
І не знав, що батька несуть
В землю заривати.
Може ще і забавлявся
Як попи співали,
Бо я годиком зостався,
Як тебе ховали.

Не звісно, каже, як пройшли дитячі літа Забіло, відомо тільки, що він учився в Ніжині, в Гімназії вищих наук Безбородько, та ще відомо те, що Гоголь також вчився в Гімназії, а се було в 1833 або 34 роках [Б.Грінченко

помиляється. Це було у 1822–1825 рр. – Г.С.]. Скінчав тут науки, а після у воєнну службу, у гузари, де дослужив до майора.

Чимало понаписував стихів Забіла та не всі вони й досі надруковані. У мене в самого єсть два його нігде не надрукованих стихотворенія. За останнє время д.Комаров почав відшукувати стіхи Забіли та друкувати у "Зорі". Почав писати Забіла в 30-х роках; уже в 1838 р. Глінка, проживаючи в Борзенщині в Качанівці у Тарновських, спізнався із Забілою, зва його в своїх записках малоросійським поетом і каже, що завів у ноти дві его пісні – "Гуде вітер вельми в полі" і "Не щебечи соловейко".

[На тильному боці аркуша переписано іншою рукою вірш

"Чого ти лаєшся Тарасу,

Що не найшов в Борзні припасу

Якого ти тоді бажав?

Весь вірш великий і закінчується словами: [-Г.С.):

Прощай! Не хочу вже писати.

папиру бильш щоб не псовати

Нехай судовики пурують

В.З.

Примітка Б.Грінченка: Весною с апреля по август 1859 р. був Шевченко і в Малоросії).

Далі продовження статті [-Г.С.):

Треба тут сказати, що Забіла був поет с природи. Ще до появу Шевченка в літературі, писав українські пісні, взором звичайних жіночих та й козачих и в інші з них улив стільки души, що співались вони або читались у рукописі геть широко на Україні між панами, а деякі Куліш чув і між простолюдом. Од судовиків та інших грамотних по Чернігівщині мені самому не раз приходилося з молоду чути як вони проказували на пам'ять стихотворний розказ Забіли.

"Остап та Чорт", написаний на взір народних розказов, як мужик обдурив чорта. Весь комізм у сему розказі в іобразенни чорта, а вивод такой: Тож і вір отцам... ходять зовсем вони не учені да бісів приводять.

Як у Харківщині проявилась рідна поезія за правилом Гулака-Артемовського, а в Полтавщині – Котляревського, так само і в Чернігівщині повійнуло тоді по хуторах поетичним подихом і Забіла був самостійним носієм нового почуття нації.

Беручи Забілу в цілому, скажемо, що він був з великим природним даром та на біду собі з Ніжинської гімназії шурхнув у військово товариство, а добре там загартувавшись, чи то мовляв, привикнувши до служби, устряв, доматором усього на господарстві між таких приятелів, про котрих сам говорив: "великий не дурень випить!"

Нещасливо закохався в Любов Михайлівну Білозерську (рідна сестра Кулішевої), котру дуже любив, з котрою навіть був заручений, і котру батько сіломіць звінчав з другим, кинуло Забілу в омут куторви і картовництва, довівши його до того, що він загубив свій талант і худобу і став з талановитого письменника жалким писакою, з багатого пана убитим паном.

Про це кохання, мавше погибельний вплив на все життя Забіли, варт розказати подрібно. Про него від рідної сестри відомо от що: Любов Мих. Білозерська була старша дочка дуже багатого пана із Мотронівки Борзенського повіту Михайла Васильовича Білозерського, виховувалась вона в полтавському інституті. З себе була красавиця: висока, огрядна, білява, з величною постаттю, подовгастим, милим личиком, пишними рожевими устами "сердечком" і ясними голубими очима. Сам Забіла про неї сказав: "Губоньки як те намисто, що "добрим" зоветься.. Сонечко неначе зійде, як вона сміється". Вдачі вона була м'якої, рівної і спокійної. От у цю то паночку закохався Забіла, хоть він був ній і трохи родич піврідний дядько по матері. Кохали й вони його так що за згодою родителів були зроблені заручини. Тоді ній було 17-ть, а Забілі 25 років. Служив він тоді у гузарах. Зросту був середнього, стрункий, обличчя смагляве, рябовате від віспи, очі карі, великі, чуб чорний, густий, трохи кучерявий!..

Натура палка, щира, весела і при тому – незрівняний гуморист. Про його гумор д.Куліш ось що каже: "Щедра українська природа надала єму не самої тільки дар поезії й музики. Між многими здібностями своїми до великих і малих річень, дивував він більш усього своїм комізмом, своїм юмором і вмінням поставити на сцену кожну людину, про яку оповідував так, мов її бачиш своїми очима і чуєш власними ушима... Хоть може, хто й здивується, та я скажу, що се в нас був би другий Гоголь, ще, може, до того Гоголь український, коли б у нього була така дорога, як у Гоголя й такі приятелі" (стр. 22).

Пора закохання була самою найщасливішою порою життя Забіли: він раював, бував у своєї зарученої кожен день, бо жив недалеко від Мотронівки у своєму гарному хуторі. Та на лихо єму, як раз у ту пору став учащати до Білозерських новий сусіда, поміщик, удовець Ілля Боголюбцев, що купив собі невеличке село, але як казали, мав окрім сего великі капітали. Скоро красуня Любка запала й єму в око, він теж закохався палко із егоїзмом закоханих, незважаючи, що вона заручена вже за Забілу, посватався до неї. Одначе повернувся він із сватанням хитро, не до самої дівчини, а до її батька. Невидомо чим він зачарував Михайла Васильовича, тільки той згодився й сказав дочці, що віддасть її за Боголюбцева, а не за Забілу. Любка нібізко, мати Мотрона Василівна теж стала було заступатись за дочку. Так де там, пішла кожен день буча

грому, гроза. Забілу звелено не пускати у дом. Він бідний з розлуки те й діло їздив верхи навкруг маєтності Білозерських і тоді, певно, скомпонував свій стих, що надрукований в "Ластівки": "Поуз двір, де живе мала, Я проїхав двічі, та й не бачив голубоньки я ні разу ввічі і т.д."

Якось Забіла прочув, що Мотрона Василівна з дочкою їдуть у Ніжин закупувати придане. Він перестрів їх на дорозі заплакав і став прохати дозволити ему пересісти до їх в екіпаж. Мотрона Василівна не згодилась, кажучи, що вони і без того багацько терплять усякого горя, а як Михайло Васильович дізнається ще про се, то їм гірше буде, – і прохала його відступити від їх геть і загадала кучеру погоняць худче...

Тоді з великої розлуки, не тямлячись Забіла кинувся під коні й його трохи не переїхали та кучер успів здержати коней. Його взяли в екіпаж і благали не робити більше таких дурниць, запевнювали, що будуть тверді і не покораються наказові Миколи Васильовича. Забіла поїхав додому.

Час тягнувся довго для сім'ї, з місяць чи і більше. Мати й дочка постійно плекали й очі їм не висихали. Вдома було сумно, тихо, надворі осінній вечір. Мати й діти забрались в одній хаті. Коли тут раптом відчинились двері, увійшов батько і п.Боголюбцев. Батько скорою ходою підійшов до дочки, подав їй теплий платочок і звелів їй іти за ним. Мати, дочка й усі діти у плач, а батько схопив Любку за руку й повів за собою. Любка вернулася вже повинчаною... "гірко плачучи", а молодий просячи її заспокоював. Опісля вона привикла до свого чоловіка і була доброю жінкою і матір'ю".

Стеравши заручини, Забіла з туги та розлуки став пити і гуляти, задавав банкет за банкетом, придбав циганчат років по 10, дуже моторних і гарно убраних. Бувало на банкеті уведе їх у солю, сам стане посеред їх з бандурою, на котрій він дуже гарно грав, упре козачка, або що інше, а циганчата навкруг его танцюють, співають і виробляють усякі штуки. От у сю цю пору гульні Забіли спознався з ним п.Шевченко, приїздив до нього кілька разів, у останній раз був у 1847 року за місяць до арештування.

Таким то робом Забіла прогуляв увесь свій маєток, то хоть він і справляв у себе широкі вельбучні банкети, і хоть сам був недурень випити, та без оттіх проклятущих карт ему худоби стало б до смерти. Треба додати й те, що Забіла, як каже Куліш, мав багатства всякого добра й поривань в своїй душі й був вельми милосердний до вбогих і без усякої міри великодушний до своїх друзів, так що й тут розпалось чимало його худоби. В протязі шестидесятьох років Забіла, щоб мати заробіток для життя, бо з маєтка вже нічого не залишилося, держав у Борзні поштову станцію, сам завідував єю, зустрічав іноді проїжих, любив з ними

розмовляти. Та й се діло не давало ему багато визвику, так що в кінці й его він мусив кинути.

Отут і я познакомився з ним. Дуже смутне враження зробив на мене Забіла: усе показувало, що він постарів, осунувся, обріс косьми, не голився і хоть свій жартовливий веселий гумор ще задержав і сам глузував над своїм занівеченим життям, але вже виказувався весьма жалким і навіть неприємним. Замітивши, що я слухаючі его, дивлюся на него з жалем, обернувся до мене з такими словами: "Чого ви так на мене презираєтесь. Я вам розкажу, як я раз, йдучи селом, зустрівся з весіллям. От баба закосянка чи як там зупинила моїх коней та й ну приспівувать до мене з чорною, я одмовляюсь, кажу, що зовсім не п'ю, а вона мені на отвіт – з роду віку не повіримо, щоб така пика та не пила горілки, мусив і я пристати до весілля, та вже ж і погуляв". Отак то в мене завсігда була пика, що дивувала людей. Дуже боляче запало мені в голову се самоглузування Забілено.

У другий раз я бачив Забілу вже зовсім старим, літ під 70-ть ему було; жив він в Борзні з ласки у своєї сестри по мужу Білозерської. Тепер уже він не представляв ніякої цікавості, більш мовчав, а й як що й розказував, то без колишнього гумору й живості; се було за рік до смерті Забіли. Помер він тут же в Борзні, де його й поховано. На похорони посходилися з хутора його бувші кріпаки і плакали за ним як за рідним Батьком – такий він був до них добрий.

От і все, що я можу сказать про Забілу, за малість не я винен, а винні ті, що знаючі Забілу, мовчать, а варт би про нього уже знать, бо Забіла знов кажу на Чернігівщині був першим провідцем того літературного руху, який тепер розширився по всії Україні.

В кінці вискажу бажання, що ми частіш згадували про життя і діяльність наших письменників – бо в сих згадках ми й самі набираємось духу й охоти до роботи.

*Институт рукопису НБУ ім. В.Вернадського
ф. 170 (арх. Б.Грінченка), №524*

Рассказы старожилов [о поэте В.Забеле]

Малорусский поэт Виктор Забела был юморист и большой шутник. Он любил подтрунивать над хвастунами. У него был сосед отставной майор, который хвастался знанием иностранных языков. Вот однажды, в компании Забелы я стал спрашивать этого майора: знает ли он иностранные языки:

- Как же, знаю.

- Ну, а як же примірно по німецьки буде горілка і сало? – спрашиває Забила, завжди говоривший по-українськи. Майор не задумавшись відповів:

- "Горилка лыдвонь, а сало – шпек". Ну добре, спрашиває Забила, а як же ці слова по хранцузьки?

- "Мальность разницы", – відповів хоробрий майор.

Раз в дорозі Забила заехав в шинок, де застав не то попадью, не то дячиху, словом якую-то жінчину. Конечно, по обыкновенію, Забила тот час вступив в разговор, начал шутить. Словом завели знакомство. Вот жінчина и предлагает Забиле выпить водки. Забила претворился непьющим и отказался. Но жінчина была наблюдательной и не поверила ему. Забила стал ее уверять, но она відповіла йому: "Из роду віку не повіру, щоб оце така пика да не пила горілки!"

*Институт рукопису НБУ,
ф. 170, №523.*

І.Франко

Поезії Віктора Забіли

Віктор Олександрович Забіла належить, з огляду на свою поетичну творчість, до старшої, передшевченківської доби в розвою нашого письменства, хоча декому й здавалося, що його поезії нав'язні потроху Шевченковою музою. Його літературна фізіономія, коли вірити споминам про нього М.Глінки (Записки М.Н.Глинки, "Русская старина", 1870, т. II, стор. 278–279), була усталена і сформована вже в 1838 р., вже тоді він у тім кружку лівобережної української шляхти, що групувався довкола дому Гр.Ст.Тарновського та історика М.А.Маркевича, мав славу "малоросійського поета": Глінка залюбки підкладав його вірші під свої музикальні композиції. З того ж часу походить його портрет, нарисований Шевченковим товаришем, художником Штернбергом, що зберігається тепер у Імп. Публічний бібліотеці в Петербурзі.

Забілі судилася ще в більшій мірі та сама доля, як і всім майже членам тої плеяди передшевченківських наших поетів, на якій чолі стоять Макаровський та Александров і до якої належать Чужбинський, Писаревський, Метлинський та інші поети "Ластівки" та "Южного русского сборника"; слава Шевченка та серйозне розуміння задач і суті українства, висунені Кирило-Мефодієвим братством у половині 40-х років, притьмили їх і зневірили їх у власні сили. Перед ними відкривався новий світ думок, пісень та змагань; вони не чули себе підготованими йти тою новою

дорогою, а рівночасно зрозуміли, що йти старою дорогою, до якої звикли і на якій, може, зразу надіялися якихось успіхів, тепер нема ніякого смислу. І вони якимось так зав'язали на пні, закинули перо, або коли й писали дещо, то для себе, щоб дати вихід тим неясним поривам, які порушилися в їх душах, але з тою сумною певністю, що те, що ворушиться в них, не зворушить нікого іншого. Власне, найздібніші і найталановитіші з тих поетів старшої генерації, – а до них, без сумніву, належить Забіла, – мусили відчувати се найсильніше і коли недогадливі рифмачі вроді Кореницького, Карпенків та Шишацького-Іліча ще й далі, в 50-х роках, пруть свої вірші в друк і піддержують ілюзію, буцімто й вони працюють для українського письменства. Забіла, надрукувавши дещо зі своїх віршів у Гребінчиній "Ластівці" 1841 р., відтоді мовчить аж до смерті (1869 р.) і лишає свою письменську спадщину без ніякої уваги на каприз припадку, який з такими легатами звичайно поводить ся по-мачушиному.

Те, що ми досі знаємо про В.Забілу, завдячуємо старанності та щасливій руці проф. Петрова, який не лише зібрав із розкиданих та принагідних згадок сучасників усе, що знаємо про життя і вдачу Забіли, але якому надто пощастило віднайти найбільший щодо об'єму твір Забіли, гумористичну казку "Остап і чорт" та віднайти (записану з чийхсь уст на Волині) пісню "Не щибечи, соловейку", положену на музику Глінкою. Новіший історик укр. літератури, пок. Огоновський, не звернув ближчої уваги на Забілу і обмежився короткою згадкою про нього, що являється, власне, зовсім недотепним повторенням деяких дат Петрова.

Тимчасом припадок, що так довго відвертався плечима від бідного "малоросійського поета" 30-х років, усміхнувся йому хоч 30 літ по його смерті. Оце недавно одержали ми від д. Іллі Дуб'янського з Борзни досить грубий зшиток із титулом "Лірична поезія Віктора Олександровича Забіли". Зшиток, на жаль, нового письма, писаний рукою того, невідомого нам ближче д. Дуб'янського, переписаний, скажемо в додатку, досить невправною рукою та неухважно, з численними пропусками слів, а то й цілих рядків тексту. Про його походження пише д. Дуб'янський у своїй передмові ось що: "Вона, ся рукопись, із автографа давно вже у мене валяється, думка така, що поезії Забіли давно всі видрукувані. Переписав я, скажу, не брешучи, у однієї пані сусідки, котра вже давно вмерла, років, мабуть, ізо два назад. Мені було шістнадцять років, як я був у тієї пані і забачив нікчемно згорнуті в трубку якісь предовгі папери. Я далєбі спитав:

– Що се таке ?

– Е, се гарні вірші нашого борзенського письменника В.Забіли, що жив у хуторі Савицькім.

"Мені прийшлося попросити у її. Правду сказати, не знаю, чи то була настояща рукопись Забіли, чи копія, бо теє діло було давно, як я її брав, годів із десятиок назад. Але ж я їх тоді списав дочиста. Вона, та пані, давала і іншим людям списувати вірші Забіли, а де діла вона їх – невідомо й досі".

Оце й усе, що можемо сказати про сю нову знахідку, а тепер про її зміст. Як звісно, вся відома досі поетична спадщина В.Забіли складається з казки "Остап і чорт", трьох ліричних поезій, друкованих у "Ластівці", а власне "Голуб" (стор. 208), Пісня ("Поуз двір, де живе мила", стор. 221) і "Повіяли вітри буйні" (стор. 243) і з пісеньки "Не щибечи, соловейку", яка друкувалася в нотовім тексті з нотами Глінки і була з чийогось голосу репродукована Петровим (стор. 154). Копія д. Дуб'янського містить у собі всі ті твори, а надто ще 24 невідомі досі, ось у яким порядку: 1. "Соловейко" (варіант пісні "Не щибечи, соловейку"). 2. Голуб. 3. Вітер. 4. Човник. 5. Коханья. 6. Думка до себе. 7. До коня. 8. Сорока. 9. Осінній вітер. 10. До невірної (теж, що без титулу було в "Ластівці" інс. "Повіяли вітри буйні"). 11. Три речення по-московськи. 12. "Весілля". 13. "Остап і чорт". 14. "Споминки". 15. "Оттак усе в світі". 16. "Палій". 17. "Туга серця". 18. "Пугач". 19. "До милої". 20. "Думка". 21. "Бодяк". 22. "Сирота". 23. "Вечоріє". 24. "Розлука". 25. "Безщасний". 26. "Грицько і Маруся". 27. "На той світ до батька". 28. "До батька". 29. "Пісня" (в двох варіантах, із яких другий записаний д. Дуб'янським із музикою з чийогось співу). 30. "Не щибечи, соловейку" (варіант вірша "Соловейко", ч. I), списаний (з музикою Глінки) з нотового видання. Додам іще, що над першою поезією сеї збірки нема спеціального титулу, а стоїть тільки (може, через неввагу копіста) титул "Співи крізь сльози", який я вважаю загальним титулом у сеї збірці.

Роздивімося, що дають нам ті вірші для пізнання життя і поетичної вдачі їх автора. З вірша "На той світ до батька" бачимо, що батько відумер нашого поета в дитинстві, коли йому було всього рік від роду. З віршів "До коня" та "Споминка" бачимо, що автор провів свою молодість у військовій службі, в гусарськiм полку. Життя в таких полках саме в тім часі (20-ті і 30-ті роки ХІХ в.) чудово змалював Л.Толстой у своїм нарисі "Два гусара"; у віршах Забіли маємо причинки до того самого малюнка, згадки про вояцькі гулянки, про забави з циганами, про любовці та кінські перегони і т. і. А потім головний, фатальний факт у його житті, факт, що стався його трагедією і zarazом джерелом усеї його поезії; вернувши на Україну, поет закохався в якійсь панночці, добився її взаємності, та швидко потім зазнав гіркого розчарування: сім'я панночки, – як бачимо з вірша "Кохання", сім'я якогось українського панка середньої руки, – згордувала худобахолком Забілою, властителем маленького хутора, в яким надто хазяйство мусило

бути досить убоге та занедбане; сам жених мусив винести зі свого полкового життя не дуже добру славу; злі язики вже тоді називали його п'яницею та безумним, – і панночку підмовлено відказати йому і вийти заміж за якогось багатшого пана. Це розбило відразу всі надії, зламало всю життєву енергію Забіли, зробило його духовним калікою на ціле життя. Вихований під жіночою опікою, без ширшої освіти, крім спеціально гусарської, притім із вродженою чутливістю і м'якістю природи в злучі з панськими життєвими звичками, він раптом опинився мов на льоду, безпомічний, без мети й енергії до дальшого життя. Правда, його скромна життєва драма, яка у тисячів подібних до нього минає без поважніших наслідків, мов весняна буря, збудила в його душі вроджений йому дар пісень. Роздивляючися в тих віршах, які маємо перед собою, можемо сказати, що сей його дар розбудився вповні аж по катастрофі, що постигла Забілу; з раньшого часу, коли він іще надіявся успішного полагодження своїх відносин до коханої дівчини, маємо, здається, лиш один вірш "До милої", повний безмежної ніжності та закінчений висловом непохитної надії:

Ой як вірно мене любиш,
Будем жить з тобою
Цілий вік, моє серденько,
Як риба з водою.

Деякі вірші можна притулити до часу, коли авторова певність щодо успішного кінця його любові була вже захитана, заволокалася хмарою меланхолії, але ще прояснювалася надією; до таких віршів належить пісня "До соловейка", скомпонована Глінкою (тут автор тужить до дівчини, яку ще називає "своєю"), хоча остання строфа її в тім варіанті, що в нашій збірці, стоїть на першій місці, надихана вже повною безнадійністю і буде, мабуть, пізнішим додатком, далі вірш "Голуб", у якому автор, хоч опанований уже тугою, все-таки силкується не піддатися їй, надіючися іще, що ожениється і буде мати діти, а надмірна туга могла б підкопати його здоров'я. Вірш "Кохання" малює нам із тонким гумором і автоіронізованням сцену розмови автора з милою – може, останню сцену, на якій урвалися їх зносини. Автор іще немов не вірить, ще може іронізувати, ще не зміряв усієї глибини тої безодні, в яку має його віпхнути повний розрив із милою. Сей dokonується словами панни, переказаними йому кимось постороннім:

"Нехай не жде, нехай не жде,
Годі сдодіваться,

Щоб, як голуб з голубкою,
Так поцілуваться".
(*"Розлука"*)

Два останні рядки, то вже авторові, але два перші, очевидно, передають слова панни. Не сміла сказати їх йому до очей. І тут починається з його боку важкий ряд докорів, обурення на її невірність ("До невірної"), яке доходить аж до лапідарної лайки "По-московськи", а потім довгим ланцюгом тягнуться важкі стогнання, нарікання та плачі, повні безнадійності, немужеські, монотонні, що роблять іноді немиле враження, та ані на хвилю не дозволяють забути, що перед нами не актор, який грає вивчену меланхолійну роль, а дійсна, жива, нещаслива та безсила людина, яка в хвилях наболілого горя висловлює те горе, як уміє, висловлює сама для себе, щоб не одуріти, не дбаючи зовсім про те, чи комусь ті виливи та жалі подобаються, або й ні. Ся повна безпретензійність і примітивність його ліричних виливів і творить головну частину їх вартості, робить їх "людським документом", який не перестане промовляти до людей зрозумілою їм мовою ще й тоді, коли будуть забуті многи артистичніші, блискучіші та ефектовніші, але менше сердечні писання.

Не треба, зрештою, уявляти собі Віктора Забілу по тій його сердечній катастрофі відлюдком, сентиментальним трубадуром або рицарем із Тоггенбурга, що весь вік те тільки й робить, що роздумує про свою милу. Не таке було в тих часах панське життя, навіть життя такого немаючого панка, як Забіла. Ще в 1838 р., отже десь безпосередньо по катастрофі, Глінка малює нам його, як чоловіка дуже товариського і веселого в товаристві. Він був частим гостем у Тарновського в Качанівці. "Этот Забила, – пише Глінка, – был необыкновенный мастер изображать в лицах; в особенности хорошо представлял слепцов. Первый скрипач Калинич однажды был приведен от такого представления в столь сильный восторг, что воскликнул:

– Это, судар мой, волшебство, совершенный антик!"

Далі оповідає Глінка, як сам Тарновський закінчував їх товариські забави та розмови перед північчю, та вони, гості, збиралися в Глінчиній квартирі в оранжереї, особливо Маркевич, Скоропадський, Забіла і Штернберг. Тут ішла гра на інструментах та співи, де мішалися російські та українські пісні, Забіла знов представляв різні особи, та велися дружні розмови іноді до третьої або четвертої години по півночі. Ті сцени повторялися часто, і Штернберг удачно відрисовував їх, особливо ж вірно підхопив Забілу. (Петров, *op. cit.*, 149). Очевидно, Забіла не допускав нікого до таємного світу своєї душі і старався шумом та гомоном товариської забави

заглушити своє горе та закрити перед собою самоту, яка ждала на нього в його домашнім куті. Се, мабуть, так і лишилося за ним надалі, бо значно молодший проф. А.Котляревський десь у 70-х роках оповідав Петрову, що Забіла, тоді вже покійник, "був нещасливий у своїм родиннім житті і задля того був великий недурень випити" (Петров, 152).

Коли могла статися та катастрофа життя нашого поета? Відповідь на се питання дасть нам zarazом відповідь на питання про те, коли більше-менше почалася і як довго тягла та доба його поетичної творчості, якій завдячуємо оці вірші. Самі вірші, бодай у копії д. Дуб'янського, не мають ніде ніякої дати. Отже, тут вихідною точкою може нам послужити той факт, що три вірші Забіли, а власне "Голуб", "Пісня" і вірш без титулу, що починається словами "Повіяли вітри буйні" (у нашій збірці він має титул "Оттак усе в світі") були 1841 р. надруковані в "Ластівці" Гребінки. Коли зважити клопоти, які мав Гребінка з цензурою, поки міг провести се видання, мусимо допустити, що ті вірші в р. 1840 були в його руках. І що ж говорять нам ті вірші? Коли з "Голуба" і з "Пісні" не можна ще вичитати нічого рішучого, то вірш "Повіяли вітри буйні" з усякою рішучістю показує, що катастрофа для Забіли вже була фактом минулим у часі написання вірша; автор жалується тут, що його

Розлучили з дівчиною,
Котру я кохаю.

Сей факт мусив минути вже досить давно, горе поета уляглося уже настільки, що він не нарікає на свою колишню милу, а лише на інших людей, яким вона мусила улягти:

Да не вітри, люди злії
Мені се зробили:
Самі мене звели з нею,
Самі й розлучили.

Та ми можемо піти ще крок далі. Із цитованих уже споминів Глінки знаємо, що в р. 1838 Глінка з уст Забіли чув і положив на музику вірші "Не щєбєчи, соловейку" і "Гудє вітер вельми в полі" (в нашому вірші він має титул "Вітер"). Отже і сей вірш, як бачимо з його змісту, писаний вже по катастрофі, надиханий розпукою і безнадійністю. Тут враження факту ще свіже, поет не рефлектує, не важить і не мірить свого горя, а тільки шукає найсильніших поетичних образів і порівнянь, щоб пластично висловити його. Значить, не помилилося, припускаючи, що катастрофа скоїлася з

ним не дуже довго перед тим, поки його пізнав Глінка, отже в 1837 або й самім 1838 році. А коли зіставимо з сим факт надрукування деяких віршів у "Ластівці" і початок вірша "Споминки", писаного також десь незабаром по розриві, де кажеться:

Два вже літа скоро пройдуть,
Як я закохався,

і далі в тому ж вірші:

Годів два назад, не більше,
І я був моторний:
Шабля з боку, кінь гусарський,
Що, як в'юн, проворний, –

то можемо вивести з того такі висновки, що десь у р. 1836 Забіла виступив із військової служби, може навіть наслідком закохання та порад тих людей, які раjali йому панну, – що їх зносини тяглися мало не два роки і скінчилися виходом панни за іншого замуж, і що той час з 1836 до 1839 або 1840 і був добою поетичної творчості В. Забіли, якій завдячуємо оцю збірку поезій. Чи всю збірку? Хоч із деяким ваганням, а таки я схиляюся до думки, що всю. Наводить мене на се ось яка обставина. По всякій правдоподібності маємо тут перед собою не випадковий збірничок віршів, зроблений якоюсь приятельською рукою з літературної спадщини поета, але композицію самого поета, і то зроблену не при кінці життя, але десь на початку 40-х років. За сим промовляє і спільний титул віршів "Співи крізь сльози", який у копії д. Дуб'янського стоїть вправді лише над першим віршиком, хоча сей віршик у друкованих виданнях має свій окремий і далеко відповідніший титул "До соловейка" (я лишив сей титул при друкованім варіанті (ч. 30), а першому стихові для невеличкого відрізнення дав титул "Соловейко"). Та, головно, промовляє за давність редакції сеї збірки те, що вона не обіймає всіх Забілиних поезій, а власне тих, що були писані в 40-х роках. Щоправда, ми не знаємо, чи багато їх було, але з принагідної згадки д. Білозерського знаємо, що Забіла, мабуть, під свіжим враженням своєї знайомості з Шевченком десь у 1845 чи 1846 р. написав віршами гумористичне посланіє "До Тараса", якого в нашій збірці не маємо. Виходило би з сього, що збірка "Співи крізь сльози" мусила бути готова швидше. Не зовсім вірною була б думка, що Забіла міг зложити її й пізніше, та виключити з неї такі вірші, що не підходили під її головний титул; адже маємо тут гумористичний вірш "Остап і чорт", який також не підходить під сей титул; можна би виключити з-під нього і одну пробу

історичної поеми "Палій"; та, видно, автор бажав у тій збірочці зберегти всі свої віршування, які мав у тім часі готові. Чи всміхнулася йому на хвилю думка – бачити ті свої твори в друку, чи зложив сю збірку на просьбу якого приятеля або якої приятельки? – Невідомо. Такій думці про вчасне зложення Забілиної збірки не перечить і той факт, що деякі вірші, а спеціально "Остап і чорт", дійшли до нас у відмінних, сказати б так, редакціях. Д.Петров не подав ніякої звістки про оригінал, із якого надрукував свій текст; правдоподібно, се не був автограф Забіли; можливо, зрештою, що й сам Забіла, складаючи свою збірку, вигладжував та виправляв свої вірші, які вже перед тим, у менше обробленій формі, дехто переписав собі від нього і пустив у курс.

У р. 1856 пізніший київський професор Ол.Котляревський, пишучи в додатку до "Московских ведомостей" свої "Литературные заметки" про українське письменство (вони не передруковані по смерті автора в академічному виданню його "Сочинений"), схарактеризував поезію "талановитого" Забіли як наслідування Шевченка. На підставі того, що виложено вище, а також на підставі порівняння Забілиних віршів із Шевченковими, для якого тепер маємо досить багатий матеріал, можемо сказати зовсім напевно, що по крайній мірі щодо оцеї збірки суд Котляревського зовсім невірний; Забілині вірші були написані ще перед виходом першого "Кобзаря". Чи було яке наслідування Шевченка в його пізніших, невідомих нам віршах, сього не знаємо так само, як не знав, мабуть, і Котляревський. Так само не має за собою підстави думка того ж Котляревського про вплив на Забілу поезій А.Метлинського. Коли який вплив видно в тих віршах, то се хіба вплив того самого джерела, з якого черпали і Шевченко і Метлинський, вплив укр. народної пісні, пор., прим. початок вірша "До милої":

Поуз двір, де живе мила,
Я проїхав двічі,
Да не бачив голубоньки
Ні разу у вічі, –

і народну пісню:

Ой ішов я по вулиці двічі,
Не бачив я Марусеньки в вічі.

Зрештою поезія Забіли така проста, нештучна, декуди примітивна, його думки, образи, стилістичні звороти виявляють так мало якоїсь літературної школи, що думка – дошукуватися тут яких літературних ремінісценцій являється мені зовсім зайвою. Можна добачити декуди відгукки популярних тоді на Україні романсів, прим., Котляревського "Віють

вітри, віють буйні"; декуди, прим., у гумористичних оповіданнях "Остап і чорт" та "Весілля", можна бачити покривність тону і колориту з "Вовкулакою" Александрова, але тут знов вириває питання, що було написано швидше, "Вовкулака", чи вірші Забіли, і чи знав котрий із тих авторів про другого?

Коли вже мова про порівнювання Забіли з Шевченком, то, на мою думку, годі придумати щось інструктивнішого, як порівняння Забілиного "Палія" – не вже з "Чернецем", але з найстаршими історичними поемами Шевченка. Як несміло, наївно, по-школярськи порушується на тім полі Забіла, як блідо рисує свою фігуру, як боязко стоїть на непевнім ґрунті традиції! Запорожці, Палій, Мазепа, все те для нього якісь мглисті образи. Погляньте натомість на Шевченкового "Підкову", на "Тарасову ніч"! Скільки там життя, скільки пластики! Як виразно сей "неодукований сіряк" бачить тих давніх людей, як живо відчуває їх тайні думки, як інтимно він "зрісся з ними", які пишні образи їх діл і появ розточує перед нами! А не забуваймо, що Забіла належав до близьких знайомих історика Маркевича, а Шевченко – де в бога святого він учився тої української історії?

До кого найближче підходить Забіла складом свого таланту, м'якістю своєї вдачі та й, нарешті, своєю безталанною долею, так се, *mutatis mutandis*, до Степана Руданського. Можна не без підстави вважати Забілу попередником Руданського спеціально в поетичнім оброблюванні народних казок та оповідань. Забіла, може, під деяким впливом Боровиковського, а може, й з власного почину, впадає відразу в ту злегка гумористичну і подекуди ліричну манеру, яку потім до правдивого віртуозівства допровадив Руданський у своїх "Світових байках" та "Співомовках"; ся манера значно різниться від того способу переповідання народних епічних тем, який панує у Гулака-Артемівського та Бодяньського, і маркує немов перехід від тих перших орачів до свободної та суто ліричної музи Шевченка.

Сяк чи так, а в віршах Забіли маємо цінний причинок до історії нашого письменства в часі, коли воно без вироблених іще провідних ідей, інстинктивно і самосівно ставило перші кроки. Спасибі д. Дуб'янському, що урятував від затрати сю цінну пам'ятку. Бажалось би, щоб і інші щирі душі пошанували інші розтрушені пам'ятки нашого духовного життя давніших часів і в тім числі щоб віднайшлися та стали відомі загалові ще й інші, досі невідомі твори Віктора Забіли.

Франко І. Твори: В 20 т. – Т. 17. – К., 1955. – С. 427–435.

Вперше надрукована в журналі: Літературно-науковий вісник. – 1906. – Т. XXXIII, кн. 3. – С. 397–406.

До біографії та характеристики В.Забіли

Вже по написанні моєї студійки про Забілу згадав я про причинки до його біографії, подані д. М.Комаром у "Киевской старине", 1886 р., книжка за вересень, п. з. "К биографии В.Н.Забелы" (стор. 171–176), а д. М.Мочульський звернув мою увагу на деякі причинки, опубліковані тим же шан. письменником у "Зорі" 1891 р. (ненадруковані байки В.Н.Забіли, стор. 416 і 437–38). Той же д. Комар опублікував у "Киевской старине" 1888 р. кн. за цвітень ще одно "Неизданное стихотворение В.Н.Забилы" (стор. 15–18). Надто надруковано було в "Зорі" 1894 р. невідомо ким присланий вірш Забіли "Човник" (стор. 393), ідентичний з тим, що поміщений у нас під ч. 4. У річнику 1893 надрукував д. Василь Лукич статейку "В.Забіла і його жартобливе "послання" до Шевченка" (стор. 102–103), до якої додано й текст посланій, присланий д. Лукичу д. В.Овсієнком із Семенівки, Чернігівської губ. У своїй статті д. Лукич використав усю відому до того часу літературу про Забілу, головню ж статті Комара та принагідні відзиви Куліша; про сімейну драму Забіли тут нема нічого; ширше розказано про зносини Забіли з Шевченком, хоча й допущено помилку, що Шевченко, "вернувши із зсылки, переслав Забілі свої "Гайдамаки" з власноручною допискою і відвідував його" (стор. 103). По Шевченковім повороті з заслання не вийшло жодне окреме видання "Гайдамаків", а факт посилки Шевченком Забілі сеї поеми належить до часу першої появи "Гайдамаків", отже до 1841 р. (пор. Петров, "Очерки", 309). Так само невірню те, буцімто Шевченко по повороті з заслання міг відвідати Забілу; знаємо, що в тім часі (1859) Шевченко коротко був на Україні, жив переважно в Києві і лиш раз відвідав свою рідню на правім березі Дніпра, де й був арештований; до Борзни йому було зовсім не по дорозі. Нарешті, в річнику 1891 подав д. Комар знайдені між паперами д. Носа "дві байки" Забіли, а власне "Будяк" (стор. 416 – ідентичний з поміщеним у нас під ч. 21) і "Семенова кобила" (стор. 437–438). В тім же 1894 річнику "Зорі" подала пані Наталка Полтавка статейку "Роман Віктора Забіли. З оповідань моєї матері" (стор. 405).

Хоча я, пишучи свій нарис у попередній книжці "ЛНВ", не мав наміру вичерпати весь відомий мені матеріал про Забілу, а бажав, головню, видобути з нововіднайдених віршів Забіли їх автобіографічні свідоцтва про автора, то все-таки ті матеріали дають дещо цікаве для доповнення накресленого мною малюнка, і для того подаю тут для повноти все важніше з них.

Статейка д. Комара "К биографии В.Н.Забелы", крім загальної характеристики та деяких анекдотів, важна, головню, тим, що подає назву миліої

Забіліної – вона називалася Л.Білозерська. Важне тут також те, що Забіла під кінець життя проживав у Борзні завідателем поштової станції. Із споминів пані Наталки Полтавки (Кибальчич) виписую тут весь уступ, що безпосередньо доторкається Забіли.

"Він служив тоді (коли почалася його знайомість з Білозерськими; додаю, що мати пані Наталки Полтавки була молодшою сестрою Любові Білозерської, милої Забіли) у гусарах і йому було літ з 25. Зросту середнього, стрункий, обличчя смагляве, рябове від віспи, очі карі, великі, чуб чорний, густий, трохи кучерявий. Натура палка, щира, весела і при тому незрівнянний гуморист. Одно слово, тип дуже привабливий і чисто український. Він мав гарний маєток і жив недалечко на своєму хуторі. Якраз біля тієї пори став бувати у Білозерських їх новий сусіда, поміщик Н., що купив собі невеличке село, але, як казали, мав, окрім сього, великі капітали. Він недавно повдовів, мав літ уже сорок, хоч і дуже ще гарний. Скоро красуня Любка запала йому в око, він закохався палко, і з егоїзмом закоханих, не вважаючи, що вона заручена вже за другого, посватався до неї. Однак, повернувся він з тим хитро, не до самої дівчини, а до її батька. І бог його віда, чим то він так зачарував Михайла Васильовича, тільки той згодився і сказав дочці, що вона піде не за В.Забілу, а за пана Н. Вражена у самеє серце, дівчина твердо відповіла: що за п. Н. вона не піде. Тоді він повернувся до її матері і сказав: "Присилуйте її". Але й Матрона Василівна також ніяк не хотіла згодитись на постанову свого чоловіка. Страшно розгніваний Михайло Васильович погрожував, що він і матір і дочку одягне в "пістру". Але й се нічого не помогло: жінчини оставались тверді у своєму намірі і не боялись ніяких кар. Минув місяць або, може, й більш. Тяжкі сцени у сім'ї постійно повторювались. Безталанний В.Забіла жив у розпуці, тим більше, що його на приказ Михайла Васильовича перестали приймати до себе, і він те й діло, що їздив на своєму коні навкруг маєтності Б-их. Тоді саме, здається, він став писати вірші. Моя мати пам'ятає один куплет:

Губоньки, як те намисто,
Що "добрим" зоветься;
Сонечко неначе зійде,
Як вона сміється.

Хоч мати і донька заспокоювали поета, що будуть тверді і не покортяться приказові Михайла Васильовича, проте повинні були покоритись. Одного разу В.Забіла почув, що вони, Матрона Василівна з дочкою, їдуть у Ніжин закупувувати придане. Він перестрів їх на дорозі і побачив, що вони дуже заплакані. На його просьбу дозволити йому пересісти до їх в екіпаж, Матрона В-на не згодилась, кажучи, що їм і без того приходиться багацько терпіти усякого горя, а як Михайло В-ч дізнається про те, то ще їм гірше

буде – і прохала відступити від їх геть. Тоді з великої розпуки, не тямлячи себе, В. Забіла рішив покінчити з собою і кинувся під коні, як вони поїхали... Його трохи не переїхали, і кучер ледве-ледве здержав коней. Матрона В-на узяла його тоді в екіпаж і, як уміла, благала його не робити більш таких дурниць... Він поїхав...

"Остання сцена або розв'язка цієї сімейної драми тяжко вбилась у пам'ять моїй матері, хоч їй тоді було сім літ, не більш. Одного разу, увечері, здається, було вже під осінь – діти, моя мати, її брат Василь і менша сестра Олександра грались у гостинній на канапці. Тут же біля стола Матрона В-на і Любка щось шили чи читали. Було тихо... Коли тут двері раптом відчинились, обидві жінчини так і скрикнули, і у кімнату увійшли Михайло В-ич і п. Н. Останній став мовчки біля порога, а Михайло В-ич скорою ходою підійшов до Любки, подав їй теплий шаль і звелів завинутись і йти за ним. І мати і дочка у плач! Але батько взяв дівчину за руку і повів з собою. За ним пішов і п. Н. Любка вернулась уже повінчаною, і мати моя пам'ятає, як молодий цілував і заспокоював гірко плачучу дівчину.

"Після заміжжя своєї бувшої зарученої, В.Забіла став з розпуки пити і гуляти. Мати моя, вже дорослою, не раз бувала у його на бенкетах. А бенкет у його починався так: виходять в залу кілька циганчат, років 5–10, дуже моторних і гарно убраних. В.З-ла стає з бандурою посеред їх, грає козачка і т. і., а вони танцюють навкруг його, співають і виробляють різні штуки. Таким робом В.З-ла прогуляв увесь маєток і останні роки жив у своїх родичів. Але й до самісінької своєї смерті в усіх смутках свого занівеченого життя він задержав свій жартовливий, веселий гумор і сам жартував над своєю бідною. А коли вмер, усі, хто знав його, сердечно жалували за ним, і навіть його власні кріпаки, бо він був для них не паном, а рідним батьком. Його ж колишня суджена, як натура м'яка і супокійна, помирилась зі своєю долею і була доброю жінкою і матір'ю. Вона вмерла років з вісім тому назад, простудившись".

Не маємо підстави сумніватися про правдивість цього оповідання, та все-таки цікаво порівняти сю реляцію з тою, яка виходить із віршів самого Забіли. Про насильне звінчання Любки Забіла не згадує нічого-сінько, а навпаки, з кількох його віршів видно виразно, що Любка під впливом сватання багатшого пана почала була хилитися на його бік, почала критично дивитися на свою любов до Забіли і навіть переказувала йому, щоб не ждав на неї. Певне, Забіла не міг у всіх деталях знати тої драми, яка скоїлась в домі Білозерських, а може, трапилися і якісь посередники, що доносили йому небувальщину про його милу; можливо, отже, що його вірші писані впересердю і несправедливі до неї, та не зовсім неможливе й те, що він потроху й мав право нарікати на її хиткість і що в сімейних споминах матері пані Кибальчицевої "роман" Забіли, особливо

роль у ньому Любові Білозерській, набрали романтичних рис, яких не мали у дійсності...

Із статті д. Комара "К биографии В.Н.Забелы", ("К. стар.", 1886, вересень, стор. 171–176) знаємо, що Забіла чоловік був дуже добродушний, хоч і охотник пожартувати та пришити латку всякому, в кім підглянув щось комічного. Він не любив, справді, лиш одного чоловіка, а сим був П.Куліш. Причиною, на думку д. Комара, було авторське самолюб'я Забіли, болючо порушене Кулішем у його статті "Взгляд на малороссийскую словесность", уміщеній у журналі "Русский вестник" 1857, кн. 12, де Куліш "высказался весьма неодобрительно о стихотворениях В. Н. в альманахе "Ластивка". Забіла написав у відповідь на се довге віршоване посланіє, повне крепкої лайки, і зараз вислав його Кулішеві. Свого часу, – додає д. Комар, – се посланіє, зрештою, дуже грубіянське і зовсім (?) недотепне, було дуже розширене серед борзенської публіки. Чоловік, який оповідав се д. Комару, д. Л[азаревський (?)], затамив із нього лиш одну строфу:

Крути, верти своїм умом!
Ізо всеї праці,
Не викрутиш більше того,
Що у мене в с...

Знаємо, що пізніше (в "Хуторній поезії") Куліш сильно перецінив талант Забіли. "Се був би, – каже він там, – другий Гоголь, ще, може, до того Гоголь український, коли б у нього була така дорога, як у Гоголя". Всі такі загадування та пророкування на тему "если бы да кабы бы" не мають ніякої вартості, а літературна фізіономія Забіли, наскільки вона виявляє себе в його віршах, не дає найменшої підстави до таких порівнянь. І знов скажу: а якою дорогою йшов Шевченко – і до чого дійшов!

Бажаючи при оцій нагоді звести докупи всю відому досі літературну спадщину В.Забіли, передрукуюю тут у додатку до збірки, поданої з рукопису Дуб'янського, також ті три п'єси, які були опубліковані досі і не ввійшли в сю збірку, а власне байку "Семенова кобила" (з "Зорі", 1891, стор. 437–438), "Зовсім світ перевернувся" ("Киевская старина", 1888, цвітень, стор. 16–18), вірш, записаний д. Комаром із уст пані М.Л.Б[ілозерської (?)], яка знала його напам'ять, і, нарешті, згадане вже гумористичне "Посланіє до Тараса" ("Зоря", 1893, стор. 103). Щодо "байки", то д. Комар висловлюється про неї (і про другу, надруковану ним там же, стор. 416) ось як: "В байках Забіли фабула якась вигадлива, алегорія недосить ясна і наука виводиться якось штучно; до того ще байки дуже довгі і самий вірш місцями зовсім не вироблений, що найбільше виявляється в байці "Семенова кобила". Певна річ, і "Будяк", і "Семенова кобила" не належать до кращих віршів Забіли, але в осуді д. Комара є одна принципіальна помилка. Хто велів йому називати ті вірші "байками"?

На мою думку, се зовсім не байки і будова у них зовсім не байкова. Се просто автор оповідає – більш або менш доладно – сцени з життя, які він міг бачити на власні очі (в "Будяці" зовсім не погана сценка жнив і гуляння дітей по свіжій стерні), а потім доточує до тих сценко свої рефлексії, що звичайно досить слабо в'яжуться з оповіданою сценою або зачіпляють за один якийсь її момент. Подібним способом збудована найбільша часть Забілиних віршів, починаючи від "Голуба", а кінчаючи казкою "Остап і чорт", та чей же ніхто не захоче назвати тих творів байками.

Варто звернути увагу ще на одну річ. Куліш називає Забілу сином багатого батька і докоряє йому, що в пізнішій віці він не лише пив сильно, але й програвав у карти тисячі, і сим довів себе до економічної руйни. Думаю, що навіть не заглядаючи в табулярний екстракт Забілиного маєтку, з того, що він сам говорить про себе ще коло р. 1838, мусимо сказати рішуче, що й тут Куліш "пересолив сакраменти". Назвати багатим властителя одного хутірця, який раз у раз жалується, що його задля його бідності розлучили з милою і задля "худоби" зводить у фантазії навіть завзяту боротьбу з чортом, се в усякім разі гіпербола. А коли зважити далі недбальство поета в хазяйських ділах, його гуляще життя, його "батьківське" поведження з селянами, яким він будував своїм коштом хати та, певно, допомагав і всім, чим міг, то зрозуміємо, що такому чоловікові нізвідки було програвати в карти тисячі рублів, та й без того його хазяйство зі скасуванням кріпацтва не могло видержати економічної кризи і мусило упасти.

Із того, що сказано вище і що, зрештою, категорично стверджує д. Комар, виходить, що якусь збірку віршів – чи сю саму, якої копію прислав нам д. Дуб'янський, чи якусь іншу – зредагував був сам В.Забіла. Коли – невідомо. Д. Комар згадує лише, що 1882 р. бачив у одеського книгаря Білого збірку Забілиних віршів, призначених до друку. Вірші були, на думку д. Комара, писані рукою самого Забіли; хто заходився коло їх надрукування і куди подівся рукопис Забіли, коли план надрукування розбився, – невідомо. З того, що в пам'яті матері пані Кибальчицевої збереглася одна строфка вірша, навіяного любов'ю до панни Білозерської і написаного, очевидно, ще перед розривом із нею, вірш, який, одначе, не ввійшов у ту збірку, що заховалась нам у копії д. Дуб'янського, можемо догадуватися, що Забіла укладав свою збірку з певним добором, втягав до неї одні вірші, а виключав інші, хоч вони були у нього готові і у відписах або в усній передачі були відомі сусідам. До таких виключених належала, може, й "Семенова кобила", яку автор і сам міг признати слабшою. Що він не вставив туди таких, чисто okazіональних творів, як "Посланіє до Тараса", а тим паче посланіє до Куліша, се зовсім легко зрозуміти.

"Посланіє до Тараса" вводить нас у ту атмосферу, серед якої жив Шевченко в р. 1844–45, коли, вернувши з Петербурга, в очікуванні урядової посади, їздив по лівобережній Україні, гостював у різних панів (Рєпніна, Тарновського, Закревського, Білозерського і ін.) і брав тут, принагідно, практичні лекції "мочемордія". Пок. Драгоманов гостро осудив у своїй праці "Шевченко, українофіли й соціалізм" тодішнє життя поета, а ще гостріше тодішню українську освічену громаду, що не вміла чи не хотіла своєму чільному поетові в саму критичну пору найбільшого розцвіту його сили й таланту дати ніякої іншої підтримки і духовної страви, крім отих лекцій. "Посланіє" Забіли зовсім не лагодить сього осуду; не бачимо в нім ані одного проблеску якогось вищого, ідейного змагання. Певне, не від Забіли було Шевченкові й ждати таких проблесків, хоча, зрештою, як наслідкування "юродиво-народного" тону оце "Посланіє" не позбавлене деякої вартості.

Щодо вірша без титулу ("Зовсім світ перевернувся"), записаного д. Комаром із уст пані М.Л.Б., то він також принагідний, написаний з приводу певного дійсного випадку, – та такими були й інші Забіліні вірші в значній часті. Пані М.Л.Б. передала д. Комару й сам факт, зрештою, без імен, оповідаючи, що один багатий пан воровся був у ниву бідного чоловіка, і завдяки підкупствам у суді не лише виграв справу щодо ниви, а ще й засадив покривдженого до в'язниці за "небезпечну" погрозу, вимовлену ним у розпалі пересердя. Вірш, написаний Забілою з сього приводу, не тільки робить честь його серцю і почуттю справедливості, але являється майже самотнім його твором на ширшу суспільну тему. Інтересно, що й тут Забіла, не вискакуючи з рамок свого таланту, мало творчого і більше наслідовного, не здобувся на жодне "своє власне" огнисте слово, як се бачимо в подібних випадках у Шевченка (див. "Кавказ", написаний з приводу смерті де-Бальмена або "У Вільні, городі преславнім" і т. і.), але вважав відповіднішим і тут опертися на старшій популярній традиції і в початкових строфах своєї пісні парафразує відому лірницьку пісню "Про правду і неправду", спеціально куплет:

А вже тепер правда стоїть у порога,

А щира неправда сидить коло стола.

Кінець вірша, се різкий, але також у народнім дусі зложений вираз обурення на "неправду в судах", обурення, що також має свою – ах, яку давню традицію на нашій землі!

Франко І. Твори: В 20 т. – Т. 17. – К., 1955. – С. 436–443. Вперше надрукована в журналі: Літературно-науковий вісник. – 1906. – Т. XXXIV, кн. 4. – С. 54–61.

До біографії В.Забіли

В III–IV кн, Літ.- Наук.Вісника були надруковані перший раз у повні (поки випадково не знайдець ся їх більше) вірші В.Забіли, поета з передшевченківської доби, та стаття дра Франка про нього. Прочитавши III кн. Літ.-Наук. Вісника п. Олександра Кулішева, що знала особисто покійного поета, прислала в листі до мене такі доповнення до його біографії:

"Віктор Миколаєвич (а не Александрович) Забіла був закоханий в мою рідну сестру Любов Михайлівну, і вона його не зрадила, а батьки, кажуть, його і наш, якось не помирились і силою оддали її за иньшого. Тоді ще великі права у батьків над дітьми були, і видали її за пристава. Забіла у Борзні й похований, я торік була на його могилі. Він часто до нас їздив і ми в купі співали: "Гуде вітер дуже в полі" і "Не щечечи, соловейку". Я окомпаніювала на роялі, а як до його поїдемо в гості, то угощає нас вергунами, грає на бандуру, а Циганчата гарненькі, витрішкуваті, чорноокі, кучеряві співали.

Він не пропив і не програвав, а був дуже гостинний і всякого зазивав і угощав і худоба його на люди й пішла.

Вийшовши з повку, держав кінну почту в Борзні і всякого до себе закликав додому. У його будинок був великий, хороший. Сам пив у міру і із Шевченком у купі. Пишні балі завдавав, музики наймав, ми на їх бували і увесь повіт веселив ся. Ми тоді ще дівчатами були".

Прочитавши IV кн. ЛНВ – а п. О.Кулішева прислала мені новий лист, в якому протестує проти того, що написав д. М.Комар про відносини В.Забіли до Куліша (ст. 58). Коли – б усе те було правдиве, вона як "борзенська і чула б і знала – б". Тай чи була – б я на могилі у дядька В.Забіли, як би що подібне було?" – каже п.О.Кулішева. Вона припускає одначе, що Олександр Лазареський міг оповідати щось подібне, бо він же так само був назвав П.Куліша спекулянтом, а який спекулянт із нього був, на се вказує не лиш факт, що умер під солом'яним дахом, але хоч би й така подія, яку варто пригадати. Коли П.Куліш написав "Граматку", то надрукува її на власний кошт 5000 примірників і розіслав до панів Тарновського, Галагана, Рігельмана й иньших цілими скринями, аби роздавали її даром між народом. Чи роблять так спекулянти? П.О.Кулішева зазначає далі, що "з двома братами Лазаревського ми дуже були дружні. З Михайлом Лазаревським я й листувалася. А дружина з їм часто в купі гроші на Урал Шевченку посилали".

Крім того прислала п.О.Кулішева ще докінчене "Послання к Тарасу" (ст. 52–53), яке у неї переховало ся. По словах: "Мене – ж за серце

зачепив" йдуть отсі:

І ще скажу словце Тарасу:
Біда жить в сьвіті без запасу,
Грошима люди що зовуть!
Яб ще побув у Петенбурсі
І побував би в вашій бурсі,
Що Академії зовуть,
Побачив би тебе Тарасу,
Того що написав ік Тассу,
Того, що славний медалер;
Там Григорович є добряга,
Да ще найшов ся-б чоловіга
І серце – б трохи пожило.
Там Глинка той, що добре грає,
Що пісень всяких він співає,
Як би весною всі птахи, –
Дак що-ж робить, не маю долі,
Живу у сьвіті, як в неволі,
Як пташка в клітці, так і я.
Співають і пташки в неволі,
Да все не так, як би на волі,
Що аж зьвірі танцюють їм!
Прощай! Не хочу більш писати,
Паперу більш щоб не псувати,
Нехай судовики исують!

Тут Вп. авторка очевидно пимилється; Забіла, як се знаємо з його віршів був сирота, стративши батька ще малою дитиною.

І.Ф.

Вперше надруковано в журналі: Літературно-науковий вісник. – Львів, 1906. – Т. 34, кн. 5. – С. 397–398.

В.Мировець

**Життя і твори Віктора Забіли
Співець власного горя (Віктор Миколаєвич Забіла)**

Аномальне, надзвичайно важке становище української літератури в Росії було причиною того, що на протязі навіть останніх п'ятидесяти років її

існування ми зустрічаємося з цілим рядом дивних, незрозумілих задля чоловіка, мало знайомого з історією цієї літератури, фактів. До такого рода чудних з'явищ, наприклад, належить існування в рядах письменників українських таких людей, що сливе нічого не друкували за свого життя, хоча й були відомі землякам, і всю свою літературну спадщину полишили в паперах. Досить тут нагадати Руданського, Ніщинського, Мову, Новроцького та інших.

Що ж було причиною, що оці й інші, їм подібні письменники не публікували своїх творів?..

Перш за все цьому багато спричинилося те, що на Україні Російській не було періодичних органів, де б можна було їх друкувати, – не було й видавців, які взялися б їх випустити в світ. Коли до цього додати сувору, вередливу, безжалісну цензуру, брак свідомої своєї національності інтелігенції, повсякчасні переслідування та кари на всіх українців і особливо на письменників, то, здається, зрозумілим стане, чому деякі навіть з кращих українських письменників не друкували нічого за життя.

Багато говорити про те, скільки шкоди принесло таке становище українській літературі, не приходиться: це зрозуміло само собою. Письменник, хоча б і самий талановитий, без критики, без підтримування з боку публіки, мов рослина без води, засихає, марніє, втрачає свою силу й охоту до роботи. Разом з цим література позбавляється талановитого робітника. Твори таких письменників, з'явившись на світ Божий через 20–30 літ після свого написання, вже не можуть мати такого значіння для публіки і того впливу на дальший розвиток літератури, який би вони могли мати в свій час.

До таких ось письменників належить і Віктор Забіла, з життям і творами якого ми хочемо познайомити наших читачів.

Історія нашої літератури поки що мало розроблена. Не вважаючи на те, що література наша, порівнюючи її становище з становищем інших європейських літератур, має дуже обмежене коло робітників, ми якимось дивно недбало відносимося до цих діячів. Живе-живе який-небудь письменник, працює-працює, скільки є сили й спромоги, – помре, – ми згадаємо про нього в кількох убогеньких некрологах і думаємо, що вже покінчили з ним на всі рахунки, виконали перед ним всі свої обов'язки. Коли письменник мав такий дужий, такий голосний талан, що міг сперечатися з силою часу, який всіх і все пожирає, то він живе і буде жити. Буде жити, але сам через себе, а не дякуючи нам, вдячним його землякам-читачам. Коли ж який письменник не має такого виразного, сильного талану, то невблаганний час швидко поглине його, – його швидко

забудуть. Ми не поможемо йому, – ми будемо спокійненько дивитись, як потопає в Леті забуття талановитий, щирий, симпатичний письменник. І скільки їх, оціх нещасливих працівників літературних погинуло вже в дужих хвилях байдужого до всіх і всього часу!.. Чи не через це саме й література наша вважається такою бідною, такою невиразною?.. Чи багато справді з наших письменників відомо широкий публіці? І тепер ще часто навіть од так званих українців gente можна почути такі речі: "Українська література... Та хіба ж вона є?.. Був колись Шевченко, писав по-українськи Стороженко та Марко-Вовчок... А де ж та ціла окрема література українська?.." Такі розмови свідчать про те, що й свої земляки, – не кажемо вже про росіян взагалі, – зовсім не знають навіть кращих наших письменників, як, наприклад, Франко, Грінченко, Леся Українка, Стефаник, Коцюбинський тощо. Що ж вже говорити про таких маленьких поетів, як забутий зовсім в наші часи Віктор Забіла?..

Про Забілу навряд чи хто тепер хоч що-небудь знає, виключаючи людей, що спеціально студювали історію української літератури. Та й ті навіть, що цікавились історією української літератури, не мали змоги добути ширших відомостей про життя й літературну діяльність Забіли. Досі про нього видруковано кілька окремих заміток, розкидано по різних виданнях, – досі нема більш-менш повного його життєпису. В "Очерках истории украинской литературы XIX столѣтія" Н.И.Петрова розказано про життя Забіли тільки те, про що згадано в "Записках М.Н.Глинки" [1]. В найбільш повній історії української літератури О.Огоновського про Забілу поміщено тільки коло двох десятків рядків. З творів Забіли до самого останнього часу було надруковано не більш якого-небудь десятка віршів [2].

Дякуючи шановній редакції "Кіевской Старини", нам пощастило достати кілька зшитків творів В.Забіли. З'єднуючи зміст всіх оціх зшитків [3], ми знайшли коло тридцяти нових, ще не відомих публіці його творів. Зацікавившись творами й життям безталанного Забіли, ми в оцій статті хочемо звести до купи все, що відомо про життя поета [4], по змозі ілюстровавши біографію матеріалами, які подають нові знайдені нами твори Забіли.

Оця поетична, так сказати, біографія Забіли буде разом з цим і характеристикою його поезій взагалі, особливо що до її змісту, бо мало не вся поезія цього оригінального поета присвячена подіям його власного життя. Вся майже поезія Забіли – цілком суб'єктивна, що до змісту – автобіографічна. Трудно в історії літератури зустрінути другого такого письменника, щоб сливе всю свою літературну працю направляв на ілюстрування власного життя.

Про те, які причини виробили з талановитого Забіли поета з таким вузько обмеженим змістом творів, ми скажемо трохи далі. А тепер розпочнемо його "поетичну" біографію. За-для цієї біографії ми скористуємося всіми відомостями про життя Забіли, які були досі опубліковані, і постараємося вірність їх затвердити цитатами з його творів.

Віктор Миколайович Забіла [5] родився на хуторі Кукоріковщині [6] під Борзною в Чернігівщині. Коли саме родився Забіла, нам не відомо. П.Куліш каже, що Забіла вчився разом з М.Гоголем в Ніжинському лицейі і навіть сидів з ним на одній лаві [7]. Це наводить нас на думку, що він був приблизно й одного віку з Гоголем. Відомо, що Гоголь родився 1809 року. Мабуть і Забіла родився теж з початку ХІХ в. Батько Забіли не був багатим, але ж його не можна було назвати бідним [8]. В дитинстві Забіла втертяв батька, і ця втрата була дуже важкою за-для нього. Можна думати, що, хоч і мав він рідну неньку, але дитячі годи його пройшли досить нещасливо. В віршові "На той світ до батька" Забіла каже:

Годок мені був од роду, як тебе ховали.
Як несли тебе ховати, тоді був дитина,
І не думав, що я в світі – бідна сиротина...
Не вмів тоді, нещасливий, і слова сказати
І не знав, що батька несуть в землю заривати...

В кількох своїх віршах Забіла гірко нападає на тяжку долю бідного сироти.

Нещастніше всього в світі бідна сиротина,
Плаче инколи, сердешна, як мала дитина, –
каже він в одному віршові.

Йому (сиротині) той край, де родився, буде як чужина,
Всюди за ним слідом ходить лихая година.
І в-ніч нудиться він, бідний, і як сонце зійде;
Радошей не мавши зроду, і в могилу піде... –
говорить він в тому ж самому віршові.

Згадуючи про смерть і похорони батька та своє суворе, сирітське життя, Забіла звертається до покійного батька з гірким докором.

На що, тату, ти покинув мене сиротою?
Чому мене не взяв малим в могилу з собою?
І я б вічним сном у землі спав, а не журився б,
Не знав би я в світі горя, світом не нудився б...

Вчився Забіла в Ніжинській "гимназії высшихъ наукъ кн. Безбородко" між 1820–1828 рр., разом з Гоголем. Покійний О.Кониський каже, що "в реєстрі студентів лицейя [9] за увесь час його істновання" він "не знайшов

наймення Віктора Забіли... Мабуть, – думає він, – коли Віктор Забіла і був у ліцеї, дак не скінчив його" [10]... Тай не один Забіла втік з гімназії, не кінчивши в ній курса. Мало не половина учнів, звичайно, втікала з неї, бо вона нічого не давала своїм вихованцям, а тільки привчала їх до лінощів, до вільного й веселого життя [11]. Очевидно, гімназія не лишила ніяких більш-менш виразних споминок у Забіли, бо в його віршах ми не знаходимо й самої маленької згадки про годи вчення.

Покинувши гімназію, Забіла вступив до військової служби, – служив в гусарах. На службі він одержав чин майора. Серед товаришів – вояків життя Забіли летіло весело в повсякчасних гулянках та випивках. Службу в гусарах поет згадує, як самий щасливий час свого життя. Звертаючись до старого товариша, любого коня, Забіла каже:

Як здумаєш, під Москвою як колись стояли.
Гарно, весело жилося, – відкілься все бралось.
Серце нудьги не бачило, з горем не стрічалось.
До циган було поїдеш, пісень заспівають.
Загаркають, затанцюють, душу потішають.
Инколи і так траплялось: все позаставляєш,
Копійки нема в кишені... Байдуже, – гуляєш!..
Тебе було осідлають, я на тебе сяду,
Шабля з-боку брязкотіла, ментик літав з-заду...

В другому віршові, рівняючи своє сучасне сумне становище з колишнім, Забіла згадує:

Годів два назад, не більше і я був моторний:
Шабля з-боку, кінь гусарський, що як в'юн проворний, –
Рижий мастю, очі чорні, як сонце сіяє;
Із-під копит іскри скачуть, як вихор літає.
І я було в чистім полі на нім красувався.
Був щасливий і веселий і з горем не знався...
Не було і в думці в мене, щоб так горювати

Пробувши шість-сім років на службі, деь коло 1833 року Забіла приїзжає на свій рідний хутор в Чернігівщину. Блескучий, гарний, молодий офіцер почав знайомитись з своїми сусідами. Недалеко коло його хутора був хутор Мотронівка, що належав далеким родичам Забіли панам Білозерським. В Мотронівці Забіла познайомився з дочкою Білозерського Любов'ю Михайлівною, рідною сестрою Олександри Михайлівни Кулішевої (Ганни Барвінок). Зустріч і знайомство з цією панною були прямо фатальні по своїм наслідкам за-для Забіли. Палкий, бравий гусарин без тямку закохався в оцю сільську красуню [12]. Старі Білозерські співчували

коханню молодят. Минуло коло року. Одбулися формальні заручини,- був навіть призначений день за-для шлюбу. Це була, як кажуть свідки, дуже гарна й щаслива пара. Молодому було літ з 25. Він він був парубок стрункий, середнього зросту, мав смагляве, рябувате од віспи обличчя, великі карі очі, трохи кучерявий, густий чорний чуб [13]. Вдачі він був добродушною, сердечною, щирою і дуже веселою, – це був незрівняний гуморист. "Між многими здібностями своїми до великих і малих речей, – каже Куліш,- дивував мене він більш усього своїм комизмом, своїм юмором, вмінням кожну людину поставити на сцену, про яку оповідував, так, мов її бачиш своїми очима і чуєш власними ушима: чи то був москаль, чи то був лях, чи то піп, купець, мужик, жид, циган, чи то дівча, чи стара баба, чи мала дитина. Оповідання ж його були не просто балаканням: це були такі зрозумовані всякими обставинами сцени, які рідко доводиться вбачати на театрі. Тут він виявлював розум проникливий, чувство глибоке, всеодолюваючий кумизм і могутню сатиру" [14].

Молода була мало подібна до нього. Це була сімнадцятилітня висока, огрядна, білява дівчина з величною поstattю, подовгастим, милим личком, пишними рожевими устами "сердечком", ясними голубими очима [15], довгими золотими косами, що аж за пояс заходили [16]. Вона тільки що скінчила тоді Полтавський інститут, де виховувалась. І по своїй вдачі вона була мало подібна до Забіли, – вона була м'якою, рівною, спокійною вдачі [17]. Неначе за-для того, щоб підтримати поговірку, що "контрасти зходяться", Забіла та панна Білозерська надзвичайно закохались одно в одного. Перші щасливі дні молодого, палкого кохання були самим кращим часом в житті Забіли. Щасливий настрій почасти одбився і в його віршах. Ось, наприклад, як він згадує про свою милу:

Послухайте мою пісню, – я Вам заспіваю
Про гарную дівчиноньку, якую я знаю.
Русявая, круглолиця, очиці чорненькі,
Моторная, як на диво, ротичок маленький...
Як квіточка хорошая, як туполька статна
І як лебідь білесенька, зовсім уся знатна.
Губонькі – як те намисто, що добрим зоветься,-
Сонечко неначе зійде, як вона сміється...
А як пісні заспіває, – соловья не треба, -
Слухаєш, не знаєш де це: неначе хто з неба... [18]

А ось як залюблений Забіла говорить про силу свого кохання до милої:

Вона – щастя моє в світі, – всі мені не милі.

Її більше себе люблю, люблю до могили.
І в могилі, коли можна, то буду кохати:
Так там уже кінець всьому – треба вічно спати...
Не бачивши її, бачу, – її річ я чую, –
Де б я не був, що б не робив, за нею горюю,
Сердце, душа, розум, гадки за нею скучають.
В другому віршові, згадуючи про свої зустрічі з милою, Забіла каже:
Не раз плакала за мною, не раз і сміялась,
Казала, що тільки в світі мною і втішалась.
Як побачу було слізки, в грудях важко стане,
Прошу було: "не плач, серце!" – поки перестане.
За те ж було, як веселу да я її стріну,
Щасливіший всіх на світі був я в ту годину...

Але ж не довго раював наш бідолашний поет. Не встиг він упитися своїм коротеньким щастям, як його спіткало велике горе. Ні, це було не горе, – це була справжня страшна катастрофа, що перевернула все його життя, що зламала всі його сили, з зробила з нього, колись веселого, енергійного чоловіка, талановитого письменника [19], не бідного діди́ча, -якогось нещасного п'яничку, писаку, мало не старця.

В той саме час Забіла раював, що-дня бачучись з своєю милою, до Білозерських почав учащати новий сусіда їх, сорокалітній поміщик удовець Ілля Боголюбцев [20], що купив собі невеличке село коло Мотронівки, але, як казали, мав великі, окрім цього, гроші. І йому скоро запала в око красуня Л.Білозерська. Він теж закохався. Не вважаючи на те, що Л.Білозерська вже була заручена за Забілу, він, егоїст, як і всі закохані, теж посватався до неї. Як дуже хитрий чоловік, з своїм сватанням він звернувся не до самої дівчини, а до батька. Сталося щось дивне за-для всіх. Старий Білозерський зламав слово, що дав Забілі, й порішив оддати дочку за Боголюбцева. Так він прямо й сказав дочці та жінці. Коли ті почали сперечатись, він твердо, рішуче сказав їм, що своєї постанови не однімить: як сказав, так і повинно бути, так і буде. Даремні були всі сльози, благання, сварки та лайки. Старий Білозерський твердо стояв на своєму. Він навіть звелів не пускати нещасного Забілу й на двір до себе. А Забіла ніяк не міг зріднитися з думкою, що він навіки втрачає милу, – а Забіла цілі дні і ночі, не злазючи з коня, все їздив кругом маєтности Білозерських, сподіваючись, хоч одним оком побачити милу, перебалакати з нею, одвоювати таки своє щастя.

По-уз двір, де мила живе,
Я проїхав двічі,

Да не бачив голубоньки
Я ні разу в-вічі,—

пише в одному віршові Забіла.

Раз Забіла прочув, що стара Білозерська – Мотрона Васильовна – з дочкою їдуть в Ніжин купувати придане. Він перестрів їх на дорозі заплаканих і став просити дозволу пересісти до них в екіпаж. Мотрона Васильовна не згодилась, кажучи, що вони й без цього багато терплять усякого горя, а як Михайло Васильович (старий Білозерський) дознається про це, то їм ще гірше буде. Попрохавши Забілу відступити од них геть, вона загадала поганяти коней. Тоді з великої роспуки Забіла, не тямлючись, кинувся під коні й його трохи не переїхали. Після цього нещасного закоханого взяли в екіпаж і благали не робити більше таких дурниць, запевняючи, що будуть тверді й не покоряться наказові Михайла Васильовича. Потішений, з надією в серці Забіла поїхав до-дому...

Час тягнувся довго. Минуло ще кілька місяців. На дворі стояла мокра осінь. У дочки й матері сльози не висихали на очах. Один раз ввечері вся сім'я Білозерських спокійно сиділа в хаті, троє маленьких гралися на канапці [21], а Любов Михайлівна з Мотроною Васильовною щось шили чи читали коло столу. Коли це раптом одчиняються двері, – входить батько з Боголюбцевим.

Боголюбцев зупиняється коло порога, а батько скорою ходою підходить до дочки, накидає на неї теплу хустку і велить їй іти за собою. Мати, дочка й діти в плач, а батько хапає Любку (наречену Забіли) за руку й веде за собою... Любка вернулася назад вже...повінчаною, гірко плачучи [22].

Чим же можна пояснити таке не гарне поведіння старого Білозерського що до Забіли?..

Перш за все мабуть тут мало велике значіння те, що Забіла був, як і всі вояки, добрий гуляка, що він, ще в гусарах служивши, навчився добре випивати та й і в карти любив пограти, – що через це саме він не вмів збивати копійку до копійки, – а вдруге – й те, що взагалі він був не багатий, особливо в порівнанні з Боголюбцевим. Ганна Барвінок каже, що старий Білозерський "не бачив в Забілі нічого положительного" [23] П.Куліш прямо каже, Білозерський не схотів оддати свою дочку "за п'яного картовника" [24]. З цього видно, що старий Білозерський боявся за долю своєї дочки, – боявся, щоб її не довелося бідувати за гулякою Забілою, і через те зламав своє слово. В віршах Забіли ми зустрічаємо дуже багато натяків, що це саме було причиною його нещастя.

Без худоби тепер в світі
Не зробиш нічого...

Хто тепер без грошей стане
Вірно вік любити,— каже він.
Підстирила мене стира
Полюбить дівчину,
Не на радість, не на втіху,
На лиху годину,—
Бо бідному без талану
Любить не годиться:
Йому дулю під ніс дадуть,
Як схоче жениться.
Нехай буде пречесніший,
Нехай прехороший,
Скажуть: "П'яниця, бездільник,
В його нема грошей!..."
Гроші! Гроші і худоба!
Без вас хоч пропасти,—

читаємо ми в другому віршові. — А ось і сценка, яку, певно, списав Забіла з того, що самому довелося пережити. Ось він прочув, що мила його має виходити за іншого: загнавши добрих коней, прилетів до неї: ось, побалакавши з милою та нічого певного не дізнавшись од неї, він розмовляє з батьками та тіткою милої:

... Стали балагурить,
Хто у винниці де курить,
Скільки хто доходу взяв...
— А в вас виннички немає,—
Батько знов його питає.
— Нема, — треба ще зробить...
А тітка дак все сокоче:
— Хто за його піти схоче,
В його худоби нема,
А в того ж багацько грошей.
Подивиться, дак хороший...
Іди лучше за того!...

Во всій оцій нещасливій події в дуже не симпатичному світлі малюється постать старого Білозерського. Перш за все це був страшний деспот в сім'ї. Хоч і бере його під свою оборону п-ні Наталка Полтавка, заявляючи, що він ще з-молоду "покланявся Вольтерові" [25], і ніколи не належав до відомого роду домашніх "самодурців", [26] — але факти, про які вона розповідає в своїй статті "Роман В.Забіли", свідчать як раз протилежно. Потім — він мабуть дуже любив і поважав гроші, бо так вчепився за багатого зятя,

хоча його й не кохала Любов Михайлівна. Забіла під час сватання зовсім ще не був ні тяжким п'яницею, ні картяром [27] – Головна його біда була в тому, що він був не такий багатий, як Боголюбцев. [28] почувши про те, що Любов Михайлівна вийшла заміж за Боголюбцева, Забіла зразу страшенно обурився на неї. "Любив, кохав я дівчину, – пише нещасний поет:

І вона клялася,
Що кохає мене дуже,
Дале й продалася. –
За худобу проміняла..."

Звертаючись до милої Забіла дорікає їй:

"Ти ніколи не кохала
Мене так, як ти казала!"

Але це було тільки хвильове роздрознення. Швидко Забіла зрозумів, що його наречена – зовсім не винна, що вона власне – така ж страдниця, як і він. Вже він не обвинувачує її за зраду, вже він добре зрозумів, хто його розлучив з милою:

"Да не вітри, люде злії
Мені це зробили:

Сами мене звели з нею,
Сами й розлучили..."

Проходить ще кілька часу. Гнів, обурення по-малу-по-малу стихають, зменьшаються, зникають. Їх місце займає великий сум та біль на душі. Забіла сумує й горює, Забіла плаче й не перестає нарікати на свою щербату долю. В цей самий час прокидається у нього бажання писати вірші. Мало не в кожному своєму віршові Забіла говорить про своє горе, про свою тугу. Так, наприклад, в одному з віршів, рівняючи себе до листочка, що, зав'янувши, вже ніколи не зазеленіє вдруге, Забіла каже:

Так і моє серце бідне
Молодим змарніє.
І в мене неначе в грудях
Да щось одірвалось:
Не лехче мені на серці.
А ще гірше сталось.
Очі мавши, я не бачу
Радісного в світі, –
Все обридло, все огидло,
Не хочу більш жити!
Ніч темна мені – як день,
А місяць – як сонце,

Плачу, плачу – один бідний,
Сівши під віконцем.

Без милої ніщо не радує поета, без милої весь світ йому мало цікавий, без милої весь світ за-для нього – мов тюрма.

Багато людей люблять знаходити ліки од туги на дні чарки. В чарці ж почав шукати собі ліків і Забіла, що вже й раніш, ще будши в гусарах, навчився добре випивати. Стерявши милу, з туги та розпуки Забіла почав пити та гуляти, задавав бенькети, на які скликав мало не всіх сусідів, придбав циганчат (років по десяти) дуже моторних і гарно повбіраних... [29] "Бувало, – як каже Ганна Барвінок, – під час бенкету введе їх в залу, – сам стане посеред їх з чотирнадцяти-струнною бандурою, на якій він дуже гарно грав, утне козачка або що інше, циганчата навкруг його танцюють, співають і виробляють всякі штуки. Іноді і сам Забіла підтягує їм, особливо як співають, – "Не щибечи, соловейку"... , а найбільше мімікою та гримасами піддає їм охоти співати" [30].

Пив багато і гуляв Забіла, але його ще зовсім не можна було назвати п'яницею. Всі, хто мало знав, яке горе лежало на душі поета, вважали його за дуже веселого, компанейського чоловіка. Гарні, пройняті гарячим чуттям вірші його поширились під цей час серед його знайомих і здобули йому славу українського поета. Відомий російський композитор М. Глінка, який був в Чернігівщині р. 1838, зустрівся з Забілою в с. Качанівці, маєтку Г. С. Тарновського. Він прямо називає Забілу "малоросійським" поетом. Не згадуючи ні одним словом про п'янство Забіли, він говорить тільки про надзвичайний хист його "ізображать в лицах." Перший скрипач Тарновського Калинич один раз, дивлючись на Забілу, так захопився, що аж скрикнув: "Это, сударь мой, волшебство, совершенный антик!" Вірші Забіли подобались і Глинці, який до двох з них ("Гуде вітер вельми в полі"... та "Не щибечи, соловейку"...) прибрав ноти. Взагалі в споминках Глинки про Забілу можна помітити, що він подобався всім, хто знав його, особливо своїм надзвичайним гумором. Художник Штернберг, що теж разом з Глинкою був у Качанівці, навіть намалював гарного портрета Забіли [31] Року 1841 Забіла друкує три свої вірші в "Ластівці" Гребінки і стає відомим всім українцям, що стежили за розвитком рідної літератури.

Десь коло цього часу Забіла познайомився з Шевченком. Коли саме почалося це знайомство й як саме зав'язалося воно, трудно напевно сказати. Шевченко, вільний чоловік і відомий український поет вперше був на Україні тільки 1845 року. До того часу навряд чи міг Забіла персонально познайомитись з ним. Але дуже можливо, що Шевченко і ще значно раніше знав про Забілу. Восени року 1839 Шевченко жив у Петербурзі

разом з художником Штернбергом, який тільки що тоді вернувся з України, [32] де в маєтку Г.Тарновського с.Качанівці дуже часто зустрічався й балакав з Забілою. Як відомо, Штернберг навіть намалював портрета з Забіли. [33] Шевченко дуже цікавився тим, що робиться на Україні, й розпитував про все Штернберга. Не може бути, щоб він в цих розмовах нічого не згадав про вірші та пісні Забіли, – не може бути, щоб і Шевченко не звернув уваги на те, що десь в Борзні чи коло неї живе рідний, український поет. Наслідком цього заочного знайомства було те, що року 1842 Забіла одержав од Шевченка з власноручним написом тільки що видруковану поему "Гайдамаки". [34] Ідучи на Україну 14 квітня року 1845 в суботу перед Великоднем Шевченко, був на хуторі (в Чернігівщині) у свого приятеля Віктора Олександровича. [35] Хто такий був цей Віктор Олександрович, не відомо. Можливо, що це був і Забіла, хоча батька його й звали не Олександром, а Миколою. [36] 9 січня року 1847 Шевченко вже прямо їде в Борзенський повіт до Забіли, як до свого знайомого. Потім частенько Забіла з Шевченком бачились у Г.Тарновського в Качанівці, де вони "обидва поети, обидва щирі українці, обидва глибокі патріоти, – як каже Кониський, – швидко сприятелились." [37] Після цього Шевченко кожен раз, як тільки доводилось йому переїздити через Борзну або бути де недалеко, не минав Забіли. Коли якось раз з невідомої причини Тарас не заїхав до Забіли, ображений поет послав йому ганьбу й дорікання, – написав гумористичне "посланіє". Це "посланіє" свідчить, що між поетами були досить близькі дружні відносини (оскільки глибокі, – трудно сказати!), – що вони писали один до одного листи ("Чого ти лаєшся Тарасу?" – починає своє "посланіє" до Шевченка Забіла). Шевченко навіть змалював портрета Забіли. [38] Кажуть, що на прощання з Забілою Шевченко подарував йому свого картуза і якийсь рослинний порошок зеленуватого кольору задля настойки. Все це, а також листи Шевченка, які він надсилав йому з заслання, Забіла беріг, як святощі аж до своєї смерті. [39] Коли помер Шевченко, то Забіла проважав його тіло аж до могили. [40].

З початку сорокових років минулого сторіччя познайомився Забіла й з другим великим українським письменником Пантелеймоном Кулішем. Коло травня 1843 року Куліш вперше завітав до Білозерських на хутір Матронівку і з цього часу цілих три роки, аж поки не одружився з Ганною Барвінок (Олександрою Білозерською), дуже часто їздив до них. В цей саме час спізнався з ним і Забіла, який теж не минав хутора Білозерських. Куліш зразу поважав талант літературний Забіли, почував до нього симпатію, а разом з тим дуже і дуже жалкував, що суворе життя так

згубило цей досить виразний талант. "Хоть, може хто й здивується,- пише Пантелеймон Куліш, – та я скажу, що це в нас був би другий Гоголь, ще, може, до того Гоголь український, коли б у нього була така дорога, як у Гоголя, і такі приятелі". [41] Ганна Барвінок в своїх споминках каже, що "відносини між Забілою та Кулішем були завжди приятельські, хоча вони рідко бачились". [42] Але є деякі факти, які свідчать, що ці відносини під кінець життя Забіли (з початку 60-х років) дуже попсувалися. Року 1857 Куліш на сторінках "Русского Вестника" обізвав вірші Забіли [43] циганськими,- казав, що вони написані мовою, "якою балакають на Україні цигани". [44] Цей гострий присуд так роздратував сомолюбивого Забілу, що він написав до Куліша довге віршоване "послання", в якому дуже зло глузував з Куліша. Це "послання", хоч і мало цікаве з поетичного боку, було дуже поширене серед борзенців. На жаль, воно зовсім не збереглося. До нас дійшло тільки три вірші з нього :

"Крути, верти свій розум
Ізо всеї праці,
Не викрутиш більше того,
Що у мене в с..." [45]

Не менш самолюбивий Куліш оддячив за себе. В двох своїх повістях: "Майор" [46] та "Українські незабудки" – [47] він змалював в дуже не симпатичному виді Забілу, зобразивши його під прізвисьмом Иволгина.

Оскільки правдиво змалював Куліш Забілу в своїх повістях, про це ми ще будемо говорити, а тепер вернімося трохи назад, знов до його біографії.

Втерявши милу, Забіла почав запивати. Зразу він соромився пити на людях. Кажуть, що їздячи по своїх сусідах він возив з собою хлопця з дорожним буфетом і пив дорогою. [48] В цей час він був ще гарним з себе, показним, розумним і дуже дотепним чоловіком. Кохаючись в рідній мові, він жорстоко глузував з тих панів і особливо панночок, що соромились балакати рідною мовою, а говорили по-французьки. [49] Коли б діло не йшло далі бенкетів та гулянок з приятелями, то навряд чи це мало б дуже сумні наслідки. Але Забіла пачав все більше запивати, – почав пити й при гостях і сам-на-сам. Ганна Барвінок розказує, що в нього була так звана "дітська", – хатина, в якій стояли бочонки з наливками, горілкою тощо. І всі ці бочонки, скільки їх не доливав Забіла, все чогось швидко висихали. [50] Коли до цього додати, що Забіла багато програвав в карти, [51] що він був вельми милосердний до вбогих і без всякої міри щедрий до своїх приятелів, [52] то зрозуміло, що його, порівнюючи, невеликого маєтку не могло зберегтись на довго, – то зрозуміло, що швидко він став мало не

старцем. Пияцтво без просипу, товаришування з п'яницями сталося причиною того, що й морально Забіло спускався все нижче та нижче, що він втрачав все те, чим так щедро наділила його мати-природа. "Багацько святого добра було в цій нещасливій людині, – каже Куліш, – і все те з'їла ледача панська жизнь, та жизнь, котру нам не дали справити на луччий шлях". [53] Не можна сказати, щоб Забіла цілком пасивно відносився до свого морального зубожіння, щоб він не розумів його, не поривався до чогось іншого, кращого, вищого, – щоб він був задоволений з свого життя. Хоча прямих свідоцтв і немає, але з деяких його віршів, що йому було часов дуже важко. Так, наприклад, в віршів видно, часом "До коня" він каже:

А тут думка, а тут серце
Як почнуть змагаться:
Нащо літа погубив так, -
Їм вже не вертаться"...

В жартовливому "посланні" "до Шевченка" Забіла дорікає Кобзареві, що той не заїхав до нього. З деяких фраз цього "послання" видно, що Забілі дуже хотілося побачити живого чоловіка, почути живу розмову, забути хоч на деякий час своїх приятелів – "не дурнів випити", [54] – забути горілку, карти...

В цьому ж таки "посланні" нещасний Забіла марить про те, як би то гарно було поїхати до Петербургу:

Я б ще побув в Петембурзі
І побував би в вашій бурсі,
Що Академієй зовуть.
Побачив би тебе Тараса,
Того, що написав Торквата Тасса,
Того, що славний медальєр.
Там Григорович є добряга,
Да ще найшовся б чоловігя, –
І серце б трошки пожило.
Там Глинка той, що добре грає,
Що пісень всяких він співає.
Як би весною всі птахи!..
Дак – що ж робить?.. Не маю долі:
Живу у світі, як в неволі, –
Як пташка в клітці, так і я...

Ось до чого поривалася душа Забіли, – ось в якому товаристві хотілося бути горопасі-поетові, та ... "не мав він долі".

Звичайно, як би Забіла був більш енергійний чоловік, як би в нього було більше сили волі, як би він був більш видатною натурою, - то він лехко пережив би свою життєву катастрофу, - то він також лехко порвав би з старим життям і розпочав нове. Та, на жаль, Забіла був дуже млявої, пасивної вдачі, був мало здатний хоч на який-небудь протест. Коли до цього додати, що у Забіли зовсім не було яких небудь певних вищих ідеалів, які б могли підтримати його після катастрофи з мріями про власне щастя, які б дали йому більш широку мету за-для життя, які б одкинули кудись назад думки про зрадливу милу та знівечене кохання, - то ми зрозуміємо, чому така, здається, звичайна, світова річ зробила на Забілу таке страшне по своїх наслідках вражіння. Зрозумілим нам стане також і те, чому він плів туди, куди зла доля швидко-швидко несла його життєвий човник, - плів, майже не борсаючись, хоча й бачив, що ось-ось човник його попаде на каміння та й розіб'ється [55].

Морально Забіла падав все нижче та нижче. Але і в цей час в душі його було ще багато доброго. В душі його жила свята любов до меншого брата селянина. Він охоче балакав з селянами, кумував у них, гуляв на весіллях і допомагав, чим і як міг. Було в його душі ще й одно велике, святе почування, якого він не міг забути, з яким він і вмер. То було - кохання, любов до милої, з якою його так жорстоко розлучили. Правда, не раз в своїх віршах Забіла звертається з гірким докором до "невірної", - але й ці докори - такі болючі - ясно свідчать, що безталанному поетові ніяк не вдається вирвати кохання з свого серця.

Мучусь, мучусь і скучаю

Серцем за тобою...

На що ж було мені тебе

Да так полюбити?

На те хіба, щоб віку

Собі вкоротити:

Бо я кріпко, дуже люблю,

Не можна вже більше,

І чим дальше, а чим дальше,

То все мені гірше", - плаче Забіла.

В другому віршові, згадуючи вже про свою старість, він питається:

За що ж цілий вік невірну,

За що я кохаю?...

Є деякі данні, які свідчать про те, що й "невірна", Любов Михайлівна не забувала про свого колишнього молодого, що й вона - коли не кохала його, то співчувала йому. Ганна Барвінок оповідає, як один раз на балу в

Мотронівці Забіла покликав до мазурки свою колишню молоду, тоді вже пані Боголюбцеву, – як гарно, з яким захопленням вони танцювали, як це дражнило Боголюбцева, – як ревнивий муж потім дико помщався над своєю жінкою... Ганна Барвінок рішуче висловлюється, що "сімпатія" між ними до кінця життя зосталася" [56].

Звичайно, гаряче, палке, молоде кохання помалу-помалу зникало, але воно залишило після себе важкі наслідки, яких ніщо, навіть і всевладний час, не могло знищити. То було гостре незадоволення життям, повсякчасна туга, бажання хоч як-небудь розважитись, – відціля й повсякчасне п'яцтво, й картярство. Звичайно, од такого життя маєтки Забіли все танули, мов той віск. Настав нарешті час, що їх продали за довги. Тоді (з початку 60-х років) Забіла, щоб мати заробіток, почав держати в Борзні поштову станцію й сам заправляв нею. Нове своє діло він вів дуже недбало й неакуратно. Мандріникам дуже часто доводилось довго чекати коней. Коли б так поведився хто інший, то його довго не потерпіли б, а Забілі все прощали: такий він був привітний та гостинний чоловік. Як і перше, Забіла любив бути на людях, – часто зустрічав проїзжих, знайомився з ними, балакав. Не раз траплялось, що проїзжі, які тільки що сварились, лаялись, що їм не дають коней, потім по кільки день жили, гостюючи, у Забіли випивали з ним, грали в карти, слухали його сумних та жартовливих пісень, сміялись з його вигадок [57]. Але люде, яким доводилось бачити Забілу під цей час, кажуть, що взагалі він робив дуже сумне вражіння. Це вже не був здоровий, гарний, веселий юморист, це був передчасно постарілий чоловік, мало не дід, давно не стрижений і не голений. Жартував він і тепер, але жарти ці були не веселі, але од жартів ціх оддавало сумом. Особливо жалко й боляче було слухати, коли нещасний поет пробував іронізувати над своїм знівеченим життям, над своєю п'яною, наллятою горілкою "пикою" [58]. А пити Забіла вже не переставав, навіть пив ще більше, ніж перше. Тепер він вже мало не весь час проводив в своїй "дітській", серед різних бочок та пляшок, – тепер в "дітській" у нього появилася "жінка" – тридцяти відерна бочка з горілкою [59], – тепер він інколи навіть писав свої вірші наливкою, замість чорнила. [60] Зрозуміло, що при таких обставинах, Забіла не міг довго вдержатись на місці. Останні роки перед смертю він жив у Борзні, в своїй сестри, що була заміж за Білозерським. В цей час Забіла вже був мало не напів – мертвий: більш мовчав, а як і розказував що, то зовсім не цікаво, без колишнього гумору та живості [61]. Швидко й помер безталанний поет. Д.Микола Вербицький так розповідає про смерть Забіли: "Незадовго до смерти Забіла написав листа до свого небожа Івана Білозерського, де між

іншими новинками розповідав, що о. Кондратій (піп) "удостоївся блаженної кончини", а власне – вертаючися до-дому п'яний, заорав пикою в калюжу і залився. "Дай Боже, – закінчував він,– і кожному християнину такого ж кінця".

А за якийсь час прийшла звістка, що Забіла помер. Сталось це, кажуть, так: взявши до себе в кабінет барило наливки, він все це барило випив, ліг на підлогу, поклав голову на барило (порожнє)...і – вмер" [62]. Чи справді було так, як оповідає Вербицький, трудно сказати, але в його оповіданні нема нічого неможливого.

Так страшно низько впав морально нещасний Забіла, але і в цьому страшному становищі він зберіг в душі одно тепле почування, то було почування любови до колишньої молодії. Її, як згадує Ганна Барвінок, Забіла не забував до самої смерти [63].

Помер Забіла 1869 року. Поховвано його в Борзні. На похорон походило багато його колишніх кріпаків. Всі вони плакали за ним, мов за рідним: такий він був до них добрий та ласкавий.

II

Кілька слів про твори В.Забіли

Проживши на світі мало не 70 років, Забіла написав за все своє життя всього около 40 віршів. Звичайно, це дивно мало. Але не треба забувати, кажучи про Забілу, тих умов, серед яких він жив і під впливом яких мусів розвиватись його літературний таланти.

То були глухі сумні часи. Мало не все панство, мало не вся інтелегенція на Україні зовсім втратила живий зв'язок з рідним народом. Між народом та інтелегенцією була страшна, глибока, непроходна безодня. Інтелегенція, здавалось, на віки втратила свою національність. Серед панів тогочасних можна було чути всякі мови – і польську, й московську, й французьку – ніколи тільки не лунала в їх покоях рідна, українська мова. "Тоді, – каже Куліш, – між українським панством рідко ще хто вмів розмовляти рідною мовою, і сам Шевченко говорив у гостях у панів мало не все по-російськи. Хіба знаходив дуже почутну собі людину між земляками, що відчалили вже від рідного берега і вплили глибоко в московщину" [65].

Одже ж дивно, як то Забіла, живучи серед тодішнього денационалізованого так глибоко панства, не тільки не забув і не забував рідної мови, але навіть писав нею свої вірші. Біографія Забіли зовсім не подає таких даних, які б могли пояснити цей трудно зрозумілий факт.

Може, хто впливав на нього в такому напрямку?

Трудно дати на це питання яку-небудь рішучу оповідь. Той факт, що Забіла вчився в Ніжині в ті часи, коли там був і Гребінка з Афанасєвим [66], а також і те, що перші свої вірші Забіла друкує в альманасі "Ластівка", який склав і видав Гребінка року 1841, неначе свідчить про те, що на нього впливав Гребінка, що Гребінка підтримував його симпатії до рідного слова. На жаль, біографія Забіли не дає ні одного найменшого факта, який би свідчив, що між Забілою та Гребінкою були якісь більш тісні, більш щирі та приятельські відносини. Є певні дані, що Забіла був знайомий з Шевченком та Кулішем, – але це знайомство почалось аж в 40-х роках, – тоді, коли вже Забіла надрукував свої вірші в "Ластівці".

Як бачимо трудно напевно сказати, під чийм впливом Забіла почав писати українські вірші.

Можливо навіть, що й ніхто не робив на нього особливого впливу, що він цілком самостійно, з власної ініціативи почав писати вірші рідною мовою. Куліш у своїх згадках про Забілу неначе поділяє оцю саме думку. Кажучи, що рідна поезія на Україні уперше прокинулася в Чернігівщині в творах Забіли, як в Харківщині – за приводом Гулака-Артемовського, а в Полтавщині – Котляревського, він називає Забілу "самостійним органом нового почуття нації" [67]. Коли ми звернем увагу на те, що Забіла, як то певно відомо з його біографії, дуже кохався в рідних піснях, і придивимось до самих його віршів, що своїм складом і формою так нагадують українські народні пісні, то ми знайдемо разом з цим те безсумнівне джерело, яке надихало Забілі любов до рідного слова, яке, не рахуючи навіть впливу окремих людей, і само могло потягти Забілу до праці рідною мовою. Факт впливу на Забілу народньої поезії, особливо пісень, не може підлягати жодному сумніву.

Звичайно, можливо, що до нас дійшло далеко не все, що написав Забіла, хоча однаковість, що до змісту всіх збірників (рукописів) його віршів неначе свідчить про те, що він більш нічого й не писав [68]. Нам здається, що Забіла і справді не писав більш нічого, окрім того, що далі друкуємо ми. Нам, на жаль, тільки не пощастило знайти "Послання до Куліша", – але про цей твір кажуть, що він дуже не високої літературної вартости.

Чим же можна пояснити, що Забіла протягом такого довгого часу так мало написав?

Ми вже вище говорили, що Забіла не мав яких-небудь певних і міцних громадянських переконань. Це був собі простий чоловік, звичайний панок

тогочасний, – тільки людина з щирим серцем і талановитою, дуже палкою, вразливою вдачею. Це була натура дуже симпатична, але не глибока. Не маючи жодних сталих горожанських переконань, про що свідчать його твори, Забіла не міг свідомо глянути й на свою літературну діяльність. Забіла писав не через те, що кохався в рідному слові, – не через те, що розумів надзвичайну вагу й потребу рідної літератури, – він писав, бо слово само просилося, – писав, бо душа боліла, – писав, бо не міг вдержати слова, – писав, як соловей співає... Писав Забіла рідною мовою, бо любив її хоч і несвідомою любов'ю, бо українська пісня так зріднилася з його душею, що йому було б вже важко підібрати іншу форму за-для своїх думок і почувань.

Не маючи широких, загально-людських ідеалів або байдуже відносячись до них, Забіла через це саме не мав постійного джерела за-для своїх творів. Виспівав він своє горе, і далі не стало про що писати. Можна припустити, що Забіла починав писати й на інші теми. Серед відомих нам його творів є і дидактичні, і навіть історичні. Та всі ці твори погано виходили в нього. Через це саме, проспівавши свою пісню, виливши в піснях власне горе, Забіла мусив замовкнути [69]. Маючи все це на увазі, не треба забувати й тих важких обставин, серед яких жив Забіла і серед яких розвивався його літературний талант. Вільне, широке гусарське життя, зрозуміло, не могло дати нічого за-для його таланту, не могло зміцнити його. Нещасливе кохання одвернуло його на час од колишнього веселого життя, наповнило його серце тугою і журбою, дало зміст його пісням, вклало в його мало підготовлені до літературної роботи руки перо. Та, – на жаль, – не довго писало це перо. Безпросинне п'яцтво швидко вирвало з його рук перо, змінивши його чаркою.

І зміст творів, і біографічні дані говорять нам цілком ясно, що найкращим часом в письменницькій діяльності Забіли був час од половини тридцятих до другої половини сорокових років, – той саме час, коли Забіла, тільки що втерявши свою молоду, дуже вбивався за нею і виливав своє горе в піснях, поки що не дуже то заливаючи його горілкою. За цей час Забіла написав більшу й кращу частину своїх творів. Бувши на Україні 1839 р. Глинка говорить про нього, як про відомого "малоросійського поета" [70]. А що краща пора літературної діяльності Забіли закінчилася в другій половині сорокових років, про це, поминаючи біографічні данні, виразно свідчить Куліш. Говорячи про гостювання у Забіли р. 1847 разом з Шевченком, він, звертаючись до "хуторного поета" (Забіли), каже: "Ти,

чадо попсованого привилеями панства, втратило єси на-віки возмогу кращого життя духовного" [71]. Правда, і після цього Забіла писав дещо. Серед його віршів є один, що був написаний р. 1855, як показує виставлена коло нього дата. Але цей вірш [72], в якому Забіла тільки згадує про своє п'яцтво, не суперечить, а навпаки підтримує нашу думку, доводить, що і справді після другої половини 40 років Забіла, який пив мало не безпросину, не міг нічого писати. Ще коло одного вірша Забіли, який зберігається в Чернігівському музеї Тарнавського, ми знаходимо дату "1857 р. 29 юня" [73]. Ця дата не наче б то говорить проти нашої думки. Але ця дата, не вважаючи на те, що її зробив сам Забіла власноручно, не певна. В одному з рукописів, який складено р. 1854 [75], у ми знаходимо вже цю поезію. Очевидно, р.1847 Забіла тільки переписав її "вишнівкою" задля якогось з своїх приятелів.

Нашу думку, що Забіла не міг писати після 1847 р. підпирає ще й той факт, що після арешту Шевченка та Куліша (1847р.) стало небезпечно писати по-українськи. Трудно думати, щоб Забіла, який ніколи цілком свідомо не відносився до рідного письменства, виказав стільки горожанської мужности, щоб, не вважаючи на небезпеку, писати все ж таки рідною мовою.

Зміст поезій Забіли дуже обмежений, не широкий. З біографії Забіли ми вже знаємо, що в своїх творах він головним чином ілюструє власне життя. Як відомо, кохання відиграло в житті Забіли дуже велику роль.

Цим то й вияснюється, чому то мало не всі твори Забіли присвячені коханню. То він говорить про власне кохання, то висловлює гаряче співчуття всім закоханим [75]. Поезій, присвячених коханню, найбільше в поетичній спадщині Забіли, і ці поезії – кращі зо всього, що написав він. В них чується так багато щирого, безпосереднього чуття, виливається така правдива та глибока туга, що мимоволі навіть вони вражають серце, викликають в душі якийсь особливий, відповідний до їх змісту настрій.

По-за цими поезіями, присвяченими коханню, у Забіли дуже мало творів.

Є одна цілком невдатна і що до змісту, і що до форми спроба історичного вірша. "Палій" Забіли [76] ясно свідчить про те, що він і не знав, і не розумів зовсім рідної історії. Дарма шукати в нього правдивої характеристики головного героя, – дарма сподіватись, що він змалює широку картину давнього, минулого життя.

Серед творів Забіли зустрічається також ще й кілька "байок". Але

"байки" ці дуже мало нагадують те, що всіх відомо під назвою "байка". "Байки" Забіли – це через край розтягнуті, мало цікаві, не багаті ні змістом, ні формою, убогі мораллю віршовані оповідання [77], часто цілком взяті з життя, з сучасних подій [78]. Між цими "байками" вигідно одрізняється тільки "байка" – "Остап і чорт" [79]. Ця "байка" краща од інших своєю формою, а крім того – в ній дуже гарно, цілком вірно з етнографічного боку змальовано характерні риси українського чорта, – чорта не дуже то розумного, якого легко обдурити, і зовсім не злого.

Нарешті, в спадщині Забіли ми знаходимо і кілька віршів з горожанськими мотивами. Це – саме нещасливе з всього, що написав він. Тут поезії вже нема ані краплі, – нема тут, на жаль, і оригінальної, свіжої, нової, самостійної думки. Ідеали й думки Забіли, які висловлюються в цих віршах, самі звичайні, самі шаблонні. В одному віршові [80] він, взявши за основу дійсний факт [81] нападає на суди, які так сприяють багатим і так багато лиха приносять бідним, – в другому [82] – говорить про виховання дітей, – в третьому [83] – малює гірку долю сиротини, – в четвертому [84] – дає поради дитині і т. ін. Ось, напр., як він говорить про виховання дітей:

Треба дітей учить змалку, щоб вони трудились,
Щоб були вони слухняні та щоб не крутились.
Коли що сами не знають, щоб батьків питали,
За червоним щоб не дуже вони все ганялись [85]

Чи може бути щось більш шаблонного од цих порад?...

А ось – як він радить жити й що робити дитині:

Учись, не заучуйсь, –
Люби Бога більше всього,
Тай нас старих слухайсь.
Людей люби, як тих братів...
Коли будеш шанувати
В серці своїм Бога,
Так не бійся ні невзгоди,
Ні злого ворога... [86]

А ось як син відповідає батькові на його поради:

Що ти казав мені, тату,
Я усе те знаю:
Богу молюсь. Бога боюсь.
Царя почитаю:
Він, як рідний усім батько,

Сиріт поспитає... [87]

Чи далеко ж як пішли ці думки од так званої "прописної", дешевої моралі?...

Не багаті змістом, твори Забіли далеко не виблискують і формою. Здебільшого форма їх – то форма "звичайних жіночих та й козачих" пісень [88]. В творах Забіли не шукайте штучного, гнучкого, артистичного вірша, – вірш його примітивний, надзвичайно простий і одноманітний.

Мова віршів Забіли, як за для того часу, досить чиста й гарна. Трудно зрозуміти, чому Куліш назвав цю мову "циганською" [89].

Вже раніш ми говорили, що в творах Забіли дуже помітно вплив народної пісні. Народна пісня, що була джерелом за-для всіх перших українських поетів, була головним джерелом і за-для Забіли. Маючи це на увазі, не можна ніяк згодитись з де-якими критиками [90], що помічають на творах Забіли вплив Шевченка та Метлінського. Можна цілком рішуче висловитись, що Забіла в своїх творах не наслідував нікому в тогочасних українських поетів.

Звичайно, за-для нашого часу, коли поезія пішла так далеко вперед і що до змісту, і особливо що до форми, твори Забіли не можуть мати великого значіння. Але навіть і тепер де-які з його віршів, найбільш ті, в яких він жалується на свою нещасливу долю та плаче за знівеченим життям, можна прочитати залюбки: в них так багато чуття та щирости. Не дурно ж де-які з цих віршів Забіли, що так нагадують і своїм змістом, і формою народні пісні, пішли широко в народ, – і тепер ще їх співають селяне на Україні. Але головна вага творів Забіли зовсім не в цьому, – твори його тепер мають виключно історичне значіння. Коли б ці твори з'явилися в свій час, вони б мали в кілька разів більше значіння. Тоді українська література була ще така вбога, тоді на її нині було ще так мало справжніх робітників, тоді українська література стояла ще в такому становищі, що твори Забіли були б за-для неї цінним придбанням. На жаль, суворі, сумні обставини не дали Забілі розвинути свій талант, а нещаслива доля сховала надовго його твори і держала десь в заховку, аж поки вони зовсім не постаріли та не втратили сучасного значіння.

Кінчаючи оцю коротеньку замітку про твори Забіли, сміливо кажемо, що Забіла мав чималий поетичний талант од природи і при кращих обставинах виховання та життя з нього міг би виробитись досить виразний і талановитий поет. Ось що каже про нього Куліш: "Беручи цю людину в цілості, мушу сказати, що був це чоловігя з великим природним даром..."

Хоч, може, хтось здивується, та я скажу, що це в нас був би другий Гоголь, ще, може, до того Гоголь український, коли б у нього була така дорога, як у Гоголя, і такі приятелі" [91].

І сам Забіла добре розумів, що він далеко не все дав, що міг дати. В одному з своїх віршів, рівняючи себе до весняної води, він каже:

О як би тая водиця та де зупинилась,—

Не одному б в жарке літо вона пригодилась [92].

В посланії "До Шевченка," говорючи про своє сумне життя.

Забіла між иншим завважає:

Живу у світі, як в неволі,

Як пташка в клітці, так і я.

Співають пташки і в неволі,

Та все не так як би на волі... [93]

Література

1. Петров – 149–154 стр.; " Записки М.Н.Глинки" – в " Русс. Стар." 1870 р., т. II. 278 стр.

2. Надруковано: а) В "Ластівці": "Голуб" (208 стр.), – "Пісня"(221), – "Повіяли вітри буйні" (243); б) " Черн. губ. Вѣдом." – 1857 р. №16: "До батька", "Не щебечи, соловейку"...; в) Петров "Ист укр. лит.": "Остап. і чорт." – г) Комаров – Київ Ст. 1888 г. №4 "Зовсім світ перевернувся"...; Зоря 1891 р.: "Будякь" (416 стр.) і "Семенова кобила " (437–438); д) В.Лукич – "Зоря" 1893 р. – "Посланіє до Шевченка" (102–103), – Зоря 1894 р. – "Човник" (393).

3. Ось які зшитки були у нас під руками: №1, – "Малоросійскія стихотворенія. Сочиненія Виктора Николаевича Забѣлы" – 16 віршів, – самий старий рукопис; – №2, – "Стихотвореніє Виктора Забѣлы – 1854", – самий повний рукопис, 33 вірші; – №3,– "Спивы крузь слезы. Надрукував (?) Вихторъ Забила". – новий рукопис. переписаний якимсь д. "Ксенофонтом Михайловичем Леонтовичем. Борзенскаго училища.1897 года" – 27 віршів; – №4,– Старий рукопис з 4 віршами Забіли і кількома віршами Маркевича; – №5, – Старий рукопис Ол. Тищинського з посланієм "до Шевченка" Забіли (за два останні рукописи складаємо глибоку подяку вельмишановному Б.Грінченку, який ласкаво дав нам їх за-для нашої роботи); – №6. – три вірші переписані з рукописів музею В.Тарновського в Чернігові (за що дякую вельми шановному д. Миколі Вороному).

4. Ось коротенький показчик більш відомих статей про життя й діяльність В.Забіли: 1) И.К. – "Отрывок изъ поѣздки въ Москву и С.-Пбургъ" – Черн. Губ. Вѣд. 1857 р. №16, стр. 133–135; 2) Куліш – "Взглядъ на малоросійскую словесность" – Рус. Вѣстн. 1857 р.№12; 3) Правда-1869р.

№48,– некролог; 4) "Записки М.Н.Глинка"-Рус.Стар.1870 р. т. II, стр. 278–279; 5) М.Н.Бѣлозерскій – "Т.Г.Шевченко по воспоминаніямъ разныхъ лицъ" – Киев. Стар. 1882 р. №10; 6) П.Куліш – "Хуторна поезія" – Львов.1882 р. стр. 19–24; 7) М.К. Чалый "Жизнь и произведения Т.Шевченка". – Киевъ 1882 р. стр. 59 і 197; Н.И.Петровъ – "Очерки исторіи укр.литературы XIX ст." – Киевъ.1884 г. стр. 149–154; 9) М.Комаров – "Къ біографіи В.Н.Забілы", – Киев. Стар.1886 р. №10, стр. 171–176; і 1888 р. №4. 10) О.Огоновський – "Исторія литературы русскои". – Львів 1891 р. ч. II, -II видділ, – стр. 702–703; 11) М.Комаров – "Ненадруковані байки В.М.Забілы". – Зоря 1891 р., стр. 416 та 437–438; 12) В.Лукич – "В.Забіла і його жартоблिवе посланіє до Шевченка", – Зоря 1893 р. стр. 102–103; 13) Наталка Полтавка – "Роман В.Забілы". – Зоря 1894 р. стр. 405; 14) О.Кониський – "Т.Шевченко-Грушівський." т.І. і II, – Львів. 1898 р., стр. 209 Про В.Забілу говориться і в ст. П.М-са. – "Эпизоды изъ жизни Шевченка" – Вѣсти. Ю.-З. и з.Россіи – 1863 р. №4, а також і в романах Куліша – "Майор"(Рус Вѣстн.1859), "Украинскія незабудки" (Основа – 1861 р. №10). В Забіла під іменем Капитона Павловича Иволгина). Наша стаття була вже зовсім готова, коли нам довелося прочитати цікаву розвідку про Забілу д-ра І.Франка (Літ. – Наук.Вістн.-р. 1906, №№ 3 та 4).

5. Франко помиляється, коли називає Забілу "Олександровичем" (Л – Наук. Вістн. – 1906 р. №3, 397 стр).

6. Назву хутора Забілы подала нам в.-нановна О.М.Кулішева (Ганна Барвінок), яка ласкаво надіслала нам свої споминки про Забілу, що був її родичем. На далі ми прямо будемо покликатись на ці споминки, зазначаючи – "Спом.Барв."

7. П.Куліш – "Хуторна поезія", – стр. 22.

8. Хоч Куліш і називає його "багатим паном", – *ibid* . – 19 стр.

9. Лицей постав на місто колишньої гімназії.

10. Кониський – "Т.Шевченко-Грушівський"..., т. 1., стр. 209.

11. Див.біографію Гоголя Шенрока, яку приложено до видання творів М.Гоголя А.Маркса, – т. 1, стр. 19.

12. Це було не пізніш початку 1833 р., бо в кінці цього року помер старий Білозерський, який видиграв таку значну ролю в нещасливому коханню Забілы. – Див. Біограф. Ганни Барвінок – Б.Грінченка, додану до її "Оповідань", стр. VI (У Києві – 1902 р.). Нашу думку стверджують "Спом. Барв.". Вона каже, що її було коло п'яти років тоді, як трапилось лихо з Забілою. Як відомо, Ганна Барвінок коло 1833 р. І.Франко (Л.-Наук. Вістн. – 1906 р., №3, стр. 402–403) помиляється, коли думає, що катастрофа Забілы трапилася коло 1836–1838 рр.

13. Нат. Полтавка. – "Роман В.Забілы". – Зоря 1894 р., стр. 405; порівн. – "Спом. Барв"; Лукич (Зоря 1893 р. 102 стр.) каже, що в Забілы були "добрі сиві очі".

14. Куліш "Хуторна поезія", стр. 22; цю ж рису вдачи Забіли одмічає й М.Глинки в своїх "Записках". – Русск. Стар. 1870 р., ч. 2, стр. 278–279; про юмор Забіли багато розказується і в "Споминках Ганни Барвінок"; див. також статтю М.Комарова – "К біографії В.Н.Заб'їлы" – Київ. Ст., 1886 р., №10. – 171–178 стр.; Зоря. 1893 р., 102 стр.

15. Зоря. 1894 р., стр. 405.

16. "Спом. Барв".

17. Зоря. 1894 р., стр. 405.

18. Цей портрет милої Забіли трьоху одріжняється од того, що навели ми вище, – тут говориться – "круглолиця, очиці чорненькі", – а раніш казано, що Л.Білозерська мала "подовгасте личко" і "голубі очі" Хто помиляється, – напевно сказати трудно. відомо тільки, що ці вірші Забіла сам прикладав до своєї милої й не раз промовляв їх, згадуючи про милу ("Спом. Барв"). А навряд чи він міг помилятися?..

19. Правда, з великою певністю можна думати, що Забіла тільки й почав писати вірші після катастрофи. Наша думка така: Після катастрофи Забіла почав страшно п'ячити, – а це погубило його з-початку такий симпатичний талан.

20. Це прізвіще ми знайшли в старих рукописах Тіщинського, – прізвіща супротивника Забіли не подають в своїх споминах ні Ганна Барвінок, ні Нат.-Полтавка.

21. Це були – мати Наталки Полтавки, її брат Василь і менча сестра Олександра (Ганна Барвінок), – див. "Зоря" – 1894 рок., 405 стр. – Ганна Барвінок, то була тоді ще й дуже маленька, але запам'ятала обличчя Боголюбцева. "Він, – каже Г.Барвінок, – був ще молодий, чорнявий, кучерявий, але, як на мене, дуже й не симпатичний, прямо противний: в очах було щось роспустне, похабне..." – "Спом.Барв."

22. Дивись – Зоря 1894 рок. – 405 стр. ("Роман Віктора Забіли" – Наталки Полтавки).

23. Див. "Спом.Барв."

24. Куліш – "Хуторна поез." – 19 стр., – Куліш через – край вже рішуче і, як побачимо далі, не зовсім справедливо висловлюється.

25. Зоря 1894 р., стр. 405. – О.Огоновський – "Ист. Литер." – ч. III, відділ 1, – стр. 281.

26. Зоря 1894 р., стр. 405.

27. Див. Київ. Ст. 1886 р., №9, стр. 173.

28. Говорючи про цей сумний факт, Ганна Барвінок завважає: "Бог його знає що моему татові, такому розумному, сталось розлучить таку пару й силомиць оддати сестру за иншого..." (Спом.Барв.).

29. Ганна Барвінок каже, що в його були цигани – кріпаками ("Спом.Барв.").

30. "Спом. Барв.", – Порів. – "Роман В.Заб'или", – Зоря 1894 р. 405 стр.

31. Див. – Рус.Стар.1870р., № 9, стр.279.
32. Кониський – " Т.Шевченко – Грушівський", т. 1, – 82–83 стр.
33. Рус.Стар.1870 р. №9, стр.279. – Цей портрет зараз в "Им.Публ. Библиот."
34. Основа 1862 р. № 5, – Петров "Очерки"... стр.309.
35. Кониський – *ibid*, стр. 209-210.
36. Де-хто з біографів Забіли теж звуть його не Миколаєвичем, а Олександровичем.
37. Кониський – *ibid.*, стр. 210.
38. Київ. Стар. 1882 р. № 10, стр.70, – Зоря 1893 р., стр. 103.
39. Зоря 1893 р. стр. 103.
40. М.Чалий – " Жизнь и произведения Т.Шевченка", – 196 стр., – О.Кониський – Т.Шевченко-Грушевський. т. II, 392 стр., – Київ.Стар.1882 р. №10.
41. Куліш – "Хуторна поезія", – стр. 22.
42. "Споминки Ган.Барв."
43. Вірші, що були надруковані в "Лавстівці".
44. Рус. Вѣстн.1857 р., №12, стр. 231.
45. Київ. Стар. – 1886 р. №9, стр. 174–175.
46. Рус. Вѣстн. 1859 р. – "Повѣсти П.П.Куліша" – т. IV. – СПб. 1860 р.
47. Основа 1861 р. №9.
48. Київ. Ст.1886 р. №9, 113 стр.
49. *Ibid.*, 173 стр.
50. "Спом. Барв.": про цю "дітську" та про наливки так само згадує Куліш, характеризуючи в своїх повістях Иволгина (Див. – "Украинск. незабудки" – Основа 1861 р. №9, стр.13, – "Повѣсти П.А.Куліш", т. IV (Майорь), – стр. 17.
51. Куліш, – "Хуторна поезія", – стр. 19–20.
52. *Ibid.*, – 22 стр.
53. *Ibid.*, – стр. 22.
54. *Ibid.*, – стр. 22.
55. Див. – вірш. "Човник".
56. "Спом. Барв".
57. Київ. Стар.1886 р. №9, стр. 172. – Куліш в повісті "Майор", – характеризуючи Иволгина, говорить і про те, що він пропив свій маєток, і про те, що почав держати поштову станцію, і що був дуже неакуратним доглядачем станції, і про те, що закликав до себе проїзжих. Тільки Куліш малює Иволгина якимсь дуже улестливим перед великими панамі чоловіком, – чого не можна, здається, сказати про Забілу.
58. Київ, Стар. 1886 р., №9, стр. 175.
59. *Ibid.*, стр. 172.

60. В.Чернігівському музеї В.Тарновського є кілька рукописів Забіли. Коло одного з них є примітка, зроблена рукою самого автора: "написано вишнівкою".

61. Див. Споминки Тишинського.

62. Розповідаю про це з листа, якого ласкаво надіслав до мене в.-шановний М.Вороний.

63. "Спом. Барв".

64. "Спом.Тишинського",

65. Куліш – Хуторна поезія, 24–25 стр.

66. Огоновський. – "Истор. литер.", ч. II, I відділ, – стр. 229. Кажуть, що Гребінка нахилив до українства Афанасєва ("Зоря" – 1887 р. ч. 4, стр. 70) і взагалі мав вдачу, " якою люде впливають на товаришів, сами того не бажаючи". Писати по-українськи він почав ще в гімназії, в Ніжині(Огоновський – *ibid.* – 230 стр.

67. Хуторн. поез. – 19 стр.

68. Нам довелось бачити аж три збірники під назвою – " Співи круз сльози" всі однакового змісту.

69. Можна думати, що Забіла покинув писати ще й через те, що бачив, на скільки слабі його твори в порівнянні з творами Шевченка та Куліша, які самі почали в цей час писати. – І.Франко – "Поезія В.Забіли". – Л.-Н. Вістн. 1906 р. – №3, 39 стр.

70. Рус. Стар. – 1870 р., т. 2. стр. 278–279.

71. Хутор. поез. – 23 стр.

72. Дивись №36.

73. Дивись №32.

74. Рукопис №2, – на ньому стоїть ця дата – "1854 р."

75. Дивись вірші №19, 21, 23...

76. Дивись – №25.

77. Дивись №13,12, 16, 34.

78. Напр., №13. – Див.Кіев.Стар. – 1888 р., №4.

79. №16. Томь 93. – Май – іюнь, 1906.

80. Див. №13.

81. Кіев. Стар. – 1888 р., №4.

82. Див. №12.

83. Див. №11.

84. Див. №28, 30.

85. Див. №12.

86. Див. №30.

87. Див. №28.

88. Куліш – "Хуторн.поез.". – 19 стр.

89. Русск. Вѣстн. – 1857 р. №12, стр. 231.

90. А.Котляревський (Чуприна). Див. – Московс. Вѣд. 1856 р., №41.

91. Хуторн. поез. – стр. 19, 22.

92. Див. № 35.

93. Див. № 18.

Вперше надруковано в журналі: Киевская старина. – 1906. – №5–6. – С. 88–177.

А.Лященко

Т.Г. Шевченко і В.М.Забіла

I.

На російські оповідання Т.Г.Шевченка дослідники звернули увагу недавно, і досліджено їх дуже мало. Тим часом у них багато важливого та своєрідного матеріалу, вартого вивчення. Окрім літературного значення та цікавих особливостей "старої манери" писання в оповіданнях багато біографічних рис і ліричного елемента. Автор навіть підкреслює свій близький стосунок до змальованих осіб та подій, часто він нормалізує, наводить свої думки про виховання, про становище жінки в суспільстві й родині, торкається поважних питань соціального характеру. В Шевченкових оповіданнях розкидані завваження про пам'ятки української старовини й мистецтва, про народні звичаї, пісні, про літературну діяльність українських та російських письменників. Відмінну вагу мають автобіографічні кобзареві спогади. Написати докладний життєпис нашого поета можна тільки після того, як буде використано матеріал з його оповідань. А для того треба дати реальний коментар усіх оповідань, висвітлити всі персональні натяки, звістки тощо; нарешті треба переглянути питання про літературну вагу Шевченкових оповідань.

У своїй статті спитуюся покоментувати оповідання "Капитанша", в зв'язку з тим, як Шевченко ставивсь до Віктора Миколайовича Забіли, що його, гадаю, змалював наш поет у цьому оповіданні.

Т.Г.Шевченко любив мандрувати по Україні. Він побував – частенько пішки – в багатьох кутках рідного краю: і на Київщині, і в Полтавщині, і на Чернігівщині, і на Волині; любив заходити до селянської хати, до сільської корчми, не цурався знайомости з духівництвом, орендарями, дідами-панамі. Придивлявся до сучасного життя, заносив до своїх портфелів малюнки з цікавих історичною стороною будинків, а так само побутового жанру. Деякі знайомості його згодом перетворилися в приятельство. Така була і його знайомість з українським поетом В.М.Забілою, що жив у невеличкому хуторі біля Борзни на Чернігівщині.

Коли саме познайомилися вони, сказати важко. Відомо тільки, що 26 березня 1842 р. Шевченко писав до Григора Степановича Тарновського: "Посылаю вамъ три экземпляра: одинъ возьмите собі, другой отдайте Миколаю Андреевичу Maestro Маркевичу, третій – Виктору Забілі на заочное знакомство". Як бачимо, познайомилися обидва поети заочно, і певно через Г.С.Тарновського, а, може, завдяки Василеві Йвановичеві Штернбергові, Шевченковому приятелеві й товаришеві по Академії Мистецтв.

В.М.Забіла вийшов на літературний шлях раніш од Шевченка. Ще в 1838 р. відомий російський композитор М.І.Глінка поклав на музику Забіліні поезії: "Не щебечи, соловейко" і "Гуде вітер вельми в полі". В 1841 р. три Забіліні п'єси надруковано в Гребінчиному альманасі "Ластовка". Особа та діяльність Забіли довгий час не були виявлені в нашому письменстві. Перший зібрав про нього мало не всі відомі доти в друку матеріали. М.І.Петров у книзі "Очерки истории украинской литературы XIX ст." (Київ, 1884, стор. 149–154, 309 та ін.). Він-таки визначив головну рису ліричних Забіліних поезій – журбу. Після книги Петрова нових матеріалів про Забілу надруковано небагато. Допіру р. 1906 одночасно значно поповнено було їх у двох статтях: 1) В.Мировця "Життя і твори В.Забіли" ("Київ. Старина" 1906, №5–6, стор. 88–178), 2) І.Франка "Поезії Забіли" ("Літ.-Наук. Вісник" 1906, кн. 3, стор. 397–420; кн. 4, 41–61). Автори статей користувалися з рукописних копій Забіліних поезій, які заховали прихильники українського письменства; надрукували відому по цих копіях та почасти по автографах Забіли його невеличку літературну спадщину (сорок п'єс) та дали нариси його життєпису й характеристику творчості. Ці статті з'ясували деякі сумнівні факти з поетового життя. Але і Франко і Мировець, пишучи Забілін життєпис, не мали про нього докладних відомостей. Хиби їх можна виправити на підставі праці В.Л.Модзалевського "Малоросійській родословник", т. II.

Будь-що-будь, тепер на підставі всіх надрукованих матеріалів вже можна досить докладно з'ясувати, яке значення мала літературна діяльність Забіли.

Та моє завдання інше. Я хочу дати коротенький нарис Забіліного життя й діяльності та доповнити його рисами, якими Шевченко намалював свого приятеля в оповіданні "Капитанша".

В.М.Забіла, син незаможного дідача, народивсь близько 1808 р. В 1825 р. вступив на військову службу до Київського драгунського (згодом гусарського) полку; 16 липня 1828 р. – корнет; 25 січня 1834 р. – поручник у відставці, був у поході до Польщі в 1831 році.

Офіційні відомості про службу Забіли спростовують легенду про те, що він був майор. Низка сучасників свідчить, що Забіла вчився в Ніжинській гімназії одночасно з Гоголем, навіть сидів з ним на одній лаві. Але вже Комаров відзначив, що в реєстрі Гоголевих товаришів, які вступили до гімназії в р. 1820 і 1821, Забіли немає. Це саме стверджують і документи, що надрукував І.А.Сребницький у виданні "Гоголівський Сборник", під ред. проф. М.Н.Сперанського (1902). А втім, переказ про Забілине перебування в Ніжинській гімназії був дуже поширений серед його знайомих і, певне, на підставі його слів, мав рацію; може бути тільки, що він вступив до цієї школи пізніше, у 1822 році, і не добув курсу, бо незабаром (в 1825 р.) перейшов до війська.

У житті й творчості Забіли неабияку роллю мала знайомість з родиною Білозерських, його близьких сусідів, які жили на хуторі Мотронівка. Він покохав старшу дочку Василя Михайловича Білозерського, Любу. Це знайомство і кохання слід віднести ще до останніх часів, коли Забіла перебував на військовій службі. В поезії "Споминки" поет каже про своє кохання:

Вже два літа скоро прийде, як я закохався;
Якби знав я своє горе, лучче б був не знався
І з тобою, дівчинонько, то б не знав і муки,
Не знав би я, як то любить, не знав би я і скуки.
Як не бачу тебе тиждень, то за год считаю,
А побачу – і то тяжко: що сказати, не знаю...
Годів два назад, не більше, і я був моторний:
Шабля з боку, кінь гусарський, що як в'юн проворний.

Цю п'єсу можна віднести до 1836 р., бо Забіла покинув військо у 1834 р.

Кохання було взаємне, і навіть, за згодою батьків Люби Михайлівни відбулися заручини молодих. Та незабаром з'явивсь поетові супротивник, заможний дідич-удовець, що мав понад 40 років. Він дістав згоду од Михайла Васильовича на шлюб з дочкою, але сама вона та її мати не схотіли порушити свого слова. В родині Білозерських з цього приводу бували часто свари, а Забілу Білозерський наказав не пускати до своєї хати. Бідолаха одного разу кинувсь був під екіпаж Білозерських (матері й дочки), коли вони їхали з хутора. Ледві його тоді вратували. Все ж батько примусив Любу одружитися з багатим паном. "Після замужжя своєї бувшої зарученої Забіла став з розпуки пити і гуляти", – каже в своїх спогадах Наталка-Полтавка (Надія Матвіївна Кибальчич, небога Люби Михайлівни). Нещасливе кохання викликало гарні ліричні п'єси Забіли, як "Поуз двір, де живе мила, я проїхав двічі", "Не щебечи, соловейко, під вікном близенько", тощо.

І.Франко і Мировець справедливо заперечують думку, буцімто Забіла став писати вірші під Шевченковим впливом, бо, як відомо, Шевченко вийшов на літературний шлях пізніш од Забіли. Мировець каже: "Коли ми звернемо увагу на те, що Забіла, як то певно відомо з його біографії, дуже кохався в рідних піснях, і придивимось до самих його віршів, що своїм складом і формою так нагадують українські народні пісні, то ми знайдемо те безсумнівне джерело, яке надихало Забілі любов до рідного слова, яке, не рахуючи навіть впливу окремих людей, і само могло потягти Забілу до праці рідною мовою. Факт впливу на Забілу народної поезії, особливо пісень, не може підлягати жодному сумніву".

Забіла – поет переважно ліричний, але у нього є поезії і іншого змісту. Такий жваво написаний вірш "Остап і чорт", певно на основі народного переказу. Цікава поезія "Багатий і бідний" на тему соціального характеру; вона теж стоїть у зв'язку з народними поглядами. Це свідчить вже початок віршу:

Зовсім світ перевернувся, не так усе стало:
Кривда всюду на покуті, а Правди чорт-мало.
Край порогу нема місця, мерзне за дверима,
Бідна Правда не багата, а Кривда з грошима...

Зміст "Багатого і бідного" – звичайне в ті часи насильство багатого й недоля бідного, бо тодішні судді підтримують саме заможних.

П.О.Куліш, що р. 1857 суворо ставився до Забілиних поезій, надрукованих в альманасі "Ластовка", згодом прихильно схарактеризував його творчість у своїй книзі "Хуторна поезія". Згадуючи про свої розмови з Шевченком на початку 1847 р. Куліш каже й про Шевченкові стосунки із Забілою саме під той час, коли Куліш одружився з його "Молодою княгинєю", себ-то з Олександрою Михайлівною Білозерською (Ганною Барвінок).

"Скоротили тоді ми, – пише він, – з Тарасом не один веселий день і вечір на любих розмовах і співах. Та найбільш мені пам'ятна вечорина в одного нежонатого пана, поблизу хутора молодої княгині. Був він також собі поет з природи. Ще до появи Шевченка в літературі писав цей хуторний прояв української пісні, взором звичайних жіночих, та й козачих, і в інші з них улив стільки душі, що співались вони або читались у рукопису геть широко по Україні між панами, а деякі чував я й між простацтвом. Так само, як у Харківщині проявлялась рідна поезія за приводом Гулака-Артемовського, а в Полтавщині за приводом Котляревського, так і в Чернігівщині, незнат і звідкіля, повинуло тоді по тихих хуторах поетичним подихом, і козакуватий сусід нашої "молодої княгині" був самостійним органом нового почуття нації".

"Беручи цю людину в цілості, мушу сказати, що був це чоловігя з великим природнім даром, та, на біду собі, з Ніжинської Гоголівської гімназії шурхнув у військове товариство, в кірасири здається, а добре там загартувавшись, чи то, мовляв той, "звикнувши до служби", устряв, доматорствуючи на господарстві, між таких приятелів, про котрих сам говорив почасти: "великий недурень випити". Випити й сам він був не дурень... Нещасливе закохання з сестрою нашої "молодої княгині", котру не хотіли віддати за п'яного картовника, ще частіш почало штовхати горопаху то в Сциллу – п'янство, то в Харибду – картовництво. Як гостювали ми в нього з Шевченком, тоді ще він не спився і не звівся, а тільки вельми сумував на тему:

Мимо двір, де живе мила,
Я проїхав двічі,
Та не бачив голубоньки
Я своєї в вічі..."

"Це ж його були й вірші. Любив їх співати, дзвонячи в кобзу, і тяжко було слухати бідолаху: бо я знав, що там у нього на душі діється..."

"Вернувшись на Україну 1857 р., знайшов я Шевченка непитущим. Так і цього пам'ятного мені вечора кобзар наш був глухий на поклики свого "родича по вдохновенню" і давнього товариша по чарці... Засівши з тверезими кругом комина, він бесідував із нами тверезо й поважно про науку і літературу... Розмовляв Шевченко широко про свою поему "Іван Гус", почитуючи гарною дикцією своєю деякі місця..."

Підтверджує оці спогади про Шевченка й Кулішів лист до проф. Плетньова 29 грудня 1846 з Києва: "У Шевченка я нашел большую перемену. Он сделался образованней и солидней. Поездки его по Малороссии обогатили его ум множеством весьма важных замечаний. Он, между прочим, смотрит на панов так, как должен на них смотреть. Вчера он рассказывал презабавную характеристику одного Переяславского помещика, у которого он был в гостях".

Далі в цьому листі до Плетньова вміщено дуже цікаве Шевченкове оповідання про одного Переяславського пана; воно свідчить, що Шевченко дуже добре спостерігав побут і гарно його змальовував. Цього листа надрукував О.К.Дорошкевич у статті "Шевченко в приватному листуванні".

Цікаво навести одного уривка з листа П.О.Куліша до Н.О.Білозерської 12 червня 1886 р., де він пише: "Незадолго до моего знакомства с Марьей Ивановной Гоголь наш родственник украинский поэт Виктор Забила, тогдашний содержатель почтовой станции в Борзне и соученик Гоголя по Нежинской гимназии высших наук, был обрадован появлением на сцене его жизни матери и одной из сестер славного сверстника; но, не будучи знакомым с ними лично, принял дочь за мать, а мать за дочь". До слова

"Забіло" Куліш зробив наприкінці листа таку примітку: "Сегодня наши девушки пели его песню "Не щебечи, соловейко". Я объяснил им, кто ее сложил, но они остались равнодушны к литературному факту".

М.І.Глінка, що познайомився із Забілою у 1838 р., згадує про своє життя в Качанівці у Г.С.Тарновського: "У меня в оранжерее (після півночі) собирались Н.А.Маркович, Петр Скоропадский, Забела и Штернберг, появился Палагин со скрипкой, Яков с контрабасом и виолончелист: играли русские и малорусские песни, представляли в лицах и беседовали дружески иногда до трех и четырех часов полуночи, к некоторой досаде аккуратного хозяина. Эти сцены повторялись часто, и Штернберг удачно изобразил наши сходки".

В.В.Стасов пише, пояснюючи цей малюнок: "Картинка Штернберга, изображающая такую сходку, сохранилась. На ней собственной рукой Глинки подписано внизу: "1838. – Лето. Ночь". Она рисована карандашом. В середине картинке сидит на стуле Паладин, очень похожий. Вся его поза, как он, бывало, играл на скрипке, когда задавал тон и играл мелодию хора, глядя из-под насупленных бровей, схвачена очень верно. В глубине комнаты пилят на струнах, аккомпанируя ему, два крепостных музыканта: виолончелист, крепостной Тарновского, и контрабасист Яков, крепостной Глинки. Конечно, на них не обращает никакого внимания, все к нам спиной или боком. "Казак" Скоропадский, с вьющимся хохлом и височками (по тогдашней моде), Маркович в халате, Забело с трубкой в руке, откинувший правую руку на спинку стула, позади него сам Штернберг – все пристально слушают музыку Палагина. В это время Глинка, в светлой блузе, в профиль, идет от ширм справа с края комнаты, протянув вперед обе руки... Глинка тоже очень похож".

Деякий матеріал, що характеризує стосунки Шевченка до Забіли, дають спогади Миколи Михайловича Білозерського. Особливо сприяли обидва поети на початку 1847 р., коли Шевченко перебував на Забілиному хуторі. Незадовго перед своїм арештом Кобзар подарував приятелів свого кашкета, якийсь рослинний порошок зеленого кольору задля "лікарської" настоянки, сорочку, яку пошила сестра Т.Г. – Ярина. Як каже далі Білозерський, Шевченко із свого заслання надсилав до Забіли листи; тільки Забіла певно не відповідав. "Тогда по поводу катастрофы 1847 г. и обысков все в провинции находились под таким страхом и трепетом, что и помышлять не смели о переписке". Це підтверджує і Шевченко в "Щоденнику": "С 1847 года по распоряжению высшего начальства все друзья мои должны были прекратить со мною всякое сношение".

Серед Забілиних п'єс є жартливе "послання" до Шевченка. Написано його з приводу того, що Шевченко не заїхав до нашого поета, хоч і був недалеко від Забілиного хутора, в Борзні. "Послання" малює взаємини поетів, висвітлює, що їх зближало, і наводить Забіліні мрії. От декілька рядків з цієї п'єси.

Який же ти земляк? Який же ти писака?

Неначе гнав тебе собака!

Боявся день подарувать,

Щоб побувать у мене в хаті,

Щоб пісень вмісті заспівати,

Якії серце нам гризуть.

Ми б на бандурці забренчали,

А циганчата б танцювали...

Лютую я на тебе дуже;

Тобі ж дак, може, і байдуже,

Мене ж за серце зачепив.

І ще скажу слівце, Тарасу!

Біда жить в світі без запасу,

Грошима люде що зовуть.

Я б ще побув у Петенбурсі

І побував би в нашій бурсі,

Що Академіей зовуть.

Побачив би тебе, Тарасе,

Того, що написав Торквата Таса,

Того, що славний медальєр.

Там Григорович є добряга.

Да ще найшовся б чолов'яга,

І серце б трошки пожило...

Там Глинка той, що добре грає,

Що пісень всяких він співає.

Як би весною всі птахи.

Дак що ж робити?... Не маю долі:

Живу у світі, як в неволі, –

Як пташка в клітці, – так і я!

Співають пташки і в неволі,

Да все не так, як би на волі, –

Що аж звірі танцюють їм.

Прощай! Не хочу більш писати,

Паперу більш щоб не псувати,

Нехай судовики псують.

Як бачимо, Забіла мріяв про інший ширший світ, далекий від того нікчемного, в якому він жив на хуторі коло Борзни; про цей далекий світ він знав багато з Шевченкових переказів. От чому кожного разу як гостював Шевченко у нашого поета, це надихало його вищі інтереси й ідеї.

Коли заарештовано було Шевченка, то серед його паперів знайшлося і оце "Послання", автограф Забіли, що приписав наприкінці його: "Прошу покорнейше ответа, и лицам, здесь помянутым, мой усерднейший поклон, равно и себе прошу засвидетельствовать, – довольно трудное обстоятельство, но надо исполнить". "1844 по получении записки в тот день написано и отправлено 21 июня". Тут маємо точну дату, коли написано "Послання".

Згадаймо, як характеризували "Послання" російські жандарі. Серед їх офіційних паперів знаходимо таку рецензію: "Стихотворение Виктора Забины; он описывает в виде пасквиля секретаря Академии Художеств Григоровича, сочинителя Торквато Тассо (вероятно Кукольника), какого-то медальера и самого Шевченко".

Повернувшись із заслання, Шевченко відвідав старого приятеля. Про цю їхню зустріч маємо спогади Шевченкового небожа – Григора Лаврентьєвича, які записав І.К.Пархоменко в 1904 році, коли оповідачеві було вже 70 років.

Як відомо, Забіла брав участь у похороні Кобзаря і разом з іншими опоряджав йому могилу під Каневом. Сам він помер у 1869 р.

II.

Шевченкове оповідання "Капитанша" написано, здається, у 1855 р. На рукопису є неповна дата "15 марта". Тема цього оповідання – є питання про ставлення до жінки, що її тоді багато людей вважали за ляльку, об'єкт жартів. Чоловіків егоїзм і важка доля жінки, що її так легко й без жодного докору сумління, бувало, кидали, завсіди обурювали Шевченка. Цю тему не раз розробляв поет у своїх творах, і не дурно написав він своє попередження дівчатам:

Москаль любить жартуючи,
Жартуючи кине,
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине...

В центрі оповідання стоїть простий салдат-українець Туман. Наприкінці 1814 р. полковий ад'ютант доручив йому доглядати вивезеного з Франції молодого француза ("пажа"). Та незабаром по тому, як ад'ютант поїхав ніби до родичів, виявилось, що за французика був не паж, а молода

жінка, яку спокусив ад'ютант. Вона вмерла від пологів і залишила на Туманові дочку Варю. Він їй став за вихованця. Але й з Варєю сталося таке лихо, як і з її матір'ю: "жартуючи кинув" її капітан. Туман після цього одружився з нею і став опікуном Вариної дочки Олени. Давню історію "покритки" розроблював Т.Г.Шевченко в своїх творах різнобічно. В нашій оповіданні нещаслива жінка не гине: в особі свого вихованця вона знайшла оборонця й друга, дарма, що іноді він, жартуючи, називає її капітаншею. З Туманом автор оповідання зустрівся, подорожуючи навесні 1845 р. з Петербурга на Україну через Москву, Тулу, Орел. Туман орендував тоді заїжджий двір у свого "майора". Сина цього майора – "Віктора Олександровича" він доглядав одночасно з Варєю, коли майорові померла жінка.

Як і в інших його оповіданнях, Шевченко оповідає від першої особи. Подробиці Туманового й "капітанші" життя в особливій частині оповідання як спогади батька Віктора Олександровича, під назвою "Капітанша или великодушный солдат. Рассказ самовидца". Тоді автор оповідає знов вже до кінця від себе самого. Про спогади свого батька "Віктор Олександрович" каже: "я подарю тебе рукопись, написанную со слов покойного батюшки; там ты не найдешь ни одного слова фантазии, нагая истина. Я думал было напечатать ее, да после раздумал. Пожалуй, еще какой-нибудь барон Брамбеус остриться на меня вздумает или просто назовет ее пустой выдумкой, а зато для меня пуще ножа острого; а ты ее, пожалуй, напечатай, только под своим именем, чтобы я был в стороне".

Про "Віктора Олександровича" Шевченко розповідає так: "Воспитывался он в Нежинском лицее в одно время с незабвенным нашим Гоголем, потом служил в каких-то гусарах и служил с таким успехом, что и тени в нем не осталось прежнего воспитания. Он уже лет пять как оставил службу, но и теперь не прочь погусарить при удобном случае и жаловался только на упадок физических сил, т.е. на головную боль попойки; но это, я думаю, происходило вследствие недостатка практики. Как настоящий бандурист, играл он на бандуре и в часы досуга занимался сочинением чувствительных малороссийских романсов, из числа каких один положен на музыку известным нашим композитором Глинкой; а чтобы сохранить самобытность в литературе, не читал он ничего, кроме басен Федра, переведенных во время оно знаменитым Барковым, да еще кое-когда заглядывал в "Царь или спасенный Новгород" Хераскова. Словом сказать он совершенно оградил себя от всякого подражания на поприще литературы".

Вже оця характеристика свідчить, що під "Віктором Олександровичем" треба розуміти Віктора Михайловича Забілу. Цю думку підтверджують дальші Шевченкові повідомлення. Наведемо два з них.

"Приятель мой не отличался изящными манерами и привлекательной наружностью; но в его смуглом, изрытом оспой лице было столько веселого прямодушия, что нельзя было смотреть на него без удовольствия, особенно когда он рассказывал какой-нибудь малороссийский анекдот, или передразнивал кого-нибудь из своих соседей: самой естественной мимикой владел он в высшей степени".

Наталка Полтавка (Кибальчич), небога Люби Білозерської, згадує про Забілу: "Зросту середнього, обличчя смагляве, рябувате від віспи, очі карі, великі, чуб чорний, густий, трохи кучерявий. Натура палка, щира, весела, і при тому незрівнянний гуморист. Одно слово, тип дуже привабливий і чисто український".

Про останню здібність згадує М.І.Глінка в своїх "Записках": "Забелла был необыкновенный мастер изображать в лицах. В особенности хорошо представлял он слепцов. Первый скрипач (в оркестре Г.С.Тарновского) Калинич однажды был приведен от такого представления в столь сильный восторг, что воскликнул: "Это, сударь мой, волшебство! Совершенный антик!"

Яскраво свідчить про те ж і О.П.Куліш: "Щедра українська природа надала йому не самий тільки дар поезії і музики. Між многими здібностями своїми до великих і малих річей дивував мене він більш усього своїм комізмом, своїм юмором і вмінням поставити на сцену кожну людину, про яку оповідував, так, мов її бачиш своїми очима і чуєш власними ушима: чи то був москаль, чи то лях, чи то піп, купець, мужик, жид, циган, чи то дівча, чи стара баба, чи мала дитина. Оповідання ж його були не просте балакання: се були такі зрозумовані всілякими обставинами сцени, які рідко доводиться вбачати на театрі. Тут він виявлював розум проникливий, чувство глибоко, всеодолювачий комізм й могучу сатиру. Хоч може хто і здивується, та я скажу, що се в нас би був другий Гоголь, ще, може, до того, Гоголь український, коли б у нього була така дорога, як у Гоголя, і такі приятелі".

Шевченко далі підкреслює просте життя "Віктора Олександровича" і як він добре ставився до кріпаків.

"Панская хата, как снаружи, так и внутри отличалась только своими размерами и ничем больше, да и сам пан, правду сказать, малым чем отличался от своих подданных, разве только тем, что носил красную шелковую рубаху и черные плисовые шаровары, а по праздникам надевал фрак и ездил обедать к своему церемонному соседу, – больше ничем". "Нужно прибавить, что среди своих "подданных" он был как отец среди семейства: брал от них только то, что ему необходимо было для дневного существования, прихотей же не знал никаких, и вообще его

расходы были чрезвычайно ограничены; с этой стороны он был достоин подражания". Наприкінці оповідання Шевченко малює, як його герой частував своїх кріпаків у перший день Великодня: "Приятель мой (за что я с ним десять раз похристосовался) буквально следовал слову Златоустаго витии и любви и смирения первых христиан. Тут не было раба и владыки; тут был со мной радушный хозяин и самые нецеремонные гости".

Ці ж самі риси надають Забілі спогади про нього. Коли Забіла помер, – каже Наталка Полтавка, – "усі, хто знав його, сердешно жалували за ним, і навіть його власні кріпаки, бо він був для них не паном, а рідним батьком".

У "Споминах" Тищинського читаємо: "На похорон Забіли посходилося багато його колишніх кріпаків. Всі вони плакали за ним, мов за рідним: такий він був до них добрий та ласкавий".

Наведені уривки стверджують, що, як Шевченко, так Куліш, Глінка, Наталка Полтавка характеризують одну людину, а саме – Віктора Михайловича Забілу. Щодо оповідання про Тумана, яке автор приписує батькові "Віктора Олександровича", то воно цікаве і тому, що деталі його справді свідчать про спогади самовидця.

Даємо кілька зразків з цього оповідання.

- Верите ли, когда мы вступили в пределы России, то первый постоянный двор, как он не грязен, мне показался лучше всякого французского отеля (385 стор.).

- В 1809 году запасные войска наши были расположены частью в Бессарабии, частью в Херсонской губернии, в том числе и наш полк. Я тогда только что кончил курс наук в шляхетском кадетском корпусе; меня едва обмундировать успели, как послали в действующую армию, т. е. в запасные войска (389 стор.).

- Мы двигались той самой дорогой, по которой так недавно промчался гений войны со всеми ужасами. В городах, особенно в Борисове и в Красном, были видны еще следы войны, а в селах как будто ничего не бывало. В одном Смоленске оставались еще целая улица в развалинах, а собор уже возобновился. В Смоленске скупился наш полк, и после инспекторского смотра распустили нас на зимние квартиры. Так как я командывал гренадерской ротой, то вместе с полковым штабом остался в Смоленске, а прочие роты расположились в окрестных селах... Несмотря на то, что половина города была еще в развалинах, дворянства к зиме съехалось много, и мы на развалинах древнего Смоленска зиму провели шумно и весело... Наша молодежь вся пережилась. Признаюсь, грешный человек, меня самого тогда подмывало повторить узы Гименя,

да жаль стало Викторика; а ему эту зиму пошел только четвертый годочек (394 стор.).

- В Москве скупилась вся наша девизия, и бывший тогда еще корпусный наш командир, покойник Сакен после инспекторского смотра отдал приказ по корпусу, чтобы всех неграмотных унтер-офицеров обратиться в рядовые (396 стор.).

- Викторика своего я отправил в Нежин к сестрице, чтобы она приготовила его для лица (399 стор.).

Полку нашему назначен был поход в Москву по случаю коронации... Выходя в Москву, вагенбург и прочие полковые тяжести приказано было оставить в Муроме, из чего и следовало заключить, что скоро возвратимся на прежние квартиры (400–401 стор.).

- Автор оповідання про Тумана згадує поруч нього про Тульчинські маневри (408 стор.).

Можна було б навести ще декілька уривків з оповідання, але, мені здається, і цього доволі, щоб ствердити гадку, що маємо тут спогади самовидця. Можна додати, що в оповіданні батька "Віктора Олександровича" мало хиб і анахронізмів, а які є, то й вони можуть бути легко пояснені.

Насамперед можна довідатися, в якому полку служив оповідач. У праці місцевого історика А.А.Титова "Историческое обозрение г.Мурома" читаємо: "По окончании войны с Францией... русские воины, возвратясь в отечество, квартировали по разным губерниям. В Муроме расположен был 30-ый егерский полк. В 1818 и 1819 гг. на полях Муромских... производились военные маневры, где находились 9 полков войска до 22 тысяч человек, предводимые генералом Бакеном".

В біографії Фабіяна Вільгельмовича Бакена Д.Н.Бантиш-Каменський каже: "В иконе 1814 г. Караулы в Париж сданы были национальной гвардии, и наша армия предприняла обратный поход из Франции". Як відомо, російське військо разом з союзниками ввійшло в Париж 19 березня, а в червні воно вже виходило зі столиці Франції. Це недовге перебування війська в Парижі відзначає і Туман у розмові з автором "Капитанша":

"Стоим мы лагерем таки под самым Парижем: тут и прусак, тут и цесарец, и англичанин, как тот рак красный, и синеполый швед, и Бог его знает, откуда тот швед пришол! До самого Парижа его не видно было, а тут как из земли вырос. От они гуляют по лагерю и между собой по своему разговаривают. Вот говорят, даст Бог, завтра вступим в Париж, а там, комрад, и махен войне, и закусим, комрад, и мамзельхене либере и всего в волю. А я хожу себе среди них, ус покручиваю да думаю: не хвалитесь, комрады, увидим что с этого будет. Через день или через два одели нас, выстроили, перевели через Париж церемониальным маршем, не дали и

води напиться ; уже верст 20 за Парижем дали нам дух перевести. Вот я подхожу к цесарю и говорю ему по цесарскому: а что, комрад, Париж важный, говорю, город и вейну и мемзельхен, всего, говорю, в волюю.

- О дер дейфель! Говорит, чтоб он им до тла выгорел!" (372 стор.).

Вартий уваги цей уривок ще й тому, що він свідчить, як добре потрапив Шевченко переказати мішану мову старого солдата, що хвалився: "у Владимирской губернии квартировали шесть лет, и чтоб не выучится говорить по-русски" (371 стор.).

Далі оповідач каже, що як почалася польська революція, то його корпусові наказано було рушити на Литву. Справді, 30-й егерський полк брав участь у кампанії 1831 року.

Батько Віктора Олександровича згадує про церкву у Муромі. "Я постоянно ходил в церковь святых мучеников Бориса и Глеба, что в Благовещенском монастыре" (стор. 404). А втім, церква Бориса і Гліба є не в Благовіщенському монастиреві, а в Троїцькому, який стоїть поруч першого.

У Тумана і Варі "была назидательная книга, это житие святых Петра и Февронии, тут в Муроме, в Благовещенском монастыре почивающих" (406 стор.). Але рака Петра й Февронії містилася не в Благовіщенському монастиреві, а в соборній церкві Різдва.

Можна гадати, що Шевченко справді вислухав од В.М.Забіли докладний переказ про Тумана чи – і це річ можливіша – читав оповідання в рукописові його батька. А вже на засланні, коли став писати свою "Капитаншу", то цього рукописа він не мав, і довелося йому пригадувати події з Туманового життя, оскільки допомагала тут пам'ять. Тим часом, розглядаючи оповідання, дослідники треба все ж таки бути обережному, щоб непозірну хибу не вважати за справжню. Наприклад, Шевченко пише: "Я в тот же день отрекомендовал его адъютанту, а он – бригадиру, и через месяц Туман нашел снова свои московские дорогие галуны" (399 стор.). Відомо, що чин "бригадир" скасував ще Павло I ("Энцикл. Словарь" Брокгауса–Ефрона. Т. VIII, стор. 688). Про якого ж бригадира міг оповідати автор? Річ у тому, що саме егерські полки поділялися на бригади. Подаю уривок з метричної книги про вінчання батька відомого російського поета Н.А.Некрасова: "28-го Егерского полка третьей бригады адъютант поручик Алексей Сергеев сын грекороссийского исповедания..."

Шевченко не був пасивним переказувачем чужого оповідання: він уніс до нього чимало своїх думок та міркувань, характерних для нього, як автор і людина. Насамперед вони характеризують Шевченка як художника, а тоді як справжнього демократа.

Подаємо деякі цитати з оповідання.

- Мне часто случалось его видеть, сидящего под хатой на завалине и ласкающего на коленях свою Варочку. Мне всегда эта сцена на поминала прекрасную гравюру, изображающую усатого рыцаря в кольчуге с прекрасным младенцем на руках; дитя треплет его за усы, а он ему ласково улыбается (391 стор.).

- (Варочка прохає, щоб їй дозволено барабанити). Она взяла палки, да как приударит поход, так что твой барабанщик; настоящая *Corka Regimentu*, что в прошлом лете польские актеры в Ромне представляли... Это мне напоминало другой естамп такой самой величины да чуть ли и не одного мастера, на котором изображен рыцарь, тоже в кольчуге, обучающий мальчика бить на барабане (393 стор.).

- здесь прилично было бы нарисовать красавицу Варочку на подобие Сивилы Куманской Кипренского или просто юную красавицу во вкусе фламандського мастера Рембрандта (406 стор.).

Такі самі відступи – до царини історії мистецтва трапляються і в тій частині оповідання, що її провадиться від самого автора (стор. 421). Любить Шевченко вставляти їх і до інших своїх оповідань.

Ще цікавіші Шевченкові погляди на громадські стосунки. З приводу наказу генерала Бакена повернути всіх неписьменних унтер-офіцерів на рядовиків він каже: "Безграмотных унтер-офицеров действительно было много; но зато это были самые расторопные и трезвые – две ничем незаменимые добродетели солдата. Так таких-то людей мы должны были заменить грамотными пьяницами и ворами... Грамотеи попадают в солдаты большею частью из сельских писарей... Я ничего не знаю безнравственней и отвратительней сельского писаря: он первый грабитель бедного мужика, лентяй, пьяница, сосуд всех мерзостей и первый развратитель простодушного мужика... Покойный Основьяненко в своём "Шельменке – волостном писаре" только легкий очерк набросал этого отвратительного типа. И этакими-то грамотеями снабжают помещики нашу славную армию. Наверне покойник Сакен не отдал бы приказа, если бы он неделю побыл економом в помещичьем селе" (стор. 396–397).

Безперечно, нашому Кобзареві належать і такі рядки: "Французики, несмотря на угрюмый и молчаливый нрав барабанщика (Туман), так к нему привязался, как только может привязаться дитя к матери... Французу его ангелом-хранителем была подсказана это симпатия к человеку простому, грубому, чуждому – казалось – всякого возвышенного чувства, а вышло, что мы все ошиблись, а француз угадал" (386 стор.).

"Много раз подмывало меня зайти поведать Володю да поговорить с ним о его Париже; может быть, ему и легче бы стало. Так что ж вы будете делать с глупой фанаберией? Как, дескать, я, будучи офицер, пойду с

визитом к какому-нибудь, положим себе, хоть и французу, а все таки лакею. О воспитание! С отъявленным чиновным негодяем мы приветливо раскланиваемся на улице, принимаем у себя в доме с самою обязательной улыбкой, предлагаем стул и первое место за семейным столом и не боимся, что эта ядовитая тварь своим дыханием заразит детей наших, а встречается с нами на улице простой человек, нечиновный, который своим бескорыстием и прямою, быть может, нам же оказывал услуги, да мы на него и не взглянем, а если и взглянем, то лучше бы и не взглядывали. И это у нас называется приличие. Мерзость, ничего больше!" (387–388 стор.).

Справжній демократ, Шевченко одружує свого Віктора Олександровича з дочкою "капитанши", молодою красунею Оленою. Змалюванням цього шлюбу закінчується оповідання. А втім В.М.Забіла залишився неодруженим до самісінької своєї смерті. Зробив це автор, певне, на те, щоб зменшити подібність Віктора Олександровича до В.М.Забіли. Через це саме примушує він свого героя жити під Глуховом, а не біля Борзни. Пригадуємо, що в автобіографічному оповіданні "Художник" Шевченко змальовує героя (тобто себе самого) божевільним, що помирає в лікарні.

З літературних поглядів автора "Капитанша" звернемо увагу на його негативну критику часопису "Благонамеренный" (стор. 399) і згадку про одно видання В.А.Владиславлева. Згадуючи початок своєї військової служби, Віктор Олександрович каже: "А правду сказать, так мы сами сноровки не знали, как обращаться с рекрутами, особенно с моими земляками. Владиславлев в то время не издавал еще памятной книжки для штаб и обер-офицеров, в которой помещено весьма дельное наставление доктора N на этот предмет" (389–390 стор.). Мова йде про видання, що вийшло вже тоді, як Шевченко був на засланні, в 1851 р. (а зустріч автора "Капитанши" з Туманом стосується до 1845 р.). Зміст цієї "Памятной книжки военных узаконий для штаба и обер-офицеров" – офіційні накази для військового уряду. Яку участь брав у них якийсь доктор N, важко сказати, бо весь текст книжки офіційного характеру; тут є вказівки на числа наказів, а не на прізвища письменників. А втім є тут цікавіші рядки. Наведемо дещо: "Рекрут имеет полное право на заботливое внимание к нему новых его начальников и благоразумное с ним обхождение" (Гл. I. Ч. III. Обязанности обращения с рекрутами и солдатами, стор. 15). А далі офіційний тон наказів змінюється на якийсь сентиментальний, що нагадує часи Карамзіна, а не суворе панування Миколи I. От що розповідається у "пам'ятній книжці" про українців: "Малороссияне, населяя теплые и богатейшие плодородием земли провинции России, не могут похвалиться такою крепостью сил, как настоящие Русские. Климат и изобилие сделали их несколько

изнеженными. Они не так охотно берутся за дела трудные; но ежели взялись, то преследуют их до конца терпением и постоянством; честны и верны в исполнении своего слова и своих обязанностей. Ум их глубокомыслен, пронизателен, но как то медлен; обдумывают вещи здраво, но не скоро; суждения простолюдина превосходят нередко его быт и образование. Малороссиянин отличается медленностью, скрытостью, твердой волей, простирающеюся иногда до упорства. Будучи сами очень добры, они не терпят грубости и жестокости от других. Лаской из малороссиянина можно сделать все... Свободное время проводят в тихой беседе и размышлении. Часто можно видеть малороссиянина-простолюдина, по несколько часов (?) стоящего на одном месте, опершись подбородком на свою палку, в задумчивости. Все их действия, привычки, самые даже песни имеют отпечаток меланхолии" (стор. 20–21).

Як бачимо, офіційні накази радили офіцерам досить людяно ставитися до солдатів. А яка була "практика" Миколаївської муштри, це добре далось в знаки самому Щеченкові, як бачимо і з його "Журналу" і з малюнків. З яким почуттям читав наш поет уривки з "Памятной книжки" Владиславлева, здобувши її, певно, від якого-небудь військового писаря!

Коли висновки про Віктора Олександровича і В.М.Забіли досить переконливі, то набувають значення дрібні риси, що ними змальовано цю особу в оповіданні "Капитанша". Стають зрозумілі і його демократичні вподобання, як наслідки виховання під керівництвом Тумана, людини, мовляв Шевченко, простої, але чесноі та шляхетної; зрозуміємо тоді і щирю симпатію автора-кріпака до дідича Забіли. Матимуть тоді вагу і Шевченкові рядки про його розмови під час тижневого перебування поетового в приятеля: "Много и много переговорили мы о разных, совершенно посторонних предметах, в том числе и о современной литературе, за которой он, как и всякий порядочный человек, следил довольно внимательно, что меня не мало удивило, потому что я, кроме варварского перевода басен Федра, ни одной книжки не видел в его доме. Кроме современной литературы, у нас часто заходила речь о тонкой современной политике Маттеринха..."

Наше оповідання дає ще такий матеріал, що характеризує самого Шевченка, як українського патріота-демократа. У Глухові – каже він – "я пошел шляться по городу, отыскивая то место, где стояла знаменитая Малороссийская Коллегия, и где стоял дворец гетьмана Скоропадского, в котором он чувствовал Данилыча, когда тот заехал поблагодарить гетьмана за гостинец, т. е. за город Почеп с волостью. Данилыч, не будучи дураком, взял да и отмежывал к Почепской волости посредством немецкой астролябии сотни Бала克林скую, Мглинскую и половину Староду-

бовской, да и заехал в Глухов благодарить гетьмана, а простоваты Иллич, ничего не ведая, знай угощаєт своего светлейшого гостя, пока светлейший гость в знак благодарности велел скласть на площади против дворца каменный столб и вбить в него пять железных спиц: одну для гетьмана, а прочие для старшин, если они хоть заикнутся перед царем про немецкую астралабию. Однако ж старшины не устрашились и, будучи в Москве, пожаловались на грабителя, за что наперсник и был оштрафован. Но где эта площадь? Где этот дворец? Где Коллегия со своим кровожадным чудовищем – тайной канцелярией? Где все это? И следу не осталось! Странно! А все это так недавно, так свежо!" (418 стор.).

Так стисло, але яскраво намалював Шевченко самоправство української старшини та гніт московської влади з обов'язковою "тайною канцелярією". Як протилежність тієї егоїстичної старшини виводить він людину просту, малоосвічену, але високо-моральної душі – центральну постать оповідання "Капитанша" – солдата Тумана.

Вперше надруковано: Науковий збірник Ленінград. товариства дослідників української історії, письменства та мови. – К., 1929. – Вип. 2. – С. 1–18.

Є.Кирилюк

Невідома збірка творів Віктора Забіли

Віктор Забіла виступив уперше в літературі трьома поезіями, надрукованими в альманасі Євгена Гребінки "Ластівка" (1841): "Голуб", "Пісня" ("Поуз двір, де живе мила..."), "Повіяли вітри буйні". Історики літератури вважали, що більше за життя В.Забіла своїх творів не друкував. Зрідка знаходились нові й нові твори Забіли й публікувалися як невідомі. На початку 900-х років розшукано кілька його рукописних збірок. 1906 р. одночасно в Києві й Львові з'явилися два видання: 1) Віктор Забіла, "Співи крізь сльози", Поезії. Видане з передмовою д-ра Івана Франка (відбиток з "Літературно-наукового вісника"); 2) "Твори Віктора Забіли", зредагував і вступну статтю додав В.Мировець. В обох виданнях знайдені рукописи В.Забіли публікувалися як перше повне видання творів забутого поета-романтика.

Цього року ми випадково натрапили на зовсім невідоме видання творів Віктора Забіли. Видання це зберігається в Бібліотеці Академії наук УРСР, але до каталога не занесене. Збірка творів В.Забіли оправлена в одну книжку з двома іншими виданнями: 1) "Малоросійськія приказки Є.Гребінки". Издание второе, СПб, 1836; 2) "Байки Леоніда Глібова". К.,

1863. Видання Гребінки й Глібова занесені до каталога. Твори ж В.Забіли не були занесені до каталога, бо обкладинка й титульна сторінка видання не збереглися, й тільки на першій сторінці маємо наліплу чієюсь рукою смужку білого паперу з написом чорнилом: "Стихотворенія Віктора Забѣллы". На останній сторінці й наприкінці написано олівцем "Виктор Забѣлла". Зваживши на особливості паперу й правопису, ми прийшли до висновку, що перед нами видання 40-х років. Збірка має нумерацію сторінок від 1-ї до 45-ї, на 45-й сторінці надруковано "конец", 46-а сторінка чиста, не нумерована. Все це свідчить, що поезії В.Забіли являють собою саме окреме видання. В збірці вміщено 19 поезій. Кожна з них має нумерацію римськими цифрами. Яким чином це перше видання творів В.Забіли лишилося невідомим усім дослідникам – ми поки що не з'ясували.

Рік народження Віктора Миколайовича Забіли точно не відомий. Походив В.Забіла з поміщицької родини. Дитячі роки провів на хуторі Кукоріковщині, під Борзною. Учився разом з Миколою Васильовичем Гоголем у Ніжинському лицейі, тоді "гимназии высших наук кн. Безбородко", в 20-х роках минулого століття. Не закінчивши гімназії, В.Забіла вступає на військову службу. На початку 30-х років він залишає військову службу й оселяється на своєму хуторі. Тут він знайомиться й закохується в дочку сусіднього поміщика Білозерського – старшу сестру майбутньої дружини П.Куліша. Батьки спочатку дали згоду на одруження, відбулися заручини. Але пізніше старий Білозерський змінив свою думку, змусивши дочку одружитися з багатим сусідом – сорокалітнім удівцем. В.Забілі не дозволяли навіть з'являтися в маєтку Білозерських. Подія ця тяжко вплинула на В.Забілу, він почав пиячити. Маєток його продано за борги. Помер В.Забіла 1869 р.

Літературну діяльність Віктор Забіла почав у середині 30-х років. Композитор М.Глінка, який зустрічався з В.Забілою 1838 р. в маєтку Г.Тарновського в Качанівці, називає його в своїх записках "малороссийским поэтом" ("Русская старина", 1870, т. II), Деякі ліричні поезії так сподобалися Глінці, що він поклав їх на музику: "Не щебечи, соловейку", "Гуде вітер вельми в полі". Художник В.Штернберг, приятель Шевченка, познайомившись із В.Забілою в тій же Качанівці 1839 р., пише портрет поета. Від Штернберга про В.Забілу довідався й Шевченко. У "Ластівці", поруч зі своїми творами, великий поет-демократ прочитав перші друковані поезії В.Забіли. По виході з друку окремого видання "Гайдамаків" (1841) Шевченко надсилає йому через Г.Тарновського примірник поеми "на заочное знакомство". Познайомились вони, мабуть, ще під час першої подорожі поета на Україну, бо вже приблизно 20.VI.1844 р. маємо

віршовану записку В.Забіли до Шевченка (вперше вона була надрукована з пропусками в "Зорі", 1893, №5). Ось уривок з цієї записки:

Сам ти такий, як мене лаєш.
За що? Ти, може, попитаєш:
За те, що в хутор не забіг.
Який же ти земляк? Який же ти писака?
Неначе гнав тебе собака,
Боявся день подарувать,
Щоб побувать у мене в хаті,
Щоб пісень вмісті заспівати,
Якій серце нам гризуть...

Записка, написана в дружньому, жартівливому, типово бурлескному стилі, свідчить, що В.Забіла був уже добре знайомий з Шевченком. Очевидно, Шевченко не раз гостював на хуторі В.Забіли. В лютому 1847 р. поет у листі до М.Костомарова просить писати на адресу В.Забіли. В мемуарній літературі є навіть відомості про те, що Шевченко малював портрет В.Забіли.

Дуже близько був знайомий В.Забіла і з П.Кулішем.

Надрукувавши перші свої твори в "Ластівці", В.Забіла заходився, очевидно, коло видання збірки своїх поезій, отієї самої, що лишилася невідомою на десятки років. Нам пощастило розшукати одну звістку про це видання. Є.Гребінка в листі до свого товариша по шкільній лаві М.Новицького повідомляє, що незабаром мають вийти твори Забіли у виданні В.Тарновського. Можливо, це видання було надруковане, але з яких-небудь причин не побачило світу.

Віктор Забіла виступив в українській літературі в часи поширення й великого впливу романтизму на багатьох поетів. 1831 року виходить "Украинский альманах" І.Срезневського, 1833 року альманах "Утренняя звезда", 1833–1838 років збірки "Запорожская старина" І.Срезневського, 1841 р. – альманахи "Сніп" і "Ластівка". В альманахах друкуються романтичні твори П.Гулака-Артемівського, Л.Боровиковського, Є.Гребінки, М.Петренка, О.Корсуна, М.Костомарова, І.Срезневського, О.Шпигоцького та ін.

На відміну від інших поетів-романтиків, В.Забіла виступає переважно не в епічному, а в ліричному жанрі. Ідейні позиції В.Забіли не виявляють особливої широти його світогляду. Поета не цікавлять політичні події, він замкнувся в сфері своїх суб'єктивних думок і почувань. У настроях і почуттях поета превалує кохання. Майже з певністю можна сказати, що сильне почуття до Л.Білозерської було тим стимулом, що змусило

В.Забілу взятися за перо поета. Провідні й кращі поезії збірки: "Соловей", "Два вже літа скоро пройде...", "Човник", "Гуде вітер", "Поуз двір, де живе мила..." – перейняті щирим почуттям до любої дівчини:

Два вже літа скоро пройде,
Як я закохався;
Якби знав я своє горе,
Лучше б був не знався
Я з тобою, дівчинонько...
("Два вже літа...")

Котру люблю дівчиноньку,
Тієї не бачу.
Довго ж чутки вже не маю
Про милу дівчину...
("Соловей")

Минулося моє щастя,
Не бачусь я з нею,
Не бачуся з дівчиною,
З милою моєю.
Її більше себе люблю,
Люблю до могили.
("От і празника дождались...")

Коли вірно мене любиш,
То й бачить бажаєш.
Ой як вірно мене любиш,
Будем жить з тобою
Цілий вік, моє серденько,
Як риба з водою.
("Поуз двір, де живе мила...")

Поки жив я буду,
Не покину тебе, серце.
Дівчинонько мила;
Розлучить мене з тобою
Тільки що могила...
("Ой коли б хто знав...")

Роман В.Забіли з Л.Білозерською докладно описаний у мемуарах і біографічній літературі. Але не всі факти, які фігурують у цих матеріалах, знайшли відображення в ліриці В.Забіли. В поезії виявляється тільки його пристрасне кохання, безмежна туга за милою. В поезії "Повіяли вітри буйні..." В.Забіла найдокладніше виявив свої почуття до Л.Білозерської:

Повіяли вітри буйні	Да не вітри – люди злії
З холодного краю;	Мені се зробили;
Розлучили з дівчиною,	Сами мене звели з нею,
Котру я кохаю.	Сами й розлучили.

Поет ясно вказує на маєткову нерівність, яка стала на перешкоді одруження. Він обвинувачує також Л.Білозерську в тому, що вона сама віддала перевагу заможній людині:

Любив-кохав я дівчину,	За худобу проміняла,
І вона клялася,	Серцю було тяжко;
Що кохає мене дуже,	Я кохав її по правді,
Далі й продалася.	Забуть було важко.

Невдале кохання зумовило песимістичний характер лірики В.Забіли. Основний настрій поета – безпросвітна туга, журба, печаль: "Я бідний, безталанний... нужуся... плачу..." ("Соловей"); "мучусь, мучусь і скучаю... і чим дальше, то все мені гірше" ("Два вже літа..."); "чи довго я, нещасливий, буду так крушитися?" ("Човник"); "а мені, мабуть, ніколи радощей не буде" ("От і празника дождались..."); "Ой коли б хто знав, як тяжко так на світі жити" (поезія під цією ж назвою) і т.д. Сумний настрій поета виявляється в характері художніх засобів. Епітети "бідний", "безталанний", "нешасливий", "нешасний" зустрічаються по кілька разів. Метафори на зразок: "душу роздираєш", "у душі похолоне", "замре серденько", "серцем нужуся", "одірви од серця тугу", "плачуть мої карі очі", – переважають у ліриці В.Забіли.

Тільки одна лірична поезія В.Забіли безпосередньо звернена до коханої дівчини – "Два вже літа..."; значна ж частина поезій виявляє почуття поета, який ділиться своїми думками з читачем. У деякій частині поезій В.Забіла використовує образи народної поезії – звернення до соловейка, до вітру ("Не щечечи, соловейку", "Гуде вітер вельми в полі"). Від народної поезії іде порівнювання поета себе із човником, який

Пливе... без весельця,	Потім хвиля ізхопилась,
К берегу звертає,	Сердечний одбився
Ніхто човником не править,	Од берега, ізнов плавать,

Вітром прибиває.

Поки аж розбився...

Глибоко ліричні почуття виявлено в поезії з алегоричним сюжетом – "Голуб". Голуб у розмові з козаком молоденьким ділиться своїм горем: яструби вбили його сизу голубку, загинули й двоє маленьких діток, яких вони не встигли вигодувати. Стогін, плач голуба весь час супроводжується подібними ж почуттями козака:

Ой застогнав голуб
У темній дубраві,
На голі сухенькій;
Ой заплакав тяжко
Гіркими сльозами
Козак молоденький.

Ой застогнав голуб
У темній дубраві,
Неначе в неволі;
Ой заплакав тяжко
Козак молоденький,
Неначе в неволі.

Тема кохання розроблена В.Забілою в деяких сюжетних поезіях. У поезії "Маруся" бачимо горе дівчини, в якій милого забрали в солдати:

Дуже мучилась Маруся,
Бо вірно любила;
Прийняла сердешну скоро
Сирая могила.

Характерно подана розповідь Марусі про те, як виборний із головою забрали її милого в рекрути, закувавши його в кайдани; представників сільської влади вона називає "ворогами проклятими".

Ми вже зазначили, що, як поет-романтик, В.Забіла далекий од відображення типових явищ реальної дійсності. Але в поодиноких поезіях у нього проривається реальне життя. Елементи правдивого, реалістичного відображення життя ми помічаємо вже в поезії "Сирота":

Без худоби сиротині
Тяжко в світі жити;
Хоч який він буде чесний,
Все буде тужити;
Чесна душа йому в тілі –

Тільки всього й буде;
Мало тепер її хвалять
Вже на світі люди;
Тепер дивляться в кишеню,
Не на чоловіка...

Сумний, журливий характер цієї поезії набирає рис протесту проти гнітючої кріпосницької дійсності:

Хто тепер без грошей стане
Вірно так любити?

Визначною поезією з цього погляду є "Зовсім світ перевернувся", де виразно бринить протест проти здирства багатіїв, проти свавілля царського суду. Сюжет поезії такий: багатий загарбав ниву бідняка. Справа дійшла до суду. Багатій найняв писаря, який склав брехливу заяву, ніби бідняка нахвалявся його вбити. Багатій підкупив свідків і виграв у суді справу. Бідняка оштрафували, продали останнього коня, посадовили в тюрму, а потім у монастир. У жодного з поетів-романтиків до Шевченка ми не знайдемо подібних рядків:

Зовсім світ перевернувся,
Не так уже стало:
Кривда всюди на покуті,
А правди чортмало.
Край порога нема місця –
Мерзне за дверима.
Бідна правда не багата,
А кривда з грошима.
Оті вражі крюкотворці
Усе лихо роблять,
Як попадуть в свої лапи,
Дак за ніс поводять,
Чия кишень повніша,
Той і буде правий.
Самі ж викрутяться живо,
Як біси лукаві;
Нехай добрий не дождеться
По судам тягаться,
Бо не візьме він нічого,
Даром буде праця.
У шпаківню ще засадять,
Худобу однімуть,
Обезчестять сердечного
І свитку іздіймуть.
Як обдеруть уже зовсім,
Пустять на поруки;
Де вже тільки можна зірвать,
Там погріють руки...

У цій поезії поет-романтик підносить до викриття одної з форм соціального гноблення за царату. Ясна річ, що ми не повинні перебільшувати значення цієї поезії В.Забіли. Настрої, виявлені в ній, не виходять, по суті, за межі буржуазного лібералізму. Хоча образи "правди" й "кривди" далі конкретизовано розвитком сюжету – пограбування бідняка багатієм за допомогою царського суду, але у вступній частині вони мають характер дещо абстрактний:

Зовсім світ перевернувся,
Не так уже стало...

Ці рядки ніби говорять про те, що раніш було краще. Тут протест проти гнітючої дійсності в ім'я ідеалізованої минувшини.

Моралізаторський підхід має поезія "Будяк". Сюжет твору про працюючих дітей, що вибирували колоски, й пустотливих дітей, які погнались за будяком, спрямовано проти лихих людей, що на кожному кроці обдурюють інших.

Так їх треба стерегаться
Більше всього в світі,
Бо страшніше сто раз вони,
Ніж будяк у житті.
Бо будяк тільки уколе,
Хто на його ступить;
А такого як зачепиш,
Так зовсім облупить.

Мораль, висловлена в цьому творі, має "вселюдський" характер, вона не допомагає розкрити якийсь конкретне соціальне лихо. До менш значних творів належать "Остап і чорт" і "Семенова кобила". Перший твір написано в жанрі народної казки, з характерним для бурлеску гумором. Історик літератури М.Петров вважав, що "Остап і чорт" своїм сюжетом нагадує "Твар-довського" Гулака-Артемовського. "Семенова кобила" за своїм жанром – байка. Сюжет її мав ствердити дидактичну думку:

Не рідко в світі таке лихо
І між людьми ведеться:
Од іскри думає втекти,
Да в полум'я і попадеться...

Своїм характером цей твір В.Забіли більше нагадує велику байку Гулака-Артемовського, ніж стилізовану коротеньку байку Гребінки.

Усій збірці В.Забіли властива стилізація під народну пісню, народну поезію. Це виявляється насамперед у широкому вживанні зменшених форм: "малюсінський", "близенько", "раненько", "тихенько", "серденько", "гніздечко", "дівчинонька". Типовими для народної пісні є звертання до соловейка, пугача, голуба, вітру. Ритміка поезії В.Забіли переважно коломийкова, властива народній пісні:

Не щибечи, соловейку,
Під вікном близенько...
.....
Два вже літа скоро пройде,
Як я закохався...
.....
Жала дівка жито в полі.
Сама й зажинала
і т. ін.

Збірка поезій Віктора Забіли з'явилася в українській літературі після виходу збірок Амвросія Могили (Метлинського) "Думки й пісні та ще дещо" (Х., 1839), і Ієремії Галки (М.Костомарова) "Украинские баллады" (Х., 1838), "Ветка" (Х., 1839). Порівнюючи поезії В.Забіли в творами цих поетів-романтиків, слід відзначити своєрідність поетичного обличчя автора "Не щибечи, соловейку". Ідейним спрямуванням В.Забіла відрізняється і від М. Костомарова і від А.Метлинського, в яких ми знаходимо окремі поезії консервативного спрямування. В.Забіла ближчий до реального життя: ні в Костомарова, ні в Метлинського ми не знаходимо поезії, подібної до "Зовсім світ перевернувся". В.Забіла має й своєрідне творче обличчя. Він не звертається до історичних, епічних сюжетів, він переважно інтимний поет-лірик. Стилізація під народну творчість є спільною рисою всіх романтиків, але творчість В.Забіли відрізняється від інших поетів більшим наближенням до народних пісень, особливо пісень про кохання.

Та збірка поезій В.Забіли лишилася все ж невідомою критиці й читачеві. Критика висловлювала свій погляд на поета виключно на підставі його поезій, друкованих у "Ластівці". П.Куліш, який відзначався своїми різкими й не завжди обґрунтованими присудами (нагадаймо його оцінки "Енеїди" Котляревського 1861 р.), в огляді української літератури за 1857 р. назвав поезії В.Забіли "циганськими". Ображений поет відповів глузливим віршованим посланням. П.Куліш у свою чергу відповів тим, що в

двох своїх повістях російською мовою – "Майор" і "Украинские незабудки" – вивів В.Забілу в образі п'янички Іволгіна, завідувача поштової станції (В. Забіла в ці роки справді тримав у Борзні поштову станцію). Пізніше П.Куліш змінив свою думку (так само, як і про Котляревського) і висловився так: "Беручи цю людину в цілості, мушу сказати, що був це чолов'яга з великим природним даром...

...Хоч, може, хто й здивується, та я скажу, що це в нас був би другий Гоголь, ще, може, до того Гоголь український, коли б у нього була така дорога, як у Гоголя, і такі приятелі" ("Хуторна поезія", 1882).

Шевченко про В.Забілу був не дуже високої думки. В повісті "Капитанша", написаній на засланні, він показав його в образі Віктора Олександровича: "Панская хата, как снаружи, так и внутри, отличалась только своими размерами и ничем больше. Да и сам пан, правду сказать, малым чем разнился от своих подданных; разве только тем, что носил красную шелковую рубашку и черные плисовые шаровары, а по праздникам надевал фрак и ездил обедать к своему церемонному соседу. Больше ничем. Воспитывался он, правда, в Нежинском лицее в одно время с незабвенным нашим Гоголем, потом служил в каких-то гусарах, и служил с таким успехом, что и тени в нем не осталось прежнего воспитания. Он уже лет пять, как оставил службу, но и теперь не прочь был погусарить при удобном случае и жаловался только на упадок физических сил, т. е. на головную боль после попойки; но это, я думаю, происходило вследствие недостатка практики. Как настоящий бандурист, играл он на бандуре. И в часы досуга занимался сочинением чувствительных малороссийских романсов, из числа которых один положен на музыку известным нашим композитором Глинкою. И чтобы сохранить самобытность в литературе, не читал он ровно ничего, кроме басен Федра, переведенных во время оно знаменитым Барковым, да еще кое-когда заглядывал в "Царь, или Спасенный Новгород" Хераскова. Словом сказать, он совершенно оградил себя от всякого подражания на поприще литературы...

Приятель мой не отличался изящными манерами и привлекательной наружностью, но в его смуглом, изрытом оспою лице было столько веселого прямотушия, что нельзя было смотреть на него без удовольствия, особенно когда он рассказывал какой-нибудь малороссийский анекдот или передразнивал кого-нибудь из своих соседей: самой естественной мимикой владел он в высшей степени".

Шевченкова критична характеристика В.Забіли як автора "чувствительных романсов" свідчить, що романтично-сентиментальна поезія була на той "час уже чужа геніальному поетові-реалістові.

Для нас переважна більшість творчості В.Забіли, на жаль, має тільки історико-літературне значення. Поезія В.Забіли є яскравим зразком використання українськими поетами-романтиками першої половини XIX ст. фольклору, стилізації під народну пісню. Серед ряду інших українських романтиків Віктор Забіла зберігає, проте, своєрідне й оригінальне обличчя поета-лірика, – досі живуть і співаються його романси. Тому при характеристиці романтичної течії українського письменства не можна про нього не згадати. Творчість Віктора Забіли є частиною того літературного оточення, в якому розвивався геній революційного демократа Шевченка, спочатку підпавши під вплив цього оточення, а потім, всупереч йому, в боротьбі з ним.

Кирилюк Є. Слово, віддане народові. Вибрані праці. – К.: Дніпро, 1972. – С. 27–36.

Вперше надруковано в журналі: Літературна критика. – 1936. – №12. – С. 77–84.

ЗМІСТ

ФІЛОЛОГІЯ. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО. МОВОЗНАВСТВО

Самоїленко Г.В. Віктор Забіла у колі українських та російських культурних діячів ХІХ ст.....	3
Бондар М.П. Поетична творчість В.Забіли у розвитку української літератури першої половини – середини ХІХ ст.....	11
Нахлік Є.К. Суб'єктна організація та образний лад поезії Віктора Забіли	31
Моціяка О.М. Своєрідність культу страждання в поезії Віктора Забіли	60
Капленко О.М. Образ доли у поезії Віктора Забіли	69
Сидоренко Т.О. Естетика поетичного простору в творчості В.Забіли (постбарокова ретроспекція).....	75
Кайдаш А.М. Ідіюстиль Віктора Забіли в контексті міфологічної площини українського романтизму	79
Пащенко В.М. Стилістичний потенціал поетичного слова В.М.Забіли	85
Якубіна Ю.В. Віктор Забіла і Гімназія вищих наук	89
Москаленко М.А. Постаць Віктора Забіли в історико-краєзнавчому контексті Борзнянщини.....	99
Забарний О.В. Вивчення творчості Віктора Забіли у школі	102

АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ ТА ЗНАХІДКИ

Самоїленко Г.В. Архівні джерела та стародруки про творчу спадщину В.Забіли.....	107
Куліш П. Віктор Забіла (некролог)	114
Куліш П. Із збірки "Хуторна поезія"	115
Петров М.И. В.Н.Забелла	119
Комаров М. К биографии В.Н.Забелы	125
Комаров М. Неизданное стихотворение В.Н.Забелы.....	129
Комар М. Ненадруковані байки В.М.Забіли	132
Лукич В. В.Забіла і його жартобливе "послання" до Шевченка.....	133
Наталка Полтавка. Роман Віктора Забіли (з оповідань моєї матері).....	136

Грінченко Б. Споминки про Віктора Михайловича Забілу (до 25-річчя з дня смерті). 1895 р.	139
Рассказы старожилов [о поэме В.Забелы]	143
Франко І. Поезії Віктора Забіли.....	144
Франко І. До біографії та характеристики В.Забіли	153
Гнатюк В. До біографії В.Забіли	159
Мировець В. Життя і твори Віктора Забіли	160
Лященко А. Т.Г.Шевченко і В.М.Забіла	187
Кирилюк Є. Невідома збірка творів Віктора Забіли	203

Наукове видання

ЛІТЕРАТУРА ТА КУЛЬТУРА ПОЛІССЯ

Випуск 47

*В.М.Забіла – поет-романтик
(до 200-ліття від дня народження)*

**Відповідальний редактор та упорядник
Самойленко Григорій Васильович**

Технічний редактор: Лисенко М.М.
Комп'ютерна верстка та макетування: Борщ О.В.
Літературний редактор: Лісовець О.М.
Коректор: Конівненко А.М.

Підписано до друку 10.03.09 р.
Гарнітура Times
Замовлення №

Формат 60x84/16
Ум. друк. арк. 11,7

Папір офсетний
Тираж 100 пр.

Видавництво
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя
м.Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ДК №1804 від 25.05.04 р.

8(04631) 7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@mail.ru